

A large, leafy tree with white blossoms in a grassy field under a clear blue sky.

A FARAGÓ CSALÁD

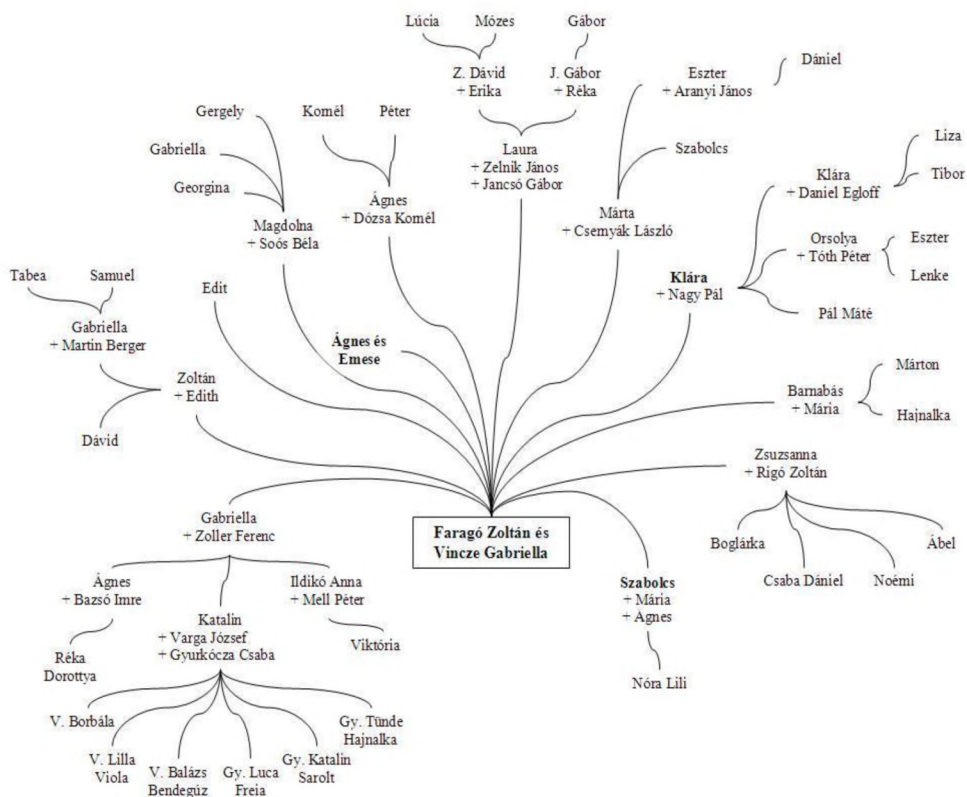
Rólunk, egymásnak, gyermekeinknek:

a tizenegy testvér,

valamint

Vince László nagybátyánk
és Kántor Ervin református lelkész

Családunk 1939-től 2010-ig

(Készítette: Gabika unokája, Varga Lilla Viola)

A FARAGÓ CSALÁD

**Rólunk, egymásnak, gyermekeinknek
a tizenegy testvér,**

valamint

**Vince László nagybátyánk és
Kántor Ervin református lelkész**

Szerkesztette:
Soósné dr. Faragó Magdolna

A fényképek a Faragó-család, illetve Kántor Ervin családi archívumából valók.
A kották forrása: "Énekeskönyv magyar reformátusok használatára".
(A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadójának engedélyével közöljük.)

ISBN: 978-963-08-0128-7

Kiadásért felelős:
a Faragó család

Megjelent: 2010. október

Példányszám: 180 db.

Készült: az Eszterházy Károly Főiskola nyomdájában, Egerben
Felelős vezető: Kérészy László

Tartalom

Bevezető	4
I. fejezet	5
SZÜLEINKRŐL, GYEREKKORUNKRÓL SZÓLÓ KÖZÖS EMLÉKEINK	
1. Szüleink életútja	6
2. A nagycsalád mindennapjai	24
3. Milyenek is voltak szüleink?	30
4. Szüleink rokoni és baráti kapcsolatai	33
5. A gyerekek taníttatása, zenetanulása	46
6. A család jelene	52
7. Függelék	58
1. Emmuska néni péceli zongoratanárnő munkásságáról emlékezik Illés Kálmán és Varnus Xavér	58
2. Vincze-nagypapa utolsó imája	60
3. Orosz Ferenc református lelkész megemlékezése szüleinkről	61
4. Ica néni versei	64
5. Legkedvesebb református énekeink	67
II. fejezet	71
A MI GYERMEKKORI SZEMÉLYES EMLÉKEINK – A TIZENEGY TESTVÉR SORBAN	
1. Gabika kiegészítő történetei	71
2. Zoltán meséli	75
3. Edit történetei, emlékei	77
4. Magdi történetei	84
5. Ági emlékei	93
6. Lola történetei	99
7. Márti emlékei	103
8. Emlékek Klárikáról	107
9. Barni meséli	118
10. Zsuzsi emlékei	122
11. Történetek Szabiról	127
III. fejezet	153
FELNÖTT ÉLETÜNKRŐL (HÉT FARAGÓ-TESTVÉR ÖNÉLETRAJZA)	
1. Gabika önéletrajza: Életünk mozaikjai	153
2. Edit mesél magáról: Az első rebellis	161
3. Magdi mesél a fejlődéstörténetéről: Fordulópontok	171
4. Ági története magáról – magukról: Életem dióhéjban	193
5. Faragó Laura felnőttként. Szakolczay Lajos: A „boldog” szegénység szorításában címmel megjelent interjúja feleségével	204
6. Márti mesél magáról: A legszorosabb kötődés a család	212
7. Zsuzsi önéletrajza: Kibontakozás	216
IV. fejezet	223
NAGYBÁTYÁNK, VINCE LÁSZLÓ EMLÉKEI	
1. Szüleiteknél – Rákosligetben	223
2. A Vincze-család gyökerei	229
V. fejezet	245
ERVIN BÁCSI LEVELEI („PÓTPAPÁNK”, KÁNTOR ERVIN REFORMÁTUS LELKÉSZ ÖNÉLETÍRÁSA)	

Bevezető

Szüleink – Faragó Zoltán egykori jegyző és Vincze Gabriella tanítónő – házasságából tizenegy gyermek született. Közülük kilencen, akik még élünk, határoztuk el, hogy emlékeinket papírra vetjük.

Amikor gyerekek voltunk, nem gondoltunk sem a jövőnkre, sem a múltunkra, legfeljebb a holnapra vagy a tegnapra. Leginkább a pillanatnak éltünk.

Nem gondoltunk arra, hogy szüleink is gyerekek voltak valaha, arra sem, hogy egyszer megöregszenek, meghalnak. Abban a téves tudatban éltünk, hogy anyánk-apánk mindig is anya és apa volt, a mi édesanyánk és édesapánk, akik azért nem mesélnek nekünk a saját gyerekkorukról, mert nem is volt nekik olyan. Ők mindig is szülők voltak a szemünkben.

Számunkra nagyszüleink is csak nagyszülők voltak, nekik sem volt gondolatvilágunkban múltjuk vagy jövőjük. Azt tudtuk, hogy az öregek hamarabb meg szoktak halni, mint a fiatalok, és így volt természetes a világ.

Amikor pedig felnőttek lettünk, félig elszakadtunk a szüleinktől, mindannyiunkat a saját sorsa foglalkoztatott. Építettük a saját jövőnket, gyerekeink születtek, hivatali munkánkban szeretnünk volna helyt állni, szóval lelkünk teljes kapacitását az anyaság, a karrier, a saját családunk kötötte le.

Aztán 40-50 évesen kezdtük keresni a gyökereinket. Családfát készítettünk, kutakodtunk felmenőink élete után, nyomoztunk e témában, és egyre többet tudtunk meg ősünkéről. Egyre többet, de mégis keveset. Hiányoztak a részletek. De akkor sajnos már nem volt kitől kérdeznünk, mert nagyszüleink, szüleink, nagynénikéink, nagybácsikáink – egy kivételével – már mind meghaltak. És az élményeiket, élettörténetüket bezárta a sír.

Keveset tudunk családunk életéről. Gyerekeink pedig még kevesebbet. És a már megszületett vagy születendő unokáink? És a még meg sem született dédunokák?

Gyerekeink most a saját életük megalapozásával foglalkoznak. De egyszer ők is lesznek 40-50 évesek, és akkor majd szeretnének többet tudni rólunk, múltunkról. Aztán – nagyon soká – de eljön az az idő is, amikor unokáink, dédunokáink fogják keresni a gyökereiket. Szegények akkor kitől kérdezzenek?

Ez az emlékirat, a Faragó család története azért íródott, hogy leszármazóinknak támpontot adjunk életünk eseményeiről és a család múltjáról. A megíráshoz erőt és a kezdő lökést az adta meg, amikor 2009 Karácsony másnapján Édesapánk születésnapjának megünneplésére – aki 100 éves lett volna – összegyűlt az immár 68 főt számláló család, és a gyerekeink azt kérték, hogy meséljünk a szüleinkről.

Szeretettel ajánljuk olvasásra családunk történeteit gyerekeinknek, unokáinknak, szüleink tisztelőinek, valamint a megszületendő lemenőinknek.

I. fejezet

SZÜLEINKRŐL, GYEREKKORUNKRÓL SZÓLÓ KÖZÖS EMLÉKEINK

Az alapszöveget összeállította: Zoller Ferencné és Soós Béláné, leánykori nevükön Faragó Gabriella és Faragó Magdolna, a 11 gyermekes Faragó-család Gabi és Magdi nevű tagja¹.
Részanyagokkal gazdagította a többi testvér is: Zoltán, Edit, Ágnes, Laura, Márta, Barnabás és Zsuzsanna.

Bemutakozás

A tizenegy testvér egykor és felnőttkorunkban

Ugyanabban a V alakban, születésünk sorrendje szerint álltunk egymás mellé gyerekkorunkban (fent) és 40 évvel később, szüleink halálának 20. évfordulóján, 2003-ban (lent).

Balról jobbra a hátsó sorban Zoltán, mellette Gabi (a fenti képen megcserélték a sorrendet, mert ugyan Gabi az idősebb, de Zoza magasabb volt), aztán Edit, Magdi, Ági, a jobb szélén Laura, majd visszafelé haladva Márti, Klári, Barni, Zsuzsi és a legkisebb, Szabolcs.

Becenevükön sorban: Bada, Zoza, Edó, Mana, Ága, Lola, Mártó, Szöszi, Brumi, Zsuzsi, Szabi.

A lenti felvétel idején Klárika már tíz éve nem élt: helyére fia, Máté állt a lencse elé. 2006 óta sajnos Szabolcs sincs már köztünk.

¹ Szombathy Gyula: Életutak – mártírsorsok – a XX. századból (II. kötet) c. könyvében 2010-ben jelent meg egy szüleinkről szóló rövid ismertetés. A szerző kérésére, ennek megírásához készítettük „Családregényünk” első szövegváltozatát.

1. Szüleink életútja

**Édesapánk,
Faragó Zoltán (1909-1983)**

Édesapánk „családregegy-írásunk” megkezdésekor éppen száz éve, 1909. december 27-én született, Pécelen, a három testvér közül másodikként. Nővére neve Emma, húga Ilona volt. Szülei neve: Faragó József és Schlosser Ilona.

A vallási hovatartozásról szólván – amelynek abban az időben a mainál sokkal nagyobb volt a jelentősége – jellemző a többes kötődés, ebből következően pedig a tolerancia. A Faragó-ág ugyanis református volt, Nagymamáék felmenői pedig katolikusok. Így – vegyes házasság lévén – Apánk református, a leánygyermek pedig anyjuk után katolikusok lettek. A szülők és Apánk, illetve a nővérei mindkét felekezet liturgiáját, helyszíneit és énekeit ismerték, mert a család együtt ment hol a katolikus, hol a református templomba. Apánk hatására nekünk – a mindkét részről református szülők gyermekeinek – sem volt idegen a péceli katolikus templom, a katolikus pap és a katolikus temető, ahol Apánk szülei és rokonsága nyugszik.

Nagypapánknak az Isaszegi úton lakó István öccse és felesége, Katinka néni egy közös sírban vannak eltemetve a leszármazóikkal együtt (a két lányukkal, a még általunk is ismert zongoratanár Emmuska nénivel – akinek Varnus Xavér is a tanítványa volt² – és a táncművész Irénke nénivel, valamint Irénke néni férjével, Teleki Sándor nevű operaénekesével). Romos sírköveket, elhanyagolt sírjukat eddig még minden évben megtaláltuk, és kissé rendbe is hoztuk, amikor halottak napján nagyszüleinkhez mentünk.

Nagypapa, nagymama és nagymama szülei³ (Schlosser Péter és Goldfinger Mária – ez az apai dédnagymamánk 1863-1924 között élt), meg a két lányuk (Emi néni és Ica néni) szintén ugyanebben a temetőben, közös sírban nyugszanak. Emi néni fiát, Albert József unokatestvérünket a közvetlen mellettük lévő sírba, a mintegy tíz éve elvesztett felesége mellé nemrégiben temették el lányai (Éva és Eszter).

---

² Varnus Xavér híres orgonaművész mellett Illés Kálmán zongoraművész is Emmuska néni egykori tanítványa volt, akiknek róla megemlékező sorai a Függelékben olvashatók.

³ Nagymamánk – ezt lánya, Ica néni öregkorában mesélte el nekünk – szerelemgyerek volt. Ami igaz lehet, mivel egy most előkerült irat szerint Schlosser Péter kovácsmester házasságkötésükkor, hároméves korában adoptálta felesége gyermekét, így lett nagymamánk neve Schlosser Ilona. S hogy a természetes apa Ica néni magnóra mondott vallomása szerint egy magasrangú személy volt (a nevét nem említjük, mert erre nincs bizonyítékunk), azért valószínű, mert nagymamánkat elit intézetben iskoláztatták (a Sacre Coeurben együtt járt pl. József főherceg unokáival), s férjhezmenetelekor is nyilván nagy hozományt kaphatott, ha volt pénzük a hatalmas házuk felépítésére. És még egy: Ica mama kislánykorában – saját szavait idézzük – éppoly természetesen sétált anyukájával Bécsben, mint Pest utcáin (ez is gazdag és Bécsben élő „rokoni” támogatóra vall). Nagymama szüleinek tudomásunk szerint kifőzdéjük volt a pesti Aranykéz utcában, és a Garay-tér környékén, ahol laktak, szintén volt valamilyen üzletük.

A Faragó-nagyapa ősrégi erdélyi nemesi családból származott, a Háromszék megyei Szentkatolnáról. Románia magyarlakta vidékeiről gyerekkorunkban még térképet se adtak ki, nemhogy személyes odautazásra lett volna lehetőség. Úgyhogy első alkalommal a Ceausescu-éra bukása után, az 1990-es évek elején jutott el Barni öcsénk Erdélybe, ott Szentkatolnára, egy eldugott kis faluba, annak is a temetőjébe, ahol nagy örömről egy Faragó Anna nevű régi rokonunk nevét böngészték ki a romos sírkövek egyikén.

A családi legendárium szerint Erdélyben, a 16. század táján kapta valamelyik „törökverő” Faragó-ösünk a nemességet (persze földbirtok nélkül). A nemesi kutyabórt (vagy legalábbis egy pergamentekercset, amit gyerekkorunkban annak hittünk) Apa ott őrizgette az ebédlő sarkában álló nagy ingaóra alsó szekrényében. Volt valahol egy leírás is többek között a Faragó-címerről, és Jóska ennek alapján megfestett egyfajta lehetséges címet, amit Ica néni is gyakran mutogatott, így képszerűen is magunk előtt láttuk. Később meglepődtünk a Székely Múzeumban, hogy a törökverő lőfő székelyek címerei mind nagyon hasonlítanak a miénkre – és egymásra is. A tárlatvezető magyarázta el, hogy ezek miért is készültek egy kaptárára.

Egy „meglévő bizonyíték” a nemesi származásra a „szentkatolnai” előnév, amelyet Apa a nemrég előkerült esküvői kártyájukon is használt⁴.

A Faragók egyik ága Háromszék megyéből az idők során átköltözött Szolnok-Doboka vármegyébe, majd Solt, illetve Pest környékére⁵.

Faragó József nagyapának három testvére volt: Gyula és István és egy Ilona nevű lánytestvérük volt még. Nagypapánk apját Faragó Lajosnak hívták, édesanyját pedig Szabados Juliannának.

Nagyapa apja, vagyis a dédapánk, Faragó Lajos

Ők a 19. század második felében valami módon mindannyian Pécelhez vagy környékéhez kötődtek. Pécel pestkörnyéki nagyközség volt, Gödöllő irányába indulva Rákoscába mellett,

⁴ Távoli idős rokonunk, a Sziciliában még a háború előtt családot alapító, leánykori nevén szintén Dr. Faragó Magdolna ma is használja névjegykártyáján a szentkatolnai előnevet. (Ezt Ica néninél és a druszájáéknál tett legutóbbi látogatása alkalmával adta át nekünk. Mint tiszteletbeli konzul jött akkor haza egy konferenciára - talán 2002-ben.)

⁵ Valentné Albert Éva, Emi néneinek (Édesapánk nővérének) az unokája nemrég látott neki a Faragó-ösök szakszerű felkutatásának. Egy másik, távoli leszármazottal (Galambos Tamással) együtt végzett munkájuk gyűjteménybe rendezett eredménye, egy fejezet a családfákról szóló Nobilitas c. évkönyvben magánkiadásban fog megjelenni ez év decemberében. A szentkatolnai Faragók honlapját is ők szerkesztik. (Lelőhelyükről Évi tud tájékoztatást adni.) Köszönet nekik a nagy alázattal és tudományos igényességgel folytatott munkálkodásukért, családregényünkhöz megküldött régi fotóikért és szeretetteli kötődésükért az ősokhöz és leszármazóikhoz.

amely ma kb. tizenötezer fős város⁶. Országos hírvé a Ráday-család tette a 18. században. (Ráday Pálról néhány mondatot Édesanya kedves énekével kapcsolatosan írtunk.)

Pécel leghíresebb épülete, a Ráday-kastély

Nagypapa szülei, fiútestvérei és ő maga is különféle mesteremberek voltak.

Nagypánk a testvérei körében:

Faragó József a kép jobb szélén áll, a fehér ruhában ülő ifjú nő a Nagymamánk

Nagypapa úri szabóként dolgozott, de volt étteremtulajdonos-társ a péceli úri kaszinóban, s volt hentes és kocsmáros is. Mi a háború utáni években, már öregen, mindig köhécselve, soványan, betegen ismertük meg. Pedig a régi fényképek és leányánál (Ica néninél) látott olajfestmény nagypánkat fess kiállítású, szép arcú embernek ábrázolták, felfelé kunkorodó pödrött bajusszal.

⁶ Testvérünk, Faragó Laura énekesnő mintegy másfél évtizede, Pécel várossá avatását követően az elsők között lett Pécel díszpolgára.

Nagyszüleink: Faragó József (1879 – 1953) és Schlosser Ilona (1889 – 1967)

Többünknek legélénkebb emlékünks Nagypapáról, hogy az emeletes házuk hatalmas kertjében épült egykori uszoda kapujában - az államosítás után - nyáron jegyszedőként ül, és ügyeli a kabinokat, míg mi, az unokái a nagymama felügyelete alatt öltözzünk át a nekik meghagyott szoba-konyhás emeleti lakrészük előtti gangon, ahonnan a hátsó bejáraton át jegy nélkül lógtunk be az usziba fürödni.

Nagypapáék a gyerekeik születését követő években, az 1910-es évek elején költöztek be az emeletes házukba, amelynek földszintjén mozit is építtettek. Ez a falu közepén, a Rákos-patak partján épült ház volt Pécel egyik legelső emeletes háza. Ez az ún. moziház és az uszoda is ritkaságszámba ment, amiből modern felfogásukra és jómódra lehet következtetni.

**Ezt a „moziházat” nagyszüleink építtették a péceli Baross utcában, 1910 első éveiben
– ide jártunk fel hozzájuk gyerekkorunkban.
Az emeleti lakást már régóta mások lakják, de a földszinti mozi ma is megvan.**

Édesapa Pécelen még nem itt, hanem az Apafi utcában született (a Kossuth Lajos utca végéről balra, a falu északi szélén lévő kacsaszató felé vezető kis keresztutcában – lásd a térképet a következő pont végén). Hogy pontosan mikor költöztek át a későbbi házukba, azt nem tudjuk, de Ica néninek a fényképe (aki 1913-ban született) őt két-háromévesen még az előző házuk kertjében ábrázolja. Egy-két év múlva viszont már a Rákos-patak melletti Baross utcai új házban laktak – az alábbi „gyerekszáj-történetből” következtetve erre.

A családi elmesélések szerint a kis Ica a templomból hazafelé jövet előreszaladt, elcsente a rejtkehelyéről a ház jól eldugott bejáratí kulcsát, így a Nagymamáék nem tudtak bemenni. Kérdezték, faggatták, mind türelmetlenebbül, hogy hol van a kulcs, de ő annál makacsabbul hallgatott, minél jobban szídták. A velük lévő vendég kézenfogta a kislányt, félrevonult vele, leguggolt mellé, majd halkán, kedveskedően kérdezte: „Icukám, hová tetted a kulcsocskát?” A kislány erre ugyanolyan kedveskedve válaszolt: „Beledobtam a Rákoskába!”

Apa gyerekkori éveiről nem sokat tudunk. Csak annyit, hogy a lánytestvérei mesélték, hogy Zoltinak milyen csudájó dolga volt, bezzeg ő mindent megkaphatott, nem úgy, mint ők, így pl. vásárnaponként elegáns öltözetben, sétapálcával a kezében járkált fel-le a falu főutcáján, már ezzel is nagy sikert aratva a lányok barátnői körében.

Édesapa a nagyapánál jóval magasabb, jó kiállású, szép szál férfi volt. Gödöllőn érettségizett, majd egy évig jogakadémiai hallgató volt.

**Édesapa (bal szélén) húgával, nővérével és azok udvarlóival
(Ica néni mögött közepén majdani férje, Feri bácsi áll)**

Az egyetem befejezése a 20-as évek végén kezdődő gazdasági világválság anyagi nehézségei miatt hiúsult meg. Később Sopronban két év alatt elvégezte a Közigazgatási Akadémiát, ahol jegyzői oklevelet kapott. A '30-as évek elején Kistarcsán, majd Rákoslígeten, az évtized második felében pedig Pécelen lett segédjegyző.

Szüleink a harmincas évek végén (1939 nyarán) házasodtak össze.

**Az esküvői értesítőjük
(elmosódva ugyan, de kivehető rajta Apa neve előtt a szentkatolnai előnév)**

Először Rákosligen laktak (erről az időről szól Vince László nagybátyánk írása a negyedik fejezetben). Első kislányuk, Gabika 1940 októberében, Zoltán fiúk rá másfél évre, Editke újabb másfél év múlva, 1943-ban született.

Szüleink ezidőtájt Pécelen vásárolták meg azt az ötszobás, verandás szép kertes házat, amelyben szüleink – a szadai öt évet leszámítva – életük végéig laktak, s ahol a sokgyerekesse váló családunk is kényelmesen elfért.

Apánk 1943-ban Szadán főjegyzői állást kapott. A háború alatt és után öt éven át laktak a főutcára néző kertes házban lévő sokablakos szolgálati lakásban. Itt vészelték át a háborút, és Édesapa innen vonult be néhány hónapra több alkalommal is katonai szolgálatra. Hadtáposként egészen Harkovig – az akkor már negyedszázada a Szovjetúnióba beolvasztott Ukrajna belsejébe – kísérte a magyar alakulatokat.

Gabika, Zoltán és Edit gyermekeik után – akik már Pécelen megvoltak – Szadán, a szolgálati lakás pincéjében született meg Magdi. Majd az előző gyerekek születési helyén, a református Bethesda kórházban – ahol Édesanyánk húga, Lórika néni diakonisszaként dolgozott – koraszülötként jöttek világra az ikrek, Emese és Ágnes. Ők csak hathetes korukig éltek, és Szadán lettek eltemetve. A másfél év múlva ugyancsak a Bethesdában született kislányt szintén Ágnes névre keresztelték.

A Szadára költöző háromgyerekes család helyett immár ötgyerekes család tért haza 1948-ban vagy 49-ben Pécelre, mivel a közigazgatás átszervezése folytán Apánk jegyzői állása véglegesen megszűnt.

Édesapát a háború utáni években többször is internálták, 1947-ben Szadáról bizonyosan. Nagybátyánk, Vince Laci ekkor épp náluk volt, ő mesélte el nemrég, hogy látta, amikor Gödöllő irányából dzsippel jöttek érte. Úgy tűnt neki, mintha Apa és a rendőrtiszt már ismerték volna egymást, és úgy emlékszik, hogy Apának előre elkészített „internáló csomagja” is volt. Apánk Kistarcsára került internálótáborba, nem egyszer, néha hónapokig. Bár felmentették, de megfelelő állást ezután sehol nem kapott.

Hogy a családját eltarthassa, előbb a MÁV-nál vagont rakodott, kubikolt, majd – ezt is csak pártfogói közbenjárásra – a nagykanizsai üvegyárban helyezkedhetett el segédmunkásként, ahonnan csak havonként tudott hazajönni Pécelre. Többen emlékszünk még az onnan ajándékként hozott üvegyaportra, amely a karácsonyfán „angyalhajként” kapott nálunk új

funkciót. (Bizony a szétporladó szálak szúrtak nagyon, és a padlás évtizedekig tele volt az üvegszálakkal, de azért az az anygalhaj nagyon szép volt nekünk.)

Apánk félév-év múltán jöhetett vissza Budapestre dolgozni. A Ferencvárosi Telefongyárban lett segédmunkás, ahol – egy létráról leesve – lábát törte. Az evvel járó adminisztrációs „papírok” intézése során a főnöke felfigyelt szép, hibátlan írására és számolására, így beajánlotta őt a bérelszámolásra. Ezután mérlegképes könyvelői oklevelet szerzett, és az 50-es évek elejétől a Kőbányai Porcelángyár könyvelési ellenőréként kapott állást. Itt dolgozott a legtovább, egészen nyugdíjazásáig, sőt még utána is néhány évig (1971-ig). Az itt töltött mintegy két évtized munkája eredményeként gazdasági igazgatóhelyettesi beosztásban volt, amikor nyugdíjba ment.

A gyárban elsőként ő szervezte meg a KST nevű vállalati „spórkasszát”, amely az ország legnagyobb létszámú és összegű „bankja” lett az OTP keretein belül. Kétféle KST-csoportot is szervezett: téli és nyári kifizetéssel, kölcsönökkel és segélyezésekkel megfűszerezve, amely nagy népszerűségnek örvendett. Ezen keresztül Édesapát szinte mindenki ismerte, bizalommal fordultak hozzá, és ő megértéssel segített a nehéz sorsú emberek gondjain (pl. ha valaki már kimerítette az évi egyszeri kölcsönlehetőséget, Apa egy másik KST-taggal megbeszélve, annak a nevében oldotta meg a kérést).

Apánk – talán a mai körülmények között ezt nem felesleges megemlíteni – a hosszú pénzügyi tevékenysége során végig „tisztakezü” volt. Mint mondta: „Én szeretek nyugodtan aludni.” Csekély díjazásért, munkaidőn kívül, leggyakrabban otthon végezte az adminisztrációt, minket, gyerekeket „jutalmul” bevonva a listák vezetéséhez a diktálásba, az összeadások ellenőrzésébe. A jutalom nem egyéb, mint Apánk bizalma és dicsérete, elismerése volt.

Abban az egy-másfél évtizedben (1947-től 1956-ig), miután megszűnt a szadai állás, és visszaköltöztünk Pécelre, s '48-ban is már öten, '56-ban pedig már kilencen voltunk testvérek, nagy-nagy szegénység következett. Bár apai nagyszüleink is Pécelen laktak, a háború előtt viszonylag jól jártak, de az államosítás során nagyapa és testvérei összes ingatlanát elvették, emiatt még a nagyszüleink is a gyerekeik támogatására szorultak. Jobbára csak Apánk kiskeresetű fizetéséből éltünk. A forradalom utáni nemzetközi segélyezések folytán jutottunk először rendes ruházathoz, ekkor láttunk először az életünkben pl. narancsot, csokoládét.

Egy kiegészítő forrása azért volt a megélhetésünknek, az un. „pedagógusföldünk”, amelyet Édesanya tanítónői elhelyezkedésekor „kaptunk”. Mások szerint viszont a földet szüleink vásárolták, tehát ez saját tulajdonuk volt. Utóbbi is valószínűnek tűnik – abból következtetve, hogy egy ideig a szomszéd telek Lórika nénié volt (ezért mentünk vele együtt kapálni, aki aztán már nem járt ki velünk – vélhetően ránkiratta az övét). A magán földtulajdont a TSZ-tagosítások idején mindig máshová helyezték át. A földünkre (egy bő évtizedig a Csunyába, aztán több átmeneti hely után a Csatári-dűlőbe) jártunk ki hétvégeken dolgozni, ahol megtermett a gyümölcs és a zöldség, de az ötvenes években tejre és kenyérre már nem jutott sokszor. Csak lassan, az ötvenes-hatvanas évek fordulóján konszolidálódott úgy-ahogy az akkor már 11 gyermekes család anyagilag.

Édesapa még nyugdíjasan is dolgozott, egészen 1979-ig, 70 éves koráig. Pécelen, a községi Tanács közgazdasági és elszámolási csoportjánál kapott munkát. Nagyon tisztelt és megbecsült munkatárs volt. Mindenki sajnálta, mikor ott is letette a „tollat”, vagy ahogy ő mondta: a lantot.

Édesapa ezután még négy évet élt. Sajnos élete utolsó szakasza Édesanya hosszantartó súlyos betegsége miatt aggodalmak között telt. 74 évesen, kórházban, ötnapi betegség után, hirtelen halt meg 1983-ban, nagybeteg Édesanyánkkal egy időben, másfél nap különbséggel. (Erről még lesz szó a továbbiakban.)

Kettős temetésük hatalmas sokaság részvételével zajlott Pécelen, a református temetőben, az akkori és korábbi péceli lelkészek meghatott búcsúztató szavaival, hisz mindketten ismert és szeretett emberek voltak. Szívszorító látvány volt egymás mellett a két koporsó. Szűkebb családjunk – „csak” a 11 gyermeket, házastársaikat és az unokákat értve alatta – ekkor már 38 főt számlált.

Édesanyánk, született Vincze Gabriella (1916-1983)

Édesanyánk 1916. augusztus 18-án született a Somogy megyei Felsőmocsoládon.

Édesapja, Vincze Elek – aki Szatmár megyéből, paraszti családból származott – itt kezdte el a református lelkészi pályáját, majd később Balatonkilitin sikerrel pályázta meg a parókiát. Szokatlanul korán, a harmincas éveinek derekán megválasztották a Külsősomogyi egyházmegye esperesének. Balatonkiliti ehhez az egyházmegyéhez tartozott, amely a Ravasz László püspök által vezetett Dunamelléki Egyházkerület része volt. Nagyapánk – mint ottani esperes – volt egy időben a szervezőtitkára a Soli Deo Gloria református ifjúsági mozgalom szárszói találkozóinak. A magasabb egyházi körökben egyéb munkái miatt is nagyra tartották, és a hívei körében is köztiszteletnek örvendett.

Anyai nagymamánk, Fazekas Irén tanító-családból származó tanítónő volt. Nemcsak a férfiágon, de a női ágon is (három generációig visszakövethetően!) tanítók voltak a nagyszülei, amire Édesanyánk nagyon büszke volt. A kecskeméti skanzen népiskolai osztálytermének a kiállítási tárlójában többek között Bátky üknagyapánk szakfelügyelői jelentései is láthatóak. Bátky Erzsébet dédnagymamánk jómódú, szabadszellemtű és -szájú vidéki "nagyasszony" volt, akitől – feltételezésünk szerint – Édesanyánk nagyobb értékű hozománya is származott. A Bátky és a Fazekas-család sírjai a kecskeméti temetőben vannak (2000-ig még Lórika néni gondozta őket).

Fazekas Irén (1895-1918) és Vincze Elek (1887-1935)

Édesanya szüleinek ez a mellképe színes olajfestményként ott függött gyerekkorunkban Anya ágya fölött.

Édesanyánk két éves volt, amikor nagymamánk 23 éves korában, a spanyolnátha következtében meghalt, 3 pici kisleányt: Irént, Gabriellát és Laurát hagyva hátra (a negyedik babát éppen a szíve alatt hordta).

Vincze-nagyapa néhány év után hozott feleséget és gondos anyát lánykáinak, Kovács Margit debreceni cívis-lány személyében, aki amellet, hogy szeretettel nevelte a kislányokat, őrizte és elmélyítette bennük édesanyjuk emlékét is.

Nagybátyánk, Laci visszaemlékezése szerint „mostoha” leányaitól a nagymama is egész életében őszinte szeretetet kapott cserébe.

Ebből a házasságából még 3 fiú született a családba: Elek, Zoltán és László. Így nagypapa haláláig három nagyobb lány és három kisebb fiútestvér élt a balatonkiliti házban.

**Vincze-nagypapa és a „debreceni” nagymama a balatonkiliti házuk előtt 1932-34 körül
Jobboldalon a három lány: Inci, Gabika, Lórika, a három fiú: Lexi, Zolti, Laci.**

Egypár éven át a nagylányok – mielőtt 14 évesen a tanítóképzőbe kerültek – egyesek szerint Siklóson, mások emlékei szerint Csurgón jártak polgári iskolába. Arról nem tudunk, csak valószínűsíthető, hogy 10 és 14 éves koruk között évközben kollégiumban laktak.

Édesanya gyakran mesélt nekünk a Tündér nevű kedvenc lóról, „akit” a hintó vagy a szán elé fogott Nagyapa, hogy elvigye a gyerekeket a tőlük 4 km-re lévő Balatonhoz. Tündér egyébként a budapesti ügetőről került hozzájuk sérült versenylóként (többek között erről is bővebben írt Vince Laci nagybátyánk – lásd a IV. fejezetet).

Nagyapa korán, 48 éves korában (1935-ben) halt meg, egy foggyulladásból eredő vérmérgezés következtében (akkor még nem volt penicillin). Édesanya kézírással örököltette meg nagypapa utolsó óráját, jegyezte le utolsó imáját, amelyet máig is őrzünk⁷. Ravasz László püspök mondott emelkedett beszédet nagyapánk ravatalánál, s emberi nagyságát több újságcikk is méltatta.

Édesanyánk ekkor – két lánytestvérével, Inci és Lórika nagynénénkkal együtt (előbb mint paplányok, aztán mint árvák) – a Kecskeméti tanítóképzőben tanult. A képzés öt évig (a mai

⁷ Az ima szövege a Függelékben olvasható.

gimnáziumi éveknél megfelelő időben, de annál egy évvel hosszabb ideig) tartott. Mind a három Vincze-lány tanítónői képesítést szerzett.

Édesanya, Inci néni és Lórika néni húszéves koruk körül

Édesanya nővére, Inci néni tanulmányai befejezése után rövidesen férjhez ment Czirók Ákos református lelkészhez, aki 1935-től kezdve tíz évig a dunántúli Vereben, majd három évig Salgótarjánban parókus lelkészként szolgált. Aztán 1948-tól Pesterzsébeten volt hitoktató lelkész nyugdíjazásáig. Itt egy kertes házban lakott a család hosszú ideig – erre emlékszünk, amikor gyerekként egyszer-kétszer látogatóban voltunk náluk. (Salgótarjánból a családjuk 1945-ben – akkor még csak három gyerekkel, az odahívott „debreceni nagymamával” és Lacival, egy rokon vezetése mellett, több más családdal együtt – menekült az oroszok elől Németországba, majd a háború végén – immár négy gyerekkel – jöttek vissza. Erről Vince Laci szintén bővebben írt.)

Négygyerekes papfeleségként férje mellett Inci néni látta el az adminisztrációs teendőket, vezette a nagy család háztartását, és nevelték fel közösen gyermekeiket: Évit, Ákost, Lacit és Annamáriát (Anikót), akik nagyjából az első négy Faragó-gyerekkel voltak egykorúak.

Szüleink Inci néniékkal gyerekkorunkban ritkán tudtak találkozni, így mi, az unokatestvérek se nagyon ismertük meg egymást, hiszen mind a két nővért lekötötte a nagy család gondja. Később, Inci néni idősebb korában pedig a súlyos betegsége akadályozta meg az intenzív kapcsolattartást. (Arra felnőttkorunkból emlékszünk, hogy Édesanya Pécelen fogadta őt betegsége idején egy-két hétre.) A gyerekek közül Évi kutató-orvos lett, aki a nagydoktori fokozatot is megszerezte. Ákos 1973-ban Ausztráliába disszidált, csak nyugdíjas korában tért haza – mindössze két évre, majd ismét visszament Ausztráliába, és ma is ott él. Gyerekkorunkban a két kisebb gyerekkel voltunk a legtöbbször együtt, de Laci az, akivel ma is intenzív a kapcsolatunk: néhanapján többen összejövünk az ő börzsönyi vagy Editke balatoni nyaralójában egy kis beszélgetésre.

Édesanya húga, Lórika néni mindjárt a végzés után diakonissza lett a Bethesda kórházban. Itt élt egészen az ötvenes évek elejéig, a kórház államosításáig, illetve a szerzetesrendek feloszlásáig. Azután is még sokáig nem volt saját családja, ezért ő nyújtotta Édesanyának a legnagyobb lelki támaszt azokban az időkben, amikor a legnagyobb szüksége volt rá, vagyis abban az egy-két évtizedben, amikor ki se mozdulhatott otthonról a sok kisgyerek miatt. Különleges, példaértékű személyéről a „barátok-rokonok” fejezetben ezért külön is szólunk majd.

A három fiú közül a legkisebbiknek, Lacinak volt szorosabb kapcsolata Édesanyáékkal – és aztán mindmáig velünk is –, mivel a kamasz fiút ifjú házasságként ők vették magukhoz néhány hónapra Rákosligetén, ott is járt iskolába. Édesanyjuk, a debreceni nagymama a Debrecenben

kitört gyermekbénulási járványtól akarta őt ezzel „megmenteni”. Erről az időről nemrégiben, „családregényünk” első változatát elolvasva írta meg nekünk emlékeit Laci. Ez – az ő családjáról (az apai Vincze- és az anyai Kovács-családról) szóló, jó másfél évtizede szintén nekünk leírt „családtörténetével” együtt – külön fejezetben található meg.

Laci – az Édesanyáékkal szorosra font gyerekkori kapcsolata után – felnőttként is gyakran látogatta meg szüleinket, és később a feleségével, Szőszivel együtt mi is sokszor találkoztunk egymással.

De térjünk vissza Édesanya 19 éves korához, amikor apját elvesztette!

A nagymama megözvegyülve visszaköltözött Debrecenbe, az atyai házba, Édesanyát pedig a végzés után az egyház Pécelre helyezte el, itt kapott tanítónői állást a református iskolában. Deme László akkori péceli lelkész és családja fogadta őt otthonába a paróchián. Négy évig (1939-ig) ott lakott, szinte „pótlányuként” szerették.

Édesanya az elmondások és a fényképek tanúsága szerint is nagyon szép, bájos lány volt.

Amikor Édesapánk meglátta – aki a családi fáma szerint a községháza ablakából kihajolva figyelte sokáig, hogy elhaladjon előttük a feketébe öltözött karcsú lány (édesapját gyászolta még), és megtudakolta, hogy ő az új tanítónő –, azon nyomban eldöntötte, hogy csakis őt fogja feleségül venni. Ez így is történt: 1939-ben Pécelen kötöttek házasságot.

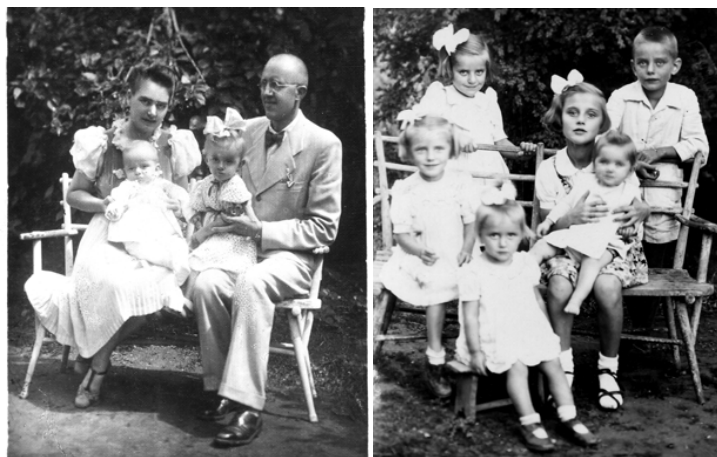
Szüleink esküvői képe (1939)

Ezután 45 évig tartó, példás összetartásban, szeretetben – és sok-sok küzdelmes erőfeszítésben, áldozatvállalással – leélt házasság következett. Rövid ideig Rákoslígyen, majd Pécelen, a háború alatt és után néhány évig Szadán laktak, azután pedig 35 éven át megint Pécelen.

Első gyermekük, Gabika 1940 őszén – koraszülöttként, egy sikertelen terhesség után – született meg. Volt sok aggodalom (pl. a táplálásával: kezdetben orrkannállal, cseppenként etették), még nagyobb volt hát az öröm, mikor fejlődésnek indult. Őt két év múlva követte Zoltán, majd másfél év múlva, 1943 nyarán Edit. Magdi a háború végefelé, 1945-ben Szadán született, Ági pedig 1948-ban (a kettőjük között született és rövid időn belül meg is halt ikrek születése után másfél évvel). Ezt a Szadán töltött korszakot az előző, Édesapáról írt fejezetben meséltük el bővebben. Laura 1949-ben, már a Pécelre való visszaköltözésük táján született.

Édesanya Gabikával 1941-ben

A baloldali kép 1942-ben készült, amikor szüleinknek még „csak” két gyermekük volt: Gabika és Zoltán. Hét év múlva, 1949 nyarán született meg a hatodik gyermek, Laura, a jobboldali képen ő a legkisebb. (Lolát Gabika tartja az ölében, mellette Magdi, a kislány Ági ül, mögöttük Edit és Zoza áll.)

Az ötvenes évek első felében, a nagy szegénység évtizedében két testvérünk, Márti és Klárka otthon, a háznál, bába felügyeletével jött a világra: Márti 1951-ben, Klárka 1953-ban. (A legkeményebb szegénység idején babakorukról még fénykép sem készült.)

Az otthonszülés idején egy-két hétre a kisebb gyerekek közül néhányat a szüleink barátai – így például Ervin bácsiék (akikről még lesz szó) – vettek magukhoz pótgyerekként, a többiek az idelátogató debreceni nagymama felügyelete alatt vitték tovább a háztartást. A kicsik a hat hét letelte után bölcsődébe, óvodába jártak, mi iskolába, a „nagy” középiskolások pedig évközben kollégiumban laktak.

A három legkisebb testvérünk, Barni, Zsuzsi és Szabolcs már abban a korszakban születtek (Barni 1956-ban, Zsuzsi 1957-ben, Szabolcs 1959-ben), amikor Édesanya közben folyamatosan tanított is – többnyire terhesen vagy a 6 hét szülési szabadság letelte után szoptatós kismamaként. Édesanya ugyanis nem sokáig maradt otthon a gyerekekkel, hanem – úgy 1955-56 táján, összesen csak 9 évet kihagyva – visszament tanítani.

**1956-ban kilencedik testvérünk, Barni a legkisebb
(Még a régi, fatornácos veranda előtti lépcsőn ülünk.)**

Gyakran indultunk el reggelente hatan-nyolcan egyszerre az iskolába, két-három kicsit is magunkkal cipelve (babakocsi talán ha egy volt, de többnyire egy sem), akiket egyikünk a bölcsődében, másikunk az óvodában öltöztetett át, mielőtt iskolába ment. Visszafelé jövet pedig napközi után ugyanez a „felelős” el is hozta a kistestvérét haza, külön mondani sem kellett.

Zsuzsi Barni után másfél évvel, 1957-ben született. Édesanya ekkor már negyvenegy éves volt. Szegény nehezen bírta a nyári hőséget a nagy pocakjával. Gyakran ment le a pincébe hűsölni – akkor még nem volt klímaberendezés.

A képek a tizedik gyermek, Zsuzsi keresztelőjén készültek, 1957-ben

Ez a keresztelő volt talán az egyetlen alkalom, amikor mindkét nagymama eljött hozzánk (balra ül a Faragó-, jobbra a Vincze-nagymama).

Zsuzsi után két évvel, 1959-ben született a legkisebb, a tizenegyedik gyermek, Szabolcs.

A teljes nagycsalád a többszörösen kihúzható ebédlőasztal körül, 1960-ban

A két legkisebb szüleink ölében ül (Anya Szabít, Apa Zsuzsit fogja). Balról haladva a „koszorú” tagjai: Magdi, Klári, Laura, Edit, Zoltán, Feri sógorunk és Gabika, Márti, a jobbszélén pedig Barni és Ági. Hátul jól látszik az Anya hozományából való szecessziós „kisebédőlszekrény”.

Az asztalon Magdi kerámiavázája, a csipketerítőt Anya horgolta.

Édesanyánk Szabolcs születése után még 14 évig tanított. 1973-ban, 57 évesen ment az iskolából nyugdíjba. Az utolsó években „duplán” dolgozott: délelőtt a harmadik osztályt (egész életében, mindig a harmadikosokat) tanította, a délutáni órákban pedig napközit vezetett, hogy több legyen a nyugdíja. Csak egy igazolványképe maradt erről az időről, vagyis az ötvenes évei végéről.

Sajnos jobbára betegen töltötte a nyugdíjas éveit, mintegy 10 évet. Az 1971 decemberében zajló nagy operációja és az azt követő terápiák után 5 évig tünetmentes volt. (Az orvosa szerint éppen öt év volt az a mérőöldkő, ami után – ha addig nem újul ki a betegsége – már gyógyultnak lehetett volna tekinteni.)

Ebben az öt „jó” évben Édesanya az egyházban sokféle karitatív megmozdulást szervezett vagy vett benne részt. A közös téstagyúrás és a kézimunkázás (pl. a leprások számára fáslik horgolása vagy a jótékony célokra készített terítők készítése) gyerekkorunktól ismert folyamatos tevékenysége volt, de nyugdíjaztatása után, amikor már nem kötötte az iskola és a kisgyerekek sem, többször utazott el messze vidékre is. Pl. Miskolc környékére az öregek otthonába, ahová adományokat gyűjtöttek és vittek el otthonról. Sokszor takarított az egyházi otthonokban az asszonyokkal, vagy kézimunkát tanított, s ha mást nem, szóra bírta, vigasztalta a bentlakó öregeket.

Ekkor indult be intenzívebben a kerámiafestés is: Édesapa vette a porcelángyárban és hozta haza a fehér színű mázas tányérokat, kancsókat, vázákat, kávé- és pálinkáskészleteket, Zoza küldött színes mázakat Németországból, Édesanya pedig csodálatos népi motívumokat festett rájuk. Ezeket újból kiégettették egy kerámikusnál: Apa hozta-vitte nagy óvatosan a dobozokba csomagolt „kincseket”. Az évek során mindenkinek jutott legalább egy készlet és tányérgyűjtemény.

Édesanya kalotaszegi mintát festett a pálinkáskészletre (Magdi „hozta” neki Erdélyből a mintát)

Kancsók Édesanyától (balra Magdiék, jobbra Barniék készlete)

Az utolsó öt évben visszatért Anya betegsége. Mi is tudtuk és ő is tudta, hogy sajnos gyógyíthatatlan, de azért hőiesen alávetette magát az ajánlott kórházi műtéteknek, kezeléseknak. A kórházi ágyon is volt még ereje a haldokló betegársait vigasztalni, hitükben erősíteni, együtt imádkozni velük.

Élete utolsó négy-öt hónapjában Édesanya már nagyon súlyos állapotban volt. Az ötödik kemoterápiás kezelés után azt mondta, hogy többször nem szeretne visszamenni a kórházba. Így otthon ápoltuk őt – egymást felváltva. Rengeteget szenvedett és sokat imádkozott szegény.

Gyakran kérte, hogy énekeljünk vele az ágyánál. Életében legjobban a 25. és a 42. zsoltárt⁸ szerette (a „Szívemet hozzád emelem” és a „Mint a szép híves patakra a szarvas kívánczik” kezdetű éneket). Betegsége alatt legtöbbször a „Maradj velem, mert mindjárt este van” kezdetű énekkel bátorítottuk őt – és magunkat – az utolsó hónapokban. (Erre emlékezve aztán negyedszázad múltán Szabolcs testvérünk is gyakran ezt az éneket kérte tőlünk a betegágyánál, ezért ez az ének is látható a Függelékben.) Zsuzsi és Gabika pedig arra emlékszik, hogy Édesanya tőlük – néha együtt Orosz Feri bácsi péceli református lelkésszel, aki Anya utolsó hónapjaiban majdnem minden nap meglátogatta őt – leggyakrabban a Református énekeskönyv 478. énekét kérte, azért is, mert ennek szövegét Ráday Pál⁹ írta.

Édesanyának a Ráday-szöveg vigasztaló tartalma mellett leginkább az tetszett, hogy a költő a hat versszak 12 sorában 12 különböző jelzővel szólítja meg Istent: „Irgalmas Isten, igen jó Isten, hatalmas Isten, nagy és szent Isten, örök Úr Isten, igaz Úr Isten., áldott Úr Isten, erős Úr Isten, teremő Isten, megváltó Isten, szentelő Isten, kegyelmes Isten”. A vers első és utolsó versszakát idézzük most:

1. Ó irgalmas Isten, Én könyörgésemben Fűledet hozzám hajtsad;
Ó igen jó Isten, Minden szükségemben Áldásod szaporítsad.
6. Ó szentelő Isten, Erőtlenségemben Kegyelmedet újítsad;
Ó kegyelmes Isten, Éltemnek végében Lelkemet boldogítsad.

Édesapánk is szenvedett Anyával együtt, amiatt is, hogy tehetetlen. Megpróbálta magát hasznossá tenni otthon. Egyik testvérünk, Klárka a családjával együtt Édesanya betegsége idején odakötözött a családi ház egyik részébe, és a két legkisebb testvérünk pedig még nem repült ki otthonról, volt hát mit segítenie a háztartásban.

A nyári nagy hőségben (mikor a befőzéshez a tíz-húsz kiló cukrot tolta haza a boltból talicskával) az utcán érte őt egy tüdőembólia, amellyel kórházba került, és hat nap múlva meghalt. Előtte még magnófelvételen üzent Édesanyánknak. (Ezt a felvételt többünk is őrzi – könnyek nélkül ma se tudjuk meghallgatni.) Utolsóként erre az üzenetre bólintott Anya, hogy hallja, majd többé már nem nyitotta ki a szemét. A következő napon Édesapánk meghalt, és két nappal ezután Édesanyánk is.

Két nap különbséggel, házasságuk 45. évében, úgy haltak meg mindketten, hogy egyikük sem tudott a másik haláláról. Nekünk kettős volt a fájdalom, hogy egyszerre veszítettük el a szüleinket, de később beláttuk, hogy Isten milyen kegyes volt, hogy így rendezte.

⁸ A legtöbb közös emléket felidéző néhány református éneket a Függelékben közöljük.

⁹ Ráday Pál 1677–1733 között élt, ő volt II. Rákóczi Ferenc kancellárja; a fia építtette a péceli kastélyt; az ő gyűjteményükből származik a pesti Ráday-utcában, a Károli Gáspár Református Egyetem régi épületében található Ráday-könyvtár is. Hívő református ember lévén „istenes verseket” is írt – hét református éneknek is ő a szerzője. És még egy fontos kapocs: a templomunkat is a Rádayak építtették, s mivel az ellenreformáció idején református templom csak úri birtokon belül lehetett, ezért a kastélya kertjében épült, fallal körülvéve – amit aztán persze lebontottak.

Néhány testvérünk és házastársaik egyik látogatása a péceli temetőben, szüleink kettős sírjánál
 – ahová nemrég Szabolcsot is eltemették.

A tölgyfa-táblán látható feliratokat Zoza faragta
 (és az előző sírtáblát is, amelyet szüleink halála után állítottunk fel).

Szüleink a gyermekáldásról

Szüleink hittel, reménnyel, szeretettel és örömmel, valóban gyermekáldásként fogadták az összes gyermek érkezését, amely közel húsz éven át tartott.

Legkisebb öcsénk a legidősebb után 19 évvel született meg. 1940 és 1959 között 13 gyermek született, akik közül a két pici ikerbaba hamar meghalt (koraszülöttek voltak). A tizenegy gyermek közül nyolcan voltunk lányok, hárman fiúk.

A gyermekáldással kapcsolatban jellemző felfogásukra az a történet, amit egyszer Édesanya Lolának mesélt el nagyon bizalmasan, amikor már ő is felnőtt lett. Lola a középső gyermek volt: előtte is öt, utána is öt testvére született. Mikor Édesanya a szíve alatt hordta, Édesapa bátortalanul ugyan, de mégis megkérdezte tőle, nem kellene-e elvétenni ezt a gyermeket, hisz már ő lenne a hatodik. Ez 1949-ben történt, abban az évben, amikor visszaköltöztünk Pécelre, és Anya az öt gyerek miatt még nem ment vissza az épp államosítás alatt lévő volt egyházi iskolájába, Édesapának pedig nem volt állása. Édesanya e kérdésre nem szólt semmit, csak olyan felháborodással nézett Édesapára, hogy abban benne volt a válasz. Ezután tudomásunk szerint többé ez a kérdés soha föl nem merült köztük, s szüleink Laurát és az utána következő öt gyereket is Isten ajándékának és áldásának tekintették.

**A teljes család (Anya, Apa, a tizenegy gyermek + Feri)
az átépített veranada bejárata előtt, 1960-ban
(A ház első frontja klinkertéglás díszítésű volt.)**

Szüleink tehát tizenegy gyermeket neveltek fel nagy szeretetben, gondoskodással. Közülünk – felnőtt korában, szülőként – két testvérünk sajnos már meghalt.

Így most kilencen maradtunk testvérek, akik közül ma, 2010-ben a legidősebb 70, és a legkisebb is már 53 éves. Álljon itt – születési sorrendben – még egyszer a Faragó-gyermekek neve és születésük (illetve kettejük halálának) éve:

**Gabriella (* 1940),
Zoltán (*1942),
Edit (*1943),
Magdolna (*1945),
Ágnes (*1948),
Laura (*1949),
Márta (*1951),
Klára (*1953-1993),
Barnabás (*1956),
Zsuzsanna (*1957),
Szabolcs (*1959-2006).**

A fenti képpel egyidőben, 1960-ban készült a bemutatkozáskor már látott (és a lenti) kép is. A tizenegy Faragó testvér (Zoltán, Gabi, Edit, Magdi, Ági, Lola, Márta, Klári, Barni, Zsuzsi és Szabolcs) nagyság szerint, V alakban állt sorba.

Lent a nyolc lányból álló „hölgykoszorú”: Klárika, Lola, Edit, Gabika, Magdi, Ági, Márta és Zsuzsi.

2.

A nagycsalád mindennapjai

A házunkról

A péceli házat, amelyben évtizedekig laktunk, szüleink a házasságkötésük után, részletre vették, amely a háborút kísérő infláció miatt szerencsés választás volt. Az utolsó néhány részlet áráért Apánk elmondása szerint akkor egy-egy söprűt lehetett volna csak venni. A ház Pécel India nevű negyedében volt, vagyis a falu vasúton túl elhelyezkedő kertes házas részében (lásd a térképet is e fejezet végén). Az Erzsébet sétány volt itt az első, vasúttal párhuzamos utca, amelynek a kertjei délre néztek, az utca és az út túloldalán a kerítéssel elválasztott vasúti sínek felé. A legtöbb ház szép, villaszerű volt, mélyen az ősfás-virágos kertek belsejében. (Az Erzsébet sétányt Sissy királynéről nevezték el, aki hintójával állítólag ezen az úton haladt át a gödöllői kastélya felé menet vagy jövet Pestről vagy Bécsből.)

A mi házunk (a 19., később a 24. számú, legutoljára a 34-es) épp a vasútállomással és a vasúti felüljáró hiddal szemben volt. A Kossuth Lajos utca a nyugati oldalán indult enyhén lejtősen fölfelé, egészen ki a Várhegy tövéig. Mellettünk keletre, az Erzsébet sétányon évtizedekig az öreg Offermüller-házaspár, a Kossuth Lajos utcai fronton pedig a Bényiék voltak a szomszédaink. Előbbiekkel szinte semmi kapcsolatunk nem volt. A Bényi nénihez és Bényi bácsihoz azonban ezer emlék fűz, akik ízes palóc nyelvjárással beszélő szorgalmas parasztembereként költöztek az ötvenes években Valkóról Pécelre. Az ő lányuk, illetve egyik fiúk, majd az ő gyermekeik inkább a kisebb testvéreinkkel voltak jóban. (Ők baptisták voltak – szép kis templomukat és a kihallatszó lelkes éneküket mindig megcsodáltuk, amikor elhaladtunk előtte a mi templomunkba vagy az iskolába menet vagy jövet.)

Azt nem pontosan tudjuk, hogy ebben a házban laktak-e a szüleink a házasságuk első éveiben, az első két gyermekük születése idején. Editkével viszont, aki 1943 nyarán született meg, Édesanya már ebből a házból indult a kórházba.

A szadai főjegyzői állást is 1943-ban foglalta el Édesapa, és a szadai évekre a péceli házukat bérbe adták. E bérlők azonban szüleink hazatérése után nem mentek ki. A 150 m²-es ház egyharmadát az úgynevezett „lakók” évekig ingyen „bitorolták”. Szüleink több mint egy évtizedes szívós kérvényezései nyomán kaptuk vissza először a kisházát, aztán a nagyszobát, aztán némi bérleti díjat is. Rá néhány évre a bérlők végleg elmentek máshová lakni, így megkaptuk a megmaradt szoba-konyhájukat és a kertünk Kossuth Lajos utcára néző részét is. Ez a szeparált lakrész később jó szolgálatot tett: első otthona lett egymás után három kirepülni készülő testvérünknek is.

A házat és a kertet szüleink fokozatosan újíttgatták, modernizálták. Előbb a díszfák: a fenyők és buxus-bokrok tűntek el. Legutoljára – amikor már a kicsiket is kiszolgálta – vágták ki azt a két hatalmas felnyurgult fenyőt, amelyek jó magasan, egy erős gerendával összekapcsolva évekig bírták a hatalmasra lendíthető hintázásainkat, később a gyűrűhintán való merész mutatványainkat. (Zoltán egyszer olyan vadul hajtotta a hintát, hogy az fönt átfordult, Zoza kiröpült, a kerítés fogta meg, ezért nem törte össze magát.) Fokozatosan lett a kert mind

nagyobb részéből gyümölcsös, szőlő vagy konyhakert, nyugdíjas korában pedig a kaputól felvezető bejárati szőlőlugas mellett gyönyörű virágskerteket is létesített Édesanya.

A ház és bejárata az Erzsébet sétány felől
(Zsuzsi esküvőjén készült a kép – március lévén a virágok helyett csak a kopár szőlőlugas látszik.)

A háznak legelőször a verandáját (középen kiugró, faragott, három oldalt félig nyitott fa tornácát) építették át a szüleink egy sokablakos zárt verandává (ez látszik a kép jobb oldalán). A főbejáratot is oldalra tették át középről, így a verandán pár lépést téve érkeztünk az ebédlőbe.

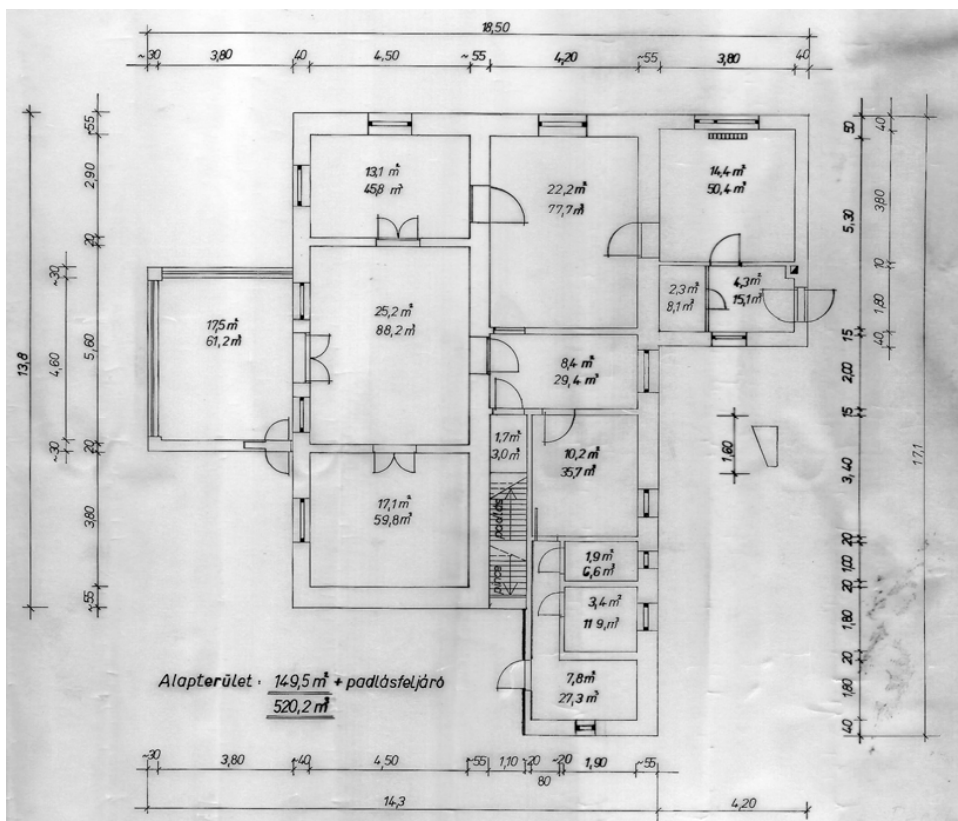
Az ebédlőn és az egykori előszobán keresztülhaladva jobbra következtek a mellékhelyiségek: a konyha, majd egy átjáró kisfolyosó után a mosókonyha. A konyhát szüleink építették át, hogy legyen speiz és angol WC-s fürdőszoba is, egy kis közlekedő folyosóról nyíló ajtókkal, ami a konyhából vezetett át a mosókonyháig. Ez a viszonylag nagyobb helyiség egy kis tornyos toldaléka volt a háznak (ide száműztük gyakorolni azokat a testvéreinket, akik magukkal vihető hangszereken tanultak), ahonnan egy délre néző oldalkijárat vezetett ki az Offermüllerék felé eső udvarra. Míg nem volt a víz bevezetve, Édesanya itt mosta teknőben a pelenkákat (fűthető üstben melegítve a vizet hozzá); közben a nyitott ajtóban sámlin ült egy-egy alsós kisgyerek, előtte hokedlin az olvasókönyvével vagy füzettel, így tanultak, csinálták meg a leckéjüket Anya felügyeletével.

A kút is e keleti kertrészben, a közelben volt. A mosókonya L alakú oldaludvarra nyíló kijárata mellett derékszögben egy másik ajtó is volt: ezen lehetett fölmenni a padlásra, illetve a padlót képező csapóajtók kinyitásával innen vezettek a lépcsők a pincébe is. Közvetlenül a mosókonyha ablaka előtt, a kút mellett lehetett átmenni a hátsó udvarra, ahová a mellékhelyiségek és a konyha ablakai néztek, illetve a hátsó kijárat is ide nyílt.

A dupla ajtós hátsó kijárat az előszobából vezetett ki. E szép széles közlekedőfolyosón az ebédlőből lehetett jobbra fordulva a konyhába jutni. A kijáratú ajtót szüleink később megszüntették, s ablakra cserélték, így az előszobából egy kisebb étkező lett kialakítva a konyha szomszédságában. Az előszobában a konyhaajtó mellett egy kamraajtó is volt, ez a padlásföljáró alatti, hátul ferdefalú belső teret takarta, amelyet „kulinának” hívtunk. Itt tartottuk a takarítószerkezet, az óriási vasalókosarat és ezerféle, kidobásra érett, de „még jó lesz valamire” jelszó alatt oda zsúfolt ócskaságot.

A ház központi helyisége a nagy ebédlő volt, a gyönyörű faragott tálalószekrényekkel és a négyszeresen kihúzható nagy asztallal, amit Édesanya hozományából vásároltak. Ez volt a vendégváró, a mindig „tisztá” szoba, ahol (padok beállításával) néha a házi istentiszteletek, vasárnaponként pedig a nagy családi ebédek zajlottak.

A ház alaprajza

Balra a kiugró helyiség a veranda, a háznak ez a frontja néz dél felé az Erzsébet sétányra, a fönti, nyugati szobák pedig a Kossuth Lajos utcára.

A kép jobboldalával párhuzamosan húzódott Bényiék kerítése és az ólak, a kép aljával párhuzamosan, keleten pedig Offermüllerék kertje volt.

(Az alaprajzot Zsuzsi férje, Rigó Zoltán készítette, mikor még ott laktak szüleink. A házat 1987-ben adtuk el. Sajnos nem láthatjuk többé, mert épp a napokban – 2010 augusztusában – dózerolták le.)

Az ebédlőből tehát négy irányba lehetett közlekedni: dél felé a verandára, keleti irányban a szülők szobájába, észak felé az étkezőn (tálalón) keresztül jobbra a konyhába és a mellékhelyiségekbe, nyugat felé pedig a kishálóba, és ezen keresztül jobbra a nagyszobába, majd végül a kislakás szobájába, ahonnan pedig egy külön kis folyosó (és egyben konyha) vezetett ki a hátsó udvarra (ez volt a negyedik kijárat), illetve innen nyílt a kislakás mellékhelyisége-zuhanyozója is.

Ennek a kislakásnak a keleti fala szintén L alakú szöveget zárt be az előszobából nyíló hátsó kijáratú ajtóval (illetve a későbbi étkező ablakával) és a konyha, illetve a mellékhelyiségek falával. A külső WC-t az előszobai kijáraton át lehetett megközelíteni, a kislakás fala mellett, majd az udvaron elhaladva. Ez a külső házikó a szomszéd Bényiek kerítésénél állt. S mert tulajdonképpen egy olyan dupla budi volt, ahol a két WC szimmetrikusan egymásnak háttal épült, rendes fallal elválasztva, és két, ellenkező irányba néző ajtóval, így a házból csak a kisház sima oldalfalát lehetett látni. Az egyik WC a lakóké, a hozzánk közelebb eső a miénk volt.

Gyerekkorunkban még nem volt vízvezeték, így a külső WC-nek nagy jelentősége volt. A padlójának és a deszkapados ülőkéjének mindig tisztának kellett lennie. Belül meszelték, kívül a ház színével megegyezően szép sárgára vakolták, és rendes cseréppel fedték le. Elképzelhető, hogy nappal milyen nagy volt itt a forgalom. Éjjel azonban nem jártunk ki: erre találták fel őseink a „bili intézményét”, amelyet este valakinek be kellett hozni és reggel ki kellett vinni. Szörnyű félelmetes volt este a sötétben kimenni – ha valamelyikünk néha elfelejtette behozni. Jobban jártunk, ha észben tartottuk a feladatot.

A mi WC-ajtónkkal szemben, szintén a szomszédok kerítése mellett álltak sorban az ólak, ahol a birkák, kecskék és tyúkok tanyáztak, s amelyek közül az első ól idővel garázs lett. De volt idő, amikor itt trágyadomb állt – kitanulmányozhattuk a televény gazdag élővilágát, ha a kukoricaszár nem jól határolta el az udvartól.

A hátsó bejáratnál a konyha előtti lebetonozott placcon és L alakú udvarrészen folytak a külső házimunkák, pl. a disznóölés, a csirkevágás, a nyulak megnyúzása vagy a gyapjúfonalak festése és szárítása. (A mosott ruhákat a padlásra vittük szárítani.) A hátsó udvar sarkában drótkerítéssel bekerített tyúkudvarban kipirgálhattak kedvükre a tyúkok, pocsolhattak teknőben a kacsák vagy libák egy eperfa árnyékában. Ennek termése széttaposva bizony elég csúf, azért is kerítették el ide a tyúkokat, hogy a termése közvetlenül a tyúkudvarra hulljon.

A ház berendezéseit is fokozatosan modernizálták a szüleink: előbb a víz lett bevezetve, aztán a gáz, majd a telefon, a kapucsengő. Szüleink minden újdonságot az elsők között valósítottak meg, Édesanya aggodalmaskodása ellenére, főleg Édesapa harciasságának köszönhetően, mivel nem sok készpénz állt a rendelkezésükre. De mégis megcsináltatták, mert előre látták az értelmét, a hasznát.

Ide kívánczik egy bekezdés a házunk kiürítéséről is annak eladása előtt, ami szüleink halála után három évvel, épp a csernobili atomkatasztrófa idején történt. A robbanás 1986 április 26-án volt (amiről hírzárlet miatt nem tájékoztattak), mi pedig a május 1-jei ünnep körüli szabadnapunkon, talán két nappal az atomrobbanás után jöttünk össze, hogy elszállítsuk a maradék holmikat. Egész nap kint pakoltunk a napon – bútor már nem lévén, Barni kint főzött ebédet a bográcsban, azt is a cseresznyefa alatti kerti asztalnál ettünk meg –, nem is sejtve, hogy az egész napos kintlét milyen veszélyes. Az első tájékoztatást másnap Zozától, Németországból kaptuk: ő figyelmeztetett, hogy pl. a zöldségek fogyasztása még hetekig ártalmas lesz. Mint sokan mások, Lórika néni is kint dolgozott a zebegényi kertjében ezekben a nyarat idéző napokban, fürdőruhában – aztán pedig egy hónapokig tartó „fantombetegséggel” kórházba került.

Az un. nehéz évekről és a házimunkák szervezéséről

A család szadai tartózkodásának utolsó időszaka és a péceli visszaköltözésük első kb. 10-15 éve volt anyagilag a legnehezebb, vagyis 1947-től a kb. 1960-65-ig tartó időszak.

Szüleink rengeteg munkával, éjt nappallá téve dolgoztak, gondoskodtak a családról. A nagy szegénység éveiben pl. az udvarban birkaólat tákolt Édesapa, vettek bele két birkát, és azokat szaporították. Mi legeltettük vagy etettük a réten szedett fűvel a birkákat, Édesanyánk fejte, Édesapánk pucolta az ólat, és nyírta őket. A felesben megkártoltatott gypajút Édesanya fonta, mi motringoltuk, majd mosása-festése-szárítása után gombolyítottuk a fonalat, és azt megkötve lett belőle nekünk sapka-kesztyű-jégzokni télire.

Szigorú napirendünk volt, hogy mindenki kivegye a részét a munkából. Hetesekre voltunk beosztva: takarító-, mosogató-, bevásárló-, kertkörüli-, állatgondozó-hetes, illetve több babavigyzó hetes is volt. Persze egymás között el-elcserélgettük ezeket, igény szerint.

Egyedül a vasárnapi vagy ünnepnapai főzés-reszortokat nem lehetett cserélgetni, hiszen egy 10-20 fős ünnepi asztalnál nem lehetett volna megengedni, hogy bármelyik fogás hiányozzon, mert elrontotta valaki. Mindegyikünknek megvolt a maga jól begyakorolt részfeladata, mint pl. a hússütés, a leves, a köret, a saláta elkészítése, a sütemények szervírozása. Anyánk magát a süteménykészítést azonban soha nem bízta ránk (nyilván a drága alapanyagok okán nem lehetett tévedni, hibázni, hiszen a sütemény nem sikerül, ha akár csak egy dolgot is elvétünk).

Édesapánk nagyon szeretett kertészkedni, mindenféle termett nálunk, az ötvenes évek után még szőlő és gyümölcs is – addig semmire nem volt pénzünk, így facsemetékre se tellett. Megmosva, előkészítve, boldogan hozta a konyhára a „kincseket”. Sokat segített mindenben. Állatokat tartottak, a hétvégén baromfit, nyulat vágtak; libát tömtek, tollát feldolgozták; birkát nyírtak, vágtak (ezt de nem szerettük!), kecskét fejt Édesanyánk. Azt a tejet nagyon szerettük – és szegény beteg Nagypapánknak is ezt vittük a halála előtti hetekben-hónapokban minden nap az ötvenes évek elején.

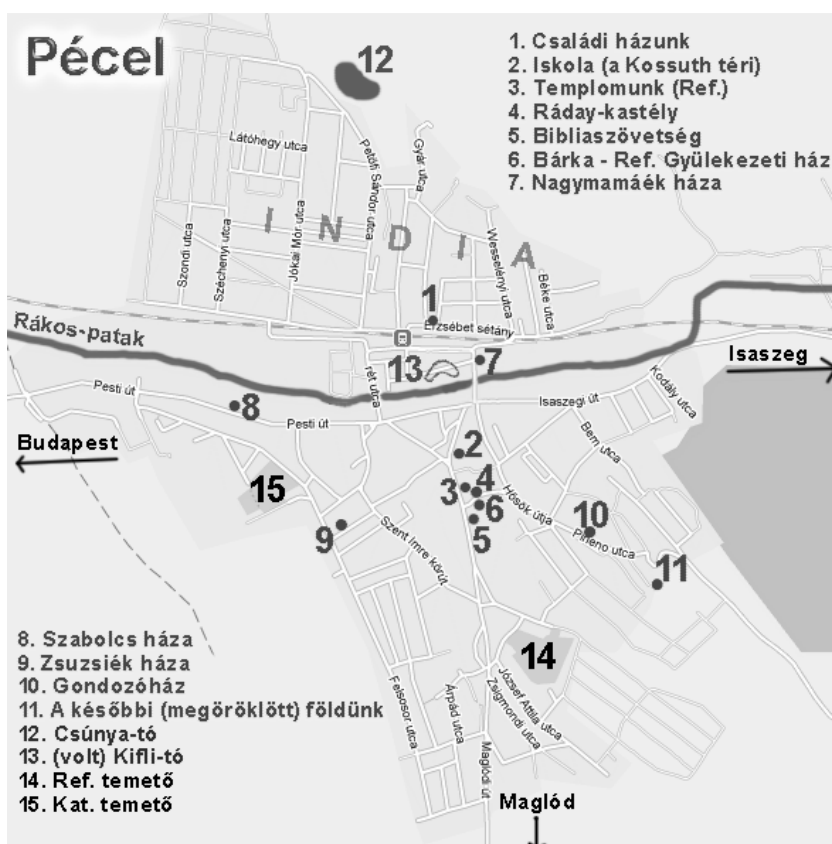
És ahogy volt szó róla már, ezekben az években kártoltatta Apánk a gypajút házilag, azt Anyánk rokkán megfonta, s kötögette belőle a meleg holmikat. Ruhát varrt, kézimunkázott, hímezve a szebbnél szebb ünnepi blúzokat nekünk. Megtanított minket is varrni, kötni, horgolni, hímezni. Anya kekszeket, szaloncukrot gyártott, rengetegféle tésztát gyúrt, süteményeket sütött. Mi egypár éven keresztül nyaranként levendulát szedtünk és csomóztunk csokorba, azokat eladtuk a piacon (ebben némelyikünk nem szívesen vett részt, de egyik-másik hűgünk – a majdani közgazdászok – különösen sikeres kofának bizonyultak). A természet-adta kincseket is gyűjtöttük: hecsedlit, szedret, vadribizlit, gyógynövényeket, gombát (Édesapa jól ismerte!). Fát, rőzsét szedtünk, de még tarlót is, komlót is, ezt főzte Édesanya sörnek. Kenyeret, később, amikor már tellett rá, kalácsot sütött Anya; láttuk, milyen nehéz munka a dagasztás. Volt idő, hogy boltból nem is vettünk mást, csak az alapanyagokat.

Édesapa a megtermett gyümölcsökből házi bort, szörpöket gyártott. Egy időben a pincében még gombát is termesztettünk. Az utcán az ágyások trágyázásához fel kellett szednünk az elhullajtott lócitromot – gyerekként jaj, de szégyelltük! Akkoriban még jobbára lovas kocsik és nem autók jártak ugyanis, volt hát bőven trágyának való. A műanyag zacskó viszont még nem volt „feltalálva”, ami megóvhatta volna a jellegzetes szagtól a táskánkat. Később fatörzsre oltott laskagombával is próbálkoztunk, hogy legyen táplálékunk, vagy eladtuk azt is, hogy pénzünk legyen inkább.

Pedagógusföldünk is volt, amit évtizedeken át műveltünk, előbb a Csunyiában, később a Csatári-dűlőben, nyaranként oda jártunk kapálni. A nagy szegénység idején – amikor se vetőmag, se pénz a szállításra, se idő a megművelésre nem állt a család rendelkezésére – még nem volt számottevő a termés. Később már volt pl. kukoricánk. A termények feldolgozása otthon, többnyire a padláson folyt.

Egész héten dolgoztunk szüntelen, de a vasárnap: az Szent volt! A kisebb gyerekek vasárnapi iskolába mentek, a nagyobbak és a szüleink pedig egy órával később a templomba. A kicsik a nagymamáékhoz mentek fel utána: ott várták be a szüleinket, vagy nagyamamával együtt ment a csapat vissza hozzánk délben ebédre. A vasárnapi ebéd mindig ünnepi asztalnál zajlott, legtöbbször felnőtt rokon vendégek körében, így 10-15 személynél kevesebben soha nem ültünk az asztal körül. Az evés előtti és utáni imát mindig Apa kezdte fennhangon.

Mindennapi életünk színtereit és emlékeinknek a következő fejezetekben részletesebben is elmesélt helyszíneit térképen is bemutatjuk.

A „Családrégényünkben” leggyakrabban említett helyszínek

(az ábrát Zsuzsi fia, Rigó Csaba Dániel készítette)

3. Milyenek is voltak Szüleink?

Idős korukban, haláluk előtt néhány évvel (Anya 60-65, Apa 67-72 éves lehetett)

Tulajdonságaik

Értékeik (együttal a mi szellemi örökségünk) címszavakban a következők:

Isten-hitük és szeretetük, hűség, bátorság, összetartás, szorgalom, szolgálat- és segítőkészség, kitartás, családcentrikusság, gyermekszeretet, szerénység és megelégedettség mindkettőjükre jellemző. Apánkra emellett leginkább az optimizmus, humorérzék, nyitottság és empátia, a vendégszeretet, a zene szeretete és zenei érzék, a szociális érzékenység, kapcsolatteremtő készség volt a jellemző. Egy jellemző történet Apa kitartására és optimizmusára, hogy idős korában – többszöri nekifutás után és Édesanya ellenzése dacára – jogosítványt szerzett, ami miatt nagyon boldog volt. Annak ellenére, hogy ugyanakkor soha nem vezetett, mert nem volt autónk.

Anyánk legfőbb tulajdonságai közül pedig a fent felsorolt közös jellemzőkön kívül a következetesség, igazságosság, egyenesség, korrektség, a szigorúság, komolyság emelendő ki. Kiemelkedő képessége volt még a kézügyesség (gyönyörű kézimunkákat készített), rajzkészség és esztétikai érzék is, emellett a szakácstudománya, a szervezőkészsége, a rövid- és hosszú távú tervezési képessége. Ezekből a jó tulajdonságokból (kisebb-nagyobb átfedésekkel és különbségekkel) mindegyikünk kapott valamit.

Legjellemzőbb hiányosságai – és ebből eredően a mi hiányosságaink (csaknem valamennyi testvérünkre jellemzően):

Édesanyáékat (Lórika néni elmondása szerint) kemény szigorral nevelték gyermekkorában, így ő is olyan keményen követelve nevelt, hogy az ő – és általában a felnőttek, tanítóink – kijelentései, akarata megfellebbezhetetlennek tündek számunkra. Ezért eszünkbe sem jutott, hogy lehet nekünk ettől eltérő saját véleményünk is. Édesanyánk gyakran elhangzott mondata ez volt: "Gyerekeknek hallgass a neve!" Mondhatni, túlzottan naívak és jóhiszeműek voltunk – és vagyunk mindmáig is. Általában nem feltételezzük a rosszindulatot, mások hibáit nem

vesszük észre. Egyszóval a kritikai érzék hiánya és a tekintélytisztelet elsősorban Anyánk hatása. Ha viszont olyanra kényszerítenek, amivel nem értünk egyet, vagy nem tetszik, amit elvárnak tőlünk, akkor többnyire nem szállunk szembe, hanem elhallgatással, csellel, kitartó makacssággal új és új kerülőutakon próbáljuk mégiscsak érvényesíteni az érdekeinket. Ezt a problémamegoldás-módot Édesapánktól „tanulhattuk”.

Szüleink hitélete, Isten óvó szeretetének példái

Szüleink Isten vezetése alatt álló és szolgáló református hívek voltak. Az összes gyermeket születésüktől kezdve vallásosan nevelték. Élő hitű, bibliaolvasó emberek, akik mindvégig, minden körülmények között ragaszkodtak a hitükhöz (a vallásüldözés idején is, nagy bátorsággal). Tetteikben is igazi keresztyének voltak, amit mi, gyermekek is igyekeztünk „eltanulni” tőlük.

Az 50-es évek elején nem lévén hittanóra, otthon Édesanya tartott nekünk bibliaórát. Édesanya egykori református iskoláját 1949-ben államosították, ő pedig az ötvenes évek közepén ment vissza az iskolába, így neki külön felhívta az igazgató a figyelmét, hogy az iskolában nem szabad eztán egyházi szellemben nevelni a gyerekeket. Sokan a régi kollégák közül úgy élték meg ezt a korszakot, hogy nem mertek templomba menni, még az ünnepeken sem. Édesanyánk viszont nem félt rendszeresen templomba járni, immár állami iskolában alkalmazott pedagógusként sem, sőt azon kevesek közé tartozott, aki minket, a gyerekeket is nyíltan beíratta hittanra, járatta a vasárnapi iskolába.

Otthon, az ebédlőnkben (a legnagyobb szobában) rendszeres imaórák folytak évtizedeken át, a legnehezebb időkben is. Ide az akkoriban (1952-ben) odakerült új lelkész házaspáron kívül tízhúsz falubeli református hívő járt el rendszeresen. (Kántor Ervin lelkész és felesége hamarosan szüleink legjobb barátai lettek – de erről majd később.) Az imaórák hamar ökumenikussá váltak, és mellette heti egy alkalommal un. női munkaórákat is szervezett Édesanyánk, ahol karitatív munkákat terveztek és valósítottak meg több évtizeden keresztül.

Az ének és az imádkozás nagy fontosságot kapott nálunk. Sokszor tapasztaltuk a meghallgatott imádságok erejét és áldott következményeit, a sok-sok segítséget. Isten megőrzött mindnyájunkat a nehézségek és veszedelmek közt is. Néhány példa a Gondviselés jelenlétére.

- A háborúban a „véletlenül” múlt Édesapa megmenekülése. Harkov környékén ő volt a hadsereg hadtáposa, tehát Isten megmentette a közvetlen harcoktól. (De azért Apánk annyit elmesélt, hogy a Brjanszki-erdőkben szörnyűségeket élt át.) Rabságában megőrizte, betegségében, műtét után megmentette a bajtól. Ezeket Gabika mesélte el részletesebben.

- Apa a forradalom alatt szintén a haláltól menekült meg. Ugyanis Édesapa ekkor elment Debrecenbe, ahol Gabika kollégista volt, hogy hazavigye, de éppen a kijárási tilalom alatt ért oda, sok viszontagság után. A járőröző orosz katona rákiáltott, hogy „Sztoj!, Így szuda!!!” (Ez a néhány szó a kötelező orosztanulásból mindannyiunk számára élénken megmaradt azóta is.) S mivelhogy Apánk természetesen nem állt meg, és nem ment oda, hanem elszaladt, a katona utánarohant a fegyverrel, és kiáltozott, hogy lő, míg aztán végre sikerült Édesapának egy kapu mögé beugrania és a kertben eltűnnie.

- A nehéz anyagi körülmények közt is mindig jött valamilyen isteni gondviselésből származó segítség. Arra nem volt példa, hogy valaha is éhezünk volna. Arra viszont igen, hogy néha úgy kerestük össze a tej vagy kenyér árát, mintha a Hétkrajcár című novella szereplői lettünk volna. És olyan „csodára” is emlékszünk néhányan, hogy a konyhaasztalon találtunk egy százforintost (ez ma kb. egy tízezresnek felel meg), aznap, amikor végképp nem volt pénzünk a napi tej- és kenyéradagra. Nem tudtuk felfogni, hogyan kerülhetett oda, hiszen senki vendég nem járt aznap nálunk.

Édesanyánk jó diakónus is volt: gyakorlati módon segített, például ebédet vitt betegeknek, vagy küldött velünk rendszeresen az egyik öreg anyai barátnőjének (Katalin néni), látogatta a gyerekeket születésnapjuk alkalmával, bibliaórákat tartott, a templom számára ünnepi asztalterítőt hímzett. Később, nyugdíjasan még aktívabban vett részt az egyházi szolgálatban Édesapánkkal együtt. Apánk körülbelül 30 évig presbiter volt.

Édesanya megtanított egy szép szokásra gyermekkorunkban, az idősebbek ezt mind a mai napig megtartották: Ha (netán) valami új holmit kaptunk, azt először vasárnap, a templomban kellett viselni és megköszönni Istennek. Ha útra keltünk, így búcsúztak: „Isten áldjon és őrizzen meg!”. Ha valaki jött, így köszöntötték: „Isten hozott!”. Az esti mesélés sokszor szólt bibliai történetekről, utána hangosan imádkoztunk.

Az egyházi ünnepek, különösen a karácsony, felejthetetlenek voltak: sok-sok énekkel¹⁰, Ígével és imádsággal, amit mindig Édesapa olvasott vagy mondott. Az ajándékok szerények voltak, a hangsúly a meglepetésen volt, ami egymásnak teljesített kisebb-nagyobb szolgálat is lehetett. A születésnap ünnepségei is hasonlóak voltak, az ajándék legtöbbször habos kakaó volt, ami nagy különlegességnek számított, vagy hogy a szülinaposok kedvükre ugrálhattak a díványon! De néha azért a rokonoktól is „csurrant-cseppent” valami ajándék a számunkra.

A legtöbb testvérünk gyerekkora óta továbbra is rendszeresen gyakorolja a vallását, de a többiek is megmaradtak istenhívőknek. A gyermekkori indíttatás kitörölhetetlen élményünk maradt, az istentisztelet számos formája és alkalma pedig mindmáig éltető forrás számunkra.

**A református templom a szívünkhöz nőtt
(Látható, hogy valaha díszes kerítés vette körül, hiszen a Ráday-kastély kertjében épült.)**

¹⁰ A Függelékben szerepel a legkedvesebb karácsonyi énekünk is.

4. Szüleink rokoni és baráti kapcsolatai

Édesanya húga, Lórika néni (Kiss Béláné, született Vincze Laura: 1918–2002)

Azért emeltük elsőként ide a rokonok közül Lórika néni történetét, mert ő volt Édesanyának az egyetlen igazi „barátnője”. Lórika néni diakonissza korában, de még ezután, gyógypedagógusként is évekig hetente-kéthetente legalább egyszer kijött hozzánk látogatóba, és – gyermeke nem lévén – az iskolai szüneteket és a sátoros ünnepeket is mindig nálunk töltötte.

Ez a szoros barátság egészen úgy negyven-negyvenöt éves koráig tartott, a férjhez meneteléig, amikortól hirtelen többgyerekes pótmama, később pedig a nagycsaládot összetartó igazi nagymama lett. Ez a több évtizeden át tartó hűséges odafordulás mind fizikailag, mind lelkileg rengeteget jelentett Édesanyának a sok gyerekkel való küszködése, gondjai közepette. Ő volt a keresztmamája Zozának és Lolának is (akinek Anya a Laura nevet az ő tiszteletére adta), de úgy éreztük, nemcsak őket, hanem mindannyiunkat nagyon szeretett – és mi is őt.

Lórika néni 18 évesen, elmondása szerint örömmel, elhivatottságból lett diakonissza. S a szerzetesrendek feloszlásakor – ahogy Lórika néni fogalmazta egyszer nekünk –, „amikor Isten a neki tett fogadalmát maga érvénytelenítette azzal, hogy ledöntötte a korlátokat”, és a Bethesda kórház államosításakor az állásából is elbocsátották (ez az ötvenes évek kezdetén volt), úgy érezte, hogy neki magának kell megkeresnie az új hivatását, és talán még igazi társat is kap a rendtársak helyett. Már negyven felé járt, amikor elvégezte a gyógypedagógiai főiskolát, és még vagy két évtizeden át gyógypedagógusként segítette az elesetteket. Amikor a nagypapakorú igazgatója elvesztette feleségét, és nem sokkal később nyugdíjba ment, megkérte szeretve becsült kolléganője kezét, és ő igent mondott. Lórika néni férjhezmenetele után hosszú élete végéig a „kapott” családja és az elesettek patrónusaként szolgálta tovább az Urat.

Férjének, Béla bácsinak a négy gyerekén és a budafoki lakásukon kívül egy nyaralója volt Zebegényben. Mikor összeházasodtak, Béla bácsi a gyerekeitől elköltözött, és közösen egy kis egyszobás lakást vettek Angyalföldön. Néhány évtizeden át nyaranként Zebegénybe költöztek le, és Lórika néni ott látta vendégül sorban a „családja” nyaralni vágyó tagjait (Béla bácsi gyerekeit, unokáit a párjaikkal). Ő gondozta a hatalmas telket is, amit kitaró munkájával csodálatos édenkertté varázsolta. Itt látogattuk meg őket mi is néhányszor, s Béla bácsi idős korában pedig otthon, a Tahi utcai kis lakásukban fogadott minket – mindenkit mindig örömmel.

Béla bácsi a budai tanítóképzőben dolgozott a háború előtt, és többek között ezeket a nyaralásokat (valamint pl. a Felvidékről való menekülését a kitelepítések miatt) önéletírásában papírra is vetette, amit Lórika néni gépelt le, és adta nekünk is körbe okulásunkra.

Számunkra Lórika néniben az volt leginkább példaértékű, ahogy idős korában is tartotta magát, ahogy szeretettel gondoskodott az öreg és beteg Béla bácsiról, majd egyedül maradván megtervezte, hogyan fog önmagáról is gondoskodni, amikor eljön az idő. Elhatározta, hogy szeretetotthonban fogja leélni a hátralévő éveit, s akkortól "vonul be", amikor már nem hallja meg, ha látogatója érkezik, vagy a postás becsenget. Ezt derűsen, minden önsajnálat nélkül meg is valósította. Élete utolsó évtizedében egy református szeretetotthonba költözött.

Velünk még felnőttkorunkban, a szeretetotthonban is szoros kapcsolatot tartott. Ismerte gyermekeinket, számon tartotta haladásukat, mindenkit sorban elkérdezett, és lelkesen mesélt unokái látogatásairól és az ő sorsuk alakulásáról is. Minden és mindenki érdekelt, mindenkit meghallgatott, és ott segített, ahol csak lehetett.

Gabika emlékezik:

Az ő életének utolsó hét éve életünk részét is képezte, mivel a közelünkben lakott, Rákoscabán, a Református Idősek Otthonában. Ott minden lakónak kicsi, erkélyes lakása volt, az övé egy szélső garzon volt az emeleten. Az erkély virágait örömmel gondozta: mindig gyönyörűek voltak a muskátlik.

Az otthonvezetővel együttműködve próbálta ő is az idős lakók közösségét szeretettel, szolgálatokkal összetartóvá tenni, s hogy ez sikertelen maradt, nem rajta múlt. Pedig ebben az igyekezetében még Lola húgunk is segítségére volt énekszerepléseivel és Lórika nénivel közösen rendezett irodalmi estjeivel. Sőt Pécelről Orosz Feri bácsi is hozzájárult az Otthon jó légkörének javításához heti bibliaórák tartásával. Mindnyájan fájlaltuk, hogy mindezek nem segítettek. (Saját filozofálásom ehhez a témához: úgy tűnik, hogy a szeretetet csak kapni lehet „Fentről”, ajándékba, és aztán továbbadni, de megtanulni vagy megvenni nem!)

Egy példa mások tekintetbe vételére és a negatívumok humoros felfogására: egyszer épp ebédidőben mentem oda látogatni, és Lórika nénit az ebédlőben találtam. Meglepve láttam, hogy a nagy ebédlőben egyedül ebédel. Kérdeztem, miért van így? Azt válaszolta, hogy mindenki felveti az ebédjét a lakásba, de ő nem akarja terhelni ezzel a személyzetet, mert nincs lift. Végül ezt mondta kisvártatva: „így legalább jó társaságban ebédelek”.

Nagyon örült a látogatóknak, nekem azért is, mert a bibliaórákon is részt vettem, és megköszönte, hogy erősítettem az éneklést.

A család összetartása céljából úgy szervezte meg hozzá-látogatásainkat, hogy lehetőleg együtt menjünk a rokonság tagjaival. Ez leginkább karácsonykor jött össze. Legtöbb együttlátogatást menyével, Emikével és velem sikerült összehoznia, amikor is hosszasan beszélgettünk. Ezek az alkalmak szép emlékek maradtak – a barátságunk máig is tart –, ahol Lórika néni bölcsességéből, szeretetéből sokat kaptunk. Ráadásul mindhármunk szülinapja közel egybeesett, így ezek ünneplése is jó alkalom volt.

Lórika néni szeretetszolgálatok sokfelé kiterjedt. Sokat utazgatott, napi 3-4 órát is, és sohasem üres kézzel. Zsuzsikáékhoz Pécelre is kijárt sokaig hetenként: a négygyerekes kismamának Anya helyett segített a kicsi gyermekek körül.

Ahová csak tudtam, én is elkísértem őt, pl. a temetőbe vagy templomba, néha vásárolni, ügyintézőt is. Az őfelé tett legkisebb segítségért sem győzött hálálkodni, és – heves

tiltakozásunk ellenére – nem hagyta azokat valamilyen viszonzás nélkül. Jó volt vele lenni, szellemi frissessége sohasem hagyta el őt.

Élete utolsó hetében még Budára ment látogatóba egy születésnap tortával. (Ebbe a krémet maga készítette!) Néhány nap múlva, egy megrendítő halálhír után, agyi katasztrófával kórházba került. Szellemileg ép volt, csak nem tudott beszélni és béna lett. Tíznap – türelemmel viselt – súlyos állapota után békésen halt meg. Halála előtt minden beszédet megértett, különösen a hallott Igéket nagyon figyelte, és hálás mosollyal bólintva köszönte meg. Békés lelkiállapotáról ez sokat mondott: soha nem felejttem el!

Édesapánk testvérei: Emi és Ica néni

**(Albert Józsefné, született Faragó Emma: 1908–1989
dr. Koren Ferencné, született Faragó Ilona: 1913–2004)**

Édesapa két lánytestvére, Emi és Ica néni életük végéig nagyon szoros kapcsolatban voltak egymással – és édesanyjukkal, a „péceli nagymamával” is.

Nagymamánk – ahogy mi ismertük

Emi néninek saját családja: fia, menyé, unokái voltak, akik mellett sok elfoglaltsága volt. Ica néninek viszont nem volt gyermeke, így ő a mi családukkal s velünk, gyerekekkel is több időt töltött együtt. Ezért mi övele (főleg élete utolsó három évtizedében, amikor Ica mama özvegy lett) sokkal szorosabb kapcsolatban álltunk, mint Emi nénivel. Ugyanakkor gyerekkorunkban ők ketten jobbra együtt látogattak el hozzánk, így ezekről az időkről Emi nénivel együtt mesélünk.

Hasonlóan Apához ők is rendkívül muzikálisak voltak, mindketten gyönyörűen énekeltek.

Emi néni fiatal korában rövid ideig foglalkozás-szerűen táncolt is, de tehetsége leginkább a festészet terén mutatkozott meg. Többnyire olajképeket – főleg csendéleteket, tájképeket – festett, évtizedeken át. Egyik Ica néninek adott festményét (szerintünk a legszebbet, amelyen egy asszony a gyermeke kezét fogva halad az alkonyati rőtörös ég alatt egy végtelenbe vesző hosszú úton) mi örököltük, ma Magdi gárdonyi lakását díszíti.

Emi néni (Albertné Faragó Emma) hozzánk került olajfestménye

Ugyancsak Magdi kapta meg fia, Józsika fából faragott relieffjét is (amelyen Szent Istvánnak nyújtja át a koronát Szűz Mária). Józsika a faragás mellett rajzolt, festett, fényképezett, tehát ő is örökölte anyja képzőművészeti tehetségét.

István király az országot jelképesen Szűz Mária oltalmába helyezi

Albert József unokatestvérünk fából készített faliképe.

Ica néni viszont a zene mellett az irodalomban jeleskedett: nemcsak sok-sok és igényesen válogatott irodalmi könyvgyűjteménye volt, de rengeteg költeményt tudott fejből, sőt, maga is írt verseket – egészen öregkoráig. Ezek szép és gondolatgazdag költemények, néhányat máig őrzünk¹¹.

Ica néni fiatalasszonyként

¹¹ Ica néni néhány verse is a Függelékben olvasható.

Emi néni kisgyerekkorunkban Pécelen, szintén az Erzsébet sétányon lakott, egy hozzánk közeli szép villában, férjével és fiával.

Ica néni - férjével, Koren Feri bácsival - a háborútól kezdve már nem itt, hanem Pesten élt (a Balzac utcában mindvégig, vagyis hat évtizedig). Ica néni Magdi keresztmamája is volt, Feri bácsi pedig az összes rokon közül Apával találta meg a hangot leginkább. Így ha Pestről látogatóba jöttek, ilyenkor általában nálunk volt a „főhadiszállásuk”. Miután megebedeltek, ide jött találkozni velük a Nagymama és Emi néni is Józsikával. A későbbi években, amíg Nagymama élt (1967-ig) és Emi néni már vele lakott (és Feri bácsi nem jött ki, mert ő meg az ő bátyjaival találkozott), a két lánytestvér és nagymama hármasan jöttek hozzánk ebédre, főleg a sátoros ünnepeken. De volt olyan is, hogy csak ketten, Emi és Ica néni jöttek el hozzánk, néha csak délután, uzsonnára.

Emi néni fiával, Jósikával 1950-52 körül

Emi néni elég hamar elvált. (Jóska – aki 1941-ben született – tízéves lehetett akkor.) Mi gyerekként nemigen fogtuk fel házassága válságának az okait. Csak arra emlékszünk, hogy a házastársi viszályok miatt Emi néni gyakran hozzánk jött aludni.

Emi néni válása után néhány éven át a fiával együtt a Nagymamánál lakott. Az államosításkor meghagyott egyszobás lakrészükhöz a Nagypapa halála, 1953 után nem sokkal sikerült még egy szobát visszaigényelniük, így Emi néni és Józsika a nagyszobában lakhatott. (Itt volt a különleges dzsesszhangú kicsi zongora is, amelyen a vasárnapi látogatásainkkor előadott produkcióinkat Emi néni és Nagymama oly lelkesen hallgatták.)

Később, amikor már Józsika is dolgozott (villanyszerelő lett, Emi néni pedig Pestre bejárva tisztviselői vagy adminisztrátori munkát végzett), Emi nénivel közösen egy háromszobás társasházi lakásba költözhettek a nagymamáék szűkös lakásából, szintén Pécelen. Miután Jóska megnősült, ebben a lakásban Emi néni mellett sokáig ott lakott Jóska anyósa és két kislánya, Eszter és Évike is. Ica néni mindnyájukat nagyon szerette. A kapcsolat közöttük életük végéig tartott.

Ica néni felnőttként, munka mellett végezte el a közgazdasági technikumot, és tette le az érettségit. A Villért-nél és az OTP-ben dolgozott hosszabban (bérletszámolást vagy valami hasonló pénzügyes munkát végzett). Feri bácsi fiatal korában magas szinten (a Fradi ifi csapatában) futballozott, azután – szintén estin – közgazdász lett, pártiskolát is végzett, le is doktorált, párttag is volt. Jó állásokban dolgozott, viszonylag jómódban éltek. Szabadságukat mindig együtt töltötték, rengeteget jártak beutalóval üdülni, gyógykúrákra (Füredre, Hévízre,

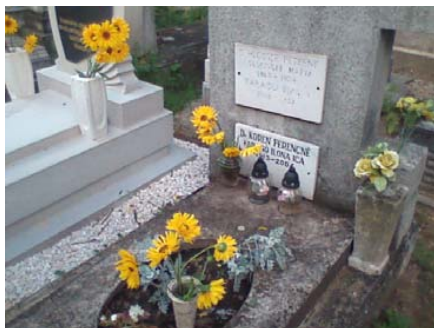
Parádra, stb., de a környező országokba is, pl. Szocsiba, Karlovy Varyba). Feri bácsi nyugdíjas korában halt meg, néhány évig tartó súlyos betegség után. (Ő a Farkasréti temető fölötti temetőben, anyja, Szidi néni mellett, az ő apja, Koren Miklós Szadán, nagyapja, szintén Koren Miklós pedig Pécelen, a katolikus temetőben van eltemetve.)

Ica néni egyedül maradva évtizedekig Emi nénihez járt ki Pécelre, oda vitte ki szinte hetente az ünnepi étek hozzávalóit, amit együtt készítettek el, és a hétfős nagycsaládi körben együtt is ettek meg. A mi családi házunk felszámolása után erről a „bázisról” látogatta Ica néni a továbbra is Pécelen lakó Zsuzsit és Szabolcsot.

De Pesten mi is látogattuk őt. Jóska, az ő lánya és mi is gyakran mentünk el Ica nénihez. Mindig kedvesen fogadott, finom ételekkel traktált. Szabolcs nála is lakott egy rövid ideig (a pici cselédszobájában, ahol aztán – miután megnősült – már csak néhány nem használt holmija maradt). Ica mama is gyakran látogatott meg minket, különösen Magdiékat, a keresztlányát, akiknél nagyon szeretett és nagyon tudott is(!) jókat enni. Szívesen kísérte Magdi két kisiskolás gyereket moziba, mese- vagy kalandfilmekre is. A gyerekekkel jókedélyű, bohókás volt. Szívesen ment el Magdiék kórus- vagy Klárikáék hangversenyeire, Lola műsorait is mindig lelkesedéssel hallgatta.

Nem sokkal aztán, hogy Feri bácsi meghalt, Ica néni egy körlevelet írt nekünk, azt kérve, hogy valamelyik testvérünk vállalkozzon arra, hogy öreg korában gondozza őt – a lakása fejében, amit halála után örökölhét. Senki nem vállalkozott erre, így keresztlánya, Magdi érezte kötelességének, hogy elvállalja Kema gondozását (ő kérte, hogy így hívják). Azidőtájt lehetett (vagy inkább kellett) megvenni a korábbi tanácsi lakásokat. A szerződésük értelmében ezt a költséget Magdiék állták a havi életjáradék és közös költségek fizetése mellett, illetve Ica mama romló állapota miatt a heti rendszeres bevásárlás, a napköziből hozott ebéd, a takarítás és az időnként szükséges gyógykezelés költségeit is ők viselték – jó tíz éven keresztül. Élete utolsó évében (91 éves korában, 2004-ben történt haláláig) Ica néni kórházban, majd gondozóházban kellett elhelyezniük. Rajtuk kívül Gabika, Jóska és lánya, Évike volt az, aki őt a kórházban és a gondozóházban is sokszor, szeretettel látogatta.

Ica mama – kívánságára – hön szeretett szüleivel és Emi nénivel egy sírban nyugszik Pécelen. Sírtábláját még életében maga csináltatta. A neve (Dr. Koren Ferencné, Faragó Ilona) mellé odairatta becenevét is: Ica.

Faragó-nagyszüleink közös sírja – hátsó fejtámlája aljában látszik Ica néni sírköve (mellette Jóska unokatestvérünk családi sírja)

Ervin bácsiék
(Kántor Ervin református lelkész 1922-ben született)

Életünkben folytonosan résztvevő, szinte családtagok az 50-es évek péceli segédlelkész-családja: Kántor Ervin bácsi és felesége, Gizike néni, akik a két legkisebb testvérünk keresztszülei is lettek.

A kilencgyerekes családjunk és szüleink legjobb barátai egy képen:
jobbra Ervin bácsi, előtte Gizike néni, balra Lórika néni ül.
(Elöl a középső és a feketehajú kislány nem a „miénk”, s balra az idős férfi pedig Gizike néni papája.)

Ervin bácsiék mind a mai napig nagy figyelemmel kísérték – tavaly óta már sajnos csak Ervin bácsi – a nagy család összes tagjának életét. Nagy szeretettel tartjuk a kapcsolatot egymással mindnyájan! Több testvérünknek konfirmáló lelkésze is volt Ervin bácsi, többünket pedig ő is esketett össze.

Ervin bácsi Gizike nénivel a 80-as években
(65 évig voltak házasok!)

És sajnos többször jutott neki a sírjaink feletti szolgálat – és ezt megelőzően a betegségek alatti időkben a lelki támogatás is. Szüleink elvesztése után éppen tíz évvel veszítettük el az egyik húgunkat, Klárikát, aki három gyereke mellett csaknem egy éven át volt beteg, és az utolsó pillanatokig hőiesen küzdött a gyógyulásáért, majd viselte megadóan az elkerülhetlent. A legkisebb öcsénk, Szabolcs pedig talán még nála is reménytelenebb és elviselhetetlenebb ritka betegséget követően halt meg, szintén hőiesen küzdve az életért, és mindvégig példaadóan a szíven viselve sérült kislányának a gondját is¹².

Ervin bácsiék nem csak nekik, hanem nekünk is lelki támaszunk volt a nehéz döntéseink idején, és szüntelen imáikkal segítettek, illetve követték – illetve követi Ervin bácsi – mindmáig szeretettel figyelemmel a mi gyerekeink sorsát is. Jelenleg is minden karácsonyi vagy egyéb ünnepi megemlékezésen személyesen (vagy legalább levélben) részt vesz Ervin bácsi. Idén is – a Karácsonykor megtartott nagy családi találkozón, amelyen Apa születésének 100. évfordulóját ünnepeltük – együtt örülhettünk egymásnak, és mi pedig a nekünk hozott ígérek és a 68 fős összegyűlt rokonság fölött elmondott áldásának.

Ervin bácsi Barnival beszélget a családi találkozón, 2009 decemberében

Magdival, a kislánykora óta nagyon szeretett „pótlányával” az utóbbi években már e-mailen leveleznek. Magdi kérésére Ervin bácsi leírta élete legfontosabb állomásait. Kimondottan azzal a céllal, hogy bemutassa, Isten hogyan vezette, formálta őt, s hogy lássuk: „Az Úr mindent oly szépen intézett!” – ahogy a kétszólamban leírt „Áldjad én lelkem a dicsőség erős királyát” kezdetű kedvenc énekünkben is áll.

Kicsi apró folytatásokban, négy éven át érkeztek a történetek, egybefonva a mindennapi életük eseményeinek bemutatásával. Ezeket a leveleket Magdi a közelmúltban összegyűjtötte és „sajtó alá rendezte”, majd Ervin bácsinak elküldte azzal, hogy nézze meg, lehetne-e, és milyen körben lehetne közzétenni. Kérdezte, vajon ehhez kihagyjuk-e a levelekben lévő személyes témájú beszámolókat. Ervin bácsi úgy látta, hogy nem kell szétválogatni a múlt és a jelen történeteit, és ígent mondott a kérésünkre, hogy minél szélesebb kör megismerhesse az életét. Ő azért, hogy Isten szeretetét demonstrálja ezzel, áldásul szolgáljon, hátha tanulnak a fiatalok általa, mi pedig azért, hogy az ő színes és kedves egyéniségét bemutathassuk mindazoknak, akiknek nem volt szerencsájük ismerni őt.

És persze a történelem „alulnézetből” is roppant tanulságos. (Most, hogy eldöntöttük: a mi történetünket is kiadásra készítjük elő, Ervin bácsi azt kérte, hogy az ő írása is a mi családtörténetünk része lehessen. Boldogan teljesítjük a kívánságát – amint ezt az utolsó fejezet bizonyítja.)

¹² Róluk – helyettük – mi írtuk meg az emlékeinket (a II. fejezetben, ahol mindenki a saját nevében emlékezett a gyerekkorunkról).

**Orosz Feri bácsiék – és kötődéseink mindmáig
(Orosz Ferenc református lelkész 1924-ben született)**

**Feri bácsi és Babi néni
(Zsuzsi fényképezte le őket nemrégiben)**

Ugyancsak lelki támogatóink, segítőink és gondozóink nagy szeretetben és gondoskodással már évtizedek óta Orosz Feri bácsi és felesége, Ida (Babi) néni, akik jóval Ervin bácsiék elmenetele után (az ő büntetésszámba menő, kényszerű falura-helyezését követő évtizedben) kerültek Pécelre – és nemsokára szüleinkkel is szintén jó barátságba. Ők is sokszor meglátogatták szüleinket, különösen Édesanya betegsége idején, egészen halálukig szolgálva lelki gondozással. Zsuzsi mindmáig szoros kapcsolatban van velük (Babi néni édesapjáról szóló megemlékezése a következő fejezetben, Zsuzsi írásában olvasható).

**A templomban családunk tagjai láthatók Zsuzsi esküvőjén
(Az első sorban Zsuzsi rokonsága, a jobb szélén Klárika, mellette Gabikáék, hátul Ági és Edit a férjével,
a bal szélén Szabolcs.)**

Orosz Feri bácsi mesélte el nekünk, hogy egy beszélgetés alkalmával Édesapa ezt mondta neki: Isten nagyon sok imádságát meghallgatta, de most még – Édesanyánk halálának közeledtével – azt az egy imádságát szeretné, ha meghallgatná, hogy ő haljon meg előbb, mint a felesége, mert nem tudná elviselni a legszeretettebb lény elvesztését. Isten ezt is meghallgatta. Ő halt meg előbb – másfél nappal korábban hagyott itt bennünket, mint Édesanya. Így Isten az özvegységtől mentette meg őket, kegyelmesen!

Szüleink temetésén és azóta a kerek évfordulókon a templomban még ma is megemlékeznek szüleink áldozatos életéről. Ilyenkor a templom után általában a református közösségi házban gyűlik össze a család apraja-nagyja.

Szüleink halálának tizedik évfordulóján a nagybeteg Klárka már nem lehetett velünk: épp aznap este halt meg. (A Klárkáról szóló részben erről részletesen írnak.)

A haláluk 20. évfordulója alkalmából tartott megemlékezésünket a templom melletti Ráday-kastélyban egy családi hangversennyel kezdtük, a délután 4 órakor megszólaló harangszó után. Ezt követően a korábbiakhoz hasonlóan a gyülekezeti imateremben (az un. Bárkában) folytattuk a megemlékezést, amire a család szeretett lelkipásztorai is mindig hivatalosak voltak.

A református közösségi ház, az un. Bárka
(Nem egyszer itt rendezhettük meg a nagycsaládi találkozókat, ünnepi összejöveteleket, megemlékezéseket.)

A korábbi lelkészek mellett a jelenlegi lelkipásztor, Tariska Zoltán is mindig velünk ünnepelt. Ő biztosította a helyet, lehetőséget a nagy család találkozóihoz kedves házigazdaként, és ő tartotta az áhitatokat is. (Legutóbb például Édesapa születésének 100. évfordulóján, vagy előtte néhány évvel, Szabolcs temetése után is itt volt együtt a család és mindazok, akik szerették testvérünket.)

A huszadik évfordulóra Orosz Feri bácsiék nem tudtak eljönni, de egy nagyon megható levelet küldtek nekünk¹³, amiből sok olyan dolgot tudtunk meg, ami számunkra is meglepetés volt. Ez a levél is jól példázza az ő hittel teli életüket és szüleink Isten kegyelmével elrendelt elmenetelét.

---

¹³ Orosz Feri bácsi levele a Függelékben olvasható.

A 20. évfordulós családi találkozón készült fényképen látszik Tariska Zoltán jelenlegi református lelkész is (jobboldalt Zsuzsi lányai előtt guggol). Eljött Németországból Klárka kisebbik lánya, Orsika is (ő középen miniszoknyában áll, a férje kezét fogja), és Máté fia is velünk volt (ő a jobb szélen guggol). Szabolcs Nórikát és egy táblát fogva középen térdel.

Feri bácsiék a szüleink, majd Klárka segítése után a legkisebb öcsénket, Szabolcskát vették körül szeretettel, odafigyeléssel, mivel ő egyedül gondozta mozgássérült kisgyermekét, Nórikát, nagy türelemmel és békességgel viselve sorsát. Öcsénk embert próbáló szörnyű betegsége idején Feri bácsiék is kivették a részüket az együttérző lelki támaszadásból, majd halála után a mi vigasztalásunkból is. (Kislánya sorsát is figyelemmel kísérik: ő nemrég lett 19 éves, három év óta az őrbottyáni Református Szeretetotthon lakója, akinek az elhelyezésében Feri bácsi is segített Nórika nagymamája kérésére.)

Pécelen lakó legkisebb hűgunknak, Zsuzsinak különösen sokat jelent Feri bácsi és Babi néni odafigyelő szeretete, barátsága.

Szüleink svájci barátai

Az 1956-os forradalom után nyugatról küldött és az egyházak által szétszótott élelmiszer-csomagok vagy holmik egyikében-másikában cédulát találtunk az adomány küldőjének a címével. Mi egy svájci és egy holland családnak válaszoltunk, akik közül a svájciakkal szüleink aztán hosszan leveleztek. (A holland házaspárral is, de arról a kapcsolatról majd Ági számol be.) Ennek a levelezésnek néhány év múltán Haagék személyes látogatása lett a folytatása. A szüleinkkel közel azonos korú házaspár, Trudi néni és Guszti bácsi jó ismerősünk lett, majd az ő gyermekeik, Bea és Gisela is.

Az első magyarországi látogatásuk alkalmával nálunk ebédeltek Pécelen, és ragaszkodtak ahhoz, hogy visszaadják a meghívást, amit az egész családunk számára a Margitszigeten, egy szabadtéri vendéglőben ők szerveztek meg. Akkor jártunk először étteremben, ami az elegáns környezet és megjelenés miatt is nagy élmény volt. Ők rendelték nekünk a vonathoz taxit, és ők gondoskodtak arról is, hogy – a magukkal hozott több bőröndnyi holmit szétszótva – mindegyikünknek legyen rendes ünnepi ruhája, cipője.

Szüleink nemigen tudtak németül, de azért a személyes jó kapcsolat és bizalom hamar kialakult köztük. Olyannyira, hogy a következő évben két kisebb testvérünket néhány hétre kihívták magukhoz a Basel melletti házukba, majd az ő két lányuk jött hozzáink Magyarországra, illetve Édesanyáék mentek hozzájuk azután többször is (jövet vagy menet, amikor Zoltán bátyánkat látogatták meg, akik akkor már Németországban éltek).

A levelezés és a kölcsönös látogatások mind a mai napig tartanak. Szüleink halála után is rendszeresen jártak ki hozzájuk Svájcba Magdiék, vagy látták vendégül Magyarországon az öreg házaspárt, Guszti bácsi halála után pedig Trudi nénit a lányaival. Nem egy alkalommal a mama, a két lánya és Magdiék együtt járták be Svájc legszebb tájait. Trudi néni ottjártukkor megmutatta azt a fényképalbumot, amelyet gondosan feliratozva évtizedeken át gyűjtött össze a Faragó-család neki küldött fényképeiből. Ilyen komplett összeállítás az összes fontosabb családi eseményről még nekünk sincs. Gondolom, majd Trudi néni halála után – aki most gondozóházban tölti a kilencvenen túli éveit – biztosan átadják valamelyikünknek ezt az értékes ereklyét. (Idén januárban kaptuk a hírt Giselától, hogy Trudi néni – egy szép és hosszú élet után, 94. évében – szép csendesen elaludt.)

Ági írt a másik minket támogató svájci családról – Henkék történetét az ő fejezetéből másoltuk ide. Henk feleségétől, Évától a most kapott fényképüket Trudi néniék mellé tesszük.

**Trudi néni és két lánya: Gisela és Bea – Bélával
Magdiék vendégeként állnak a tavaszi szélben
a Velencei tónál**

**Henk, Éva és lánya
a háttérben a svájci hegyekkel**

Ági kiegészítései a közös anyaghoz:

- Szó volt a család barátairól. Köztük két jótevő házaspárról, akik 56-ban és az azt követő években is több csomaggal segítettek bennünket. Az egyik család, egy holland származású, Svájcban élő, svájci asszonnyal nősült fiatalember, Henk. Alig harminc évesen, háromgyerekes apaként a Vöröskereszten keresztül küldte az első csomagot. A csomagban finom sajtok, csokik, kakaópor, ovomaltinnak nevezett italpor (olyan, mint most egy instant csokiital), margarin, narancs és számos más finomság volt. A csomagban talált cím alapján levelezésbe kezdtünk. Éveken keresztül segítettek bennünket csomagokkal, Gabika is tőlük kapta a menyasszonyi ruháját. Sőt, még Lola kisgyerekének is ők küldtek itthon nem kapható, drága gyógyszereket.

Akkor találkoztunk velük először, mikor Mártival a másik svejci családnál, Trudi néniéknél Basel mellett, Zwingenben voltunk látogatóban (talán 68-ban). Henk eljött értünk, és egy hétvégére elvitt a családjához Thunba. Nagyon szép programokkal kedveskedtek. A híres sajtfondüvel vártak, elvittek a Thuni tóra egy hajókirándulásra, Interlakenbe, ahonnan a Jungfrau, a Matterhorn havas csúcsait lehet látni a tó partjáról.

Henk először a kollegáival járt Magyarországon, majd Margarettel, a feleségével 72-73-ban. Egy hangulatos, az Astoriával szemközti orosz étterembe hívtak meg vacsorára, ahol édesanyáék, Lola Jánossal és mi voltunk ott, akikre emlékszem. Meglátogattak minket is, akkor az Ormódi utcában laktunk.

Később Henk elvált, és egy holland származású, szintén Svájcban élő társat talált, Évát, akit feleségül is vett. Évával többször is jártak Magyarországon. Éva édesapja magyar volt, egyszer a békéscsabai ősök felkutatása volt az egyik uticéljuk. Mi minden alkalommal találkoztunk velük, több testvérem is ismerte, Édesanyát is meglátogatták, a halála előtti évben is. Utoljára 2005-ben jártak itt, akkor Édesanyáék sírjához is elmentünk.

Édesapáéknak írt leveleik nagy részét én fordítottam magyarra, és az Apa által írt választ meg németre, így alakult, hogy a barátság végül köztünk lett szorosabb. Többször meghívtak Svájcba, és ők is többször voltak a vendégeink. Nagyon mély barátság, egymás iránti szeretet kötött össze. Mindketten fantasztikus emberek voltak. Azért mondom múlt időben, mert Henk 80 évesen éppen most, írásom idején, 2010 februárjában távozott közülünk. Kornél fogalmazta meg, hogy Henk nélkül tényleg szegényebb lett a világ.

5.

A gyerekek taníttatása, zenetanulása

A tanulásunkról

Mindnyáján jól tanultunk és továbbtanultunk. Kilenc testvérünk diplomás, csak a két „szélső” gyerek nem végzett felsőoktatásban. Gabi vegyész-technikus lett, 1958-ban végzett, elsőként ment állásba a gyerekek közül, mert úgy érezte, nagy szükség van az ő keresetére is. Pedig a tanárai agitálták a szüleinket, hogy menjen egyetemre, de ő sem nagyon akart, főleg az otthonról távoli Debrecenben – kollégiumban – töltött négy év miatt vágyott már haza.

Az utána következő bátyánk, Zoltán is a pénzkeresés miatt kezdte meg egy évvel később az egyetemet (és mert az „E”=egyéb származási kategóriája miatt hátrányba került a munkásparaszt szülők gyermekeihez képest). A soron következő Edit pedig csak évekkel később, levelezőként szerzett diplomát. Magditól kezdve a többieknél viszont már természetessé vált az érettségit követő felvételi jelentkezés. Édesapától ha kérdezték: Hogy tanulnak a gyerekei? – „Sajnos jól!” – volt a válasza, „mert tovább kell őket taníttatni, de mi ezt vállaljuk”.

Mindenki szorgalmas volt, a szüleinkkel együtt. A tanulás anyagi nehézségeit külön mi is próbáltuk enyhíteni. Néha a házuk minden szobájában tanult valaki. Sokszor tanította valamelyik nagyobb a kisebb testvérét, vagy tanítottuk a diáktársainkat is, a bukás elől megmentve őket. Némi zsebpénzért még a nyári szünetre is jutott egy-egy tanuló. Volt példa arra is, hogy a kollégiumban vagy háznál vállalt valaki korrepetálást, ami sokszor „túl jól” sikerült – merthogy a magyarázatunk során hamar megértette a korrepetálásra szoruló tanuló a lényegét, így néhány alkalom után már nem volt szükség ránk (ezzel pedig megszűnt a zsebpénzünk is).

Édesanyánk vágya, hogy legyen követője a pedagógus-pályán, teljesült: négyen szereztek közülünk tanári oklevelet (Magdi, Loli, Klári, Zsuzsi – utóbbi három zenetanárít), és kívülről a mérnöki végzettségű Zoltán is tanít (egyetemen) a kutatómunkája mellett. De Édesapánk közgazdasági irányultsága is öröklődött: három testvérünk ugyanis (Edit, Ági, Márti) közgazdász lett, Barni pedig mezőgazdász.

Zoltán rendhagyó történetét dióhéjban itt meséljük el (mivel ő nem írt önéletrajzot a III. fejezetbe). Ő az érettségit követő egy év kihagyása után – mivel technikumot végzett – a Veszprémi Egyetem vegyészmérnöki szakára jelentkezett. Az első év befejezésekor megpályázott egy németországi továbbtanulási lehetőséget az akkori NDK-ba, Freibergbe, un. „társadalmi ösztöndíjat” is elnyerve hozzá (a mai MOL elődjénél). Itt szerzett 1968-ban olajmérnöki diplomát – és „itt szerezte” a feleségét is. Az egyetemen angoltanárként őt tanító Edith Künzellel még az NDK-ban házasságot kötöttek, aki lakását feladva követte férjét Magyarországra, hiszen a társadalmi ösztöndíj „ledolgozása” miatt Zozának haza kellett jönnie. Lakást viszont az Olajterv nem biztosított nekik, vidéki telephelyein sem, és kérvényeiket sem akceptálták, hogy Zoza Németországban (mármost az NDK-ban) dolgozhasson. Edith is csak képzettsége alatti (kiadóknál korrektori) állást kapott. Így került sor két év múltán a „disszidálásukra”, egy szál bőrönddel. (Egy munkahely által szervezett csoportos bécsi tanulmányútról nem tértek vissza.) Edith azonnal továbbutazhatott az NSZK-ba (a háború utáni évtizedekben, a „két Németország korszakában” a keletnémeteket a

nyugatnémetek saját állampolgáruknak tekintették), Zozát viszont egy többhetes gyűjtőtábor után engedték csak utána. Újból a nulláról kezdve építették itt fel az életüket, lakást, családot (két gyerekük – Gabika és Dávid itt született, Zoza végül kutatómérnöki állást kapott, főiskolákon oktat is), s vitették át az NDK-ból Edith anyukáját is. Zozáékát Édesanyáék és mi, a testvérei is sokszor meglátogattuk a különböző lakhelyeiken, ami azért is fontos volt neki, mert disszidensként tíz évig nem térhetett haza. Első ízben talán 1980 körül jöhetett, hogy meglátogassa az akkor már beteg Édesanyát.

A zene szerepe a családukban

A zenei talentumot inkább apai ágon örököltük, bár Édesanya is szépen énekelt. Sok-sok gyermekdalt tanított nekünk és az iskolában, meg a vasárnapi iskolában is.

Édesapa autodidakta módon tanult meg zongorázni, nagyanyánk gyakori otthoni zongorajátékát figyelve. Nagymamánk jómódú leányként a Sacre Coeurben tanult, többek között zongorázni is. Fiatal lány korában, a múlt század elején, a néma filmek idején filmkísérő zongorista volt, előbb Pesten, majd Pécelen, a férjhezmenetele táján épített emeletes házuk földszintjén lévő moziban. Két lánya, Emi és Ica néni is szép hangú volt, de legígéretesebb, gyönyörű bariton hangja Édesapának volt (aki ha tanult volna énekelni, lehetséges, hogy hivatásos énekesként is „sokra vitte volna”). Nagymamáék mesélték, hogy ifjúkorában próbaéneklésre ment el az Operába, ami sikeres volt, de állást akkor – a gazdasági világválság idején – nem kapott; később viszont, családos emberként már nem akarta a bizonytalan művészetet.

Édesapa minket is, saját énekét is mindig zongorán kísérte otthon. Ünnepi alkalmakkor (vagy csak úgy, kedvtelésből) a zongora köré gyűjtötte Apa a gyerekeket – zongoránk vagy pianinóink a legszegényebb időkben is mindig volt –, és egymás után fűjtük a népdalokat, műdalokat, egyházi énekeket, Apa jellegzetes felbontott akkordjaival, a több oktávon át végigvezetett könnyű zongora-futamjaival aláfestve.

A család Apa kíséréte mellett énekel
(csak a legnagyobb és a legkisebb gyerek nincs a képen – illetve utóbbi igen, csak még Anya pocakjában).
Annyira kedves nekünk az emlék, hogy e képet „könyvünk” belső borítójára is rátettük.

Kérésünkre Apa sorban elénekelte a kedvenc dalainkat. „Fellépett” gyerekkorunkban többször az egyházi szeretetvendégség műsorában is, és mi gyerekek ott is csodálattal vegyes borzongással észleltük, hogy még az ablakok is megremegnek a hosszan kitartott gyönyörű hangjaitól. (Például a tékozló fiúról szóló énekszámban a „fiaaaam, fiaaam” kérlelő hangja még most is a fülünkbe cseng.) De különösen a karácsonyesték felejthetetlenek nekünk. Apa volt az ünnepség zenei részének az inspirálója, vidám hangulatot árasztó jó szelleme.

Mindegyikünk tanult valamilyen hangszeren játszani, többségünk zongorán, de később más hangszereken is: hegedű, cselló, fuvola, gitár, tangóharmonika, kürt, amelynek a tanulását, vizsgakoncertjeit mind végigkövettük. (És a gyakorlók nyekergését is elszenvetdük, akiket többször a mosókonyhába száműztünk gyakorolni – de sajnos a zongorát nem lehetett odatolni.) A mi gyerekeink emellett az oboát és az orgonát is művészi fokon művelik. (Egy időben még a cimbalom is színesítette a családunk hangszeres „palettáját” – később pedig a furulya is.) Jó hallásúak lévén, egymás játékát megkritizáltuk, javígtattuk vagy dicsértük (ez ritkábban!).

A zenetanulásunk a háborút követő nagy szegénység és az egyházak háttérbeszorítása idején kezdődött. Édesanyánk – hogy némi pénzhez juttassa – felfogadta házi zongoratanárnak az állásából elbocsátott katolikus kántortanítót, Bakonyi Árpádot. Ő két éven át a már iskolába járó két legnagyobb gyereket, Gabikát és Zoltánt tanította. A hatéves, sorban a negyedik testvérünk, Magdi egyszer eldicsekedett neki, hogy ő is le tud már játszani (egy ujjal) bármit, amit énekelni tud. Árpi bácsi meghallgatta, majd azt javasolta a szüleinknek, hogy őt is taníthassa. De Édesanyáék azt mondták, hogy nem lehet kihagyni a különórából a nála idősebb harmadik gyereküket, Editkét, viszont két további gyerek taníttatására nincs már pénzük. Erre Árpi bácsi ingyen elvállalta mindkét hűgunk tanítását. Ez (a négy gyerek tanításának korszaka) azonban már csak egy évig tartott, mert akkorra esett Apánk munkanélkülisége, és így a szüleink már a két idősebb óradíját se tudták kifizetni. Zeneiskola pedig akkor még nem működött.

Mi, nagyobb gyerekek már az iskolában énekkarba is jártunk, így az ott tanultakat otthon több szólamban is elénekeltük. Ezt Árpi bácsinak is bemutattuk egyszer nagy merészen. (Csak a másik szobából mertük, hogy ne lásson, s mikor felfigyelt rá, honnan jön a hang, és benyitott, zavarunkban egymás után kiugráltunk az ablakon.) A tanár bácsi lelkesen felajánlotta, hogy komponál nekünk. Anya választotta ki a református énekeskönyvből a legkedvesebbeket, amiket aztán Árpi bácsi több szólamra fel is dolgozott¹⁴. Ezekkel köszöntöttük fel az ismerős ünnepelteket, vagy jártuk végig a rokonokat karácsonykor áldott ünnepeket kívánni. Négy szólamban énekeltük például az „Itt állok jászolod felett” című karácsonyi éneket¹⁵ vagy a „Szelíd szemed, Úrjézus”-t, amelyekben a fősólam váltakozva bújkált át egyik szólamból a másikba, s ha a szoprán épp kísérszólam volt, éteri magasságokban hajlítgatva szinte körülfonta a dallamot. De szép is volt!!! Nagyon sajnáljuk, hogy már alig emlékszünk ezekre!

**Az öt „nagylány” énekel – minden bizonnyal több szólamban
(Magdi, Loli, Gabika, Ági, Edit. Lola itt a legkisebb, talán hatéves lehet, Gabika ekkor tizenöt.)**

¹⁴ Könyvünk kéziratával elmentünk hozzá, hogy egyetértését kérjük a róla írt emlékeink közzétételéhez. Örült nekünk, de meglepetésünkre sajnos csak az „Áldjad én lelkem” kezdetű ének kísérszólamának „szerzőségét” tartotta magáénak. Kérte, hogy javítsuk át, mert nem akarna más helyett ő részesülni az elismerésben. Lehet, hogy tévedtünk, de az biztos, hogy ha nem is ő szerezte, de ő szerezte be nekünk a kórus-feldolgozások kottáit.

¹⁵ A Függelékben ennek kottája is megtalálható.

Az „Áldjad én lelkem a dicsőség erős királyát” kezdetű ének az egyetlen, amit nem felejtettünk el, mert ez volt a legegyszerűbb: csak egy másik szólamot írt hozzá Árpi bácsi. Családi találkozóinkon azóta is mindig elénekeljük. Szinte családi himnuszunkká lett ez a fél évszázaddal ezelőtti különleges feldolgozás. Annyira szeretjük, hogy ide is lekottáztuk, hátha valaki megőrül neki, megtanulja és továbbterjeszti: legalább ez az egy ne vesszen el, ne menjen feledésbe!

A családi himnuszunk Bakonyi Árpád feldolgozásában

Református énekeskönyv 264. ének

Stralsund, 1665

Áldjad én lelkem a di-cső-ség e-rős ki-rá-lyát. Zú-gó ha-rang,
Ó-né-ki meny-nye-i ka-rok-kal e-gyütt zengj há-lát.

é-nek és or-go-na-hang, mind az ő szent nevét áld - - - ják.
or-go-na hang az ő nevét áld - - - ják.

2. Áldjad őt, mert az Úr mindent oly szépen intézett!

Sasszárnyon hordozott, vezérelt, bajodban védett.

Nagy irgalmát naponként tölti ki rád,

Áldását mindenütt érzed.

3. Áldjad az Úr nevét, őt áldja minden énbennem!

Őt áldjad, lelkem, és róla tégy hitvallást, nyelvem!

El ne feledd: Napfényed Ő teneked,

Őt áldjad örökké! Ámen!

Neander Joachim 1650-1680

Ahogy már meséltük, a péceli nagymamáékhoz minden vasárnap felmentünk a vasárnapi iskola után (ott vártuk meg, amíg a szüleink a templomban voltak), s a Nagymama és Emi néni mindig kérték, hogy valamit zenéljünk nekik. Bármilyen is volt a „produkció”, ők mindig megdicsérték.

Többen is emlékszünk, hogy a Nagypapa temetésén (1953-ban) is kellett énekelnünk, ami nagyon nehezünkre esett: ott vacogtunk a sírnál, annál is inkább, mert rendes téli ruházatunk sem nagyon volt. Arra is emlékszünk ebből az időből, milyen érzés volt, ahogy fagyos teleken a templomból vagy iskolából elgémberedve jöttünk haza, és fagyott lábunkat vagy kezünket váltakozva mártogattuk a forró vizes és hideg vizes lavórba, mindaddig, amíg a vérkeringés újból be nem indult.

A Nagymamáékat kivéve nagyon nem szerettük a direkt szerepléseket, tapsot. Mégis ebből nőhetett ki három hűgünknek a Ki Mit Tud?-os kamaraénekes szereplése a TV-ben, Magdi szervezésében (Ágival és Laurával közös triójuk 1965-ben jutott be a középöntőbe).

**A Ki Mit Tud? után máshol is fellépett a trió,
e kép talán 1967-ben készült, Édesapa munkahelyén rendezett előadáson.**

(Loli, Magdi, Ági mint szoprán, mezzo és alt állt fel – Ági blúzában Anya által hímzett gallér látható.)

Ez a „tréning” alapozta meg Laura hűgünk „Röpülj Páva” népdalversenyen való sikeres szereplését, majd az azt követő nemzetközi versenyen is az első díjat. (Laura pályájáról még lesz szó külön is, most csak egy fénykép a szárnypróbálgatások idejéből.)

Lola gyakran énekelt szólót különböző templomi hangversenyeken is

A templomi énekkarban többen is énekeltünk, van, aki tizenéves kora óta, néhányan még manapság is. Zenei művészi vagy tanári pályára három testvérünk ment (Laura mellett Klári és Zsuzsi). Az unokahűgaik közül is hárman lettek hivatásos művészek (Gabika Ági nevű lánya és Klári két gyermeke: Klárika és Orsika).

Legismertebb közülük Laura hógunk, aki dal-, népdal- és oratórium-énekes, emellett zenetanár. Több országban szerzett hírnevet, és itthon is különböző díjakkal ismerték el. Rádióműsorokat is készített, amelyben magyar költőket és írókat szólaltatott meg. Az utóbbi időben CD-ket és könyveket is kiadott.

De a többiek között is voltak (amatőr) zenészek: Gabika Ferivel a templomukban nem csak énekel immár ötödik évtizede, de maga is szervezett és vezetett kórusokat. Zoltán istentiszteleteken a németországi falujuk templomában szokott orgonálni rendszeresen. Magdi, Ági és Márti egykor a Budapest Kórus tagja volt, Magdi emellett a Budapesti Madrigálkórusban is énekelt. Ági egy egyházi kórusba lépett be nemrég, Márti pedig egy madrigálba nyugdíjas éveire. Barni is jó évtizede énekel és járja az országot egy hagyományörző férfikórus alapító tagjaként, aki időnként furulyaszóolókkal is fellép a Rákóczi-nóták variálására.

**A péceli Ráday-kastélyban Barni férfikara és Zsuzsi női kara együtt adott műsort
Barni középtájon, furulyával a kezében, Zsuzsi jobbról a harmadikként áll.**

Zsuzsi Pécelen női kart szervezett, akikkel számos közösségi alkalommal lépett fel (sokszor adtak műsort a péceli gondozóházban, ahol Szabolcsot ápolták, de felléptek még az ELTE múzeumpedagógusai baráti körének ünnepségein is – amelyhez Zsuzsi és Magdi is tartozik).

A zene szeretete és művelése sok nehéz időszakon segített át bennünket. Általa kaptunk vigasztalást, felemelkedést lelkünkben Istenhez, kapcsolódást a „malomtaposásból”, felüdülést, erőt! Sokszor szinte ez tartotta bennünk a lelket.

6. A család jelene

1. Jelenlegi mérete: „Statisztikai összesítés”

Nagy családjunk a 11 gyermek felnőtté válása után 55 főre bővült, házastársakkal együtt jelenleg több, mint 70 fő. Ebből 24 az unoka, és eddig már 20 dédunoka is van. Az unokákból hatnak a születését nem érték már meg szüleink, míg a dédunokák közül egynek sem. Nem érték meg két felnőtt, családostól gyermekük, Klárka és Szabolcs halálát sem. Nélkülük így most, 2009 végén kilencen vagyunk testvérek. Három kivétellel mi is már hatvan fölöttiek és nyugdíjasok lettünk.

Végzettségünk szerint a 11 főből 9 diplomás, egy vegyésztechnikus, illetve a legkisebb gyógymasszőr volt. Zenei múltja vagy ma is aktív zenei tevékenysége (ha csak kórustagként is) szintén kilencünknek van.

A 24 unokából 18-an diplomáztak, hatan pedig még tanulnak. A 20 dédunoka között két egyetemista lány van, egy fiú szakközépiskolába jár, 8 óvodás, 9 pedig még kicsi, három év alatti baba.

A család tagjainak pontosabb adatait és ezt az összesítést a mellékelt táblázat (és a borító hátoldalán a családfa rajza) részletesen is tartalmazza.

Szüleink a péceli ház kertjében – családi találkozáson gyermekeik és unokáik körében

(Azt nem tudjuk, hogy hányan is voltunk itt. Az bizonyos, hogy az ő életükben a tizenegy gyermekük közül kilenc volt házas, és nyolcnak volt már gyermeke, összesen 18 unokával: velük együtt negyven volt tehát a család akkori létszáma.)

A FARAGÓ CSALÁD TAGJAI 2010-BEN

I. generáció: Faragó Zoltán (1909-1983) és Vincze Gabriella (1916-1983)

II. Generáció: FARAGÓ- GYERMEKEK	II. Generáció házastársa(i)/ élettársa(i)	III. Generáció: UNOKÁK	III. Generáció házastársai (élettársai)	IV. Generáció: DÉDUNOKÁK
1. FARAGÓ GABRIELLA (sz.: 1940)	Zoller Ferenc	1. ZOLLER ÁGNES (sz.: 1963)	Bazsó Imre	Bazsó Réka (sz.: 2005)
		2. ZOLLER KATALIN (sz.: 1964)	Varga József (volt házastárs) Gyurkócsa Csaba (volt élettárs)	1. Varga Borbála (sz.: 1988) 2. Varga Viola (Sz.: 1990) 3. Varga Bendegúz (sz.: 1995) ----- 4. Gyurkócsa Freia (sz.: 2003) 5. Gyurkócsa Katalin (sz.: 2005) 6. Gyurkócsa Tünde (sz.: 2008)
		3. ZOLLER ILDIKÓ ANNA (sz.: 1974)	Mell Péter	Mell Viktória (sz.: 2005)
2. FARAGÓ ZOLTÁN (sz.: 1942)	Edith Küntzel	1. FARAGÓ GABRIELLA (sz.: 1973)	Martin Berger	1. Tabea Berger (Sz.: 2006) 2. Samuel Berger (sz.: 2008)
		2. FARAGÓ DÁVID (sz.: 1976)		
3. FARAGÓ EDIT (sz.: 1943)	Bálint Géza (†: 1994)			
4. FARAGÓ MAGDOLNA Dr. (sz.: 1945)	Dr. Soós Béla	1. SOÓS GERGELY (sz.: 1971)	Nagy Katalin	
		2. SOÓS GABRIELLA (sz.: 1973)	Gyurmánczi György	
		3. SOÓS GEORGINA (sz.: 1980)	Abdel Hadi Ibrahim	Abdel Hadi Ádám (sz.: 2010)
IKREK: FARAGÓ EMESE és ÁGNES (sz.:1946, †: 1946)				
5. FARAGÓ ÁGNES (sz.: 1948)	Dr. Dózsa Kornél	1. DÓZSA KORNÉL (sz.: 1975)		
		2. DÓZSA PÉTER (sz.: 1977)		
6. FARAGÓ LAURA (Sz.: 1949)	Zelnik János (volt házastárs) (†: 1975)	1. ZELNIK DÁVID (sz: 1975)	Gerzsényi Erika	1. Zelnik Lúcia (sz.: 2003) 2. Zelnik Mózes (sz.: 2006)
	Dr. Jancsó Gábor (volt házastárs)	2. IFJ. DR. JANCSÓ GÁBOR (sz.: 1980)	Dr. Böze Réka	1. Legifjabb Jancsó Gábor (sz.: 2008) 2. Jancsó Esztter (sz.: 2010)
	Szakolczay Lajos			
7. FARAGÓ MÁRTA (Sz.: 1951)	Csernyák László	1. CSERNYÁK ESZTER (sz.: 1978)	Aranyi János	Aranyi Dániel (sz.: 2008)
		2. CSERNYÁK SZABOLCS (sz.: 1981)	Betyárisz Anita	

II. Generáció: FARAGÓ- GYERMEKEK	II. Generáció házastársa(i)/ élettársa(i)	III. Generáció: UNOKÁK	III. Generáció házastársai (élettársai)	IV. Generáció: DÉDUNOKÁK
8. FARAGÓ KLÁRA KATALIN (sz.: 1953, †: 1993)	Nagy Pál	1. NAGY KLÁRA (sz.: 1976)	Dániel Egloff	1. Liza Egloff (sz.: 2002) 2. Tibor Egloff (sz.: 2007)
		2. NAGY ORSOLYA (sz.: 1978)	Tóth Péter	1. Tóth Eszter (Sz.: 2007) 2. Tóth Lenke (sz.: 2009)
		3. NAGY MÁTÉ PÁL (sz.: 1991)		
9. FARAGÓ BARNABÁS (sz.: 1956)	Szalai Mária	1. FARAGÓ MÁRTON (sz.: 1982)		
		2. FARAGÓ HAJNALKA (sz.: 1985)		
10. FARAGÓ ZSUZSANNA (sz.: 1957)	Rigó Zoltán	1. RIGÓ BOGLÁRKA (sz.: 1984)		
		2. RIGÓ CSABA DÁNIEL (sz.: 1989)		
		3. RIGÓ NOÉMI (sz.: 1990)		
		4. RIGÓ ÁBEL (sz.: 1992)		
11. FARAGÓ SZABOLCS PÉTER (sz.: 1959, †: 2006)	Sz. Mária (volt házastárs) Bohácsné Vilimek Ágnes	FARAGÓ NÓRA LILI (sz.: 1991)		
ÖSSZESÍTÉS				
11 GYERMEK		24 UNOKA		20 DÉDUNOKA

(Összeállította: Gabika lánya, Zoller Ildikó és férje, Mell Péter)

2. Kapcsolataink felnőttként

Családunk szüleink halála óta is rendszeresen tartja egymással a kapcsolatot. Évente legalább kétszer mindenki látja egymást. Általában karácsony táján valamelyikünk pesti lakásában jövünk össze, nyáron pedig legtöbbször valamelyikünk vidéki rezidenciáján. (Ezek a nagy „ÖTYE”találkozók, ahol a létszám meghaladja a 15-20 főt.)

Rendszeresen tartunk un. kis-ötyét is, ahol három-négy-öt házaspár hivatalos egy-egy különlegesen elkészített ebédre, vacsorára (Editnél pl. kocsonyára, Áginál sóletre, Mártinál halászlére, Lolánál „tötikére”).

Mártiék balatoni nyaralójában Ági, Edit, mögötte Márti, Barni, Lola és Marika (Barni felesége) 2004-ben

Barni Szolnokra szokott meghívni bennünket nagy-ötyére a szép kertes házukba, korábban pedig a Tisza holtágánál lévő hobbikertjükbe. Magdiék alcsuti „elvarázsolt kertjében” is járt már mindenki, korábban együtt is, de ők leginkább egy-egy házaspárt szoktak néhány napra vendégül látni – nagyokat kirándulva velük a környező tájakon. Újabban pedig Gárdonyban újra rendeznek nagylétszámú családi találkozót is.

**A gárdonyi kertben elől Lola, Ági, Márti Edit és Magdi látszik, hátul pedig a „fiúink”
(Tavaly, 2009-ben 25-en, idén 31-en voltunk ott.)**

Korábban Editke rendezett éveken át a Balatonnál rendszeresen un. nagy-ÖTYÉ-ket, s évente megnyaraltatta Szabolcsot Nórikával (és még egyszer Szabolcs halála után is – cipelését egy segítő személy alkalmazásával megoldva). Ma is meghív – többnyire kis-ötyére vagy egyenként – mindenkit, rendszeresen vendégül látja néhány napra pl. Ágiékat, Zsuzsi két kisebb gyerekét, Zozát, újabban pedig Lolát is a két unokájával.

Sokunknak lévén házasulandó gyereke, gyakoriak az esküvők is, ahová általában minden nagynéni-nagybácsi hivatalos.

Magdiék Gabi lányának esküvőjén (2005-ben) Márti, Marika (Barni felesége), Edit, Barni és Lola

Nóra, Szabolcs kislányának a látogatása is néhányunk közös találkozási alkalma. Több testvérünk mind a mai napig törődik vele. Hárman (Edit, Magdi, Ági) együtt látogatják őt már harmadik éve kéthavonként rendszeresen az őrbottyáni intézetben – elvesztett édesapja és nagyszülei helyett is.

Nóra Edit, Magdi és Ági társaságában
(a kép az őrbottyáni református gyerekkotthon kertjében készült, 2009-ben)

Zoltán pedig Németországból hazautazva már a kilencedik alkalommal rendezett a Tiszánál olyan családi nyári tábor, ahol 10-15 unokatestvérével nyaralhat Nórika egy hétig együtt.

Szabolcs 2005-ben, betegsége idején is ott volt Nórikával a Tisza-tónál. Jobbra az idei találkozó résztvevői.

Ezen a nyáron épp most – „könyvünk” kéziratának lezárásakor – zajlik a „kenutábor”, idén 19 állandó résztvevővel és több odautazó látogatóval (és odaküldött ajándéktortával).

Zoza hazafelé a táborból ilyenkor legtöbbször Editnél szokott megpihenni. De van olyan is, hogy Zoza feleségével, Edithtel jön haza Németországból látogatóba. Sőt, az egyik gyerekük, a „német” Faragó Gabika már nemegyszer jött haza a férjével és két kisgyerekével külön is. A „félíg magyar-tudatát” gyerekeire is át szeretné plántálni, ezért pl. ebben az évben Zsuzsi két lánya fél-fél évet volt náluk „bébicsőszködni”, hogy a kicsik tanuljanak, értsenek magyarul is.

Klárka két lánya – a nagyobbik, KisKlárka Franciaországból és a kisebbik, Orsika Németországból – szintén meglátogatnak néha, a párjukkal mindketten hozzák a két gyereküket is. Így például jártak itthon idén is, igaz, Klárka most egyedül jött. Ilyenkor – ha nincs „össznépi rendezvény” – külön programpont egyik vagy másik nagynéni meglátogatása is.

Idén bevonult a „családi szótárba” a Külföldi-ötye fogalom is: KisKlárka metzi lakhelyén (Franciaországban) a III. generáció külföldön élő vagy ott dolgozó tagjai jöttek össze: Németországból Orsika testvére és Zoza Gabikája a családjával érkezett, velük volt Zsuzsi

Noémi lánya, Luxemburgból pedig Barniék Hajnalkája utazott el hozzájuk látogatóba. Erre fel nemsokára itthon is találkoztak egymással az unokatestvérek, Lola Dávid fia rendezésében.

Zoza és Edith a kutyájukkal egy hazalátogatásuk alkalmával Magdiéknál Gárdonyban

Zsuzsi pedig Pécelre invitál bennünket bármikor, ha kint járunk a temetőben. Vannak a péceli templomban is olyan alkalmak, amikor többen közülünk kimennek, Gabikáék és Zsuzsi énekelni is szoktak a kórusban ilyen ünnepi alkalmakon. Volt olyan találkozó is, amikor a péceli és a pasaréti református énekkar – ahol Ági énekel – közösen adott hangversenyét hallgattuk meg.

Jó alkalom a találkozásra Laura különböző műsorain való részvételünk is. Három-négy évente biztos mindenki meghallgatja Lolát legalább egyszer. Meghív mindig bennünket az új műsorai bemutatójára, egyéb zenei előadásaira, régebben a gyerekeinknek betanított karácsonyi betlehemezéseire. Ekkor is egymás mellé ülünk, boldogan hallgatjuk énekét – újabban prózai előadásait vagy Lajos ismertető szövegeit is. És általában megnézzük a tévében a Lyukasórát is, amely sorozatnak sok éve ő is résztvevője, meghallgatjuk a rádióban a magyar költőkről-írókról összeállított műsor-sorozatait és a karácsonyonként ajándékkul kapott kazettáit, CD-it is.

Bevezettük azt a szokást is, hogy mindenkinek megünnepeljük az 50. születésnapját, közösen vett ajándékkal, ünnepi asztalnál. Mivel most már mindenki elmúlt ötven éves, s többen a hatvanon is túl vagyunk, majd a 70. születésnapok ünneplése lesz a következő „körlánc” apropója. Nagyon szeretnénk megérni, hogy az is kilenc alkalom legyen évenként-kétévenként - bő másfél évtizeden át.

Most pedig ez a „családrege” adott okot a sűrű e-amiles körlevelekre. (De jó, hogy már mindegyikünk használja a számítógépet! A netes levelezés Szabolcs ápolásának összehangolásával kezdődött, s azóta rengeteg „jószolgálatot” tett a kapcsolattartás terén.) E levelekben emlékeinket egyeztetjük, vagy a körbeküldött saját történeteken keresztül „ismerkedünk” egymás életének olyan mozzanataival, amelyről e „közös munka” nélkül nem tudtunk volna. Felzaklattak ugyan a régi emlékek, de múltunk feltárása és közös értelmezése által sokat gazdagodtunk is.

Apa születésének a centenáriuma rendezett családi találkozóknak után (2009. decemberében) az egyik „IV. generációs” családtag, Gabika unokája, Varga Viola egy honlapot is készített nekünk. (A www.faragocsalad.blog.hu -n vagy a Google-keresőben, A Faragó-család honlapjára kattintva megtalálható. Megpróbáljuk vele majd ezt a családregejünket is rátétetni. A könyvünk természetesen – mint minden kiadvány – a Széchenyi könyvtárban fellelhető.)

7. Függelék

1. Emmuska néni (Édesapa unokatestvére, Maródy Józsefné, született Németh Emma: 1899-1967) péceli zongoratanárnő munkásságáról

Illés Kálmán zongoraművész megemlékezése

(A ma 80 éves Illés Kálmán sokáig a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Debreceni tagozatán – ahol Zsuzsi is tanult – a zongora-tanszék vezetője volt. Egyetértésével közöljük Zsuzsinak írt levelét.)

Kedves Zsuzsa!

Debrecen, 2010-07-08

Előbb magamról és zongorázásomról annyit, hogy Pécelen nyolc éves koromig az "India telep" legszélső csücskében, a Csúnya patak csörgedezése közvetlen szomszédságában, a Gyár u. legvégén, a faluszélen, nagyszüleim nyári rezidenciáján éltem, és élveztem a gyermekkor minden szépségét és örömét. Nyaranta délutánonként és kora esténként élvezettel hallgattam Eperjessy nagymamám kitűnő zongorázását, és volt eset, hogy ezen szundítottam el, ha már későre járt. Jómagam csak annyit konyítottam a zongorázáshoz, hogy megtanultam a számárindulót, és azt nagy élvezettel, néha veszedelmes gyorsasággal és virtuozitással játszottam a kitűnő Bösendorfer zongorán, elkápráztatva hallgatóimat!

1938-ban elkészült a faluban Baross utcai házunk, így hát most már ez a hely lett hangos az én számárindulómtól! A szerencse és a véletlen úgy hozta, hogy Emmi néniék is ebben az időben kerültek a falu széléről az Isaszegi útra, és így semmi akadálya nem volt, hogy az ő irányítása mellett az említett indulón kívül végre komolyabban is elkezdjem zongora tanulmányaimat. Hála kiváló pedagógiai és szakmai tudásának, ösztökélő biztatására öles léptekkel haladtam az alapok elsajátításában s majd az egyre nehezebb darabok megtanulásában. Következtesen számon kérte a feladott anyagot: máig megjelennek emlékezetemben azok a kottába írt bejegyzései, melyek a feladat megtanulási módjára vonatkoztak (külön, együtt, kid., azaz kidolgozva, kív., vagyis kívülről és az áthúzott kis karikák, melyek a feladat elvégzését igazolták). A skála-játék minden formája az órák alapanyagát képezte. Régebben tanult darabok átismétlésére is súlyt fektetett. Anyagválasztásban igényes volt, és sokszor zongorázási képességeinket is meghaladó művek megtanulására készítetett bennünket, így pl. nála kezdtem tanulni egy olyan darabot (Schubert: Esz-dúr Impromptu), melyet később akadémiai felvételimben is játszottam!!

Emmi néni nemcsak egyénileg foglalkozott tanítványaival, alkalmat adott a „Zenedélutánok” megszervezésével az együtt-muzsikálásra, egymás előtt való szereplési lehetőségre is, minden hónapban egy alkalommal. Volt, amikor vendégek is voltak ezen alkalmakkor, például húga, Irénke, operaénekes férjével, aki éneklésével színesítette együttlétünket. Ekkor bevezetésképpen egy-egy zeneszerzőről ő maga tartott egy kis ismertetést, melyről nekünk a következő zongora-órán pár sorban írásban kellett visszaemlékeznünk. Itt ismertem meg Németh Klárit kb. 70 évvel ezelőtt, aki a feleségem immár 56 éve! Péceli növendékei, akikre emlékszem, Németh Margit, Zimber Laci, Sziklay testvérek (édesapjuk a polgári iskola igazgatója volt), Román százados fia – neve már nem jut eszembe – és még többen, péceliek!

Tanítványai közül feleségem és jómagam voltunk azok, akik végül is zenei pályára kerültek az akkori osztályából. A zenedélutánok mellett volt egy alkalom, amikor közös budapesti kirándulásként ellátogattunk a Zeneakadémiára, ahol egy zenekari próbára is bemehettünk a hangversenyterembe.

A szerencse és a véletlen úgy hozta, hogy amikor Emmi néni Budapestre költözött, családjuk is elhagyta Pécelt, Székesfehérvárra költöztünk, ahonnan néhány év múlva, 1944-ben felvételt nyertem a Liszt Ferenc Zeneakadémiára.

Amíg budapesti lakos voltam, többször is meglátogattam kőbányai lakásában. Mindig szeretettel és érdeklődéssel faggatott zenei tanulmányaimról az Akadémián és későbbiekben pedagógiai munkámról a miskolci Zeneművészeti Szakiskolában. Miután megnősültem, ő is meglátogatott minket budapesti lakhelyünkön hisz’ mindketten tanítványai voltunk. Azután, hogy Debrecenbe költöztünk, megszakadt vele minden kapcsolatunk.

Remélem, nem voltam túl hosszú, szeretettel üdvözlöm:

Illés Kálmán

Varnus Xavér orgonaművész "Isten majd megbocsájt" című önéletrajzi írásának első szakasza

„Budapesten születtem 1964-ben, a bolond áprilisnak olyan napján, amelyen – mint mondják – háromszor tombolt a vihar és háromszor süttött ki a nap, mintha csak ez is életem bevezető szimbóluma lett volna. Öt éves korom körül szüleim egy hanglemezt vásároltak, amelyen a világhírű orgonaművész, Reinberger Bach műveket játszott. E napon felragyogott az égen az én betlehemi csillagom. Szenvedélyesen szerettem bele Bachba: napjában vagy tízszer meghallgattam.

Első zongoratanárnőm, Marodyné Németh Emma, kinél valaha apám is tanult, igazi européer volt: fiatal lányként Párisban szívta magába a századfordulós Európa szellemiségét – rövid ideig Debussy-től is vett zeneszerzés leckéket, s délutáni, Luxemburg parki sétái közben gyakran találkozott egy idősebb, kecskeszakállas úrral, kit Anatole France-nak hívtak.

Nyári délelőttökön az ő kúriaszerű, péceli házának égerfái között bújócskáltunk Szabolccsal, Faragó Laura énekesnő kisöccsével, ebéd és vacsora között pedig a homályos és ábrailatú szalon hatalmas zongorájánál ültünk Emi nénivel, és Bach-ot, Mozartot, Mendelssohnt játszottunk. Szinte észrevétlenül tanultam meg a harmóniák titokzatos világát, a fűga- és szonátaszerkesztés törvényeit és a hatszólamú dallamírást – máig is ebből élek.”

2. Vincze-nagypapa utolsó imája (Édesanya jegyezte le 1935-ben)

1935. évi július 28-án délután 3 órakor Budapesten, a Bethesda kórházban elhunyt Vincze Elek balatonkiliti ref. lelkész, a külsősomogyi egyházmegye esperesének imája
halála napján délelőtt 8²⁰ órakor.

Édes, jó Atyám, bocsásd meg, amit ellened és embertársaim ellen vétettem.

Itt, a halál árnyékában kérlek, jóságos Istenem, adj erőt szenvedéseim elviselésére.

Nem tudok beszélni, a nyelvem sem forog már, de azért kérve kérlek, jóságos mennyei Atyám, fogd meg kezeimet... Vezess engem... Az elválás a legnehezebb, ezen segíts keresztül Üdvözítőm, jóságos Istenem... Őrzöm, ne hagyj el... Isten az égben, légy velünk és családommal. Ámen, Ámen, Ámen . – Legyen úgy, amint Te akarod... Óh, de nagy a súly, ami reám nehezedik, édes Istenem. Édes Istenem... Jaj, jaj, jaj!...

Ezt az imát fennhangon, teljesen érthetően, ágyban fekvve mondta el, tudatában közeli halálának. Erős lélekkel, minden ellágyulás nélkül. – Délután ½ 3 órakor a jelen volt orvoshoz: „Doktor úr, meghalok!... Most már meghalok... mindkét kezét felemelve, áldást adott a jelenlevőkre: feleségére, az ápolónővérekre, az orvosra és sógorára. Utoljára hosszan nézett feleségére és csendesen elhunyt.

3. Orosz Ferenc református lelkész megemlékezése szüleinkről (szüleink halálának 20. évfordulójára, 2003-ban írta nekünk)

„Kedveseink! Együtt emlékező Faragó család!

„Az igaznak emlékezete áldott.”

Végtelenül sajnáljuk, hogy nem vehetünk részt családi együttléteteken, ahol a számunkra is oly kedves szeretteitekre emlékeztek, és adtok értük hálát. Néhány gondolattal, személyes élménnyel szeretnénk ebbe mi is bekapcsolódni.

Falunkon függ egy tányér, amit Édesanyátok festett: „Az Úrnak kegyelmességéről emlékezem.” (Ézs. 63:7.) Emlékezésünk középpontjában ez álljon, ahogy az ő életüket is ez jellemezte. Az Úr Isten kegyelme, hogy Ő adta őket, ahogy hordozta őket sok küzdelmükben egy életen át, ahogy megismertette magát velük a megváltó Jézus Krisztusban, Akinél most hitünk szerint vannak.

Amikor Édesanyátok pedagógusként nyugdíjba ment, felszabadult, de nem a felelősség és munka alól, hanem szabad lett a ráneheződő, kényszerítő tilalmak alól. És az Úr Isten egy Igével szólította meg, a Hóseás 2:18-19. versekkel: „Eljegyezzek téged magamnak örökre, és pedig igazsággal és ítélettel, kegyelemmel és irgalommal jegyezzek el. Bizony, hittel jegyezzek el téged magamnak...”. Másodszor is átélte Isten hívó és elhívó szavát, mint boldog „mátka”. Ekkor hímezte azt a falvédőt, amely most a kisterem falán található az alsó szinten. És minden, amit tett, hálaadásból fakadó válasz kívánt lenni arra, hogy az Isten erre a személyes kapcsolatra méltatta. A nagyon sokrétű tennivalónál és a mindig meglevenedő fantáziájánál többen jelentett Isten kegyelemből fakadó, megújító szeretete.

A mi hálaadásunk nemcsak a Szüleitek iránti tiszteletből fakad, hanem abból is, hogy magunk is belekerültünk a Lélek áradásába. Igényelték az együttműködést. Köszönjük Istennek, hogy még haláluk után is évekre meghatározták feladatainkat, ami személy szerint nekünk és a gyülekezetnek is az áldás útja lehetett.

Visszaemlékezünk a közös gyülekezeti kirándulásokra, amelyek mindegyikén részt vettek, hisz családjuknak tudták a gyülekezetet. Az utolsó kirándulásra Édesanyátok már testileg gyengén, de az Ige biztatására ráállva jött el.

Kedves együttlétet jelentettek a közös kézimunka délutánok, amelyeken miközben készítették az asszonyok a különböző dolgokat a szeretetotthonokba, a karácsonyi ajándécsomagokba, kötötték a fálit a lepramisszió számára, volt alkalom a beszélgetésre, az Ige hallgatására is. Édesanyátok egyik kedves éneke volt a 290. halleluja: „Minden lépés, amit tések, minden munka, amit végzek, minden öltés, melyet öltök, minden fillér, mit elköltök, hirdesse az Úr szerelmét, dicsőítse nagy kegyelmét, Soli Deo Gloria! Soli Deo Gloria!”

Ezzel a lelkülettel himzett egy szép írásos asztalterítőt a gyülekezeti terembe: „Áldjad én lelkem az Urat!” A templomi garnitúrát, ami szíve vágya volt, már nem tudta sajátkezűleg elkészíteni.

Magára vette a szeretetotthonok gondját. Egyik ékes példája, ahogy az erdőbényei otthonba elment, hogy egy hétig varrjon, s így segítsen. Akkor ott ő vezette be a mindennapi áhitat tartását, amit tovább folytattak a legutóbbi időkig.

Nagyszerű ötletei voltak, ahogy utólrhetjük a gyerekeket, a kisgyermekes szülőket, ahogy évről-évre más-más kis kedvességet készítettünk együtt a születésnapos gyerekeknek, ajándékot a magányos idős testvéreknek.

Mind e szolgálatban a segítség, a háttér Édesapátok volt. Ahogy közösen megnyitották otthonukat az Ige számára, a háziistentiszteletre. Nyájasabb, szívélyesebb házigazdát, mint Édesapátok, alig ismertünk. Ezzel a kedvességgel hívogatott, felekezetre való tekintet nélkül, és a nagy szoba szűknek bizonyult. Minden alkalomra gépelt a résztvevőknek egy-egy rövid verset, általában imádságot. Nemegyszer kedves kínálásban is részesültünk.

Mint presbiter, azokban a még bizony nem könnyű években segített hordozni a gyülekezet gondjait. Édesanyátok hitét mindig csodálta. Még két dolgot szeretnék említeni róla. A feltámadás tényével birkózott. Hitt a Megváltóban, de hogy lesz a feltámadás? És élete utolsó évében egyszer jött boldogan: Most már hiszem a feltámadást; és ragyogott.

A másik: Tudjuk mennyi nehézségen ment keresztül, és nem volt könnyű az életük, és mégis ezt tudta mondani, mikor Édesanyátoknak már csak napjai voltak hátra: Isten minden kérésemet meghallgatta, csak egyet nem, hogy én halhassak meg előbb. És tudjuk, Isten ezt is meghallgatta.

Az életük, ahogy a nagy családot tudatosan vállalták, és nevelték, biznyságtétel volt, és az ma is.

A 45. házassági évfordulón közösen adhattunk hálát: „Az Úrnak kegyelmességéről emlékezem.”

Mikor eltávoztak, az egész gyülekezet gyásza volt. Mi, egyénileg úgy éreztük, mintha szívünk egy részét szakították volna ki. De csak ezt mondhattuk, együtt a családdal: „Igen, Atyám!”

Hálát adunk, hogy ismerhettük, hogy szerethettük őket, és hogy ők is megajándékoztak, megtiszteltek bizalmukkal, szeretetükkel.

Még néhány szót szeretnék szólni Klárikáról, aki 10 éve ment el. Ez az Úr titka, hogy ilyen fiatalon elszólította. Éppen azon a vasárnapon, amikor a Szülők halálának 10 éves évfordulóján emlékeztünk meg az istentiszteleten. A könnyek mindhármukért folytak. Emlékszünk törekeny, finom lényére, vele folytatott személyes beszélgetéseinkre. Arra, hogy vívta harcát a szörnyű betegséggel, hisz élni szeretett volna, nevelni három gyermekét, a pici fiút, akinek úgy örültek. Az utolsó találkozásunkat hadd idézzük fel. A napi olvasmány a Spurgeonból éppen a János 3:16. volt: „Úgy szerette Isten e világot...” A legutolsó sorokban ez található: „...mert azt ígéri, hogy mindenki megmenekül, aki hisz Krisztusban. Tehát ha hiszünk Krisztusban, örök életünk van.” Együtt elolvastuk, könnyezett végig, és ennyit mondott: „Én ezt hiszem, tudom, hová megyek, csak nem lehetett volna kicsit később?” Isten tudja, miért? De azt tudjuk, hogy Isten hibát sosem ejt.

Nagyon sajnáljuk, hogy az évről-évre éppen ebben az időben ismétlődő családi programunk miatt nem lehetünk most veletek, de szívből kívánjuk, hogy Lélek szerint is emlékezve adjatok hálát!

Isten tegye áldottá emlékezőteket, és tegye áldássá az egész, azóta megnövekedett család számára!

Isten iránti hálával és sok szeretettel köszöntjük Mindnyájatokat:

Pécel, 2003. július 27.

Babi néni   Feri bácsi”

4. Édesapa húga, Ica néni versei

Nyári emlék...

Délibábos tájon (nem is volt igaz tán)
lepkék ringatóztak égi aranyhintán.
Millió gyémántpor röpke táncot lejtve
elindultunk ketten, mindent elfelejtve.

Emlékszel a tájra? Tarka-barka pázsit,
ott messze a dombon sötét erdő ásít.
Fejemen koszorú, vadvirágból fűzve.
Futottunk, lihegve, szitakötőt űzve.

Szellőlebbenésre szénaillat áradt.
Soha nem voltam még olyan édes-fáradt.
Valahol egy madár furcsán felrikoltott,
Vérünkbe a napfény titkos mámort oltott.

Te nekem ígérted az egész Világot.
(Amit Eros szétszórt) rengeteg virágot
a mező kebléről vadul eloroztad,
és csillogó szemmel mind-mind nekem hoztad.
Lábom elé szórtad egy-egy kedves bókkal,
és én megköszöntem: néha forró csókkal.

Pécel, 1930¹⁶ Faragó Ica

---

¹⁶ Ica néni 17 éves volt ekkor – és Feri bácsi menyasszonya.

Ica mama 90 éves korában (halála előtt egy évvel) még gyakran elszavalta nekünk többek között e kedvenc versét is. A verseit – amikre még emlékezett, így például ezt is – 80 éves kora körül ő gépettette le (ő határozta meg tehát a fenti dátumot és nevének formáját is), és sokszorosítás után valamennyiünknek adott belőlük néhányat. Ez a vers Ágitól került elő – és sokunknak kedvence.

Tavaszi a Rákospatak partján¹⁷

Belekap hajamba a tavaszi szellő,
Úszik fejem felett a sok furcsa felhő
Nagy csobbanásokkal rög gurul a vízbe,
Vidáman kóstolok a tavasz ízébe.

Kibontja kendőit kedvesen a barka,
Újszülött hajtása üdén rendberakva.
Gólyahír bölcsőjét ringatja a szellő,
Nagy tavaszi mező sétára serkentő.

Ébredés, újulás földben, fűben, fában,
szívben és az agyban, gondolatvilágban.
Böjtiszél elfújta a sötét felhőket,
Kertek, mezők, erdők, üdvözlünk titeket!

Pécel, Faragó Ica

Ezen a bolygón én....

Valami űz, a helyem nem találom.
Nekem valóság minden furcsa álmom.
Nincs testvérem az emberek között.
Bennem a lélek rossz helyre költözött.
Én nem élvezem varázsát a mának,
Némán lesem virágait a fának,
Mely édes gyümölcsöt csak másnak terem¹⁸.

Valahol már vár rám is egy sötét verem.
De én nem félek tőle, elmegyek könnyen.
Nem lesz több mosolyom, nem lesz több könnyem.
Egy kör bezárul, s a Föld tovább forog.
Jönnek majd más szenvedők, vagy boldogok.
Lesznek majd új emberek és új holnapok.
Pénz, szerelem, álmok. Jók és hazugok.
Búcsút sem intek, ha mindent itthagynak.
Ezen a bolygón én idegen vagyok!

¹⁷ Gabika megjegyzése: Ica nénitől öreg korában kaptam ezt a verset, levélben. A vers mellett egy rajz volt: nyuszi áll a hátsó lábain, "kezében" pedig két szál virág, alatta pöttyös gombák és sok fű.

A lap hátoldalán egy másik verset küldött a kézírásával: nem az ő versét, hanem Dömötör Ilona néni időskori költeményét, amit én küldtem neki "anno". Csak azért írta le – fejből –, hogy megkérdezze, vajon jól emlékszik-e rá, merthogy nem találja. (Nem sok hiba volt benne.)

Én szeretettel adózom ezzel Ica Mama emlékének, mert szoros lelki kapcsolat volt köztünk. Egy példa: Küldtem neki egyszer egy vallásos képeslapot, rajta Pál Apostol Ígéje: „Elég néked az én kegyelmem”, amit ő nagyon sokáig emlegetett, hogy milyen sokat jelentett neki. (Az aktualitása talán az lehetett, hogy ezt Pál Apostol akkor írta, mikor háromszor könyörgött a gyógyulásáért, és nem gyógyult meg – és Ica mama is beteg volt.)

¹⁸ Zsuzsi megjegyzése: Nekem annak idején, fiatal lány koromban magyarázta Ica mama, hogy az, hogy „édes gyümölcsöt csak másnak terem”, az azt jelenti neki, hogy másnak van gyermeke, s neki pedig – nem tudja miért – nincs. Szinte a fülemben hallok Ica mama hangját, hogy hogyan szavalta el ezeket a verseit, mikor meglátogattam, vagy ott aludtam nála

Örök kérdések

Miért lettem és mi célja van velem
az Alkotónak? Míg ezt meg nem lelem,
én soha, soha meg nem pihenhetek.
Mindig csak várok, keresek, kérdezek.

Valami újat hoz-e a holnapom?
A Titkok kulcsát végre majd megkapom
az Élettől? Amit örökké rejteget,
hogyan honnan jöttem, miért, s hová megyek?

Mindez, tudom, Titeket nem érdekel,
Csak ami csörgő pénzt hoz és kéjt lehel.
Csak az, hogy megteljen tárgult gyomrotok,
és izgat más, ezer érdekes dolog.

A bor. Játék, no meg a szerelem.
Nektek minden perc új gyümölcsöt terem.
Hogy férges belül, melyitek bánja azt,
Ha fáj a Lét, vajon mi nyújthat vigaszt?

Amíg szép, színes szivárványt kergetünk,
Édent álmodva pokolra ébredünk!
Áldásért esdünk, de átkok sújtanak.
Miért van így ez, kérdések fojtanak.

Miért vannak háborúk, kín, szenvedés?
Tengernyi könny és boldogság oly kevés.
Uram! Titkaid nekem gyötrelmesen nagyok.
Érzem, nélküled én csak porszem vagyok!

/Korenné Faragó Ica/

5. Legkedvesebb református énekeink¹⁹

Itt állok jászolod felett

J.S. Bach (Lipcse, 1736)

Itt ál-lok já-szo-lod fe-lett, ó Jé-zu-som, sze-rel-mem. El-jöt-tem, el-hoz-tam ne-ked, a-mit ke-zed-ből nyer-tem. Vedd el-mém, lel-kem, és szí-ve-m, hadd né-ked, mit tő-led nyer-tem. Vedd el-mém, lel-kem, és szí-ve-m, hadd ad-jam né-ked min-de-nem, hogy ked-ves lé-gyek né-ked! ad-jam né-ked min-de-nem, hogy ked-ves lé-gyek né-ked!

Nem éltem még e föld színén, te értem megszületél.
Még rólad mit sem tudtam én, tulajdonoddá tettél;
Még meg sem formált szent kezed
Már elválasztál engemet,
Hogy társam légy e földön.

Csak nézlek boldog szívvel, és nem győzlek nézni téged.
Szóm és erőm mind oly kevés, hogy elmondhassa néked:
Bár felfoghatna tégedet
Az emberszív és ismeret,
Hogy megfeythesse titkod!

¹⁹ A már idézett „Áldjad én lelke-m” kezdetű ének mellett a fenti és a következő éneket is több szólamban énekeltük, de ma – hat évtized távlatában – már csak kisebb részleteire emlékszünk. A fenti Bach-korál egyik kísérő szólamát – az utolsó ütemben pedig egy harmadik szólamot is – még sikerült „megmentenünk az utókornak”.

2. Szelíd szemed, Úr Jézus, Tekintsen rám, ha roskadok, Adjon békét, bocsánatot Szelíd szemed, Úr Jézus.

3. Szelíd szemed, Úr Jézus, Tudom, hogy vádat is emel; Vétkeztem én, ítéljen el Szelíd szemed, Úr Jézus.

4. Szelíd szemed, Úr Jézus, Elítél bár, lásd, én megint Csak várom, hogy majd rám tekint Szelíd szemed, Úr Jézus.

Stenbäck Lars, 1811–1870.

2. Kis életem fut s hervadásba hull, Bú lesz a vig-ság, fényesség fakul, Csak változást és romlást lát a szem; Változhatatlan, ó maradj velem.

3. Minden múltó perc Hozzád visz közel, Kegyelmed üzi kísértőmet el, Nincs más vezérem, nincs más Mes-terem, Fényben, borúban, ó, maradj velem.

4. Ellenség ellen áldásod fedez, A könny nem sós, a kór is könnyű lesz, Sír, halál-fúlánk, hol a győzelem? Győztes leszek, csak légy, Uram, velem.

5. Hűnyó szemembe védj keresztedet, Ködöt fosz-latva láttasd szent eged. Föld árnya fut, menny fénye megjelen: Halálban is Te légy, Uram, velem.

Lyte H. Fr., 1793–1847.

Mint a szép híves patakra...

42. ZSOLTÁR

Óhajkozás Isten után.

Bourgeois L...Genf, 1551.

Mint a szép hí- ves pa- tak- ra
 Lel- kem úgy ó- hajt U- ram- ra,
 A szar- vas kí- ván- ko- zik,
 És hoz- zá fo- hász- ko- dik,
 Te- hoz- zád, én Is- te- nem, Szom- jú-
 ho- zik én lel- kem, Vaj- jon szí- ned e- le-
 i- ben Mi- kor ju- tok, é- lö Is- ten?

2. Könnyhullatásim énnékem Kenyerem éjjel-nappal, :/: Midőn azt kérdik éntőlem: Hol Istened, kit vártál? Ezen lelkem kiontom, És házadat óhajtom, Hol a hívek seregében Örvendek szép éneklésben.

3. Én lelkem, mire csüggedsz el? Mit kesergesz ennyire? :/: Bizzál Istenben, nem hágy el, Kiben örvendek végre, Midőn hozzám orcáját, Nyújtja szabadítását; Ó, én kegyelmes Istenem, Mely igen kesereg lelkem!

II. fejezet

A MI GYERMEKKORI SZEMÉLYES EMLÉKEINK – SORBAN

1.

Gabika kiegészítő történetei

**Zoller Ferencné (született Faragó Gabriella, 1940)
férjével, Ferivel**

Egy háborús emlék Szadáról

Amit még évtizedekkel később is hálásan emlegettek a falubéliek, 1945 tavaszán történt, az orosz „felszabadítás” idején. Kihirdették, hogy az igás állatokat „hadi célra” be kell szolgáltatni. A lakosok küldöttsége azonnal Édesapához ment a községházára, háborogva: „Jegyző úr, csináljon valamit! Mi lesz velünk, ha elhajtják az állatainkat? Éhen halunk!” Édesapa kijelentette (most nyomdafestéket tűrő formában írom csak le): „Egy nagy - úgymond - lócitromot kapnak az oroszok, nem lovat, ha rám hallgatnak!” És azt tanácsolta: „Holnapután a megbeszélt helyre és időben menjenek oda a ruszkiak elé, mindenféle zajos eszközzel: kolomp, duda, kannák, az asszonyok is! Ha majd intek, egyszerre ordítsanak, az asszonyok sikítsanak, ahogy a torkukon kifér, és az összes eszközzel zörögjenek, dudáljanak, doboljanak!”

Így is történt: másnapra a hír elterjedt házról-házra a faluban, és a következő reggelen a váratlan „koncert” olyan jól sikerült, hogy az oroszok pánikszerűen menekülésre fogták magukat, és vissza se jöttek! Úgy látták, hogy ilyen őrült faluban veszélyes az ittlét – legalábbis a történet alapján én így vélem. Ezt ugyanis később Édesapa elmesélte nekünk, s mi el is hittük, pedig viccnek tűnt először. De ez a leleményesség annyira jellemző volt Édesapánkra!

Ugyanezt a történetet Magdi egy saját emlékekkel és másik variációval toldotta meg:

Emlékeim szerint sokszoknyás szadai parasztasszonyok állítottak be egyszer az ötvenes évek elején hozzánk Pécelre. (Tudnivaló, hogy Szada és Pécel között ugyan csak harminc kilométernyi a távolság kocsival, de akkor a parasztasszonyoknak gyalog kellett kimenni a szomszéd falu állomásáig, és kétszeri átszállással értek Pécelre vonaton. Az út tehát nagyon fáradtságos volt.) Azzal állítottak be, hogy csak köszönetet szeretnének mondani Édesapának.

Apa kérdésére, hogy ugyan mivel érdemelte ki ezt a fáradtságos út árán mondott köszönetet, a nénik azt felelték, hogy azt az úgymond „lóizét” köszönik meg. Mert az nekik olyan, de olyan jólesett!!! Szüleink a csúnya szó hallatán gyorsan kitereltek minket, gyerekeket a nagyszobából, így Apánk később magyarázta el nekünk, hogy miért is voltak valójában hálások a szadaiak: Édesapánk a kidoboltatott parancs teljesítése miatt aggódóknak mondta a csúnya szavakkal indulatában, hogy ne teljesítsék, és – az én verzióm szerint – azt is, hogy az állatokat titokban hajtsák ki a faluból, és bújassák el az oroszok elől.

(A történet eleje és vége, meg a „lóizé” mindkét verzióban közös, így ez csakugyan igaz történet lehetett. Egy kissé másképp, talán realitásabban, de Zoltán is elmesélte ugyanezt a történetet – lásd később –, ám szerinte a németek rekviráltak, és Apa egy harmadik variációs megoldást tanácsolt.)

– Sajnos felnőttkorunkban nem beszéltünk a szüleinkkel a háborús időkről, most pedig már nincs kitől kérdeznünk!

Gabi folytatja:

Kisgyerekkori emlékek

A háborút követő nyáron, Magdika születése után másfél évvel még gyerekotthonban is voltunk egy ideig Zozával és Editkével. Utólag átgondolva, ennek oka minden bizonnyal az ikrek koraszülése és betegsége volt. És mivel ez a ceglédi Református Gyermekotthon volt (ami még ma is működik), feltehetőleg Lórika néni segített ebben, ugyanis akkor diakonisszák látták el a gyerekeket. Persze szüleinket nagyon hiányoltuk. Emlékszem, Editke sokat sírt, én vigasztalni próbáltam kis énekléssel (mi mással is?!), különösen este, vagy amikor sírt – a kapunál, ahol sokszor várta szüleinket, a homokozóban vagy éppen a bilin. Néhány ottani énekre most is emlékszem.

Egy másik emlékem Szadáról: Zozá valamiért megsértődött Édesapára, és elindult világgá. Csodálkoztam, hogy Édesapa elengedte. Az utcáig szaladtam utána egy kabáttal, hogy meg ne fázzon (tél volt). Nem tudom, kalandja meddig tartott, de estére otthon volt.

Látogatás a kistarcsai internáló táborban

Egy paraszt bácsi szekérrel vitt engem és Zoltán öcsémet Szadáról oda az ismerős orvos kíséretében, és útközben – sose felejttem el – a 151. éneket énekelte: „Uram, Isten siess /Minket megsegíteni /Ily nagy szükségünkben...” Azóta is nagyon kedves énekünk ez.

Ott Édesapa kisántikált a kapuhoz, nagy, dagadt keléssel a lábán. Én nagyon kértem, hadd mehessen be hozzám. Úgy látszik, az ő szíve megesett rajtam, mert beengedett, de a velünk

lévő orvost azt már nem! A családi fáma szerint Apánk bújta őt és feleségét Szadán a pincében a háború alatt. Sok nyomorúságot és koszt láttam a táborban mindenütt, de Édesapa még itt is meg tudott kínálni minket valami fanyar gyümölcssel.

Később úgy oldották meg az orvosi kezelést – fel kellett vágni a kelést – hogy a kerítés drótját egy helyen szétfeszítve-tágítva Édesapa kidugta a lábát a kerítésen, a velünk lévő orvos pedig ellátta a sebet! (Visszahúzni már alig tudta a nagy kötés miatt.) Ezt én már nem láttam, de öcsém elmesélte. Ő 5 éves volt, én pedig 6. Édesapánk ennek köszönhetően került el a vérmérgezést.

Az ajándékba kapott két krémest

Régi anyák-napi emlék ez, amit egy tanító néni mesélt el később: Egyszer találkozott két húgommal, a cukrászdából kijövet, akik kis csomagot hoztak onnan. Kérdezte tőlük: „Mit vettetek, gyerekek?” – „Két krémest vettünk, de nem magunknak, hanem Édesanyának, anyák-napi meglepetésként”. – „És miért kettőt vettetek?” – „Mert Édesanya kisbabát vár!”

Persze az lett a meglepetés vége, hogy Édesanya mindkettő krémest elnegyedelte, így ugyan csak egy-egy negyed krémest, de mindenki kapott! Ez az 50-es évek végefelé történt, ekkor már nyolcan-kilencen lehettünk testvérek.

A „Család hőse” kitüntetés története

Látszott, hogy nemsokára nagy nyári vihar fog kitörni, így szüleink kiküldték az otthon lévő kishúgomat, Ágit hozzánk, nagyobbakhoz Pécel határába, ahol a „pedagógusföldünkön” szőlőt kapáltunk, hogy vigye ki nekünk az esőkabátokat, ne átázva jöhessünk haza. Közben az úton egy félelmetes nagy szakadék mélyén kellett hosszan menni, ahol már felhőszakadással fokozódott a vihar, így az eső folyamként zúdult lefelé. Sehol egy lélek, csapkodó villámok közt szegényke úgy félt, hogy végigszaladta a 20 perces utat. Mi a kisháznak nevezett bódéba behúzódva vártuk az eső végét, mikor nyílt az ajtó, és csuromvizesen beesett Ági, karján az esőkabátokkal, reszketve.

Ezt meghallva otthon Édesapa este egy kis ünnepséget rendezett Ágikának: díszesen terített asztal, pohárköszöntő, „ünnepi beszéd” bőséges dicsérettel. Ajándék: az „Érdemérem” kitűzése, oklevélátadás. (A „plecsni” felirata a fenti „Érdemérem” szöveg volt, nagybetűkkel.) Sok-sok nevetés kísérte ezt a házi gyűlést! Mindnyájan gratuláltunk a húgomnak, Édesanya pedig gyors meleg vacsorát főzött a tiszteletére. Este nem kellett ágyba kergetni minket!

(Ui: Márti megjegyzése, miután elolvasta Gabika emlékét: Hát engem a történetből kifelejtettek! Én is Ágival mentem a viharban, én is féltem, én is szaladtam, de a hősiességéért valóban csak Ági kapott emlékérmét.)

Történet Apa visszahívásáról Szadára

Rokonaik elbeszélése szerint az 56-os forradalom után Édesapát egy küldöttség hívta volna vissza Szadára a falu vezetésének élére (az akkori „rend” szerint tanácselnöknek). Apa viszont

akkor már „okosabb” volt annál, hogy kitegye a családját megint a korábbihoz hasonló szélirányváltozásnak. Így aztán nem lettünk továbbra sem jó káderek.

Gondolatok erről a családregényről

Nagyon örülök, hogy sikerült összeállítani ezt az emlékező írást, mert szerintem is fontos a „gyökereink” ismerete ahhoz, hogy az „ágak” is ebből az ismeretből táplálkozhassanak.

És még egy szempontból fontos ez az írásunk. Ravasz László püspök – aki Vincze nagypapa „főnöke” volt – a Gondolatok című könyvében ezt írta: „Nincs sírja annak, aki élő gondolatokká változott.” Igaz ez Ravasz Lászlóra is (ahogy Szénási Sándor írta méltatásában), de igaz Szüleinkre is. Nemcsak az én emlékeim, de a testvéreim sorai is élővé varázsolták a múltunkat.

2. Zoltán meséli

Zoza (született: Faragó Zoltán, 1942)

Füge

A háború utolsó napjaiban a visszavonuló német csapatok és az őket támogató magyar egységek a hadsereg élelmezésének biztosítása érdekében a falu szarvasmarháit rekvirálták. Ezt a falu jegyzőjének, édesapának kellett kidoboltatnia. Tehetetlen düh és kétségbeesés szállta meg az embereket. “Mi lesz velünk, főjegyző úr? Éhenhalunk!”

Persze már napok óta hajtották a visszavonuló németek, illetve a nyilas segítők a falu főutcáján a más falukban rekvirált tehéncsordákat nyugat felé. Az agyoncsigázott, éhes, szomjas állatok be- beszőkdöstek a parasztházak udvarára. Szomszajosan a vályúhoz tántorogtak és ittak, ha volt a vályúban víz. Az ijedt falusiak utána visszazavarták a szerencsétlen állatokat az utcára, nehogy nekik legyen a végén valami bajuk a dologból.

A mi udvarunkba is beszőkött egy tehén, elneveztük Fügének. Mivel édesanya a gyerekekre vigyázott, édesapa meg a községházán volt, nem volt, aki visszazavarja Fügét az utcára, a Füge pedig besétált az istállóba és lefeküdt. A németek elől szökött hozzánk. Édesapa vette észre, amikor hazajött a községházáról. Édesanya jajgatva kérte: „Zavard ki az utcára, még lelőnek miatta a németek!” „Dehogy zavarom, dehogy zavarom, hiszen észre sem vettem, hogy itt van. De azért kinyitom a szecskáspajta felé az ajtót, éhen ne dögöljön az a szegény tehén.” Röviden fogalmazva, menedékjogot kapott a Füge.

A kétségbeesett jajgatásra, “Mi lesz velünk, főjegyző úr? Éhenhalunk!”, volt aztán édesapának egy vigasztaló szava és egy jó tanácsa: “Dehogy hálnak maguk éhen! Hajtsák csak ki a teheneket a községháza elé, ahogy kidoboltattam. Nem lehet mást tenni. De a kertikaput hagyják nyitva, és az istállóajtót se reteszeljék el!” És elmondta nekik édesapa a Füge történetét. „Majd meglátják, több tehenük lesz, mint a rekvirálás előtt volt.”

Elhajtották a németek az összes tehenet a faluból. A Fügét nem, mert nekünk tulajdonképpen nem volt tehenünk. Senki sem jött ellenőrizni, hogy üres-e az az istálló a jegyzőházban, ami már évek óta mindig is üres volt. A németek kivonultak, de egész éjjel csordákat hajtottak a falun át a más falukból kivonuló katonák. Reggel aztán a kisbíró, a segédjegyző és még egy

község házai alkalmazott körbejárta a falut, és összeírta, hol és hány szarvasmarha van: tényleg több volt, mint a rekvirálás előtti.

Évekkel később, amikor már Pécelen laktunk, meglátogatta édesapáékat egy pár szadai ember. Hálásan emlegették, hogy „Jaj, de megvigasztalt minket akkor a jegyző úr.” Kérdésünkre aztán, hogy hogyan, mivel vigasztalta meg édesapa őket, azt felelték: „Amikor azt mondta, hogy „...t fognak maguk éhenhalni! Csak hagyják nyitva a kapukat, aztán mi majd reggel jövünk, és megszámloljuk, hány tehén maradt végül is a rekvirálás után.”

xxx

A Füge nagyon öreg tehén volt. Alig adott tejet. A teje viszont nagyon zsíros volt. Két liter tejről egy fél liter tejszint lehetett leszedni. Tejszínhabunk volt bőven a háború után, de lisztünk csak nagyon kevés. Finom tejbegrízt csak ritkán ettünk, tejbepuliszkát annál többet. Phűj, de utáltam a tejbepuliszkát! Viszont tejszínhab volt hozzá bőven, az aztán egy kicsit elviselhetőbbé tette a vacsorát.

Csak egy szarva volt a Fügének. Nem szerette, ha megfogták a szarvát. Különben aranyos tehén volt. Ki tudta nyitni a kertkaput, a fejével nyomta le a kilincset. Édesanya fejte, mi lehajolhattunk a tőgye alá, és édesanya a szánkba is fejt egy kicsit. Minket is megtanított édesanya fejni.

Editke nagyon félt a Fügétől. Ott volt a nyáron nálunk a nagymama, mondta is Editkének: „Editke, adj egy kicsit enni a Fügének, akkor szeretni fog téged, és nem kell félned tőle.” Editke szót fogadott. Éppen gombóc volt ebédre, Editke félretett egy gombócot, ment az istálló felé, mondva, hogy „Füge, gyere, kapsz gombócot.” A Füge megfordult, ránézett Editkére, Editke eldobta a gombócot, és sírva szaladt vissza a verandára. „Mi van, Editkém, mit történt? Föllökött a Füge?”, kérdezte édesanya. Mire Editke sírva: „Rámnézett a Füge!” Szállóigévé vált a kérdés, amikor Editke sírt, hogy „Rádnézett a Füge?”

(Ui: **Editke** verziója szerint neki mindig azt mondták csúfolódva, hogy azért sír, mert ránézett a kakas. Úgy emlékszik, hogy ő valóban a kakastól ijedt meg – nem a Fügétől. Ezt az emlékét le is írta.

Magdi pedig a „Füge, gyere, kapsz gombócot!” mondasát vitatja el Editkétől, ezt magának vindikálja. Ugyanis szerinte róla mesélték, hogy ő volt az, aki háromévesen kiállt a konyhaajtóba a gombóccal. Az első pöszén kiejtett mondatát idézték neki, imígyen: „Büge, gyeje, kapsz bongócot!” A Fügére egyébként Magdi is jól emlékszik, mert a kertben egyszer majdnem letaposta az istállóba bemenni nem akaró és a terelgetése miatt ide-oda futkosó, megbolondult állat. Édesanya sikítozott, hogy jaj, vigyázzanak, mert Magdika ott van! De végül nem lett baja: a Füge egyszerűen átugrotta. Magdi viszont azóta is fél a tehenektől.)

3. Edit történetei, emlékei

Bálintné Faragó Edit (született: 1943)

Szadai gyermekkor

Szadára 1943-ban költöztünk, én pár hónapos csecsemő voltam. Ekkor velem együtt öttagú volt a család.

3-4 éves koromtól vannak emlékeim a szadai életünkről, a régebbiek csak diakép-szerűen jelennek meg előttem, de emlékezem néhány összefüggő eseményre is.

Legkorábbi emlékem, hogy testvéreimmel lapulunk a kertben egy bokor alatt, és valaki az utcán azt kiabálja félelmet keltő hangon:

Va-la-míííí drótoozznifótozniiii!

Ez a drótostót volt.

Akkoriban még a csírája sem volt meg az eldobós társadalomnak, ha valami elromlott, az arra szakosodott szakember megjavította azt. Minden tárgy minden tulajdonságát a végtelenségig ki tudták használni az emberek.

A drótostótnak az volt a mestersége, hogy a kilukadt fazekakat, vödöröket és más háztartási eszközöket megjavította, így tovább lehetett használni a korábban elromlott edényeket. Nem is volt annyi szemét, mint ma, nem volt szükség szelektív hulladékgyűjtésre, a családok mindig mindent hasznosítani tudtak. Ha a megjavított lábos már annyi helyen kilukadt, hogy nem volt értelme tovább drótozni-foltozni, nyáron beleültették a muskátlikat, és így virágcserepként funkcionált tovább az edény egészen addig, amíg a rozsdá teljesen meg nem ette. Amikor már muskátlis cserépnek sem volt használható, egyszerűen elásták a rozsdás edényt a körtefa alá, mert a körtefa szereti a vasat.

A drótostót nagyon ijesztő jelenség volt. Bozontos hajával, rongyos ruhájában, nagy hátizsákjával sorra járta a falvakat, elkiabálta a „valamit drótozni, foltozni” reklámszövegét. Ahová behívták, ott leült egy kissámlira, elővette a hátizsákjából a drótjait, a foltjait, a ragasztóit, közben nagyokat káromkodott, de az edényt pár fillér fizetségért szépen megjavította. Nagyon féltünk attól, hogy hazafelé belerak bennünket is a hátizsákjába és elvisz a világ végére. Merthogy a világ végéről jött.

Volt egy másik kiabálós ember is a faluban, a kisbíró. A kisbíró a községháza alkalmazottja volt, alacsony, köpcös bácsi.

Tudvalévő, hogy a negyvenes évek végén, de még az ötvenes években sem volt televízió, rádió is alig akadt néhány háztartásban, ha volt is, recsegett-ropogott a néprádióknak nevezett barna doboz. Egyetlenegy adó működött a rádióban. A hírekről a kisbíró tájékoztatta a lakosságot.

A kisbírónak az volt a dolga, hogy kihirdesse a lakosságot érintő eseményeket, és információt adjon a közösségi ügyekről. Ezt úgy tette, hogy megállt minden utca sarkán, elkezdte ütni a nyakába akasztott dobot, jelezvén ezzel, hogy hivatalos közlendője van. Amikor köré gyülekeztek a környéken lakó emberek - főleg háziasszonyok, mert a férfiak dolgoztak -, felolvasta a híreket, és ment tovább a következő utcasarokig. Ott megint dobolással adta tudtára a lakosságnak, hogy elkezdődött a híradó.

A kisbírónak minden este végig kellett járni a falut és nagydobra verni a csendrendeletet, ami így hangzott:

Kilencet ütött az óóra!
Térjetez már nyugovóóra!
Tűzre-vízre vigyázzatooók!
Meg ne égjen a házatooók!

A hirdetmény után minden család nyugovóra tért.

Másik emlékem a tehenünkhöz fűződik. Akkoriban szinte minden családban tartottak háziállatot, a mi tehenünket Fügének hívták. Nem volt sok baj vele, mert reggel kinyitották neki a kaput, majd jött a csordás, aki összeszedte a falu összes tehenét, és kihajtotta őket a határba legelészni.

Este szürkületkor megint mindenki kinyitotta a háza kapuját, a csordás visszahajtotta az állatokat a faluba, és minden tehen tudta, hogy melyik házba kell bemennie. Ott megvárta, amíg a háziasszony kimegy a vödörrel, megitatja és megfeji, majd békésen aludt másnap reggelig.

Nagyon csodálkoztam azon, vajon a tehenek honnan tudják, hogy melyik az otthonuk, melyik kapun kell bemenniük, hogy hazaérjenek. Talán e rácsodálkozásomkor fogant meg bennem az állatok iránti tisztelet és elkötelezett szeretet.

Édesanyánk a tehenet megfejte, kitöltötte kis bögrékbe a langyos, még habzó tejet, adott hozzá egy szelet vajas kenyeret a maga köpülte finom házi vajból, ez volt a vacsoránk. A megmaradt tej egy részét félretette további házi feldolgozásra, ebből lett a család számára

szükséges mennyiségű tejszínhab, a túró, a vaj, az író, az aludttej. A felesleget másnap reggel bevitte a szemben lévő épületbe, amire az volt kiírva: HANGYA.

A Hangya mozgalom egy népi kezdeményezés volt, mondhatnánk úgy is, hogy önkéntes szövetkezés, minden faluban jól működött. Ide vitték a háziasszonyok a családnál fölöslegesnek mutakozó termékeket, majd innen egy kereskedőhöz került a leadott áru, aki visszaváltható tejesüvegekbe és nagyobb tejeskannákba töltve elszállította végleges rendeltetési helyére, a városi lakossághoz. Így kerültek a megtermelt javak – két láncszem közbeiktatásával - közvetlenül a termelőtől a fogyasztókig. Ez a jól szervezett kereskedelem biztosította azt, hogy a termelői és fogyasztói árak közötti olló alacsony szinten maradjon.

Van még egy nagyon kedves emlék Szadáról, a rozmaringos alma, amit édesapától kaptam nem egy alkalommal.

Mint a falu első embereinek egyike, édesapánk hivatalos volt minden esküvőre és az azt követő lakodalomba. Akkori szokás szerint a lakodalmas szertarást a vőfély irányította. De fontos szerepe volt a vőfélynak már az esküvőt megelőzően is. Ő adta át a násznépnek a meghívókat szóban, mert a nyomdatechnika akkor még nem volt mindenki számára elérhető. Neki kellett összehangolni a nászajándékokat is, ne fordulhasson elő az, hogy valaki tíz egyforma lábast kap nászajándékba, gyűrűdeszkát pedig egyet sem.

A vőfélyt arról lehetett felismerni, hogy volt a kezében egy csodálatosan feldíszített, illatos rozmaringos alma. Az óriási piros alma szárába egy rozmaringágat szúrtak, az ágacska feldíszítették különféle színes szalagokkal és befűjták az egészet valamilyen illatos aranyporral. /Vajon megvan-e még valahol ez a szép népszokás?/

A lakodalmom végén a vőfély az almát nekiajándékozta valamelyik kedves vendégnek, rendszerint édesapánknak. Ő pedig továbbajándékozta azt nekem. E szép tárgyat a gyerekek közül mindig én kaptam meg, ma sem tudom, hogy miért. Csak azt tudom, hogy nagyon örültem neki, és nagy becsben tartottam a díszes és illatos almámat.

Felvilágosodásom emléke is Szadához kötődik. Nekünk nem a Jézuska, hanem az Angyalka hozta a karácsonyfát és az ajándékokat. Az utolsó, Szadán töltött karácsonykor Zoltán bátyám megsúgta, hogy a fát nem is az Angyalka hozza, hanem szüleink díszítik fel nagy titokban. Persze én ezt nem hittem el, de Zoltán odahúzott az ajtóhoz, és bekukucskáltatott a kulcslyukon. Ledermedtem a képtől: apánk egy létráról akasztgatja a szaloncukrokat a mennyezetig érő fára, édesanyánk pedig az alsó ágakat díszíti aranypapírral bevont diókkal. Egy kicsit el volt rontva a karácsonyi ünnepem, de estére megvigasztaltam magam: lehet, hogy a fát a szülők díszítik, de az ajándékot akkor is az Angyalka hozza. Bizonyítékom is volt rá, hiszen saját fülemmel hallottam, hogy csöngetett az Angyalka.

A nyarak is nagyon jól teltek, sokat tapickoltunk a vizes és sáros árokban a nagy esőzések után, jó meleg és puha volt a sár. Utána nagyokat ugráltunk az ágyon.

Egy ilyen ágyugrálás közben szomorúan, kisírt szemekkel jött be édesanyánk a gyerekszobába, és szemünkre hányta jókedvünket. Elmondta, hogy nem volna szabad ilyen vidámnak lennünk, mert meghalt az egyik kistestvérünk, a koraszülött ikrek egyike, Ágika.

Amikor az ikrek megszülettek, édesanya – talán a testvéri féltékenység megelőzése érdekében – azt mondta, hogy az elsőnek megszületett kislány, Ágika pótmamája Gabi nővérem lesz, a

másodiké pedig – Emeséé – én. Nemigen volt alkalmunk a pótmama szerepét gyakorolni egyrészt azért, mert még kicsik voltunk erre a feladatra, másrészt pedig ezért, mert az ikrek állandóan betegek voltak. De amikor megtudtam, hogy Gabi testvérem babája, Ágika meghalt, nagyon megörültem annak, hogy az enyém él. Másnapra sajnos a kicsi Emese is meghalt. A szadai református temetőben nyugszanak mindketten, ha még megvan a sírjuk. Szüleink sok-sok évtizeden keresztül gondoztatták a kis sírt, aztán valahogy feledésbe merült az egypár hétig élt ikrek nyugvóhelye.

Nagy örömök és nagy bánatok jellemezték szadai gyerekkoromat. Egyszer zokogva rohantam édesanyához, aki azt kérdezte: ki bántott, Editkém? Elpanaszoltam határtalan bánatom okát: csúnyán nézett rám a kakas. Ezután sírva kimentem a kertbe, bebújtam egy bokor alá, és ott zokogtam tovább egészen addig, amíg el nem aludtam. Valószínű kimerültem a nagy megrázkódtatástól.

Mindig nagyon jókedvűen ébredtem. Egyszer meg is kérdeztem: Édesanyám, én most minek örülök? Anyám meglepődött a kérdésesen, és azt válaszolta: hát a kicsi életednek, édesem.

Nagyon sokáig nem értettem azt, hogy mikor lesz már végre holnap. Szüleim úgy magyarázták: egyet alszol, és akkor holnap lesz. Másnap reggel azt kérdeztem: édesanyám, ma holnap van? Nem, volt a válasz, ma ma van. Egyet alszol, és akkor lesz holnap. Következő nap reggel megint megkérdeztem, hogy holnap van-e? Nem, egyet kell aludni ahhoz, hogy holnap legyen, ismételte édesanya. Nagyon becsapva éreztem magam.

Egy kirándulás alkalmával Veresegyházán, a szomszédos településen fedeztem fel, milyen szép emberek a szüleim. Egy meleg nyári napon elvittek bennünket az ottani strandra. Valami ünnep kapcsán szépen felöltöztették szüleink mind az öt gyereket, mert közben megszületett Magdi és Ági húgunk. Rajtam egy szíves, gyönyörűen kiválaszt, csipkés napozóruha volt. Édesapa egy khekis színű nyári öltönyt, édesanya pedig egy árvácskás selyemruhát vett fel az ünnep tiszteletére. Anyánk tolta a babakocsit mellettünk, apám fogta a kezemet. Ránéztem szüleimre, és boldogan állapítottam meg: nagyon szép emberek gyereke vagyok. A strandolás emléke nem maradt meg bennem, csak ez a boldog felfedezés.

Iskoláskorú lettem, amikor visszaköltöztünk Pécelre. Azt mondják, a helyváltogatás megviseli a gyerekeket. Nálam ez nem így működött. Örültem, hogy iskolás leszek, és a költözködésből semmire sem emlékszem. Egyszer csak ott laktunk Pécelen, a fenyőfákkal beültetett kertes, öt szobás családi házban.

Surran a dör!?

Szüleink a söröket a pincében érlelték csatos üvegekben, és azok mindig felrobbantak valami hozzá nem értés miatt. Kilencedik gyerekként született testvérünk, Barnabás (Barni - vagy ahogy mi átkereszteltük, Brumi -, aki a sörgyártáskor 2 éves lehetett) ijedten és rohanva újságolta: Surran a dör! Ez azt jelentette, hogy durran a sör.

Levendula a piacra

Voltak évek, amikor bennünket, gyerekeket elküldtek a levendulásba virágot gyűjteni. A levendulás Pécel külterületi részén, Maglód irányában volt, olyan senki földje, teles-teli

levendulabokrokkal. A bokrok virágait kellett leszednünk, majd csokorba kötve kivittük a piacra, és szerény összegért eladtuk azokat. A begyűjtött pénzt le kellett adnunk édesanyánknak, de ezt természetesnek tartottuk, hiszen anyánk kezelte és osztotta be azt a kevéske kis jövedelmet, ami a család megélhetését szolgálta.

Pogácsa bérsütésének kudarca

Édesanyánk, hogy további pénzforrásokat teremtsen elő, kiírta a kapura: BÉRSÜTÉST BÁRMIKOR VÁLLALOK.

Erre a bérsütésre azért kerülhetett sor, mert akkor már volt nekünk palackos gáztűzhelyünk, ami akkor még elég ritkaságszámba ment a faluban. A sütemények megsütése ezzel nagyon leegyszerűsödött, hiszen nem kellett a sparheltet begyújtani, a sütéshez fontos egyenletes hőmérsékletet állandó odafigyeléssel biztosítani.

Egyszer valamelyik szomszédasszony áthozott két tepszi nyers pogácsát azzal, hogy délután vendégei jönnek, addig süljenek meg a pogácsák. Le is tette az asztalra a sütésért járó bért. A pogácsák gyönyörűen megsültek, milyen illatosak, milyen gyönyörűek voltak! Valamelyikünk meg is meoázta: lecsípett egy darabkát a pogácsa aranybarnára sült tetejéről. Aztán mégegyet. Aztán megint egyet. A többi gyerek sem tudott ellenállni a kísértésnek, mindenki csipkedett egy-két falatot a ropogós csemegéből, amikor arra járt. Persze többször is járkáltunk arrafelé. Délutánra mindkét tepszi pogácsa teteje le volt kaszáva, a bevagdossot pogácsa felsőkből még csak mutatóban sem maradt.

Tudtuk, hogy nagy bünt követtünk el, és nagyon csodálkoztunk, hogy a szidás, a büntetés valamiért elmaradt.

Szüleink meséi

Édesapánk nemcsak az egyszerű emberekkel, de a gyerekekkel is nagyon jól megértette magát. Különleges meséit maga találta ki, és azokon mi, gyerekek mindig nagyon meghatódtunk.

Nagyon szerettük a „Kládika” és a „Találtka” című, improvizált meséit, ami valami olyasmiről szólt, hogy az erdőben, egy fa tetején sírt egy elveszett kislány, akit az arra sétáló kirándulók (talán mi) megtaláltak és hazavitték, hogy családban élhessen. Lehet, hogy a Kládika és a Találtka ugyanaz a kislány volt, csak időnként édesapánk másképp nevezte őket.

Volt még egy fantasztikus meséje a kifordított farkasról. Arról szólt a történet, hogy édesapánkat az erdőben megtámadta egy farkas. De ő nem ijedt meg, hanem belenyúlt a farkas harapásra tátott szájába, és a kezét ledugta egészen a farkas hátsó részéig. Ott elkapta az állat farkát, és azt a farkánál fogva kifordította. Úgy, hogy a belseje kívülre, a szőrméje pedig belülre került. Nagyon büszkék voltunk édesapánk hőstettére.

Édesanyánk nem volt ilyen mesélős. Ő inkább kis versikéket vagy dalocskákat tanított nekünk, ami mindig a hűségéről, a szeretetről, a jóságról szólt. Ilyen volt például a következő verse:

Ne legyen most semmi láрма!
Ne daloljon a madárka!
A cica se doromboljon,
Még a kutya se ugasson!

Beteg az én édes, aranyos testvérem.
Gyógyulj meg, gyógyulj meg!
Istent arra kérem.

A hűségéről szólt a következő, tőle tanult versike:

- Cinke! Gyere velünk napkeletre,
Cípus-, pálmaligetekre!
- Fecskemadár, csak menjetek.
Nem repülhetek veletek.

- De jön a tél: nem lesz bogár!
Mit eszel majd cinkemadár?
- Lelek egy-két száraz bogyót.
Elfogyasztom úgy, mint a jót.

- De hideg lesz, s hogyha fázol
Cinkemadár: hol tanyázol?
- Egy faodú majdcsak akad,
De a szívem, az HÚ MARAD!

Az ötvenhatos eseményekről

Azt, hogy kitört a forradalom, az utcán tudtuk meg: mentünk az iskolába, és összehálkoztunk iskoláscsoportokkal, akik kórusban skandáltak: Rusz-kik haza, rusz-kik haza! Más gyerekek meg azt zengedezték kórusban: Csonka Magyarország nem ország! Nagy Magyarország mennyország!

Az iskolában első dolgunk volt, hogy eltűzeltük az „Alkotmánytan” című tankönyveinket, persze a tanáraink szeme láttára, akik nem akadályoztak meg bennünket jogos felindulásunkban elkövetett tettünk végrehajtásában.

Aztán mindenkit hazaküldtek. Édesapánk - szokatlan módon – már otthon volt, és elmondta, hogy a porcelángyárban, ahol dolgozik, sztrájk van, ezért jött haza. De holnap majd megint bemegy, legfőképpen azért, hogy megtudja az újabb híreket. Így is volt pár napon keresztül, apánk reggel elment a gyárba, beszélgetett a kollegákkal, meghallgatta a pesti eseményeket, és délben hazajött. Akkor fordult meg először a fejünkben, hogy komoly baj lehet, amikor vettek nekünk a szüleink 1 kiló cukorkát! (Addig cukorkát csak akkor láttunk, amikor valamelyik nagynéni jött hozzánk vendégségbe, és hozott 10 dekát.)

November eleje lehetett, amikor éjszaka felriasztottak bennünket, és sietve le kellett költöznünk a pincébe. Amikor a sok félig még alvó gyerek leért, meglepve tapasztalta, hogy a pince homokból készült „padlózata” 40 centi vastagon le volt fedve száraz kukoricaszárral, és ez az óriási ágy le volt takarva az ebédlőben lakozó nagyszőnyeggel. Be volt állítva egy

jancsikályha, aminek a füstcsövét a pince szellőzőnyílásán dugták ki, a kályhában ropogott a tűz, és nagyon jó meleg volt. Itt vették elő a rengeteg cukorkát, és mindenki annyit vehetett belőle, amennyit csak akart. Mit mondjak: nagyon élvezték az új otthonukat!

Hajnalban nagy-nagy kiabálásra, rohangálásra ébredtünk: az állomásfőnök a pergő sortűz ellenére átszaladt hozzánk, és felriasztotta édesapánkat, hogy: Zoli bácsi, ég a házuk!

Apánk kirohant, és látta, hogy a ház falához épített tyúkól – aminek szalma volt a teteje - gyulladt ki, szerencsére nem a ház. Zoltán, a 15 éves fiútestvérünk segítségével a tüzet hamar eloltották, és másnap reggel héjában sült tojást kaptunk reggelire. Nagyon rossz volt ez a füst ízű különlegesség...

4. Magdi történetei

Dr. Soós Béláné (született: Faragó Magdolna, 1945)

Születésemről és az oroszok által ellopott holmi visszalopásáról

Apánk nagy büszkeséggel mesélte el nekünk, hogyan lopta vissza Szadán az oroszoktól a családi „kincseket”: Anyánk hozományából a hatalmas perzsaszőnyeget (ami egy évtized múlva egy másik pincében franciaágy lett, ahogy Editke elmesélte) és a 24 személyes porcellán étkészletet. Amikor szüleink halála után jó néhány évvel végleg felszámoltuk a péceli házat, a készlet megmaradt darabjait szépen elosztottuk egymás között. Ma is megvan a nekem jutó mártásos tál a tányéralátéttel. Szabolcs pedig a kávéscsészéket ajándékozta nekem, amikor már nagybeteg volt.

Az én emlékezetem szerint Édesapa úgy mesélte, hogy a Budapest felé vonuló orosz csapat tisztjeit 1944 végén vagy 1945 elején nekünk – vagyis apánknak, mint a falu jegyzőjének, mégpedig a használatára kapott többszobás szolgálati lakásában - kellett elszállásolnunk. Édesanyát (mivelhogy várandós volt - éppen engem hordott) és az akkor még csak három gyermeküket leköltöztették a pincébe, Apánkat pedig befogták a „vendéglátásuk” szolgálatára. Hetekig kaptak enni-inni. (A pincéből felmerészkedő két nagyobb gyerek pedig tőlük kapott időként civibakot meg csokoládét.)

Édesanyához is kedvesen beengedték a bábaasszonyt meg a Pestről érkező diakonissza nagynénénket, Lórika nénit a pincébe, ahol aztán februárban megszülettem – gyertyafénynél, mint mondták. (Lórika néni diakonissza-társa, Erzsike néni volt még ott, és ő volt az is, aki a keresztség alá tartott, mivelhogy a keresztszülőként felkért Ica néniék az ostrom miatt nem tudtak Pestről Szadára eljutni. Így lett nekem két keresztanyám is.)

Aztán az egyik éjjel észrevette Édesapánk, hogy egy nagy teherautó állt be az udvarra az utcáról, és kezdik az oroszok kihordani a berendezéseinkből mindazt, ami mozdítható volt. Apánk az éj leple alatt – amíg ők a következő „adagért” mentek vissza a házba – visszalopta és a pincébe vitte az autóból, amit hirtelen le tudott emelni. Az oroszok nem vették észre, és hamarosan végleg elhagyták a házunkat. Apánk szemfülessége, bátorsága és leleményessége folytán maradtak tehát meg a családi „kincsek” egyes darabjai, és pozitív életszemlélete folytán kerekített ebből egy szép, vidám mesét, amelyben nem azt fájlaltuk, ami elveszett, hanem annak örültünk, ami megmaradt.

Az Ötvenhatos eseményekről még négy kis történet (Edit leírását toldom meg)

– A házukban még ötvenhatban is bentlévő bérlőink, az un. „lakók” is bizonyára látták, hogy ég a ház, mivel szemtanúk elmondása szerint hálóingben szaladtak el a közelben lakó sógorukhoz. Elvártuk volna, hogy legalább átzörgessenek hozzánk, szólni, hogy benn ne égjünk, ha már az oltásban nem is segítenek. (Bár lehet, hogy ők a tüzet nem látták.)

– Ahogy már Editke is leírta, a ház falához támaszkodó tyúkol ferde teteje vastag kukoricaszár-kötegekből volt összefonva. A gyújtóbombától ez olyan hatalmas lánggal égett, hogy elérte a ház ereszeszkáit. A tetőt tartó gerendák is hamarosan meggyulladtak volna, onnan pedig a tűz pillanatok alatt szétterjedt volna, ha nem oltják el azonnal, illetve nem tisztítják meg a padlást, mivel épp azon a részen tárolták vastag kötegekben az állatok részére télire összegyűjtött kukoricaszárakat.

Az oltáshoz legelőször is vödörkért rohant be a házba Apa és az állomásfőnök, majd Zoltánt is felkeltették segíteni. A benti vödörk üresek voltak, így időbe tellett, míg a kútból felhúzzák az első vödör vizet, ezért Zoza az éjjelivel szaladt ki oltani. A tyúkólat oltották el először, aztán a padlás gerendáit. Apa rohant fel a padlásra, majd a lent maradtak valamelyike felnyitotta a pincelejárót, és egyikük lement a pincébe. Miközben a kukoricaszár-kötegeket főnről egyenesen a pince lépcsőire dobálták le, onnan dobták tovább a pincébe, s a kötegeket a harmadikuk terítette szét sorban a pince belsejében. Mikor az oltással végeztek, felszedték az ebédlőből az oroszoktól „visszalopott” nagy perzsaszőnyeget, azt terítették rá a szárkötegekre, így lett „kibélelve” a pince egyik fele. Ezután – a továbbra is zajló lövöldözés közepette – tereltek le bennünket. A pince hátsó részében ez a puha szőnyeg faltól-falig ért, s mi sorban egymás mellett feküdtünk le kényelmesen e tízszemélyes „franciaágyra”.

Tudomásom szerint a tüzet nálunk egy un. „Sztalin-gyertya” okozta: ezt kilőve világították meg a célpontokat, aztán következett a valódi ágyúzás. Az állomás volt a célpont, de – ahogy később mesélték – lőttek egy távolabbi célpontra, az állomáson jóval túlra, velük szemben, a falu túlfelén lévő dombon, a Várhegyen álló ágyúzókra is. Virradatkor derült ki számukra, hogy az ellenség helyett két orosz alakulat áll egymással szemben a falut határoló két dombon, akik tévedésből egymást lőtték. Vagy ez csak egy utólagosan gyártott történet volt?

– A forradalom napjaiban-heteiben Édesapa a hírek meghallgatása miatt mindig eljárt otthonról. Vagy a szomszédba vagy Nagymamáékhoz ment át, mivel nekünk nem volt rádiónk. Így a forradalmi helyzet „hozadéka” volt, hogy a pénzhiány ellenére valahogy kiszorították a család első rádiójának az árát, amibe Anya amiatt ment bele, hogy Apának ne kelljen mindig elmennie hazúlról, és Anyának ne kelljen reszketnie, hogy útközben baja esik.

– Apa mesélte, hogy őt is elővették az oroszok bejövetele táján a gyárban, hogy miért sztrájkolnak. Apa érzékletesen ecsetelte, hogy a munkások félnek, mert az állomástól a gyárkapuig katonák hasálnak az útmenti árkokban, csőre töltött puskával. Ő nem tudja, miféle katonák ezek – mondta álnaívan –, de ha a fegyveresek elmennek, akkor a dolgozók majd végig mernek menni a hosszú úton. Állítólag ezt követően meg is tisztították az orosz katonáktól az utakat. De azért rá pár napra házkutatást tartottak nálunk otthon (ami aztán még többször is megtörtént): kihányták a fiókokból az iratokat, Apát pedig újból elvitték Kistarcsára. Azonban semmit nem tudtak rábizonyítani – valóban nem is lehetett –, így néhány nap aggodalmas várakozás után hazaengedték.

A jótanulással kapcsolatos emlékek

– Talán tízéves lehettem, amikor egyszer amiatt búsultam, hogy nincs mit adnom Édesanyának születésnapjára vagy Anyák napjára. Édesanya faggatott, hogy mi bajom van, majd amikor kiderült a bánatom oka, kedvesen magához vont, és azt mondta: „Nekem a legnagyobb ajándék az, ha mindig ötöst hozol haza! Ígérd meg, hogy ezután is jól tanulsz!” Megígértem, és jól is tanultam mindig.

– Egy kivételre emlékszem, úgy hetedikes vagy nyolcadikos koromból, és az se a rossztanulásról, hanem sokkal inkább az én naív őszinteségemről, meg Édesanya iskolai magatartásunkkal kapcsolatos hozzáállásáról szól. Történt ugyanis, hogy valamelyik tanárunk azt kérte az óráján feleltetés helyett, hogy jelentkezzen az, aki nem a jegyeinek megfelelő színvonalon tanulta meg a leckét. Én feltettem a kezemet, s a tanár kérdésére, hogy hányasra tudom, azt feleltem, kb. hármásra. És hogy mi volt a felkészületlenségem oka, megintcsak őszintén feleltem: „Nem volt kedvem tanulni”. Hát, a tanár ezt nyegleségnek fogta fel, csóválta a fejét, és mint utóbb kiderült, elmondta Édesanyának. Ezt onnan tudtam meg, hogy Anya iskola után kisírt szemekkel jött haza a tantestületi értekezletről. Nem szólt hozzám órákig, s persze én se mertem megkérdezni, mi baja van. De aztán kifakadt, szidott, hogy milyen konokul hallgatok, s hogy nem számoltam be a szemtelenségemről, és nem kérek bocsánatot, amiért őt ilyen kínos helyzetbe hoztam a tanárok előtt. Először nem is értettem a dolgot, de aztán, amikor elmondta, miről is van szó, én éreztem magamat becsapva: „Szólj igazat, betörök a fejed?”. Nem értettem, mit csináltam rosszul. (Még ma se értem.)

Emlékek a nincstelenség éveiből

– Ezekben a nehéz években (az 5-15 éves korom közötti időkből) nálunk a „fényeskenyér” – vagyis a zsírral is alighogy megkent kenyér – járta. Ha valakit ünnepeltek, akkor ajándékként egyedül ő édesíthette meg kedvére a kávéját vagy ehetett néhány szem kockacukrot.

– Egyik húgomról (Ágáról) mesélte a keresztmamája azidőtájt, hogy amikor náluk nyaralt, megdöbbenve látták, hogy a spejzban az ötéves kislány a zsírt a bödönből nagykanállal eszi – nyilván ösztönösen pótolta a fejlődéséhez hiányzó energiatartalékot.

– Emlékszem, Édesapa havi egy alkalommal – a fizetése napján – rendszeresen egy zacskó nápolyit hozott nekünk, hogy mindenkinek jusson egy-két nagyobb szem édesség. Egyszer egy üveg étolajat hozott nagy örömmel. Kiöntött belőle pár decit egy mélytányérba, megsózta és bízottatott: hú de finom, mártogassuk csak bele kedvünkre a kenyérdarabokat. Hát annyira azért nem volt finom...

– Hetente egyszer – vasárnap - került húsétel is az asztalra. Volt idő, amikor minden gyerek csak egy-egy szem pörköltkockát kapott, viszont sok-sok szafittal.

A cigarettáról

Édesapa a fizetését – hiánytalanul – Édesanyának adta át, ebből kapta vissza a vonatbérletre és a cigarettára valót – mert sajnos ő mindvégig dohányzott. Kisebb-nagyobb kihagyásokkal, amikor hónapokra, sőt évekre leszokott, de ezáltal több tíz kilóval nehezebb is lett. Ezért – ahogy ő mondta – „kénytelen volt” mindig visszaszokni.

Felnőttkorunkban legtöbbször mi is rászoktunk a cigire, és sokan közülünk még ma is dohányoznak. Én is sokszor megpróbáltam leszokni, de mindig „kénytelen voltam visszaszokni”. Véglegesen csak a balesetem okán, a kórházi ágyban töltött hetek során, 60 éves koromtól szabadultam meg ettől a valóban szenvedélybetegségnek nevezhető rossz szokástól.

Miért nem kaphattam jutalomfagyit? Miért nem lehettem a barátnőmmel? Miért nem mentem kirándulni Ervin bácsival?

– Gabika cukrászda-történetéről és a jótanulásról nekem egy-két rossz emlékem jön elő. Annak ellenére, hogy Édesanya megígértette velem, hogy jól fogok tanulni, az nagyon rosszul esett, hogy én soha nem kapok jutalmat a kitűnő bizonyítványomért. Nem úgy, mint a többiek, akik az évfáradó után a szüleikkal betértek a cukrászdába, és volt, aki annyi gombóc fagyit kaphatott, ahány ötöse volt a bizonyítványában. Nekem minden jegyem ötös volt, és legalább egy ötven filléres fagyit szerettem volna kapni, de nem lehetett. Még kérnem sem lehetett, mert tudtam, hogy úgylis a „nem lehet, nincs pénzünk rá” lesz a válasz.

Meg hát én nem is a szüleim kezét fogva mentem haza, mert Édesanyjának az iskolában mindig volt valami dolga ilyen ünnepek után is. És ha Anyával esetleg egyszerre jöttünk volna is, akkor se jöhettem volna vele kézen fogva, mert ő a kicsikkel ment, annyi keze pedig nem volt, hogy én is foghassam. Apa pedig ritkán ment el ilyen alkalmakra. Így többnyire egyedül vagy valamelyik testvéremmel mentem haza.

– Barátnőim se igen voltak, mert ők egymás társaságában mentek haza mindig, nekünk pedig legtöbbször még valamelyik kicsiért is be kellett menni az oviba vagy bölcsibe. Édesanya nem engedett el délután se játszani hozzájuk, mert egyrészt: otthon mindig segítenünk kellett, másrészt pedig, és ez volt a fő ok, mert akkor ők is eljárának hozzánk, azt pedig Anya nem szerette, ha a gyerekek osztálytársai is nálunk vannak. Utóbb megértettem, hogy elég gond volt felügyelni a saját gyerekeket is, hát még több tucat gyereket. Elképzelni is nehéz, milyen káosz lett volna, ha mindenki elhívhatja a barátait is.

– Már sok szó esett Ervin bácsiról, a kedves segédlelkész „pótpapámról”. A kettőnk legnagyobb története „dióhéjban” (amit részletesebben szintén meséltünk már): hat éves koromban örökbe akart fogadni, mert nem volt gyerekük, de a szüleim nem adtak. E történetnek így hát kétszeresen örülhettem: egyszer, mert úgy szerettek Ervin bácsiék, hogy elkertek, és másodsor, mert úgy szerettek a szüleim, hogy nem adtak oda.

Ervin bácsit 14 éves koromban, 1959-ben helyezték el Pécelről – többek között azért, mert az ifjúságra is nagy befolyással volt. Búcsúképpen egy egésznapos kirándulást szervezett nekünk a Pilisbe, amelyre csak a vonatjegyet-buszjegyet kellett a résztvevőknek befizetni. Napokig gyötrődtem, fontolgattam, vajon Édesanyjától el merjek-e kéretzkedni, hiszen tudtam, hogy nehezen teremthető elő a befizetendő pénz. Végül nem szóltam, nem mertem szólani. Ma is sajnálom, hogy ilyen gyáva voltam. Hogy küzdés nélkül lemondtam az útról. Mementóként szolgál ez az emlék felnőttkorom tudatos asszertivitás-fejlesztéséhez. Egy életre belémivódott, mennyire fáj az erős vágyakozást kísérő gyöttelelem, ha a vágyott dolog azért nem valósulhat meg, mert nem állok ki magamért.

Szép emlékek a „Csunyából”

– Éveken keresztül jártunk ki nyaranként a pedagógusföldre dolgozni. A „földünkön” lévő un. kisházban voltak a szerszámok, ahol nyáron néha még aludni is kintmaradtunk, és ilyenkor a birkáinkat vagy a kecskéinket is ott tartottuk. Izgalmas és félelmetes volt, amikor árkon-bokron át mentünk valamelyik megszökött állat keresésére. A faluból kivezető mély földút egyik oldalán sorakoztak ugyanis a „földek”, a másik oldalán pedig a Csunya nevű, árkokkal-szakadékokkal átszabdalt, több négyzetkilométeres akácós terület volt. Könnyen eltévedhettünk benne, és könnyen a szakadékba is csúszhattunk. Szerencsére így jártak a megszökött állataink is. Végül mindig valamelyik szakadék mélyén landoltak, ahonnan csak mi tudtuk a kivezető utat (leginkább Zoza).

– A Csunyában – három oldalról leszakadt löszfalakkal övezve - volt egy nagyon szép tó is, amelyik a szélcsendes fekvése miatt ideális fürdőzőhely volt. Nyáron – külön jutalomként – néha elengedtek a szüleink a Margit-strandra egy-egy délutánt ott eltölteni. Ennek a strandnak akkor ment fel az értéke a szemünkben, amikor a nagyapánk egykori uszodáját – a szükséges felújítások elmaradása miatt – végleg bezárták.

– Ebben a tóban tanultam meg úszni – és itt történt az is, hogy majdnem megfulladtam. Az úgy volt, hogy (kb. 8-10 éves koromban) a velem együtt fürdőző Zozának akartam megmutatni, hogy én már tudok úszni. Ő azt mondta, hogy hiszi is meg nem is. Itt a sekély vízben egy lábon is ugrálhatok, mintha úsznék, tehát menjünk be a mélyvízbe, ott mutassam meg, hogy mit tudok. Be is mentünk, úsztam is kicsit, de egy hínárba beleütköztem, és elkezdtem kapkodni-csapkodni, majd elmerültem. Zoza szintén lebukott, hogy feldobjon a vízből levegőt venni, és míg ő lent volt, addig én fent. Majd én ismét lemerültem, ő meg kiemelkedett levegőt venni. Így libikókáztunk sokáig, én fulladozva, ő csak tehetetlenül, mígnem végre odaért a segítség a partról egy úszógumival. Kint felemeltek a két lábamnál fogva, mint a csirkét, ütögették a hátamat, én pedig kiöklendeztem a félrenyelt vizet. Így menekültem meg. (Anyáknak persze nem mondtuk el.)

Édesanya pedagógusi elhivatottságára jellemző történetek

– Édesanya kisiskolás koromban – épp nagy pocakkal útban az iskola felé – egyszer tőlünk kérte, magyarázzuk el neki, mi is az a híres Kodály-módszer, és miután megértette, kérte, hogy tanítsuk meg neki reggelenként útközben a szolmizálást. Mókás lehetett a sok gyerek és a kismama, ahogy a táskáikat cipelve siet, de közben énekel és a szabad kezével egymásnak „jelel”.

– Pedagógia szakos felnőtt egyetemistaként pedig azt is láttam, hogy Édesanyjának milyen sokféle pedagógiai újítása, kivételes pedagógiai érzéke volt: például éveken át lelkes kikísérletezője volt az egész napos iskola nevű mozgalomnak. Elhívott magával a Budakeszin tartott továbbképzésre is, ahol szakszerűen számolt be a tanító-párjával együtt végzett, egész nap tartó foglalkozásaik sikeréről.

– Vagy egy másik példa, ami ma is aktuális: minden félelem nélkül, gyakran ment ki a cigánytelepre családlátogatásokra, ahol ismerték, és tisztelettel hallgatták a tanácsait. A cigánytelep maga számunkra egy kuriózum volt. A falu határában volt egy elhagyott téglagyár, pontosabban már csak a kéménye, egy „félbevágott” domb tővében. A domb agyagból volt, onnan termelték ki a téglának-valót. A cigányok ebbe a meredek falba vájtak

feljáró lépcsőket és barlangokat, szabályos ajtókkal, kicsi ablakkal. Egymás mellett és egymás fölött helyezkedtek el ezek a „lakások”, vagy 10-20 ilyen mélybenyúló üregből állt a cigánytelep. Mikor kapálni jártunk, előttük kellett elhaladnunk. Mindig félelemmel vegyes kíváncsisággal szemléltem, amit az életükből kívülről láthattam. Nagyon szerettem volna, ha egyszer belülről is megláthatom, hogyan élnek. Édesanyát szeretettel fogadták, de ő nem mesélt sajnós róluk bővebben. Annyit tudtunk róluk, hogy volt néhány gyümölcsfájuk, és az előttük elterülő hatalmas zsombékos ártérben békákat és ürgeket, a Rákos-pataokban rákot, a horgásztóban halakat fogtak.

Ugyan nem Anyáról szól, de ennek kapcsán jutott eszembe, hogy egyszer Zoza biciklivel menve a földünkre, arrafelé esett le a magas útról a 3-4 méterrel lejjebb lévő zsombékosba. A cigányok találták meg és tolták haza óvatosan a biciklijén a félig ájult bátyámat.

– Volt Anyának több olyan elesett pártfogoltja, „barátja”, aki eljött hozzánk kiönteni a lelkét. Mint pl. az öreg Kelemen Sándor bácsi, aki Anya egykori kollégája volt, és öreg korára - vagy a háború szörnyűségei miatt - már nemigen volt beszámítható. A hosszú, összefüggéstelen történeteit Anya nagy türelemmel hallgatta. Az is igaz, hogy Édesanya nem tudott csak úgy beszélgetni: mindig csinált beszélgetés közben is valamit. Ha nem tehetette, ideges volt, mert úgy érezte, hogy feltartották őt.

– A tanítónők mindig is tanultak háztartástant és kézimunkázást. Édesanya azonban ezeket nagy kedvvel és magas színvonalon művelte egész életében: az iskolában, a napközis foglalkozásokon, az egyházi munka során az asszonyoknak szervezett munkaórákon is, és persze főleg otthon. A kézimunkázás szinte összes műfaját ismerte: a hímzések majd minden stílusát, a kötést, a fonást, a horgolást művészi fokon művelte, és családon belül vagy akár azon kívül bárkinek szívesen taníttatta élete végéig. (Megjegyzés: Zsuzsi emlékeiben ezt még érzékletesebben írta le. Gabika pedig Anya „égi” kézimunkázás iránti vágyát mesélte el.)

– Mostanában derült ki, hogy Édesanya már a pályája kezdetén kivívta kollégái elismerését és a falu tiszteletét azzal, hogy a kis harmadikos tanítványai kézimunkáiból minden évvégén gyönyörű kiállításokat rendezett. Az egyik első, nagyon szeretett péceli tanítványa, Juhász Ilonka néni mesélte ezt el nekem, túl a nyolevanon, aki maga is tanítónő lett, így Édesanya kolléganője is volt. Az ötvenes években ő volt a kántor is a templomban, kislánykoromból jól emlékszem erre. Férjével, Jenő bácsival együtt a péceli lelkészbarátjuk, Ervin bácsi körül szerveződő kis társaságban gyakran összejöttek a szüleinkkel – erről egy fényképet Ervin bácsi fia épp nemrég küldött el nekünk.

**Bal szélen Virág Erzsike, jobb szélen Juhász Ilonka, Édesanya első tanítványai,
középen Édesanya és Ervin bácsi az ötvenes években**

Jenő bácsi latintanár volt Rákoskeresztúron, Zozának ő nyújtott segítséget, hogy ebbe a gimnáziumba kerülhessen. Egyszer mostanában együtt utaztunk, Jenő bácsi mesélt az ő nagy

családjukról. Ekkor kértem el a telefonszámukat, majd hívtam fel Ilonka nénit a kéréssel: mire emlékszik tanítónénije idejéből. Így mesélte el Édesanyánk harmadikosokkal elért csodás kézimunka-eredményeit, és azt, hogy nemcsak megszerettetni, de menedzselni is tudta mindazt, ami számára fontos volt. Hogy megvolt benne a szervezőkészség, az akarat, a szorgalom, a kreativitás és a művészi érzék a faluban addig szokatlan kiállítások megrendezéséhez. Ennek mindenki csodájára járt.

– Nemrég egy másik egykori tanítványával, Virág Erzsike nénivel is találkoztam, aki Édesanyáról szintén szuperlatívuszokban beszélt. Elmondta, hogy kislányként neki Anya volt a példaképe. (Nevetve mesélte, hogy még az osztályfőnyképezésen is olyan „összeszedett” arcot vágott, hogy Édesanyára hasonlíthasson, és hogy mostanában nevettek rajta, hogy emiatt a fényképen milyen szörnyen néz ki.) Érzékeltette, hogy az ő belépésekor nem kellett az osztályt fegyelmezni, a gyerekek – a csöndes, de határozott tartását látván – áhitattal csüggttek a szavain. Lelkesen mesélte, hogyan tanulta meg egy életre „Gabi nénitől” például azt, hogy is kell a kályhában tüzet rakni. Elmesélte, hogy minden napot úgy kezdték el, hogy Édesanya áhitatot tartott az osztálynak: Igét olvasott, kötetlen imát mondott, majd a gyerekek együtt mondták el a következő ima-versikét, és befejezésül a Miatyánkot.

„Atyánk, add ránk áldásodat,
Hogy jól töltsük el napodat,
Hogy ne legyünk itt hiába,
E szent célú iskolába...”

– Az egykor „szent célú iskoláról” pedig eszembe jut Édesanyának a negyven évvel későbbi véleménye az én gyerekeim iskolájáról. Többször is elmondta, hogy a szülőknek, pedagógusoknak összehasonlíthatatlanul nehezebb a mai gyerekekkel az iskolában – és persze nehéz a gyerekeknek is ebben a rohanó és értékvesztett korszakban. Mikor Gigit vártam, Édesanya – pont ő, aki 11 gyermeket vállalt és nevelt fel! – aggodalommal közölte: „Magdikám, szegény kislányom, de nehéz lesz az életed, hogyan fogod ezt bírni?” És persze mindenben nagyon támogatott, és nagyra becsült amiatt, hogy a harmadikra is vállalkozunk, ahogy mondta, „ma, két nagy gyerek után, meg ilyen fontos munka mellett és ilyen szűkös pesti lakásviszonyok között”.

– Édesanya felnőttkoromban ahogy erejéből tellett, úgy segített nekem. Mivel veszélyeztetett terhes voltam, otthon, a péceli cseresznyefa árnyékában, egy hintaágyban töltöttem Gigivel az utolsó hónapokat a nyári szünetben, amikor Gergőnek és Gabikának befejeződött az iskola. Édesanya odaadással gondoskodott rólunk, és a tőle megszokott szeretettili szigorral foglalkoztatta a gyerekeket is. (Amit viszont Gergő nehezen tolerált, lett is egypár konfliktusunk ebből. Pl., hogy Gergő a körtefára mászott duzzogni, és vagy fél napig ott kucorgott, én meg hiába sajnáltam, nem tudtam az ágyból kikelni, hogy valahogy lecsalogassam, leszedjem onnan. Béla jöttét kellett ehhez megvárni.) Édesapa általában vidám örömmel dolgozott, ott sertepertélt körülöttem a kertben, és velem együtt ő is leste, mikor jön Béla haza a munkából, hogy egy jót beszélgessen vele a kis saját borocskája mellett.

– Otthon Édesanya a nyugdíjas éveiben kerámia dísz tárgyak festésére is berendezkedett, Zoza küldte neki Németországból a jóminőségű mázakat. A keze alól szebbnél szebb, népi motívumokkal díszített tányérok, kancsók, kávékészletek, pálinkás poharak garmadája került ki, amelyeket Apa szállított a szomszéd faluba, a Rákoscabán működő kerámiaműhelybe kiegészíteni. Az összes nőrokon (Lórika, Ica, Emi néni, de még az anyósom is) kapott olyan tányérokat, amelyekre Édesanya a nevüket is ráfestette a virágkoszorúk közé. Egy alkalommal

Erdélyben jártam, ahonnan sokféle piros-, meg kékmintás tányért hozott az egyik kolléganőm. Édesanya kérte, hogy rajzoljam neki le, és aztán ez is felkerült a repertoárjára.

Valamennyi testvérünk kapott tőle születés- vagy névnapjára egy-egy kancsót, készletet, tányérokat. Én magam is egy egész falat megtöltő tányérkollekciót gyűjtöttem össze az évek során, amelyek ma is rá emlékeztetnek.

Ez a nyolc tányér csak egy kis része a gyűjteményemnek

Nemrég Vince Laci felesége, Szöszi mutatta a debreceni lakásukban a tékát, amelyen Anya tányérjai sorakoztak.

– Édesanyának volt egy „táblázata”, amelyen időrendben szerepeltek a gyerekei, vejei és menyei névnapjai, illetve a gyerekei és unokái születésnapjai is. Legtöbbször a köszöntése mellé kis ajándékokat is kaptak. Kicsi gyermekeink filcből varrt játékalatkákat, bábokat, bohócokat, marionettfigurákat, rongybabákat kaptak a nagymamájuktól. Gergőnek téli jelenetet ábrázoló, szánkós-lovacskás-kutyás-fenyős falvédőt is hímzett, gobelinszerű technikával. A mintát és a színeket együtt választottuk ki. (Emlékszem, ehhez előszedte a népi hímzésekről gyűjtött könyveit és a tanítóképzős korából eltett skicceit, szabásmintáit is, és engem pedig a figurák kinagyítására és a kongrera – indigóval és tűszúrásokkal – történő rámásolására kért meg.) Ezt a gyönyörű felvédőt mind a három gyerekem sok éven át nézegette a kiságyából. S még nem beszéltem a templomunk úrasztalát, a szószék és a karzatok korlátait borító, hímzéssel készült, aranymondásokkal ékesített terítőiről, amelyből, úgy tudom, két garnitúrát is készített. Én a piros zsinórírásosra emlékszem.

Apa közvetlen, segítőkész természetét illusztráló emlékek

– Apa különösen jól értett szót az egyszerű emberekkel. Volt egy szegény lerobbant kinézetű segédmunkás, akit a nehéz kerti munkákhoz szokott néha felfogadni Apa. Őt mindig „Tisztelt Uram”-nak szólította, aki nem ehhez szokott hozzá, és a megszólítást valóban megbecsülésnek tartotta. (Mi nem is emlékszünk a nevére, nekünk azóta is ő a Tiszteltúr).

– Vagy példa a közvetlenségére az öreg cigányasszony, akivel Édesapa az utcán mindig szóba elegyedett (és aztán elmesélte nevetve, hogy miről is folyt a szó). Vagy a fiatal cigányasszonyok, akik mindig kaptak egy tál meleg ételt és meleg ruházatot tőlünk, ha - a hátukra kötött batyuban a gyerekükkel - bekopogtak hozzánk.

– Volt, akihez időnként Apa ment el látogatóba, és vigasztalta őt öreg, tehetetlen korában (Makk Károly bácsit például idős korában ő pátyolgatta, akinek a lábát amputálták).

– Egyszer – úgy 1950-55 táján – váratlanul beállított hozzánk egy régi ismerős család, akik Amerikából tértek haza látogatóba: az orvos férj, a felesége és a kislányuk (az ő nevére emlékszem csak: Meiszl Erika). Később elmondta Apa, hogy a holokauszt elől vándoroltak ki, amelyhez előzőleg Édesapa nyújtott nekik segítséget – de hogy mit, azt nem tudom. Ők sohasem beszéltek nekünk a bátorságukról, jótetteikről. Pedig lett volna miről mesélniük.

– Bélát Apa a generációnyi különbség ellenére bizalmába fogadta: megosztotta vele gondjait, kételyeit, örömeit. Nagy megtiszteltetésnek éreztük, én is örültem az após és a férjem közötti barátságnak, annak, hogy Apának igazi partnere lett, akivel tudott beszélgetni, és hogy Béla is nagyon megszerezte őt.

– Évtizeddel szüleink halála után ismerkedtünk meg öreg szadai árusokkal a pesti Rákóczi téri „piacunkon”. Egyikük mondta, hogy gyerekként ismerte Apát, mert az apja népi bíró (ülnök?) volt a községházán, és máig emlékszik, hogy gyerekkorában az apja mennyi jót mesélt otthon Édesapánkról, és hogy őt mindenki mennyire szerette. Ez a szeretet átáramlott Bélára is, akit a szadaiaiak mindmáig szintén „Faragó úrnak” szólítanak.

Szüleink életéről összegző meditálás (65 éves felnőtt fejfel)

Édesapánk valóban szeretetre méltó, vidám, nagyon kedves, kissé bohém természetű ember volt, aki mindig a békességre törekedett (a harc helyett is inkább az elkerülő hadműveletekkel). Lágyszívű, megbocsátó, hajlékony, alkalmazkodó természete mellett erős, magabiztos, szolgálatkész, és ha kellett, határozott is tudott lenni. Időnként hirtelen haragú, indulatos is volt, ilyenkor jól ránkreccsentett, de hamar lecsillapodott és megbocsátott.

Anyánk természetét viszont inkább kősziklához hasonlítanám: eltökélt, megbízható, állhatatos, erős jellem volt, akinek ez a keménysége – tudom – nélkülözhetetlen volt a nagy család összes problémájának a megoldásához, összerendezéséhez, a szerteágazó ügyek kézben tartásához. Ugyanakkor nagyon fájt nekem, ha láttam, hogy időnként még a kicsikkel is milyen keményen bánt, hogy néha igazságtalanul ítélte meg (vagy el) helyzeteket és cselekedeteket. Felnőtt koromban ismertem csak meg a másik, az odaforduló, a mindenért hálás, kedves, elismerésre, elfogadásra és igazi gyöngédségre képes oldalát is (amikor ősszel párszor néhány napot Alcsúton „nyaralt” Apával nálunk, vagy amikor a kórházi tartózkodásai között időnként mi láttuk vendégül és kísérgettük a kezelésekre vagy haza). Ilyen csak akkor „mert” lenni, amikor már nem neki kellett irányítania az életemet.

Én úgy szoktam képletesen jellemezni a szüleim életét, hogy Anya annyit tett az életében, mint őt átlagember együttesen, míg Apa „csak” két ember munkáját végezte el. De neki kijutott „két embernyi” boldogság is, míg Anyának csak egy vagy egy fél emberre jutó öröme lehetett. De persze ebben lehet, hogy tévedek. Mindenesetre sajnos ők sokat „vívtak” egymással - és vívódtak önmagukkal is – a nagyon különböző természetük miatt. A szeretetük, jóságuk, emberségük és emberi nagyságuk azonban minden hiányosságukat kárpótolta.

5. Ági emlékei

Dr. Dózsa Kornélné (született Faragó Ágnes, 1948)

Sokáig nem foglalkoztam az emlékeimmel, azt hittem, talán nincsenek is. Mikor egy-egy tornaóra végén a relaxációs gyakorlat során a szép emlékeimre kellett gondolnom, semmi sem jutott az eszembe. A családtörténet előkészületei alkalmából viszont egyre több emléket segítettek testvéreim felidézni bennem, és rájöttem, hogy mennyi szépséggel gondolok gyerekkoromra.

Rossz vagy kellemetlen képeimet az idő elhalványította, alig emlékszem ilyesmire. Azt tudom, hogy többször kikapunk a testvéreimmel együtt, de hogy miért, arra már nem tudom a választ. Elcsattant egy-egy hirtelen pofon, nyakleves is, ahogy akkoriban neveztük, volt, hogy körmöst kaptam. Ennek okát tudom, akkor Édesanya volt a harmadikos tanítónénim, és nem vittem magammal a szemüveget. Vagy fakanállal fenekelték el többünket (bizony fáj a pirosra felhurkásodott fenekünk), de hogy miért? Biztos nem voltunk olyan rossz gyerekek, csak akkor más volt a nevelési felfogás, az a sok zaj, ricsaj, testvéri marakodás biztos kiverte a biztosítékot a fáradt, gondterhelt szülőkből. Valószínű, hogy Édesapa sem látta mindig alapos okát a büntetésnek, mert előfordult, hogy a mosókonyhába kiharcolt gyerekeket fakanállal várta, de csak mímelte a szigorú megtorlást. Büdös kölkök, kiabálta hangosan, és nagy suhogtatással az ott felgyülemlett szennyest vagy a nagy kosárban vasalásra váró tiszta ruhát ütötte, csapkodta, jó hangosan, hogy Édesanya parancsának végrehajtását demonstrálja.

Tudom, átéltem a szegénység, a nélkülözés időszakát, de az ehhez fűződő érzéseim nem fájoak, inkább csodaként éltem át a lehetetlen helyzetből mindig valamilyen isteni segítséggel adódott megoldást és a szegénységgel küszködő emberek örömeinek nagyszerű mibenlétét. Ezekről szeretnék néhány emlékképet felidézni, és esetleg kiegészíteni azokat a történeteket, amikről a testvéreim már szóltak.

Érdemérem, esőköpenyes történet

– A nagyobb testvéreinknek, akik a Csunyának nevezett határszélen a kukoricásban kapáltak, a készülő vihar miatt ki kellett vinni Mártival az esőköpenyeket. A fekete felhők már tornyosultak, és mire a Kossuth Lajos utca végére, innen továbbfordulva az Apafi utca végén a falu széli Kacsauzzatatóhoz értünk, már nagyon csapkodtak a villámok, dörgött az ég, az eső

is nagy cseppekben eleredt. Én 8-9 éves lehettem, Márti talán öt. Még visszafordulhattunk volna, hiszen az út nagyobb része még hátra volt. Megfordult ugyan a fejünkben ez az ésszerű megoldás, de szó sem lehetett róla, mert Édesanya döntése mindig megkérdőjelezhetetlen volt, nincs apelláta, ahogy mondani szokta. Folytattuk utunkat a félelmetes úton, a dögtemető előtt vacillálva - ahol amúgy is mindig féltünk -, hogy ezen menjünk-e keresztül és a szántóföldek mentén a felső úton, vagy a mély szakadéokban, ahol két oldalról védve voltunk, de a befeketedett ég miatt ez is fenyegető volt. Úgy rémlik, a felső utat választottuk. Mikor megérkeztünk a földünkre és elértük a kisházat (egy szerszámtároló volt), még mindig suhogtak a fák, az óriási szélről, az égi háború zajától nem hallották a többiek az ajtódörömbölésünket, akik bezárkózva várták a vihar lecsendesedését. Ekkor újabb kétségbeesett pillanatokot éltünk át, hátha ők a másik úton a vihar elől hazaindultak. Egyszer csak megnyílt az ajtó, és a nagy örömben összeölelkezve eltörött a mécses.

– Az oklevél, amit Édesapa készített hősiességünk elismerésére, nagyon hitelesnek tűnt, Apa aláírása felett egy pecséttel. A pecsétet Apa egy - talán 20 filléres - pénzérmének a hátlapján található címer átsatírozásával készítette. Mindig volt Édesapának fantáziája, hogy miként lehet nagy feneket keríteni az ünnepségnek.

Szegénység, nélkülözés és az ünnepi asztal gazdagsága

– A nagy szegénységben minden apró morzsát, bármit, ami még használható volt, meg kellett becsülni. 56' után jelent meg a német brikett, ami hatékonyabb volt a rossz barnaszénnél, az elégetésével nemcsak kevesebb volt a kályhában maradt hamu, hanem a tárolása, tüzelése is tisztább volt. Amikor a vasútállomásra tehervagonokban érkezett tüzelőt az állomásról lovaskocsival szállították a tüzépre, nekünk, gyerekeknek vödörrel, nagy kosarakkal követni kellett a szállítmányt, és a lepotyogott értékes anyagot össze kellett gyűjtenünk. Nem kevés szemet tudtunk így ingyenesen betárolni a szenespincénkbe. Ezt nagyon szegyenkezve tettem, tettük, pedig oly természetes, hogy ne vesszen kárba, ami használható, és felfoghatatlan, hogy manapság mennyi érték megy veszendőbe.

– Emlékszem én is, voltak napok, amikor Édesanya nem tudta, hogy mit kerítsen az asztalra annyi éhes szájnak. Ekkor nagyon finom vacsorának számított a piritóskenyér egy kis fokhagymával megízesítve, vagy a hálósobai cserépkályha sütőrézében elkészített héjában főtt krumpli egy kis zsírral, utána teával.

– A testvéreim részéről emlegetett történet, hogy keresztmamáméknál vendégeskedésem során nagykanállal lopkodtam a zsírt a speizból. Erről nem tudom eldönteni, hogy igaz volt-e, vagy csak az én fantáziámból eredt, esetleg dicsekvésként előadott mese volt részemről, hogy az otthon csak fényeskenyérnek nevezett zsíroskenyérrel szemben (a zsírból csak annyi jutott a kenyérre, hogy ne legyen teljesen száraz) milyen jólétben volt részem, amikor én nagykanállal ettem a zsírt.

– Általában az én reszortom volt a bevásárlás. Emlékszem, a jobb időkben már telt egy kis párizsra is, talán tíz dekát vehettem, amiből mindannyiunk kenyerére jutott egy-egy vékony szelet.

– A sok nélkülözés ellenére ma sem tudom, hogy teremtették meg édesanyáék, hogy az ünnepi asztal mindig olyan gazdag volt.

Persze emlékszem arra is, hogy egy tyúkból készült a leves és a pörkölt is, s a tányérunkra - a kisebbeknek, esetleg betegnek járó jó falat helyett - vagy egy szárnya vagy egy nyaka került. De az ebédlőasztal ekkor is szépen meg volt terítve, a levest nem lehetett lábasban, hanem levestálban kellett az asztalra tenni, a húsétel és körítés nagy tálaló- és pecsenyéstálban kerülhetett a vasárnapi asztalra. Hétköznap, az étkezöben nem voltak ilyen szigorú szabályok, de máig tudom, hogy fedővel, fakanállal nem lehet az ételt az asztalra tenni.

– Az ünnepi ebédeknel, vacsoráknál vagy ha vendégeket vártunk (legtöbbször Ica néniéket – s amíg a nagymama élt, velük együtt őt, valamint Apa másik testvérét, Emi nénit is), akkor többszörös szállodák éttermeinek eleganciája fogadta az asztalhoz ülőket. Édesanya nemcsak kitűnőseket tudott főzni, sütni, hanem a tálalásra, a dekorációra is mindig nagy gondot fordított. A szép vajszerű, aranszélű, virágos étkészlettel terített asztalon ott pompáztak a szép, gusztusosan tálalt étvágygerjesztő falatok.

Vasárnap a reggeli vonattal érkező rokonokat a terített asztalon várta a kalács, habos kakaó, a vajtartóban virágkompozícióként megformázott vaj (a vajat egy kiskanállal a négy sarkából kiindulva meg kellett kaparni, így szépen felpöndörödött a hideg vaj, mint egy rózsaszirm). Az ebédnél is gyönyörű volt a sok finomság az ünnepi étkezéshez terített asztalon: a krumplipüré habcsókká formázott tálalásban, a franciasaláta, kaszinótojás, a torták és sütemények díszítése, minden nagyon szép és gazdag volt. Persze ezek elkészítésében mi is részt vettünk, segítettünk. Édesanya annyira meg akart felelni mindenben, hogy a vendégek érkezése előtt többször kitört rajta a pánik, sírt, idegeskedett, majd végül összeszedte magát, és mosolyogva, mondhatom, igaz örömmel fogadta az érkezőket. Az előkészületek izgalmai után jóízűen üldögtünk az asztal körül az ünnepi ebédet követő csevegés alatt. Megérte a fáradságot, ezek a kedves emlékek valószínű, nemcsak bennem élnek.

Apró mozaikok, amire jó visszagondolni

– Este a kisebb gyerekek Édesapa ágyába bújtak egy-egy mesére. Ekkor hangzottak el a Kládikáról szóló mesék, Apa fantáziája által kiszínesített történetek. A mese után mindenkit a helyére küldték, Édesanya kinyitotta elalvás előtt az ablakot, hogy friss levegőben aludjunk el. Az utcáról behallatszó kutyaugatás, a harangszó vagy a téli hidegben a járőkelők csikorgó lépte lassan álomba kísérték.

– Karácsony délutánján a kisebbeket kivittük játszani, vagy a hálósobában a díványon összecuporodva meséltek a nagyobbak a kisebbeknek, míg a másik szobában készülődött az anyu. A karácsonyfa mindig hatalmas volt, az ondulált angyalhajjal, papírcsillagokkal, szaloncukorral, dióval, habcsókkal díszített fához megmosakodva, ünneplőbe öltözve, az anyu csöngetésére vonultunk be. A karácsonyfadíszek készítésében mi, nagyobb gyerekek is részt vettünk, körünkkel simígtattuk a tavalyról félretett szaloncukros papírokat, amibe Édesanya által főzött szaloncukor került. Színes papírkákból sodortuk a kis kúpokat a csillagdíszekhez, ollóval csipkéztük a fehér hópehely díszeket.

Nekem az est fénypontja az ünnepi áhitat, majd az ünnepi vacsora utáni közös éneklés, Édesapa zongorakisérettel előadott énekei voltak. Meg persze az, hogy utána a nagyobbak átmehettek a nagymamákhoz. A hideg, havas estén a csöndes utcán a csikorgó lépteink zaját ma is hallom. A nagymamák öröme a látogatásunknak és az ottani énekléseink koronázták meg a karácsonyeste fényét.

(Már kamaszkorunkban történt, hogy az egyik karácsonyi imádság alatt majdnem megfulladtunk, pukkadottunk a röhögéstől, amit próbáltunk köhögésnek álcázni, nehogy baj legyen belőle. Édesapa mondott imát, és Zoltán/ka/ testvérünkért is imádkozott, aki nem lehetett otthon. Rá jellemző büszkeséggel Édesapa, mint mindig, „dicsekedett”: magyarázta a Jóistennek, hogy vigyázzon Zoltánkára, „aki Németországban tanul az egyetemen”. Hátha a Jóisten nem tudja, hogy hol van, mit csinál a testvérünk - erre robbant ki belőlünk a nevetés Editkével együtt.)

– Nyaralásra nem telt a családnak. Édesapa kapott többször szakszervezeti beutalót, hogy egy-egy gyereket a télidényben feltápláljanak. Így kerültem 57' tavaszán Magdikával az NDK-ba és még sok más hazai üdülőbe. Már nagyobbacska voltam, amikor el tudtunk menni nyaralni. A nyarokról mégis szép emlékképeim vannak. A falu határában fekvő pedagógusföldre jártunk kapálni. Volt, hogy a Csunyában, volt, hogy a Várhegyen, a Csatári dűlőben vagy a Pesti út végén volt az a szántóterület, amit meg kellett művelni. Édesapa mindig azzal biztatott, hogy majd ha eladjuk a megtermelt kukoricát, micsoda dolgokat vesznek nekünk. Arra nem emlékszem, hogy mit kaptunk, de nem fontos, biztos megvolt a helye a munkánk eredményének. A nyári nagy hőség elől menekülve, hajnalban indultunk a munkába, és este, alkonyatkor tértünk haza. A legalább egy órás gyaloglással elérhető helyszínekre vezető utunkon vagy onnan hazafele tartva nagyon sok érdekes természeti jelenség kísért (a vízmosásos szakadékokban a fecskéfészkekből kikandikáló kis madarak, kis gyíkok rohángászásai), és nagyon érdekes, kicsit félelmetes is volt a cigánysor előtt vezető utunk. Szerettem ezeket a kirándulásokat, mert mindig énekszóval, kánonban vagy több szólamban énekelve mentünk mindenhova.

A kapálás közben a déli pihenők is – kis szundítás után – énekszóval teltek. A kapálást is próbáltuk elviselhetőbbé tenni. Versenyeket rendeztünk, hogy ki ér előbb a sor végére. Editke nagyon gyorsan végzett mindig, Lola is, de ő többször kihagyott néhány tövet, hogy első között végezzen.

– Az igazi nyaralás a Börzsönyben volt. Zsuzsika és Barni is asztmás volt kiskorában. Orvosi tanácsra, hogy magaslati levegő kéne a gyógyuláshoz, Édesanyáék vettek egy kis erdőrészt a Börzsönyben, ahova Apa egy kimustrált buszt szállíttatott. Ebben a buszban rendezkedtünk be, a vezetőfülke volt a konyharész, tulajdonképpen a spájz, a téglából összetákoltt tűzhely, a mosogató a szabadban állt. Az utastér volt a hálószobánk, nagy szalmazsákok szolgáltak fekhelyül, a legnagyobb testvérünk feje alatt a baltával, ha éjszaka megtámadna valaki. Legalább hatan-nyolcan voltunk ott egyszerre nyaralni, csak gyerekek. Megszerveztük a munkákat, vízfordás, bevásárlás, főzés. Maradt idő kirándulásra, lesétáltunk Kismarosra a Dunához fürdeni, útközben a málnaföldek mellett elhaladva jól teletömtük a hasunkat finom gyümölcscsel. Esténként a holdfénynél elmerészkedtünk sétálni, egy-egy tisztáson leültünk a szentjánosbogarakat vagy a csillagokat nézni, és ott is mindig énekeltek.

Magamról is

– A középiskolai felvétel akkor is nagy fejtöréssel járt. Kiemelkedően jó voltam kémiaiából, szerettem a tanáromat is, így Gabikához hasonlóan én is vegyipari technikumba jelentkeztem, hogy az érettségivel mindjárt valami szakképesítésem is legyen. Nem vettek fel sem Veszprémbe, sem a budapesti technikumba. Később, talán pótfelvételi során a főtí gyermekvárosba jelentkeztem egy gyermekfelügyelői végzettséget adó szakközépiskolába.

A fóti gyermekvárosba állami gondozott gyerekek kerülhettek, akiknek nincsenek szülei, vagy azok eldobták őket, vagy szociálisan rászorult gyerekek voltak. Én ez utóbbi alapon kerültem be. Édesanyáék – Magdika tanácsára – végigjárták a felvétellel járó tortúrát, és megkönnyebbülve vehették tudomásul, hogy velem nem lesz egy darabig anyagi gondjuk. Szép ruhákat, nem kevés zsebpénzt, ingyenes nyaralásokat kaptak az állami gondozottak, és a továbbtanulásnál is előnyt jelentett Fótról felvételizni. Hát én ezt nem becsültem. A gyermekotthonba augusztusban kerültem be, hogy szokjam a környezetet. Mindjárt levittek bennünket a Balaton mellé táborozni. Én mindenkitől félrevonulva figyeltem a nagyszájú, WC-ben cigiző lányok viselkedését. Nagyon féltem, hogy fogom kibírni azt, hogy havonta csak egyszer mehetek haza. Elkezdtem panaszos leveleket írni, hogy nagyon rossz nekem ott. Főleg Nelly néninek, a volt osztályfőnökömnek mertem kiadni magam, könnyekkel áztatott négyoldalas levelekkel bombáztam őt.

Szeptember végére valahogy mindent visszacsínáltak a szüleim (nyilván újabb tortúra a gyámhatóságtól kezdve az intézetig), és októbertől már Pécelen folytattam az első évet az akkor nyílt gimnáziumban. Másodiktól én is Cinkotára kerültem a gimibe és a koleszba, ahol több testvéremmel együtt már nem éreztem magam árva gyereknek. Édesanyáék ezt az erőszakosságomat, a sok tortúrát, ami az elhelyezéssel, majd annak visszavonásával járt, soha nem hánytorgatták fel nekem, pedig nagy anyagi segítség lett volna, ha maradok.

Még néhány dolog róluk

– Nagyobb gyerekeként a téli szünetekben megtelt a ház, többen a nagyszobában aludtunk. Reggelenként Édesapa korán bejött a szobánkba, a kályhát kihamuzta, begyújtott, és a ropogó tűzre ébredtünk. Szabadkozott, hogy ugye nem ébresztettelek fel benneteket. Ugyan felébresztett, de azért jó volt.

– Nyáron is többen voltunk otthon, a nagyszobában hárman-négyen aludtunk kamasz lányként. Egyszer egy éjjeli látogatóra ébredtünk, aki erre rögtön kiugrott az ablakon. Szaladtunk anyáékat felkelteni. Édesapa fogott egy vasvillát, azzal rohanta körbe a házat, és kiabálta, hogy megvagy, te bitang. Mi ott osontunk mögötte, és majdnem elhittük, hogy elcsípte a kérértlen látogatót. Másnap a kertben a sárba ragadt fél férfitapucs bizonyította, hogy nem képzelődtünk, valószínű, egyik szomszéd fiatalember akarta a sok lányt megijeszteni.

– Legkedvesebb élményeim közé tartozik az érettségi szünet. Az érettségire otthon készültem fel. Édesanya reggelente korán keltett, megreggeliztünk, és kora hajnalban már a kertben ültem a tananyagok tömkelegével a kezemben. Édesapa ott serénykedett a kertben, szedte a borsót, vitte be anyának az ebédhez, előtte nekem is büszkén mutogatta a termést. Édesanya többször kínálgatott kávéval, szörppel, kényeztettek, nagyon ki voltam szolgálva. Délben egy kis szundikát is beiktathattam a cseresznyefa árnyékában.

– Már egyetemista voltam, amikor nagyobb szabadságot élveztem. A nyári szünetben otthon laktam, és esti programjaimról Budapestről hazatérve akár az éjjeli vonattal érkeztem, Édesanya meggyújtotta az ágya melletti kis lámpát, és szívesen hallgatta meséimet.

– Édesanya „fejlődésére” mi is hatottunk. A nagyobbakhoz, a majdnem felnőtt gyerekeihez kezdett kicsit hozzászokni, és engedékenyebbé vált. Jól megfigyelhető volt nála a modernizálódása a sok lány férjhezadása kapcsán. Elsőnek Gabika ment férjhez, akinek a

lánycérése konvencionálisán történt, Feri édesapja is kijött Pécelre a lánycéréshez, ahogy illik. Elég komoly beszélgetés zajlott le a felnőttek között, Édesanya még kicsit meg is dorgálta Ferit, hogy a szórakozottságán kéne neki változtatni, de azért áldásukat adták az eljegyzéshez, a házassághoz.

Editke esetében már eltekintettek attól, hogy a fiú édesapja is eljöjjön a lánycéréshez, mondták, hogy ó, persze, ne utazzon fel messziről a fiú édesapja, különösen ne ilyen dologidőben, amikor a földeken is van elég tennivaló. Elég, ha csak a vőlegényjelölt jön ki, és kéri meg a szülőkötől Editke kezét. Harmadikként Magdika következett, aki kérdezte Édesanyát, hogy kijöjjön-e Béla lánycérni. Édesanya azt válaszolta, nem fontos, úgylis odaadunk, elég, ha csak az eljegyzésre jöttek ki. Az én esetemben lánycérés szintén nem volt, sőt, az eljegyzést is kettesben tartottuk csak meg.

– Később felnőttként, nyaralásképpen a kicsi és pici gyerekeimmel, Kornélkával és Petivel is nagyon élveztem az otthont, a kertet, a jó levegőt, a finom zöldségeket és friss gyümölcsöket a kertből, édesanyáék kényeztetéseit, amit kisgyerekként nem tudtak egyesével nekünk megadni. Gyerekkoromból nem nagyon emlékszem, hogy én és Anya vagy Apa kettesben lettünk volna, milyen is volt a kapcsolatunk. Akkor valahogy mindig csak mi gyerekek és a szülők voltak, egyesével nem nagyon tudtak velünk foglalkozni. Mire kirepültünk, és az ő mindennapjaik is csendesebbek lettek, akkor kaptunk több, egyénre szóló szeretetet, figyelmet.

– Nagyon szép és megható időszak következett, amikor Édesanya már nagybeteg volt, és mi, gyerekek felváltva jártunk haza az ápolásában segíteni. Édesanya olyan békés, olyan hálás, odaadó és elfogadó beteg volt, akinek a bizalma irántunk, hálás szeretete megkönnyítette a nehéz feladatot. Éppen én voltam a napos, amikor Édesapa hirtelen meghalt a kórházban. Csütörtök volt, dél felé közeledett, Édesanya nagyon sóhajtozott, hánykolódott, nyöszörgött, ekkor beszélni már nemigen tudott. Délben fél egy körül megjött a doktornő, megkapta tőle az injekciót, megnyugodott, és ettől kezdve a hátralevő utolsó két napjában a hangját sem lehetett hallani, majd végül szépen elaludt. Édesapa akkor délben halt meg, amikor Édesanya olyan szörnyű nyugtalan volt. Biztos megérezte ezt, és Édesapával együtt ment el.

6. Lola történetei

Faragó Laura (született: 1949)

Emlékeim otthonról

Édesapáról

A gyönyörű éneklését soha nem tudtam megfejteni: mikor gyakorolt? Soha nem skálázott. Zongorához sem ült, csak amikor másoknak játszott. És egyáltalán: hogyan tudott ilyen szinten zongorázni, amikor soha nem járt zongoraórákra, és nem volt kottaolvasó?

Emlékszem, amikor a Kőbányai Porcelángyárban énekelt – talán nőnapon? – micsoda sikere volt! Pedig nem gyakorolt előtte otthon! Közösen énekeltük a „*Gyermekem, ó, aludj már...*” kezdetű dalt (talán egy filmből ismertük, amelyben Bilicsi Tivadar énekelt). Már csak a dallamára és az első versszakára emlékszem.

Ennek az éneknek volt egy második szövege is, néha Apa ezt énekelte, s mi pedig a fő szöveget. Vagy fordítva. A szöveg első versszaka így szólt:

Gyermekem, ó, aludjál! / Nyugszik a sok kismadár,
Pihen az erdő, a rét, / Erdőben az őzikék,
Holdfény ragyog odakint, / Szobádba be- betekint,
Rád ragyog a holdsugár. / Gyermekem, ó, aludjál!
A-luuuu-u-u-udj, a-a-luudj...

Másik emlékem az, hogy Édesapa mindig elsőnek érkezett haza, mikor bejött a pesti személyvonat. (Szokásom volt ugyanis, hogy a kertből lesem a vonatról jövő embereket, ahogyan kettesével – hármasával, hosszú sorokban jönnek le a hídról.) Amikor megállt a Pestről érkező vonat, először rendszerint két-három ember jelent meg a hídon, akik siettek lefelé a lépcsőn. Majd egy kis szünet következett, s végül megérkeztek tömött sorban az utasok, s áramlott lefelé a tömeg. Végül pár andalgó ember zárta a sort, akik lassan, kényelmesen szállingóztak lefelé. Édesapa mindig az elsők között volt. Ebből én arra következtettem, hogy szinte rohant haza!

Egyszer azt mondta a költő Nagy László (egy társasági beszélgetéskor): nézd meg, ki hogyan eszik – úgy is dolgozik! A gyorsan evők gyorsan, a lassan evők lassan. Apára nézve ez igaznak bizonyult: nagyon gyorsan evett, és gyorsan dolgozott. A vonatról is az elsők között érkezett... Így, nyugodtan mondhatjuk róla: „nem volt egy lassú ember”! (Ugye, ismeritek a „tötyörgősöket”? Nekem mindmáig az agyamra mennek! Ez a „türelmetlenség” – otthoni „hozadék”?)

Amikor Édesapa a hónap elején megkapta a fizetését, nagy-nagy örömmel számolt el Édesanyának minden fillérről! Ebből soha nem tett félre semmit magának – boldog volt, hogy mindig többet és többet vihetett haza a családnak.

Apa nagyon szépen és elegánsan nézett ki, mikor ünneplőben volt. Ha – például – templomba ment, mindig „kicsípte magát”! De bezzeg otthon? Nálánál topisabb embert nemigen láttam. Még rá is játszott a „gatyamadzagokra”! Vajon a spárgákkal-drótokkal átkötött melós nadrágban érezte jól magát? Vagy tünetőleg öltözött ilyen rondán, hogy a leszakadt gombjait vegye már észre és varrja fel neki Édesanya?

Emlékszem, 1970-ben, a „Röpülj, Páva!” népdalverseny nagydíjával együtt (Segesdi György szobrászművész alkotása), tízezer forint jutalmat is kaptam.

Segesdi György páva-szobra Lola lakásában

Ebből ötezret hazaadtam Édesanyának, azzal a kéréssel, hogy vegyen rajta Édesapának egy szép öltönyt. Nagyon szerettem volna Apát ismét csinosnak látni. S milyenek a szülők? Pár hónap múlva közölték velem, hogy az ötezer forinthez hozzátettek még, és vettek a nevemre egy (osztatlan tulajdonú) telket a Balatonon. Az Ábrahám-hegyen. (Ezt később Gabikáéknak adtam el – amúgy is telek-szomszédjaim voltak –, mikor a Bocskai úti nagyobb lakást vettem.)

Apa kávé-ivásai is sokszor mulatságosak voltak (azt hiszem, rengeteg kávé-t ivott!): mikor kavargatta a kávéját, még a kiskanalat is megpöckölte-lehamuzta időnként!

Soha nem felejttem el, ha váratlanul hazatoppantam – már úgy, mint végzett énekes –, Apa mindig kikotorászott egy kis aprót a tárcájából, s szalasztott valakit (egy-egy kisebb testvért – főleg Szabít) a Járó vendéglőshöz. Egy üveg sörért. Amelyet aztán, közösen megiszogattunk! Emlékszem még esti vacsoráira, a töpörtyű-evéseire, hagymával! Önmagához igénytelen volt – mégis boldognak látszott. De hogy mik gyötörhették – mikor éjszakánként álmában kiabált –, azt csak a Jóisten tudja! (És az idősebb testvéreim, akik a háborút, az ötvenes évek padlás-lesöpprését és a Rákosi korszakot vele együtt átélték.)

Édesanyáról

Legelőször az jut eszembe, hogy már a hídról lestem – ha diákként az éjféλι pesti vonattal érkeztem haza –, hogy ég-e Anya lámpája? Olyankor mindig messziről világított – jól láthatóan – a hálósoba ablaka. A lámpa rendszerint égett! De ha már fordult a kulcsom a verandaajtóban, s az ebédlőbe értem, akkorra már Anya szobájában sötét volt. A villanyt Édesanya csak akkor kapcsolta le, ha hallotta, hogy megérkezem. Ezt én mind a mai napig nagyon szép gesztusnak érzem. Várt haza, de a beszélgetéshez fáradt volt már. Éjfélig többnyire a Bibliát olvasta – ezt biztosan tudom, mert megkérdeztem tőle.

Az is nagyon jellemző eset, hogy születésnapja táján egyszer megkért bennünket: vegyetek egy színházjegyet a Mózesre! (Akkor ment Madách darabja, Sinkovics Imrével.)

Édesanya elég sok verset tudott kívülről. Gyermekkori emlékem tőle a Cinege cipője. Móra Ferenc versét – gondolom – minden gyermekének megtanította. Így kezdődik:

Vége van a nyárnak, / hűvös szelek járnak, / nagy bánata van a / cinegemadárnak. //
Szeretne elmenni, / ő is útra kelni, / de cipőt az árva / sehol se tud venni. //
Kapkod fűhöz-fához, / szalad a vargához, / fűzfahegyen lakó / Varjú Varga Pálhoz. //
Azt mondja a varga, / nem ér rá most arra, / mert ő most a csizmát / nagyuraknak varrja...

Nagyritkán előfordult – biztosan emlékeztek rá -, hogy a családi ünnepeken, mikor már mindannyian „szerepeltünk” s a végén Apa is dalra fakadt, hosszas unszolásra Édesanya is mondott egy-egy verset.

Egy alkalommal – Ica néni kérésére – Édesanya elmondta kedvenc költőjének egyik versét. Könyv nélkül. Én ezen nagyon csodálkoztam. Vajon mikor tanulta meg a verset kívülről? (Ezt még nem taníthatták neki a kecskeméti képzőben!) A verset leírom, hátha kedvetek lesz megtanítani majd az unokáknak!

Áprily Lajos: Az aranymosó balladája

Laktam hangos zúzók alatt, / aranykincses pataksoron, / És mindig volt aranyporom.
Mindennap megcsodált a nap, / mert látta: dúsan érkezem, / Szikrázik mind a két kezem.
S egy lányt küldött a szürkület, / s szólt: Mennyi csillogó arany, / Hogy megszőkítné szép hajam!
És sírtak künn az őszi fák: / Aranyporozd be bánatunk, / Úgy pompásabban halhatunk!
S futárt küldött a téli nap: / Arany-nábob, ma küldj sokat, / Kőd kússza már a csúcsokat!

Lány elhagyott, lomb elfagyott, / a nap nem küldött sugarat. / Kincsemből semmi sem maradt.

S tavasszal jött egy csöpp bogár: / Arany-király, egy porszemet, / Megaranyozni testemet!
Aranyhalacska penderült / s kért: Vizeséses vad helyen / Elhullattam egy pikkelyem.
Sírokról jött egy sárga méh, / és szólt a zümmögő zene: / A liliomnak kellene.

És hárman szóltak: Nem felelsz? / Mondd meg, hová lett annyi kincs?
Én szánva mondtam: Annyi sincs. / És sírva mondtam: Semmi sincs.

(**Magdi megjegyzése:** Áprily Lajos verseskönyvét Édesanya egyszer Inci nénitől kapta kölcsön – vagy ajándékba? Egy időben /Czirók/ Évike unokatestvérünk olvasott fel belőle az

anyukájának az ebéd utáni sziesztázáskor; egyszer én is hallottam, amikor náluk voltam, hogyan lelkesedtek érte. Anya ezt a verset választotta ki nekem gimnazista koromban egy szavalóversenyre, és gyakorolta velem. Valószínűleg ezért tudhatta kívülről.)

Lola folytatja:

Az otthoni szereplésekről még Szabolcs jut eszembe, aki hétéves korában mindenkit rá akart venni, hogy menjünk el a péceli Művelődési Házba. Vasárnap szerepelni fog, és feltétlen nézzük meg! Petőfi Sándor: *Falu végén kurta kocsmá* című verse volt a műsoron. Mikor megkérdeztem, hogy ő mit fog játszani, azt felelte büszkén, hogy semmit; de ő lesz az egyik duhaj!

Gyakran előttem van még Anya, amikor a konyhában (a sarokban kissámlin kuporogva) tömte a libát! És amilyen szeretettel etette a kiscsibéket – csalánlevéllel és kukoricadarával. (Mennyire utáltuk a csalánszedést!)

A finom darázsfészek sütierei utolérhetetlenek voltak! (A titok, hogy keverte mindig – fele-fele arányban – a réteslisztet a finomliszttel.)

A TV-szerepléseimre készített színpadi ruháimra – sokan még mindig emlékeznek! Ma is emlegetik a gyönyörű hímzett blúzokat, amelyekben énekeltem! (Szerintem a Röpülj Pávát – főleg! – a ruháim miatt nyertem meg!)

7. Márti emlékei

Csernyákné Faragó Márta (született: 1951)

Talán elcseréltek?

Nem tudom, miért gondoltam – de mégiscsak így hittem magamról –, hogy én nem ebbe a családba való gyerek vagyok. Azaz: engem a születésemkor a kórházban véletlenül elcseréltek egy másik kisbabával.

Táplálta a meggyőződésemet az is, hogy a többiekhez képest én sokkal kisebb vagyok, nem szőke hajú, hanem sötétbarna, ezzel is elütöttem a testvéreimtől. Habár a nővéreim babusgattak, de a kisgyermekkorban annyira fontos szoros anya-gyerek kapcsolat hiánya okán gondolhattam ezt. Különösen akkor bántott a dolog, amikor megszidtak valamiért, hisz minden rosszabb szót ennek tudtam be: lám-lám, az elcserélt gyerek ezt kapja.

Évek múltán nagy megkönnyebbülés volt azt megtudnom, hogy születési helyem: Pécel, Erzsébet sétány 24.

Én voltam az első baba, aki otthon, a péceli házban látta meg a napvilágot! Mindez 1951-ben történt, s ebben az évben a szülészeten járványok szedték az áldozatokat. Édesanya nem kockáztatta ezt, ezért döntött úgy, hogy a 7-ik kisgyermeknek otthon ad életet. Nagyon restelltem utólag, hogy évekig „gyanúsán” szemléltem a helyzetemet. Később aztán nagyot neveltünk a dolgon.

56-ról én is

Öt évesen már nekem is emlékezetes volt az 1956-os „történelem”, az októberi napokban már sejteni lehetett a zavargásokat. Édesanya naponta többször is elküldött bennünket a boltba, hogy vásároljunk olyan tartós élelmiszert, amit éppen akkor lehetett kapni. Kekszért is többször elmentünk, mert szinte azonnal elkapkodták. Azért sikerült jó pár kiló háztartási kekszre, néhány kiló cukorra szert tenni, ami nagy kincs volt a kilátástalan időkben. Ezt vittük le a pincébe rágcsálni, amíg a bombázások tartottak. Édesapa föl-le szaladgált a pincéből a

lakásba és vissza, sose tudtuk, hogy éppen visszaér-e az óvóhelyünkre. Nagyon félelmetes volt ez egy kisgyerek szemével.

Harmadikos tanító nénim

Kisiskolás koromban a harmadik osztályban Édesanya volt a „tanítónénim”. Ezt a helyzetet inkább nem szerettem, mint igen.

Nagyon szigorú volt, mindenben a maximálisat várta el tőlem, nekem kellett mintát adni az osztályban, a legjobban viselkedni, mindenre jelentkezni. Ha valami nem úgy sikerült, akkor igen szégyelltem a meg-nem felelést. Persze azt a kis kivételezést örömmel vettem, hogy hazamehettem, amint kész lettem a leckével, s nem kellett megvárni az anyukám értem jöttét.

Jeges mártózás a Kifli-tónál

Iskolás koromból két emléket őrzök különösen. Az egyik emlékem egy téli korcsolyázáshoz kapcsolódik. Kimentünk a kisebbekkel (Klári, Barni, Zsuzsi) a nagymamáék háza közelében lévő Kifli tóra korcsolyázni. Kemény hideg volt, tréningruha alá jól felöltöztünk. A tavon éppen elég vastag jég volt, de nem vettük észre, hogy valami rosszfiúk csapata egy nagy léket vágott, amibe mindhárom kistestvérem szinte egyszerre belecsúszott. Ott nyöszörögtek a jég szélébe kapaszkodva, mint a kis fókák. Én az ijedtségtől – és persze a látványtól – olyan nevetőgörcsöt kaptam, hogy alig bírtam kihúzni szegényeket a fagyos vízből. Szerencsére közelben a nagymama háza, de csekély néhány perc alatt a vizes ruhák olyan keményre fagytak a kisebbeken, hogy alig bírtak lépkedni a jegesre dermedt nadrágokban. Nagymama félájult lett a három fagyott unokától, de azért pillanatok alatt megrakta a jancsikályhát a szobában, és a gyerekeket meztelene vetkőztetve dunnába csavarta, hogy meg ne fázzanak. Ezután már csak az volt az izgalmas, hogy mit fogunk kapni ezért a kalandért otthon. (Megúsztuk.)

(Magdi beszúrása a Kifli-tó „mibenlétéről” és a zombékos jég természetéről:

A Rákospatak és a jóval magasabban fekvő vasúti töltés közötti területen a mi gyerekkorunkban még ártér volt, amit azóta feltöltöttek. A téglalap másik két oldalát a Baross utca nagymamáékkal szemközi oldala, illetve a láp túlsó felén a Rét utca határolta. Ma lent, a sínekkel párhuzamosan több új utca is van.

Úgy a mostani a Május 1. utca magasságában a Baross utcából egy vékony földnyelv vezetett be az ártér közepéig, s a végén egy kerek tisztásra értünk. Itt állt Füzesi bácsinak, a barátságos, töpörödött kicsi öreg suszternak a kunyhója, ide vittük el a cipőinket, táskáinkat megcsináltatni. Füzesi néni mondta, hogy ezt a kerek „félszigetet” Zsömle-rétnek hívják, és a Zsömle-rétet félkörben körbevevő, ház mögötti nyílt vizet pedig Kifli-tónak. Azon túl nádassal benőtt zombékos területek voltak, hol több, hol kevesebb vízzel, amely egészen a vasúti töltés tövében épült házakig nagy területeket borított be.

E területen a nyílt vizek némelyike folyóként szelte át a rétet, s szállította a vizet egészen a Rákospatakba. Azért tudom ilyen jól, mert itt is lehetett korcsolyázni, csak tudni kellett, hol van az áramló vízfolyás, ahol a jég elvékonyodik. Nos, ezt én mindaddig nem tudtam, amíg magam meg nem tapasztaltam. Alattam is beszakadt egyszer a vékony jég, amikor csúszkálni

akartam kicsit az iskolából hazajövet. A korcsolyázók messziről kiabáltak, hogy ne menjek arra, de akkor már nyakig merültem el a jégtáblák közé. A megsegítésemre siető nagyfiúk óvatosan hasra feküdtek – ők már tanultak fizikát –, hogy ők is be ne szakadjanak, s csak a kezükkel navigáltak a part felé. Mikor kiszálltam, az én ruhám is egyből jéggé dermedt. Engem egy közeli új házba kísértek be, amely ablakán a vasút menti útról épp be lehetett látni. Nem lévén függönyük, és mivel addigra már kint sötét is volt, az iskolából hazafelé tartó Zoza fedezte fel, hogy a hugicája ül egy szál ingre levetkőztetve a kályha mellett. Integetett, hogy megy haza, és hoz száraz ruhát nekem – aminek elsősorban azért örültem, mert így Édesanya tőle tudja majd meg, hogy miért nem vagyok otthon ilyen későn, és talán nem fogok annyira kikapni.)

Márti folytatja:

Gyermekrablás-kísérlet, HAPPY END-del

Pécel az ötvenes években kis falu volt (néhány ezer lakossal), így mindenki ismerte a másikat – legalább látásból. Ezt azért bocsátom előre, mert ennek köszönhetem a megmenekülésemet.

Történt ugyanis egy szép nyári napon, hogy Édesanya leküldött engem – a kis 4-5 éves lánykát – délidőben a házunkkal szembeni vasútállomás trafikjába, hogy hozzak mosószipant, mert éppen elfogyott a nagymosás közben.

Nyilván senki felnőtt – főleg én – nem gondoltunk bele, hogy délben két órán keresztül zárva tart a kis vegyesbolt, így hiába megyek akkor. Szófogadó lévén azonnal elindultam a boltba, de azt láttam, hogy a roló az üzlet portálján le van eresztve. Sebaj, majd biztos mindjárt kinyit, megvárom. Szappan nélkül nem megyek haza!

Amint ott üldögéltem az üzlet melletti kispadon és unatkoztam, odalépett hozzám egy számomra ismeretlen bácsi és megszólított. Elkezdtünk beszélgetni, vagyis én válaszoltam a kérdéseire – miért jöttem, kire várok, szeretem-e a csokit, stb.. A "bácsi" a faluban jól ismert "félkegyelmű" volt, a gúnyneve Serif. Mindig baltával a kezében és elég ijesztő ábrázattal járkált. Mivel a kicsiknek nincs veszélyérzetük, így én szépen az ölébe ültem az első szavára, és így folytattuk a beszélgetést. Egy idő múltán – még mindig zárva volt az üzlet – azt javasolta, hogy ha nekem tetszik a kirándulás, és a csokit is szeretem, akkor induljunk el ketten az erdőbe, és még csokit is fog adni nekem ott. Persze, hogy tetszett a "program", elindultunk!

Nem sokat mentünk még, amikor meglátott a Seriffel kézen fogva sétálni Édesanya egyik ismerőse, aki azonnal odalépett, és ordítva kiszakított a Serif kezeiből.

Nekem nagyon zokon esett a néni fellépése, mivel már beleéltem magam a kirándulásba, ezért inkább a Serif karjába kapaszkodtam, így rángattak engem két irányba. Végül a néni volt a határozottabb és futva hazakísért a szülői házba. Mai eszemmel rágondolva még a hideg is végigfut rajtam, hogy mi történhetett volna...

Tragikomikum téli autózásakor

A másik emlékem a bátyánk első autóvezetése. Ő már Németországban tanult az egyetemen (az NDK-ban persze, népköztársasági ösztöndíjjal), amikor egy télen hazaállított egy használt

bogárhátú VW autóval. Az ösztöndíjából spórolta össze a rávalót, így nagy büszkén meghívott minket, kisebbeket egy vasárnapi ebéd utáni kocsikázásra. Igaz, hogy hatalmas volt a hó a faluban, az utak is a földes szekérnyomon haladtak, meg aztán jogosítványa sem volt még (egy barátja vezette hazáig a „szerzeményt”), de se baj...

Pár perc száguldást követően a falu határában elértünk a sorompóhoz, ami az úttól balra, keresztben volt, majd egy jobbra kanyarral folytatódott tovább az út a vasút másik oldalán. No, a balra kanyar még sikerült, és egyenesen mentünk a sorompón is át, de a jobbra kanyart már nem vette be az autó a nagy hóban, szemben majdnem túlszaladtunk a mélység felé. Zoltán hát tekerte-tekerte a kormányt jobbra. Mire az autó engedelmeskedett, már a másik, jobboldali árok felé rohantunk az úton keresztben, 180 fokos kanyarral vissza. Innen az árokban kötött ki a nyolc személlyel kibélelt járgány, félig fejjel lefelé, félig az oldalára fordulva. Mindenki egy pontban, fejjel a kormány fölött landolt. Egyikünk síri hangon kérdezte, hogy vajon mindenki épségben megvan-e, aztán Zoltán valahogy kinyitotta az autó vászontetejét, és azon lassan kimásztunk. Szerencsére Klárika sérülésein túl nem volt nagyobb a baj.

Épp arra jött egy orosz katonai dzsip (volt laktanya arrafelé is), s miután Zoltánnal talpára állították az autónkat, Klárikát Magdival ők vitték fel a Ráday-kastélyban az időtájt működő kórházba. A határból mi, többiek gyalog tudtunk csak hazavergődni, a kicsiket a hátukon vitték a nagyobbak, akiken csak papucs volt, meg tréningruha (se sapka, se kabát). Klárikáék meg a kórházból tértek haza gyalog, a véres tréningruhában, bekötött fejjel, szintén papucsban.

Édesanyánk a vasárnapi ebéd után mindig másfél órás pihenőt tartott, mi azalatt szoktunk elmosogatni. Izgultunk, hogy hazaérve még legyen erre időnk, és Zoltán is hazaérjen, mielőtt Anyánk felkel. Lestük, ahogy végre megjelenik, és csigalassúsággal közeledik a nyitott autó, összenyomott tetővel, amiből Zoltánnak a feje magasan kiemelkedett, rajta a viccből magával vitt, hatalmas karimájú cigánykalapjával. Az emlék a baleset lassított képkockáival és a havas gyaloglással, majd a végén e groteszk látvánnyal mindmáig megmaradt.

A kapálásról

Már gimnazista voltam, amikor még nyaranta – mint mindig – kapálni jártunk a kukoricaföldünkre, hogy az állatainknak legyen téli eleség. (A Csunyából akkorra már áttették a pedagógusföldünket a falu átelles oldalán lévő, szép, dombos, Csatári dülő nevezetű részébe, amely osztatlan külterületi tulajdonunk lett azóta.) Öten-hatan együttesen hajnali négykor keltünk, s a korareggeli nap már a szántóföldön ért minket. A nagy nyári meleg miatt tíz óráig kapáltuk a végeláthatatlan kukoricasorokat, demizsonból ittunk friss vizet a tűző napon. A vitt elemózsia legtöbbször szalonna, kenyér és hagyma volt. A legjobb a hazaút volt, néha egy gombóc fagyí volt a „jutalomfalat”.

8.
Emlékek Klárikáról
akit testvéreink közül elsőként (40 évesen), 1993-ban veszítettünk el

/Edit, Magdi, KisKlári, Orsi és Gabika írta /

Nagy Pálné (született Faragó Klára, 1953 – 1993)

Edit kezdi a történetet

„Heten vannak, mint a gonoszok, de nem gonoszok!” – egészítették ki a mondást a péceli felnőttek, amikor Márti húgunk megszületése után hét gyerek volt a családban.

„Heten vannak, mint a gonoszok”, mondták a péceli gyerekek is, de nem egészítették ki semmivel. Ezek a gyakran hallott megjegyzések bosszantottak, de tudomásul vettem, hogy heten vagyunk, mint a gonoszok.

Klárika testvérünk 10 évvel később született meg, mint én. Márti akkor másfél éves volt.

Édesanyánk 1953 nyarán nagy örömmel közölte: újabb kistestvérünk születik az ősszel, október 8-án vagy 9-én. Hirtelen felvillant bennem a felismerés: nyolcan leszünk, nem heten, mint a gonoszok! És ez nagyon megvígasztalt.

Klárika pontosan a megjelölt időben, 1953. október 8-án született meg.

Édesapánk a Katalin nevet szerette volna adni a kisbabának, anyánk viszont ragaszkodott ahhoz, hogy a gyermek Klára legyen. A vita végén megegyeztek, hogy a babát Klárikának fogják hívni. Apánk másnap reggel bement a péceli Önkormányzathoz – akkor azt Községi Tanácsnak hívták –, hogy az újszülöttet bevezettesse az anyakönyvbe. Mikor hazaért, anyánk megkérdezte: ugye Klárát irattál be? Jaj, nem – játszotta apa az ártatlant –, hát nem Katalinban egyeztünk meg? Anyánk rögvest kiadta az utasítást: most pedig azonnal visszamész, és kijavítatod a bejegyzést Klárára. Nem volt mit tenni, apa visszaballagott a hivatalba, de mivel az anyakönyvi bejegyzésen változtatni nem lehetséges, hozzáíratta a baba második nevét: Klára. Így lett a kistestvérünk neve Faragó Katalin Klára.

Nagyon édes kisbaba volt. Kislányként még jobban szerettem, mint kisbabaként, mert volt humora, tisztelte a „nagyokat” – idősebb testvéreit –, és nagyon szép gyerek volt. Göndör, szőke hajával, karcsú alakjával, szép kis pofijával elvarázsolt bennünket. Mint egy kis hamupipőke, mindig szorgalmasan segített mindenkinek, és leste, mikor okozhat örömet nekünk, testvéreinek vagy szüleinknek. Klárika alapvetően jó kedvű kisgyerek volt, mindenben kacagott, és minden poénos helyzetre azonnal megvolt a sajátos, szintén poénos reakciója.

Már iskolába járt, írni is tudott ákom-bákom betűkkel, amikor észrevettük, hogy valaki jókalkodott, vagyis rendet rakott a szekrényünk polcain. A „jókalkodás” nyelvújítás egyébként Zoltán bátyánktól származik, aki a rosszalkodás ellenkezőjét fejezte ki ezzel az általa kitalált szóval. Elég gyakran jókalkodtunk a rosszalkodásaink után.

Állt az akkor már beépített régi verandán egy fehér szekrény garnitúra, aminek egy kétajtós, akasztós része és egy egyajtós polcos kiegészítése is volt. A gyerekkorunkban hófehérnek láttam (de felnőtt szemmel már csúnya sárgás-szürkés színű) szekrény ajtóit piros csík keretezte. Az akasztósban apánk öltönyeit tárolták, meg a gyerekek télikabátjait. A polcos pedig a miénk volt, sorban, ahogy születünk: legfelül Gabié, alatta Zoltán, majd Edit és így tovább. Itt tartottuk a fehérneműket, a zoknikat, pulóvereket, meg ami ruhanemű még elfért. Jellemzően nagy rendetlenség volt a szekrények polcain.

A szépen összehajtogatott és elrendezett ruháink között minden polcon volt egy kis cédula: **HÍVJATOK EZENTÚL SZÖSZINEK!** Rögtön tudtuk, hogy Klárika volt a rendrakó, és ezzel az üzenettel adta tudunkra kívánságát: Szöszi akar lenni.

A felhívást nem követte részünkről semmi negatív reakció, nem csúfoltuk ki Klárit kívánságáért, tudomásul vettük: Klárika neve ezentúl Szöszi. Élete végéig Szöszi maradt számunkra.

Szöszi fiatalon szerelmes lett későbbi férjébe, Paliba. Húsz éves volt, amikor összeházasodtak, majd egymás után megszületett a kis Klári és Orsi gyermekük. Jó pár év múlva érkezett meg a harmadik gyermek: Máté.

Klárika esküvőjén a család (szüleink a bal szélén állnak)

Mátéval egy ÖTYÉN találkoztam legelőször, akkor pár hónapos csecsemő volt. Még szoptatta őt Szöszi.

Akkoriban gyakran találkoztunk testvéreinkkel, házastársaikkal és gyermekeikkel. Már kezdtük kinőni a találkozóhelyeinket – egymás lakásait – de azért az Ötyéket minden évben megtartottuk (az ÖTYE jelentése: Öreg Tyúkok Egyesülete).

A soros Ötyét abban az évben én rendeztem meg a 70 négyzetméteres lakásomban egy karácsony előtti hétfőn. Körülbelül 30 ember részvételére számítottam, mert akkor a gyerekeink még olyan kicsik voltak, hogy a szülők mindenhová vitték magukkal őket.

Felcéduláztam a lakást: ruhatár erre, csizmák a fürdőszobához mutató nyíl felé, ahol újabb nyíl: csizmák ide (az újságpapírral kibélelt fürdőkádba). Másik nyíl: kaja, következő nyíl: pia. Dohányzóhely: újabb nyíl, szoptatóhely: újabb nyíl. Mert akkor Szöszi kisfián kívül volt még a családban egy másik kisbaba: Szabolcs kislánya, Nórika. (Róla majd később.)

Az Ötye jó hangulatban telt, közben eljött a szoptatás ideje. Szöszi kiment a szoptatós szobába, mi pedig elkezdtünk énekelni. Máté közben jóllakott, utána vesztül kalimpálni kezdett kézzel-lábbal. Szöszi kihozta megmutatni Máté reakcióját a zenére és megjegyezte: karmester lesz, azért kalimpál. Ugyanis Szöszi zenetanár volt, két kislánya is szépen csellózott, zongorázott. Az egész család muzikális volt, sokat zenéltek otthon is.

Szösziék szerény körülmények között éltek. A családban jellemzően mégis a jókedv uralkodott. Testvérünk nagyon szépen tudott varrni, kézimunkázni – úgy, mint édesanyánk –, és sok szép, különleges ruhát varrt lányainak és magának. Szöszi nőies volt, szerette a csipkéket, a bársonyokat, a különleges bútorokat, a szép asztalterítőket, függönyöket és minden egyebet, ami a környezetet otthonossá és meleggé teszi. Karácsonyra mi is kaptunk tőle ilyen sajátkezűleg készült kis ajándékokat: például egy-egy himzett szalvétát, mosdókesztyűt a nevünk kezdőbetűjével vagy textil bevásárlótáskát.

Először Kaposváron kezdték az életüket, itt született a két kislányuk. Később feljöttek, és kis ideig Budán, a Lejtő úton egy szuterén-lakásban laktak. Ezt aztán elcserélték egy nyolcadik kerületi udvari lakásra, de az nem volt szerencsés választás. Úgy döntöttek, hogy eladják, és néhány évre, amíg összeszedik a nagyon vágyott, saját kertes házra való, kiköltöznek Pécelre, a szülői házba, ahol már csak a két legkisebb testvérünk lakott. Ez nekünk azért volt megnyugtató érzés, mert ezidőtájt újult ki Édesanya betegsége, így jó volt tudni, hogy egy felnőtt házaspár is vigyáz rájuk, a gyerekeik pedig a vidámságot hozzák el nagyszüleiknek.

Édesanya utolsó, már betegágyban töltött hónapjai Klárikára rótták a legnagyobb terheket, annak ellenére, hogy rendszeresen, minden nap ott volt valaki közülünk is. Egymás között beosztottuk a nappalokat, az éjszakai „ügyeletet” pedig többnyire Zsuzsika vagy Gabika látta el. De Klárika felügyelte a gyógyszereket, intézte az orvos-kapcsolatot, tervezte meg az étkezést, a takarítást-mosást, fogadta a látogatókat, stb., amellet, hogy nevelte a gyerekeit, és rendszeresen járt be Pestre, a zeneiskolába dolgozni.

Aztán nem sokkal a szüleink halálát követően végre sikerült szert tenniük egy kertes házra Rákosszentmihályon, amit lassan rendbe hoztak, és szépen be is rendeztek. Ezen a környéken volt Klárika munkahelye is, így utaznia is kevesebbet kellett. Most már minden energiáját a fuvalatanításra, gyakorlásra és a családjára fordíthatta. S nemsokára megszületett a harmadik gyerek, Máté is.

Klára férjével és a három gyerekkel – már betegen

Kamaszkorúak voltak a lányok, Máté pedig pár hónapos csecsemő, amikor Szösi beteg lett. Megoperálták, de sajnos későn. Következtek a rettenetes gyógykezelések, amelyeket példászerű fegyelmezettséggel csinált végig. Megpróbált minden más alternatív gyógymódot is, agykontrollra járt – ennek az árát mi adtuk össze, s ide férjét is elvitte –, és mert gyógyulni akart, végigszenvedett egy negyven napos léböjt-kúrát. Az onkológiai kezelések mellett természetgyógyászhoz járt, és különféle gyógyító testgyakorlatokat végzett például azért, hogy ne hulljon ki a haja a kemoterápiás kezelésektől. Így kell, mutatta, és összedörzsölte a körmeit. Erősíti a hajhagymákat. Az első kezelés után örömmel újságolta orvosának: nem hullott ki a hajam a körömgyakorlatok hatására.

Majd kihullik, vigasztalta orvosa. Nem hullt ki, nem hullt ki, dicsekedett a második és harmadik kezelés után is. Majd kihullik, majd kihullik, volt ismét az orvos válasza. És a negyedik kezelés után tényleg kopasz lett szegény. Nem baj, lesz egy szép parókám, gyere el velem parókát választani, kért meg. Az üzletben megvette a legszerényebb, de az elegánsabbhoz legjobban illő műhajat.

Meg kell gyógyulnom, hangoztatta, fel kell nevelnem Mátét.

Magdi Klára utolsó hónapjainak a leírásával folytatja

Szöszike sokat kutakodott, kérdezősködött, mihez is kezdjen, hogy meggyógyulhasson. Megtudta, hogy Németországban van egy magánklinika, ahol alternatív gyógymódokkal kezelik a betegeket. Oda szeretett volna befeküdni, de nem volt elég pénzük. Lola húgunk jótekonysági hangversenyt adott a megsegítésére, ebből a pénzből ment ki. Zoya segített neki eligazodni Németországban, Svájcban pedig Lola ismerősei navigálták.

Szösi az útról nagyon feldobva jött haza. „Képzeljétek, milyen mázlim van!” „Nem kell a kinti kórházba befeküdnöm, mert az ottani két magyar doktornő hazajön, és itt nyit magánrendelőt! Hát nem csodálatos?” Egyidejűleg járt e két „jó dokihoz”, meg a hivatalos kezelésekre, kontrollvizsgálatokra is.

És a sok pirulától, diétától, gyógyulni akarásától valóban javulni kezdtek az eredményei. Örömet nekünk is elűjságolta, és mutatta, hogy még egy szép bőrcsizmát is vett magának – a téli szezon végén, ami minket is optimizmussal töltött el.

Koravasszal Klárka azt határozta el, hogy egy hálaadó templomi hangversenyt rendez – a számára adott jótékonyági hangverseny mintájára kizárólag a család részvételével –, hogy megköszönje a Jóistennek a gyógyulását.

Pünkösdre tűzték ki a hangversenyt. A műsorba csak Bach-műveket válogatott össze, olyan hangszeres szólódarabokat, amelyeket a család tagjai elő tudnának adni: így az ő számára kedves fuvola, KisKlárka számára a cselló, Orsikának az orgona, Lolának az énekszámok kerültek műsorra, s Gabika lánya, Ágika számára pedig, aki oboát tanult a zeneművészeti főiskolán, szintén jutott szereplési lehetőség.

Egy jó hónapon át készült fel kislányaival Szöszi a művek előadására. Ez a csodálatos hangverseny volt zenei hagyatéka számukra, és számunkra is nagy élmény. (Erről úgy emlékszem, készült egy amatőr hangfelvétel is, amit talán Gabikáék vagy Ágiék sokszorosítottak később, és adták ajándékként néhányunknak.)

A meghívottak között voltak a „jó-dokik” is. Többen is beszélünk velük a hangversenyt követő szeretetvendégségen. Ők is majdnem sírtak velünk együtt, de úgy láttuk, ők sem csak a felemelő zenétől.

A hangverseny utáni héten Szöszi fizikailag hirtelen összeomlott. Kórházba került, de ott is tartotta magát. Az orvosok azonban néhány hét után nem tudtak már mit tenni. Palit kérdezték, hogy hazaküldjék-e. Természetesen az legyen, ami jobb Klárikának – volt Pali válasza. Én mentem érte, hogy legyen vele valaki, mikor hazaviszi a mentő, mert Pali inkább otthon várta a kis Mátéval.

Klárka hazaérve megölelte a gyerekeket, Palit, majd befelé menet még megállt az ajtó előtt álló virágzó leander mellett, és leszedegette az elhervadt virágszirmait, így sóhajtva. „Jaj, de jó végre itthon!”

Még aznap kihívtuk a körzeti orvost – a szabadságolások miatt egy számukra idegen doktornőt. Ez volt a rendje-módja annak, hogy valaki a kórházból kijöve otthon maradjon betegállományban. Szöszi elmondta neki az előzményeket, és hogy hónapokig diétázott, csak ízetlen kásákat evett, megmutatta a kórházban kapott gyógyszereit, a zárójelentést, kérdezve, hogy miket hogyan szedjen ezután.

A doktornő azt mondta, hogy nem kell ezután diétáznia, ehhez mindent, amit csak kíván. „Tényleg?” – örült Klárka. És mint a gyerek, elkérdezte: „Ehetek cukrosat is?” Igen volt a nyugodt és mosolygós válasz. „Tehát ehetek fagyit is?” Igen. „Jaj gyerekek, de örülök! Szaladjatok el a cukiba, itt a pénz, hozzatok nekem gyorsan fagyit – és persze magatoknak is!” Aztán folytatódtek a kérdések, mit ehet még. Mindjárt elhatározta, hogy mit főzzenek aznap. Végül a dátumokat kellett az orvossal egyeztetni, meddig szóljon ez az otthoni betegállomány. „Hát a nyári szünet végéig!” – mondta Klárka. „Szeptemberben kezdődik az iskola, akkorra már dolgozni szeretnék. Kérem, hogy augusztus végére írjon ki a doktornő!” Jó, így lesz, volt a nyugodt válasz.

Én kísértem ki a doktornőt a kapuig. El voltam képedve a derűs nyugalmán, ezért megkérdeztem, valóban lát-e reményt? Könnyek szöktek a szemébe, megölelt, és gyorsan elrohant. Sok évvel később egy nyugdíjasoknak rendezett buszkiránduláson arról beszélgettünk, hogy ki hol dolgozott. A doktornőt csak akkor ismertem fel, amikor elmondta: kis ideig Rákosszentmihályon helyettesítette a körzeti orvost. Kérdeztem, melyik évben, s

miután ez is stimmelt, azt, hogy emlékszik-e Klárikára? Hát hogyne, volt a válasza, soha nem fogja elfelejteni azt a különleges, derűs és bájos, ugyanakkor erőteljes, minden baja ellenére is bizakodó teremtest.

Klárikának valóban aurája, kisugárzása volt. A gyerekeim is nagyon szerették: Gergővel a nagy korkülönbség ellenére kölcsönösen ugratták egymást.

Klárikával az utolsó időkben ezután is sokszor voltam együtt. (A többiek épp azon a héten együtt elutaztak Horvátországba a tengerhez.) Volt, hogy órákig zenét hallgatott. Kérdeztem, nem zavarja-e, hogy a feje fölött a munkások dübörögnek, kopácsolnak. (Azok, akik a nyáron is ott dolgoztak, és épp az emeleten folytatták tovább a házuk rendbehozatalát.) „Jaj, dehogy is, épp ellenkezőleg: örülök, hogy épül-szépül a házunk!” Hozzáteszem, hogy a kórházba menetele előtti egy-két hónapon át szinte minden nap ő főzött ebédet ezeknek a munkásoknak, vagyis a gyerekekkel együtt 10-12 személynek, szívesen, önként, rá se hederítve, hogy már alig 45 kiló a súlya.

Sokszor a kislányait hívta oda magához. Én is láttam, amint Orsika ott ül az ágya előtt a szőnyegen, fogják egymás kezét, és zenét hallgatnak. Korábban néha KisMáté is felkérte, hogy mellébújjon, de annyira nagy fájdalmai voltak még attól is, ha hozzáért valami, hogy egy puzsi után Klárika azt kérte, tegyék vissza Mátét a kiságyába inkább.

Az utolsó napjaiban már nagyon gyöngye volt. Meg akart fürödni, kérte, hogy én asszisztáljak körülötte. A kádból már nem tudott felállni, Palival együtt ketten tudtuk csak kiemelni. De aztán még fogat is mosott, majd hálásan felsóhajtott: „Nahát, ez de jól esett!”

Zoza is hazajött Németországból azon a héten, mielőtt meghalt volna Klárika, és persze rögtön elment hozzájuk látogatóba. Ugyanis épp azidőtájt volt szüleink halálának a 10. évfordulója, és a család apraja-nagyja ebből az alkalomból vasárnapra beszélt meg egy találkozót Pécelen, a templomban tartandó ünnepi istentiszteletre.

Klárika a betegágyából felkelve rendelkezett arról, hogy ki mit csináljon Zoza fogadásához (ki vásároljon, ki mit főzzön, hol terítsenek az ebédhez). Miután lezajlott az ebéd, aztán feküdt csak vissza. Bekísértük. Mutatta a kazettákat, hogy ezeket szokta hallgatni. Kérdeztük, hogy melyik a kedvence. „Mindegyik olyan szép!” – volt a válasza. És azt kérte, hogy vele együtt hallgassuk meg valamelyiket.

Elfogadott Zoza rábeszélésére egy félkörtynyi italt is, kicsi kupicákkal koccintottunk, s együtt neveltünk, mikor megjegyezte, mennyire csípi. És vele együtt neveltünk a zavarunkon is, amikor a koccintáskor szokásos köszöntés utolsó szavához érve elhallgattunk, vajon tényleg azt kívánjuk-e, hogy sokáig éltesse a Jóisten ebben az állapotában is? Megfelelőbb szólást kerestünk, míg végül folytatni tudtuk: azt kívánjuk, hogy együtt koccinthatunk majd a születésnapodon is. Vagy legalábbis a névnapomon, tűnődött el rajta ő is. De sajnos a közelgő Klára-napot se érte már meg.

A vasárnapi péceli ünnepi istentiszteletre Zoza nem ment el: aznap inkább Klárikával akart maradni. Délután még telefonon kérdeztük Palit, hogy van Klárika, akkor még viszonylag jól volt. Zoza Ágiékhoz ment át estére. Pali és KisKlárika maradt otthon vele (Orsika épp hangversenyre ment), amikor estére válságosra fordult az állapota, és még aznap meghalt.

Ismét Edit folytatja

Gyógyulásában való hitét Szöszi a halála előtti napon adta csak fel. Mindössze negyven évet élt. Máté másfél évesen maradt árván, Orsika csak 14 múlt, és Klárka is épphogy 16 éves volt akkor.

Máté édesanyját nagyon sokáig kereste. Elment az anygalkákhoz, ahonnan nem lehet visszajönni – mondták neki nővérei.

Mátét édesanyja temetése után nagyon sokszor elhoztam magamhoz a hétvégeken. Pénteken érte mentem a bölcsődébe, vasárnap este pedig hazavittem édesapjához. Nagyon aranyos kis vendégem volt, soha nem sírt, nem hisztizett, nem követelőzött. Édesanyját viszont mindig emlegette.

Egy ilyen hétvégén megkérdezte Máté: hányas busszal lehet az anygalkákhoz menni? Oda nem lehet busszal menni, volt a válaszom. Hányas villamossal lehet akkor odamenni? – folytatta Máté. Villamossal sem lehet, kicsim, feleltem. Akkor hányas trolival lehet menni az anygalkákhoz? – érdeklődött tovább a kisfiú. Trolibusszal sem lehet oda menni, magyaráztam neki. Akkor hányas repülővel? Mivel itt is a megszokott választ kapta, mérgesen dobantott a kicsi lábával: De én tudom, hogy lehet oda menni. El kellett terelnem a figyelmét valamivel, hogy a kérdezőtetést abbahagyja.

Készített Klárka a két kislányával egy különleges magnetofon-felvételt otthon is, amit karácsonyi ajándékként kaptunk tőlük. Klárka fuvolázik, a lányok zongorán és csellón kísérik. Református karácsonyi énekek vannak még a magnófelvételen, ma is meghallgatom minden szentestén.

Ma már Szöszi gyerekei nagyok: kis Klári egy francia férfihez ment férjhez, ott is élnek Franciaországban. Klárka csellótanár, gyermekei Lisa és Tibor.

Orsi zongorakísérőként egy zeneművészeti főiskolán dolgozik. Ők – Peti és Orsi – Németországban élnek, két kicsi kislány boldog szülei: Eszteré és Lenkéé.

Orsika a két kislányával 2010 tavaszán

Máté pedig nem lett karnagy. Bár szereti a zenét, a zenei pályához nem vonzódik. Még nem fejezte be középiskolai tanulmányait, kíváncsian és neki szurkolva figyeljük, hogy idővel mivé fejlődik...

Máté 16 éves korában Magdiéknál az apukájával, Palival

Gabika kiegészítése Klárikáról

Ő nekem nagyon szeretett, jó húgocskám volt. Először is azért nőtt a szívemhez, mert otthon történt születésekor én láthattam meg először a testvérek közül (mint ahogy Magdikát is Szadán). Ekkor tizenhárom éves voltam, és nagyon izgultam a szenvedő Édesanyáért. Szorongva átszaladtam a szomszédba, de Gizi néni megnyugtató: nem lesz baj, jó bába van vele. (Imádkozás után megnyugodtam.)

Klárikát kiskorában ritkán láthattam, mert akkor laktam kollégiumban. Később már nagylányként – mikor mindketten otthon voltunk – nagyon tetszett vidám természete, talpraesettsége és lelkesedése az ének és zene iránt. Igazi, vérbeli zenész volt. A zongoránál készült családi fotón is kitűnik az, hogy a gyerekek közt milyen boldogan énekel (kb. négyéves volt a fényképen).

Emlékszem, amikor Máté kicsi volt, egyszer eljöttek hozzánk látogatóba. Én akkor voltam „friss” rokkantnyugdíjas. Örömmel újságolta, hogy kinevezték igazgatóhelyettesnek, és felajánlott nekem egy iskolatitkári félállást ömellette. Olyan megtisztelő és megnyerő ajánlat volt ez, hogy egyből meggyőződtem. Kéthónapi próbaidő után otthagadtam négy évig. Sokat segített nekem szellemi síkon a munkámban. Kitartását, hivatásszeretetét, optimizmusát, humorérzékét csodáltam! Még betegen sem panaszkodott, pedig már akkor fáj a dereka. Még ő biztatott aggódásaimban. Tanártársai nagyon szerettek minket, örömmel jöttek az irodába. Klárika újítása volt, hogy a tanári szobában megszervezett egy „becsületkasszás” kis büfét, „BÜFIKE”-feliratú szekrényben elhelyezve. Azonban a becsületkassza a „vásárlók” feledékenységére miatt ráfizetéses lett.

Az iskolában, családi emlékként még arra is jó visszagondolni, hogy testvéreink vagy lányaim egy-egy látogatásának mennyire örült! (Most is lehetne sokkal többet írni az emlékekből...)

KisKlári (mi így hívtuk, megkülönböztetésül, de a neve egyébként Nagy Klára) levélben reagált az anyukájáról szóló írásunkra. Ebből idézünk (egyetértésével):

Kedves Edit!

Nagy örömmel olvastam a soraidat Anyuról. Jó volt visszacsöppenni a gyerekkorába, és a kis jövő történeteit olvasgatni. Vicces, hogy rögtön Lisa lányomra gondoltam, aki hasonló stílusban fejlődik (meglepetés-reggeli készítés – reggel hatkor, és olyan zajjal, hogy csak

felébredni lehet rá, az utána való takarításról nem is beszélek...; meglepetés-virágcsokor –, amikor le van tarolva a kert, és a virágok mind a csokorban vannak..., és folytathatnám).

Klassz, hogy összegyűjtitek az emlékeket, és lapra vetitek őket. Egyre kérnék csak, ne "angyalizáljátok" Anyut (a Zoza után én is új szavakat találok ki), attól még, hogy meghalt, nem kell feltétlenül úgy gondolni rá, mint egy szentre. Ettől olyan sokat szenvedtem kamaszkoromban, az volt az érzésem, hogy valami idegenről beszélnek körülöttem, egy műképről, ami semmiben sem hasonlított az anyukámra. Ő, aki maga volt az ÉLET, az energia, a tettvágy, és bizony a hibáival együtt, és a rossz döntésekkel és a fáradtságával és a türelmetlenségével, szóval: az emberségével. És mivel csak az angyalok hibátlanok, én megvédem Anyunak az emberi képét, talán így érzem magamhoz közelebb... Olyan jól esne, ha írnál egy jó kis veszekedésről, hajtépésről, a valóságról...

(Edit megjegyzése: Megírtuk Klárikának, hogy biztos voltak ilyenek is, de mi nem emlékszünk semmi rosszalkodására, konfliktusára, csínytevésére, amiatt, mert gyerekkorunkban igen nagy volt közöttünk a korkülönbség.)

Anyu betegsége alatt már 15 éves voltam, jól emlékszem mindenre. Írsz a nehézségekről, a betegségről. Érdekes módon ez volt az egyik legintenzívebb periódus számomra, mert együtt voltunk. Úgy igazán, nem megszokásból, hanem a másikra figyelve. Valljuk be, hogy a munka, a háztartás, a férj és a gyerekek között nem mindig könnyű igazságosan elosztani az időt. Most, hogy én is anyuka vagyok, teljesen megértem.

„KisKlárka” két gyermekével: Tiborral és Lizával

Az akkori gyerekfejjel nem mindig értettem, miért nem én vagyok a középpontban, miért nem figyel rám az anyukám. A betegsége alatt igazán ránk figyelt. Ennek köszönhetően életmeghatározó pillanatokat éltünk meg, de minden pátosz nélkül. Ha érdekel, szívesen összegyűjtök párat, és talán az én emlékeim erről az időszakról az Anyu emlékei is, hisz együtt éltük meg őket. Érdekes lenne Orsi is megkérdezni, valószínű, más emlékeket őriz ő is.

Orsi sorai:

Teljesen egyetértek Klárikával.

Így utólag olvasva a „történetet”, bizony megkönnyeztem. Akkor azonban, amikor résztvevői voltunk, nem tudtuk a végkimenetelét, nem is gondoltunk/gondoltam rá. Együtt bízunk és

harcoltunk a gyulladásért, Anyu élet-igenlése, derűs világlátása ránk is ráncragadt, mi is más szemüveggel kezdtük el nézni a világot.

Az „angyalizáláshoz” visszatérve, én is megéltem hasonlókat, mint Klárika (hogy Anyu, halála után hirtelen szentté vált), ennek ellenére az írásotokban nem zavar Anyu dicsérete. Értem én: itt egyfajta tiszteletadásról van szó az elhunytak iránt (nagymamát, nagypapát is beleértve). Azon kívül hajlamos az ember csak a szépre emlékezni.

Egy Anyura jellemző történet:

Anyukám ebédet főzött, közben vette észre, hogy nincs otthon tejföl. Megkért, hogy ugorjak ki a boltba, ami kb. 200 méterre volt a házunktól. Az én reakcióm: mint aki citromba harapott, fintorogva megkérdeztem: miért pont én??! Erre Anyu szó nélkül fogta a cipőjét, kezdte felhúzni, és közben megjegyezte: az ember vagy örömmel csinál valamit, vagy ne csinálja egyáltalán... Végül is én battyogtam ki az „életmeghatározó” tejfölerért.

Klárikának a válaszukra érkezett második leveléből idézünk most:

Valószínű, külön "fejezetre" nem lesz időm, így levélben inkább a ti általatok írt szöveget pontosítanám, ha nem haragsztok. A szöveget olvasva sorban haladok a különböző meglátásokkal:

A varrás-kötés örömei "gazdaságiak" is voltak, egész egyszerűen, mert nem volt pénz új ruhára. Egyik kedvenc foglalatosságunk Anyuval a turkálás volt, szerintem bajnokok voltunk a legjobb árú kiturkálásában.

A péceli időkről nagyon szép emlékeket őrzök. Nagypapa gyakran énekelt nekünk a zongoránál. (A „szőke kislány”-t megtanítottam a gyerekeimnek is.) Emlékszem, nagymama morgott is nagypapára, hogy milyen énekeket tanít nekünk, mi persze annál jobban örültünk. Meg a kisfiú története, aki felmászott a fára, és kiabálta, hogy jönnek a farkasok! Minden este ezt a történetet kértük a nagypapától. Nagymama hímezni tanított engem. Már ágyban fekvő betegen, az ágyába mászva magyarázta türelmesen, hogy kell csinálni. Nagyon szerettem a nagyszüleimet.

Az alternatív gyógymódokkal kapcsolatban tényleg kipróbált mindent az Anyu. Több be is vált, a lábmasszázs, a diéta, stb., és többet gyorsan elvetett, mint a szektás ördögűzés és hasonló kétes variánsok... Mindez tényleg jókedvűen történt, azóta is csinálom a légzőgyakorlatokat.

A paróka tényleg nagy gond volt számára. Emlékszem, megkért, hogy vigyek egy doboz csokoládét a parókás boltba, így talán jobb parókát kap majd. Én persze örültem szégyenkeztem a 16 éves fejemmel.

Németországba egyedül ment ki anyu, Zozáéknál töltött egy hetet, majd Svájcban, Lola egyik ismerősénél. Igazán feltöltődve jött haza. Felfedezett egy másik életmódot, ahol az ember magára (is) tud gondolni, ez útja után kezdett el sokat zenét hallgatni.

Az együtt zenéléssel kapcsolatban. Tényleg két kazetta készült, az egyik a karácsonyi ajándék, ami abszolút nem búcsú, mert az igaz, hogy Anyu az utolsó pillanatig hitt a gyulladásában. Nagyon jól emlékszem a felvételre. Több éjszakát rászántunk, mert mi akkor

már konzisok voltunk, a mi kis kamaszkori életünkkel. Anyunak tényleg nehéz volt fizikailag fuvolázni, mi erre rátettünk még egy lapáttal, mert semmi kedvünk nem volt "jókalkodni". Ma ez az egyik legszebb emlékem Anyuról.

A kórház utáni időszak otthon különleges volt. Azt hiszem, hogy ekkor tanított meg bennünket Anyu a legkisebb dolognak is örülni. Amikor olvastam a szöveget, olyan valótlannak tűnt, olyan "butácskának", de teljesen igazatok van. Örült a napfénynek, a virágnak, a madaraknak, a legnagyobb ellensége egy légy volt, amit a sok hajkurászás ellenére sem tudtunk lecsapni. Egy ilyen élmény után sok dolog helyre tevődik, azt mondhatom. Egy életre szóló lecke!

A fagy (aminek csak a negyedét tudta megenni – a maradékot vissza kellett tenni a mélyhűtőbe, másnapra) egy óriás Magnum, fekete csokiból. Akárhányszor ilyet veszek, a könnyeimmel együtt nyalom.

A halála időpontja 1993. július 18., este. Apuval ketten voltunk otthon, Orsi koncertre ment. Nem vallásosságból, hanem inkább olyan nem tudni mit tevéből a Mi Atyánkot mondogattam körbe-körbe, amikor felfogtam, hogy azt mondom, "Legyen meg a Te akaratod". Ez egy igazi sokk volt. Ekkor engedtem el igazán. Pár perc múlva meghalt. Apu teljesen bepánikolt, ezt inkább próbálom elfelejteni. Utána nekem kellett felhívni az ügyeletet, hogy meghalt az anyukám, utána felöltöztettük. Őszintén mondván a nehézségek ekkor kezdődtek csak igazán.

A kamaszkorban megélt haláleset bizony egy olyan nagy törés, amit életem végéig hordani fogok. De ezek a megpróbáltatások formálják az embert, és nélkülük nem lennénk olyanok, mint amilyenek vagyunk. Egy régi tanárom mondta, "A súly alatt nő a pálma". Örömmel jelentem, hogy magasra nőttem!!!

Legyünk őszinték, amikor felfedezzük, hogy a szüleink nem tökéletesek, ez az életünk csatlódása. Amikor felfedezzük, hogy a szüleink másolatai vagyunk (az én esetemben, és minden vicc nélkül, az Apura hasonlítok...), felnőttek nyilváníthatjuk magunkat. Tehát én már átestem ezeken a különböző fázisokon, várom a következőt...

Orsi utószava:

A halál utáni időszakról meglepő módon pozitív élményeim vannak, úgy éreztem magam, mint egy védőburokban, ahol senki sem „bánthat”. Ezt a védőburkot pedig elsősorban a család jelentette: körülvettek és támogattak bennünket. Köszönetet szeretnék mondani, elsősorban a „Faragóknak”, akik nem csak a nehéz időkben, hanem az után is mellettünk álltak, segítettek.

Egyet szeretnék kiemelni:

Lola keresztanyu egy gyűrűt hozott ajándékba, hogy én is kapjak egyet, mivel Anyu gyűrűjét Klárika örökölte. Szépen elmagyarázta, hogy a benne lévő ékkő feketének tűnik, az a gyász színe, de ha az ember a fény felé fordítja, akkor látszik, hogy valójában sötétkék, ami a reménység színe. Ez az „apró” figyelmesség és szeretetteljes „útmutató” balzsam volt a szívemnek. Úgy ragaszkodom hozzá, mint a jegygyűrűmhöz, azóta is sokat nézegetem a kövét.

9. Barni meséli

**Faragó Barnabás (született: 1956)
feleségével, Marikával**

A családi ételkészítés megtermelése és a hagyományos gazdálkodás néhány emléke és összefüggése

A letűnt világban (több generációval előttünk) mindenki a módosabb családból szerette volna a házastársát megtalálni. Ez nem mindig jött össze, de helyes volt az a felismerés, ha a menyasszonynak-vőlegénynek való szegényebb, de szorgalmáról ismert családból származott. Egy örökölt vagyonnal lehetett jól is és rosszul is gazdálkodni, de a szegény és szorgalmas ember vagy asszony sokszor többre fejlesztette a közösen alapított család gazdaságát a leleményességével, szorgalmával és a tehetségével.

Hát ilyen családba születtünk mi is.

Apánk híres mondása volt, hogy „Szegények vagyunk, de jól élünk”. Már akkor is sejtettem az állítás lényegét, de mintegy ötven év távlatából ezt a bölcsességet újból meg tudom erősíteni.

Soha nem ettem olyan finom, olyan sok és annyira egészséges ételkészítést azóta sem, mint gyerekkoromban. Eszembe jutnak azok a néhány perc alatt előállított hagymás, szalonnás (néha kolbászos is) tojásrántották, és soha sem kellett számolni, hogy hány db. tojásból készítjük.

(Magdi utólagos megjegyzése: Az „én gyerekkoromban” bizony nagyonis ki kellett számolni a tojásokat. Emlékszem, Apa nyárestéken gyakran kérte kedvesen tőlem, hogy csinálnék-e neki vacsorára rántottát, én ezt olyan jól tudom – sok hagymával, sültpaprikával, paradicsommal. Akkor fel se merült, hogy az ne egy tojásból készüljön, és hogy mindenki rántottát egyen vacsorára. Tudtuk, hogy nincs annyi tojás, hogy mindenki kaphasson, Apa viszont másnap korán dolgozni indul, így rendszeren kell ennie, tehát úgy éreztük, ez így van

rendjén. Mi az illatát is nagyon élveztük. Dehát az az időszak egy évtizeddel korábbra, az ötvenes évekre esett.)

Egész életemben azóta sem ettem – telente – annyi finom tyúkhúslevest, tyúkpörköltet galuskával, nyaranta pedig azt a rengeteg, finom rántott csirkét petrezselymes krumplival és kerti uborka- meg paradicsomsalátával.

Apa főzte a finom gyümölcspálinkákat (ha mentünk túrázni, kirándulni, egy fél litert mindig bekészített a hátizsák mellé). Tavasztól jött a „zöld-vitaminos futószalag”, a sorban, egymás után érő zöldségekkel és gyümölcsökkel. Kezdvé a kerti zöldhagyma, retek, húsvétra már az idei sóskaleves és rebarbara-kompót, májusi saláta, utána jöttek a sorban érő gyümölcsök: eper, cseresznye, ribizli, málna, meggy, kajszi- és őszibarack, nyári alma és körte, szőlő stb.

A télire való is mindig megtermett; a pincében ott volt a krumpli és a bor, a spejzban a sok befőtt, lekvár és a házi savanyúság. Itt tároltuk a kukorica közt megtermett szárazbabot, és a nyári tojásdömpingben készített házitészta, tarhonya fehér len-zsákokban fajtánként lógott a spejzpolc kampóin. A fűtetlen szobában pedig tárolódott a télialma.

Tényleg jól éltünk! Legalábbis az én gyermekkoromban soha nem éhezünk. A felsorolt finomságok ma már talán ilyen formában nem is léteznek, vagy méregdrágák. De nekünk ezek a termékek nem kerültek pénzbe, és mindig rendelkezésre álltak elegendő mennyiségben, és mindig a saját szezonjukban.

A háznál a kert mindig szépen volt művelve. Édesanyának a kerti virágok is a szezon elejétől a szezon végéig sorban virágoztak, vázába vagy ajándékba bármikor lehetett vágni.

A kukoricaföld minden évben hasznosítva volt. Legtöbbször felesbe vagy harmadosba volt kiadva, de ha nem sikerült bérlőt találni, akkor sok-sok munkával magunk műveltük. A felesbe, harmadosba járó termék biztos alapja volt a háziállatok takarmányának. A saját művelésű években, illetve a pedagógusföldön megtermett kukoricából eladásra is jutott.

A saját művelés néhány mozzanata: Kukoricavetéskor elől ment a rangidős férfi (Apa vagy a család napszámosa, a Tisztelt úr) és húzta a sorolót, utána mentünk mi, gyerekek, és a kihúzott sorokba sarokbetaposással szemenként elvetettük a magot. Kelés után – udvarlást és alkudozást követően – valamelyik lovas-gazda behúzatta ekekapával a sorok közeit. Néha mi vezettük a lovat, így kevesebbe került. Két hold földnél hatvanöt centis sortávolság esetén (hegynek fel, völgynek le) estére kijött a 18-20 kilométer.

Ezután lehetett magát a sorokat kapálni. Ahol töhiány volt, ott a zsebből előkerült korai (100 napos) kukoricával pótoltuk a hiányt, vagy a hiányzó tő melletti erősebb kukorica mellé vetettük a (fűtő)babot, melynek karó sem kellett, mert a kukoricató szárára felkapaszkodott. Így termett meg az egyik fontos téli táplálékunk, a szárazbab.

Kukoricatörés mindig a Klárka születésnapjára esett. Búcsú is akkor volt, mi pedig kint törtük a csöveket. Siettünk a munkával, hogy estére kimehessünk a búcsúba. A hazaszállított kukorica a padlásra vagy a góréba került, téli estéken rossz lavórba vagy vájlingba morzsoltuk. Akkor még volt idő a családi beszélgetésekre, hiszen ott fent a padláson nem volt rádió-tv-CD, stb.. Ilyenkor fel lehetett mondani a meg(nem)tanult verseket, más tárgyból feladott leckéket, ésatöbbit. Még most is emlékszem a csörgésre, ahogy a zománcos edénybe pattogtak a kukoricaszemek.

Nyáron, amikor egyik-másik tyúk kotlott, azokat Édesanya mindig elültette. Helyük a mosókonyhában, egy-egy fűzfavesszőből font és szalmával töltött kosár tetején volt. Egy szezonban négy-öt fészakalja is kikelt. Mikor a csibék növekedtek, 50-60 dkg-os súlynál már fel lehetett ismerni a kakasokat a tarajuk növéseiről. Ezekből a rántani való csirkékből lehetett akár 3-4-et is megfogni, levágni, és belőlük készült a finom rántott csirke. Ma már ilyet nem árulnak, ilyen súlyú rántanivaló csirkéket nem is lehet sehol kapni.

Őszre elfogytak a kiskakasok(!), már csak a jércék maradtak meg. Ilyenkor az öreg tyúkok vedleni kezdtek, a tojásrakást szüneteltették, és ekkor kezdtek el a jércék először tojni. Feldúsult és megfiatalított tyúk-állománnyal kezdődött a tél, ami a tél végére a finom vasárnapi ebédeknek köszönhetően(!) jelentősen megcsappant.

Állatszerető kedvemet Édesanya helyesen irányította, engedte, hogy nyulakat és méheket is vásároljak. Az általuk előállított termékért nem kellett pénzt kiadni, sőt, a felesleg még eladásra is került, csekély mértékben szaporítva a családi költségvetést. Amikor én Kecskemétre kerültem az iskolába, Szabolcska szeretettel vette át a nyúlállományt, és azt felfejlesztette. A havi nyúlátvételnél rendszeresen szállított a kereskedőnek vágónyulakat. Egyszer egy nyolckilós meddő-selejt anyanyúlból Édesapa olyan finom fűszeres füstölt kolbászt készített, hogy még most is a számban az íze.

Hát így éltünk. Szegényen, de jól!

xxx

És ugyanez a téma egy generációval később, KisKlárka esküvőjének évében, talán 2002-ben.

Munkahelyemen lehetett jelentkezni bércapálásra! A péceli tanulságot és tudást alkalmaztam: 2 hektár, azaz 20000 m² cukorrépa kapálása 40 centis sortávolságnál = 50 km hosszúságú répasor. Hajnika gimnazista és Marcika főiskolás volt ekkor. Egy hétfőig szántam erre a munkára. Reggel 3-kor keltünk, fél négykor indultunk itthonról, mire kiértünk, kezdett világosodni. Szerszámok (előző nap megkapálva, megreszelve, jól kiékelve) előszedésekor éppen-hogy már lehetett látni. A gyerekek és Marika két-két sort vitt, én hármat.

A családjunk (Marcsi, Marika, én, Hajnika) 2009-ben

Nyolc óra felé kezdtek szállingózni a munkatársak. Mi fél tízre végeztünk az első felével. Másnap ugyanígy, de már tíz óra is elmúlt, rettenetesen meleg lett, és forrón tűzött a nap. Hétfőn a munkatársak piros pecsenyére sülve mondták, hogy mindkét előző nap este hatig dolgoztak, és mégsem végeztek a munkával.

Nekünk a gyerekek hazafelé azt mondják, hogy nekik ilyen gyermeknap jutott: feltört és vízhólyagos lett a tenyerük. Az akkor divatos Mc. Donalds'ban a kocsiból ki sem szállva (mocskosan) vigasztalásul vettünk nekik hamburgert.

Néhány héttel később viszont ebből a pénzből négyen elmentünk Korfura, és a keresetünk futotta az utazást, a tíznapos szállást, a költőpénzt (még az arany fülbevalót és gyűrűt is). Második nap kérdeztem Hajnikát: Nagyon kegyetlen volt az a répakapálás, megérte? Ő azt válaszolta, hogy hát nagyon megérte, és nem is volt az olyan borzasztó. Nekem pedig ebben a pillanatban mázsás kövek szakadtak le a szívemről.

10. Zsuzsi történetei

Rigóné Faragó Zsuzsanna (született: 1958)

Gyermekkorom (élmények)

Kicsi koromból

Édesapám kedvence voltam, mint a legkisebb lány. Úgy éreztem, hogy Édesanyám kedvence pedig Szabolcs volt, a legkisebb fiú. Két éves voltam, amikor Szabolcska született. Úgy rémlik, hogy emlékszem is arra, amikor Édesanyám kórházban volt Szabolcska születésével. Annyi rémlik, hogy Édesanyát nagyon hiányoltam, kerestem, mikor is a nagyobbak vigasztaltak, hogy Édesanya kórházban van, mert kistestvérem született.

Egyszer, az egyik télen, decemberben, nagy volt a készülődés. Úgy 4-5 éves lehettem. A Mikulást vártuk. Úgy tűnt nekem, hogy az egész család izgalomban volt. Székeket készítettünk magunknak, hogy leülhessünk, és hallgathassuk a nagyobbak műsorát, amit a Mikulás bácsinak elő akartak adni. Én nagyon féltem, mert a Mikulás mellett krampuszok is jöttek! Sírtam, és nem lehetett megvigasztalni. Csak akkor nyugodtam meg, amikor Barnika megsúgta, hogy az egyik krampusznak Lola van beöltöztetve, ne féljek. A feje csak azért fekete, mert fekete harisnyanadrág van rajta. A farka álfarok, és a szarvai is csak piros álszarvak. Kétkedtem. Csak akkor hittem el, amikor Lola levette egy pillanatra a harisnyás álarcot, és megismertem őt. Akkor már egy kicsit megnyugodtam, s Édesanyám ölébe bújva kezdődhetett is az előadás. A műsor végén a Mikulás (talán Zoza?) egy nagy vasalókosárban rengeteg piros celofánba csomagolt ajándékcsomagot rakott le a szőnyegre. Csodálatos látvány volt az a sok piros zörgő-börgő, szikrázó, fénylő ajándékcacsó.

Volt egy másik előadás is, amire emlékszem. Az direkt nekem készült. Az egy nyári emlék: 6 éves koromban a szemműtét után nagyon sokáig kórházban voltam. Mikor végre hazajöhettem, egy előadással vártak a testvéreim. Talán Klárka tanította be a műsort az én tiszteletemre. Ebben a nagyobb testvéreim nem vettek részt, csak az un. kisebbek. Arra

emlékszem, hogy vegyes érzéssel hallgattam végig őket. Egyrészt örültem, másrészt szégyenkezve fogadtam, mert reflektorfénybe kerültem azzal, hogy "kitüntetett" vagyok.

Beleestem a Kifli-tóba

Az egyik télen, még csak úgy 7 éves lehettem, Szabolcska talán 5 éves, mikor lementünk a „Kifli-tóra” korcsolyázni. Ugyan mi még nem is tudtunk korcsolyázni, mi csak a korcsolyázó nővéreimmel csúszkálni mentünk. Sokan voltak a tavon, minden falusi gyerek oda járt csúszkálni.

Mi Szabolcskával az egyik pillanatban azon vettük észre magunkat, hogy bent vagyunk a mély vízben, kapaszkodunk a jég szélébe és kalimpálunk a lábunkkal, ami természetesen nem ért le a tó aljára. Segítségért kiáltottunk. Mártiéék meghallották, s észrevették, hogy beszakadt alattunk a jég. Segítségünkre siettek. Kihúztak óvatosan a lékből. Amikor kiszabadultunk, akkor eszméltunk fel, hogy mi is történt. Elkezdtünk sírni, vigasztalhatatlanul. Nővéreim azt tanácsolták, hogy így ne menjünk haza, menjünk föl inkább Nagyikákához.

Nagymamánk a mozi fölött lakott. Az talán közelebb volt hozzánk. Mi csurom vizesen, bölgve, vacogva siettünk nővéreim mellett, míg végre fölértünk Nagymamához. Ott Emi néni és Ica néni adtak száraz, tiszta ruhát, forró teát. Befektettek minket az ágyba, és jól megpakolták a kályhát. Szépen, lassan átmelegedtünk. Sötét lett, mire megszáradtunk. Már otthon kellett volna lennünk.

Egyszer csak kopogtatnak. Zoza jött értünk. Szüleim őt indították keresésünkre, míg végre a Nagymamánál megtalált minket. Otthon, aggódó szüleinknek mindent elmeséltünk. Arra emlékszem, hogy nem lett belőle betegség. Hála Istennek, ennek ellenére nem félek a mély víztől! Máig is szeretek úszni.

Keresztapám, Ervin bácsi

Nagy öröm volt mindig, mikor Keresztapám meglátogatott minket Örbottyánból. Olyan volt, mintha a család pótapja jött volna haza. Mindenkiről be kellett neki számolni, részletesen. Mindenkiről tudni szeretett volna mindent. Csak arra emlékszem, hogy mindenki Ervin bácsinak szólította. Én is. Ekkor elmagyarázták nekem, hogy ő az én keresztapám, szólítsam őt nyugodtan Keresztapának. Először furcsa volt nekem, hogy én másként szólíthatom meg a család „Ervin bácsiját”, mint a testvéreim. (Szabolcs öcsémnek is Kántor Ervin lett a keresztapja.)

Édesanyám imája

Emlékszem, hogy mikor kicsi voltam, esténként – még ha nem is minden nap - lefekvés után Édesanyám hangosan imádkozott. Sorra, minden gyermekét az Úr Isten elé vitte. Én ezt kisgyermekként végighallgattam mellette a szomszédos ágyban.

Megköszönte az Úrnak a hozzánk való jóságát, Isten elé vitte a messze, külföldön élő fiát, sorra minden gyermekét külön-külön, név szerint. A kollégiumban lakókat, a vizsgák előtt állókat, a nehézséggel küzdőket.

Átélttem ezekben az imákban azt, hogy Édesanya szívén viseli a távollévő testvéreim sorsát is. Megható volt Édesanya bizalma, s az, hogy hangosan imádkozott. Kézzelfogható valóságként tapasztaltam meg így Isten jelenlétét. Átélttem, milyen jó is este, álomba merülés előtt az Istennek hálát adni, Isten oltalmára bízni családunk tagjait, szeretteinket, átadni neki az éjszakai pihenésünket és a holnap ránk köszöntő új napot.

Kecskeméti éveimről

Kecskemétre 7. osztályos koromban kerültem. Akkorra már kirajzolódott, hogy zenei pályára készülök. Nagyon szerettem énekelni s hegedülni is. A Kőbányai Zeneiskolába való utazgatás – hol busszal, hol vonattal - nagyon fárasztott. Úgy láttuk, hogy a tanulás rovására megy. Ezért az a megoldás, hogy Kecskemétre jelentkezem a világhírű Kodály Iskolába, nagyon vonzó volt a számomra. (Később tudtam meg, hogy ennek Magdi volt az értelmi szerzője.) Lola, aki akkor épp Szegedre járt a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola ének szakára, bátorított, hogy ide jelentkezsem.

Kollégiumban pedig az ONI-ban kaptam helyet. ONI = Országos Nevelőintézet. A neve csak az ijesztő, később ezt Országos Pedagógus Gyermekotthonra változtatták. Az otthonban nagyon figyeltek a nevelésünkre. Rengeteget kézimunkáztunk, batikoltunk. Vettek nekünk színházbérletet, operabérletet, s jártunk kiállításokra is. A kiállításra, múzeumba járás igényét a Kodály Iskola nevelése is erősítette bennem. Gimnáziumban népművelést is tanultunk, s a népművelés tanárom, Kiss Márta néni nagyon örült, amikor a sok-sok kiállításról, amit Pesten látogattam, szorgalmi házi dolgozatokat adtam be.

Az ONI-val voltam első és eddig utolsó repülőúton is. Moszkvába vittek minket egy hetes városnézésre. Ez az utazás egy 14 éves gyereknek, mint nekem is, nagy élményt jelentett.

Kézimunkázás, Anya nekem készített kézimunkái

Kecskeméten a Kodály Zoltán ének-zenei általános iskolában tanultam meg géppel varrni. Ezt gyakorlati órán tanultuk. Először egy kispárnát, majd egy szoknyát szabtuk-varrtunk. Én édesanyámtól otthon láttam, hogy ez hogy is „működik”, és vágyakozó izgalommal ültem a géphez az iskolában. A tanárnő (Balogh Gyuláné) később a feleletnek minősülő gépelésnél meg is dicsért, hogy milyen szép óvatosan, lassan gépelek, nem kapkodok. Azt mondta az osztálytársnőimnek, hogy vegenek rólam példát.

Otthon viszont más típusú volt a varrógépünk, amit én nem tudtam még befűzni se. Édesanyámat kértem, hogy magyarázza el, hogy ezen mit hova fűzünk, hogyan kell ezen a Singer varrógépen gépelni. Édesanyát sokat nyaggattam e miatt. Szegény, nem ért rá, hogy velem törődjön. Aztán egyszer, a sokadik kérésemre leült velem, és türelmesen mindent töviről-hegyire megmutatott. Megtanultam az otthoni varrógépen is gépelni! Nagyon boldog voltam.

Édesanya sokat kézimunkázott. Horgolt, kötött, hímzett, varrt...

Első osztályba készültem, amikor meg kellett műteni a szemem. A kórházra varrt nekem édesanya 2 egyforma bébi-dollt. Kánikula pizsamát. Csak a színárnyalatukban különböztek. Olyan különleges volt, hogy a kórházban mindenki megdicsérte a hálóruhámat.

Még csak talán harmadikos voltam, amikor édesanya varrt nekem egy pöttyös kreppkötényt, amit az iskolában is hordhattam. Nagyon büszke voltam erre, mert senki másnak sem volt ilyen szép iskolaruhája. Fodros volt a pántja és zsebe is volt. Fehér volt, fekete pici pöttyökkel. Amikor Kecskemétre jártam iskolába, anya horgolt nekem egy szép rövid ujjú ruhácskát, sötétkék színűt. Ez szereplőruhának is beillett. Nagyon szerettem hordani!

Kecskeméten a gyermekotthonban tanultam meg hímezni. Palkó Pannika néni (Marostordai Anna) festőművész keze alatt hímezgettünk. Panni néninek öt gyermeke volt. Férje Palkó József is festőművész volt. (Ő Barnabás bátyámnak volt a nevelőtanára.) Megtanított olyan hímezőtechnikára, amit ő talált ki. Én pedig édesanyámat tanítottam meg erre a hímezsmódra. Édesanya pedig a napköziseinek adta tovább nagy örömmel! Kongréra hímeztük Pannika néni előhímezett motívumait. Egyik karácsonyra egy asztali futóterítőt készítettem el. Édesanya nem akart hinni a szemének, hogy ez az én munkám.

Volt, hogy batikterítőt készítettem édesanyának karácsonyra. Ezt is az ONI-ban tanultam, de ezt nem Panni nénitől. Annyira nagy sikere volt a batikterítőnek, hogy Edit nővérem is „rendelt” tőlem egy ilyen selyemfutót a dohányzóasztalára. Editke szerette a modern mintájú lakásdíszeket. Most már a lányaimat, Bogit és Noémit szeretném a batikolás művészetére megtanítani. Úgy látom, hogy a kíváncsiság és az érdeklődés meg is van rá.

Visszatérek, hogy édesanya még miket alkotott nekem: buzsáki mintás csodaszép vászontarisznyát, világoskék kardigánt lusta kötéssel, zöld kardigánt fekete norvégmintával, érettségire kék pamutjersey ruhát varratott, amibe ő horgolt betoldásokat, diplomakoncertemre pedig darázmintával behúzott fekete-piros matyómintás blúzt kaptam tőle.

Konfirmáció

Mint már írtam az előbb, hetedikes koromban kerültem Kecskemétre. Abban az időben a református egyházaknál ebben az évben volt szokás a konfirmáció. Én viszont távol voltam Péceltől, így ez nekem abban az évben elmaradt. Aztán két év múlva, amikor Szabolcs konfirmációjára került sor, Édesanyám kérésére Rohonczy János bácsi engem is lekonfirmált. Nem akartam konfirmálni. Szégyelltem azt is, hogy két évvel idősebb vagyok a többiekénél, meg az egész egyházhoz való kötődésem is megszakadt attól, hogy Kecskeméten éltem. De Édesanya unszolására mégis muszáj volt ezt fölállalnom. Viszont nagyon kedves emlékem lett a konfirmációi fogadalomtétel. János bácsitól a Heidelbergi Káté első kérdését kaptam meg. Ez volt az, amit szóról-szóra meg kellett tanulnom.

Ez volt a vizsgakérdésem:

– *Micsoda tenéked életedben és halálodban egyetlen vigasztalásod?* ”

És a felelet:

– *„Az, hogy mind testestől, mind lelkestől, mind életemben, mind halálomban nem a magamé, hanem az én hűséges Megváltómnak, a Jézus Krisztusnak tulajdona vagyok, aki az ő drága vérével minden bűnömért tökéletesen eleget tett, és engem az ördögnek minden hatalmától megszabadított, és úgy megőriz, hogy az én mennyei Atyám akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le fejemről, sőt inkább szükséges, hogy minden az én boldogságomra szolgáljon. Ezért*

Ő, Szentlelke által, az örök élet felől engem is biztosít és szív szerint hajlandóvá és készvé tesz arra, hogy ezentúl Őneki éljek.”

Ezt a kérdést ill. a kérdésre a választ nagyon megtanultam, komolyan vettem és szívemben megőriztem. Akkor, a konfirmációm napján megérintett mindez.

Sajnos, ezután azonban évekig megint kiestem az egyházi vérkeringésből. De diplomázásom után, mikor Debrecenből, a Zeneművészeti Főiskoláról Pécelre hazaköltöztem, Döbrössy Lajos bácsival, az egykor misszionárius lelkésszel való beszélgetéseim ismét az Úristen felé tereltek.

Döbrössy Lajos bácsi Orosz Ferenc péceli református lelkipásztor apósa volt. Nagy tudású lelkész, több mint 10 nyelven beszélt. Sokat hallgattam az ő emlékezéseit, bizonyágtételeit. Hálás vagyok Istennek, hogy azon fölül, hogy nyelvet is tanulhattam tőle, ismerhettem őt. Férjem (Rigó Zoltán) is sokat mesélt arról, hogy fiatalemberként lelki próbáiban Döbrössy Lajos bácsihoz járt atyai beszélgetésekre.

Földi porai is Pécelen a református temetőben, pont szüleim sírja mellett nyugszanak.

„Az igaznak emlékezete áldott.” (Péld. X. 7.)

11.

Történetek Szabiról

aki 47 évesen, 2006-ban távozott közülünk

(Edit, Magdi és Ági összeállítása, amelybe Gabika, Zoza és Szabi egykori írásait is beillesztették)

Faragó Szabolcs (1959 – 2006)
már betegen, kerekesszékből, kislányával, Nórikával

Edit emlékezik

Legfiatalabb testvérünk, Szabolcs 1959-ban született, édesanyánk 43 éves volt akkor, én pedig 16. Merek őszinte lenni: kamaszként nem lelkesedtem, sőt nagyon nem örültem annak, hogy ilyen nagylánynak, mint én, kistestvére születik. Mikor hazahozták öcsénket a kórházból - nyári születésű baba volt -, édesanyánk észrevette, hogy piszkosak otthon az ablakok, és emiatt sokáig hangosan kesergett. Javasoltam neki, hogy hívjuk el segíteni Emi nénit, apai nagynénénket, és majd mi nagylányok, Emi nénivel közösen csapunk egy nagytakarítást. Így is lett, az ablakokat megpucoltuk, a nagytakarítással pár nap alatt készen lettünk. Édesanyánk megnyugodott, hogy tisztaságban tudja gondozni legújabb csecsemőjét.

Első bölcsődés napján Szabolcsot nekem kellett elvinni az intézménybe, anyánk valamiért nem ért rá. Akkor már nagy tapasztalatom volt a gyerekek bölcsődébe, óvodába kísérésében, ismertem az ablakot, ahol be lehetett kukucskálni, hogy mit csinálnak a gyerekek a közösségben. Szabi üvöltött, sírt, toporzékol, nem akart a bölcsődébe menni. Mégis otthagytam, mert ez volt a parancs. Bekukucskáltam az ablakon, vajon hogy viselkedik a gyerek a társai között? Szörnyű kép fogadott: Szabolcs végigpüfölte az összes útjába kerülő gyereket, majd zokogva beült egy sarokba. Mint a dadusok délután elmesélték, egész nap ott is maradt a sarokban, duzzogva, sértődötten. Próbálták őt megvigasztalni palacsintával, más finomságokkal is, de Szabolcs vigasztalhatatlan maradt. Másnap viszont már nem hadakozott a bölcsőde ellen, beletörődött az új életformába.

Annak ellenére, hogy ez az első bölcsődei nap ilyen csúfosra sikeredett, Szabolcs nagyon jó közösségi emberré vált. Örökölte édesapánk kedvességét, humorát, empátiáját,

szolgálatkészségét. Őcsénket gyermekként is, felnőttként is mindenki nagyon szerette, édesapánkhöz hasonlóan.

Egyik gyerekkori kedves emlékem vele kapcsolatban a Nemzeti dal. Ezt a Petőfi verset tanulták hangosan nővérei, és ő velük együtt mondogatta:” etykütyünk, etkütyünk.” Mi, nagyok, mókáztunk a kicsikkel: a refrént nem úgy írta Petőfi, ahogy a tankönyvben áll, hanem úgy, hogy: esküszünk, hogy babot tovább nem eszünk. Persze húgaink ezt nem hitték el és magolták tovább a verset úgy, ahogyan azt a költő megírta.

Pár nap múlva édesanyánk bablevest főzött ebédre. Nagyon finom leveseket tudott Anya főzni, utána fantasztikus lángosokat vagy rakott palacsintát, esetleg pampuskát, mákos gubát készített. Amikor Anya kimerte a levest legkisebb gyermekének, Szabolcs rázendített: etykütyünk, etkütyünk, hogy babot tovább nem etyünk. De azért az ebédet jóízűen megette.

Másik emlékem az esküvőmhöz kapcsolódik. Otthon, a péceli házban öltöztettek fel engem a menyasszonyi ruhámba. Valamelyik friss rokon bevitt bennünket autóval – mert akkor a mi családunknak még nem volt autója – a Kálvin téri református templomba az esküvői szertartásra, majd onnan átautóztunk a Kárpátia étterembe az ünnepi vacsorára. Szabolcs azonban nem jöhetett velünk, szüleink nem engedték el. Rábízták őt Bényi néniére, a szomszédunkra.

Szabi amikor meglátott a hófehér, kölcsönzöből kivett esküvői ruhámban, tátva maradt a szája. Hosszasan, némán bámult, majd megszólalt: ha nagy leszek, én is Editkét fogom feleségül venni.

Soha nem felejttem el, milyen aranyos volt, amikor televíziót vettünk. Ez volt az első TV a családunkban, Szabolcs már nagyon várta. Az üzembe helyezést végignézte a kis sámlijáról, és izgatottan készült az adásra.

Akkoriban, a hatvanas évek elején gyakoriak voltak a televízió adásaiban a szovjet és magyar politikusok beszédeinek sugárzásai. Ezek több órán át tartó, számunkra végignézzhetetlen adások voltak. Csak egy TV-csatorna működött, nem is volt neve, és hétfői napokon nem volt adás sem. A többi napon is csak déltől estig sugároztak műsort.

A televíziónk üzembe helyezésekor pont egy Brezsnyev-beszédéről készült felvételt mutattak, ami három órán keresztül tartott. Mi, nagyobbak néhány tízperc után elpárologtunk a TV mellől, nem érdekelt bennünket ez a műsor. Szabolcs viszont kitartóan és szótlánul, nagy figyelemmel végignézte, helyesebben végighallgatta a három órás politikai beszédet, majd egyértelműen közölte véleményét: utálom a televíziót!

Szöszikehöz hasonlóan Szabolcs is szeretett a nagyok kedvében járni, meglepetéseket okozni nővéreinek. Egyszer kipucolta a család összes tagjának a cipőit (13 pár), ezzel kedveskedett nekünk. Mi ezt azután szemtelenül ki is használtuk: Szabolcs lett testvéreinek az állandó cipőpucolója. Jókedvvel és örömmel tette ezt nekünk, mert az elismerés sohasem maradt el a részünkről. Édesanyánk meg is jegyezte: ennek a gyerekeknek a szolgáltatóiparban kell majd elhelyezkednie. Így is lett.

Tanulni azonban nagyon nem szeretett. Ő volt az első a családban, akivel naponta korrepetálni kellett, közösen készítették el édesanyánkkal a házi feladatokat, a táskáját minden nap át kellett nézni, hogy az órarendnek megfelelő füzeteket viszi-e magával az iskolába. Ezt mi

azért tartottuk nagyon szokatlannak, mert nekünk sohasem nézték át a leckéinket, a táskáinkat, mégis jó tanulók voltunk mindannyian. Szabolcs pedig az állandó felügyelet ellenére rossz jegyeket hozott. Az érettségi vizsgáit is kegyelemjegyekkel tette le, osztályzatai alapján szóba sem kerülhetett, hogy a gimnázium után tovább tanuljon. Maradt a szolgáltatóipar.

Először megtanult autót vezetni, és sokáig taxizott. Később elvégzett egy gyorsalpaló vendéglátós tanfolyamot, és beállt pincérnek. Kollegái, főnökei és nem utolsósorban a törzsvendégek nagyon szerették Szabót, mert udvarias, figyelmes, mindig mosolygós felszolgálással örvendeztette meg őket.

Egyszer meghívott Szabi vacsorázni a Remiz étterembe, ahol pincérkedett. Farkaséhesen érkeztem oda, mert szörnyű rumlis napom volt, amikor még enni sem volt időm egész nap. Szabolcs nem engedte, hogy átnézzem az étlapot, ő maga akarta kiválasztani számomra a legfinomabb vacsorát. Óriási tálon kihozta a marhasültet zöldséggel. A hús finom fűszeresen, szaftosan, kívül sült, belül véresen, omlósan, nagyon jól el volt készítve. A hozzá tálalt sült zöldségek pedig pompásan illettek a feltéthez. Életemben nem ettem még ilyen finom vacsorát, azóta sem.

Szabolcs legénykorában falta az élet örömeit. Szébbnél szebb lányoknak udvarolt, persze mindig másnak. Elkényeztette őket, csupa előkelő éttermekbe vitte a lányokat vacsorázni, mert akkor a pincér szakma már jól jövedelmezett. Sokszor nálam töltötték a hét végét a balatoni nyaralónkban, hol ismerős, hol új partnerekkel lepott meg bennünket. Férjem nem vette rossz néven a sok vendégeskedést, mert Szabolcs vele is, mint mindenki, tisztelettudó és figyelmes volt. Egyet azonban nagyon nem akart Szabolcs: nőülni. Amikor a lányok ezt észrevették, lassan elpártoltak mellőle. Pedig volt közöttük egy-két lány, akit mi is szívesen fogadtunk volna sógornőnként a családba. De Szabolcs hallani nem akart a házasságról. Olyan „későn érő típus” volt. Szívesebben linkeskedett.

Zoltán bátyánk, aki Németországban él, ott is alapított családot, és aki a testvéreivel szemben mindig is kimagaslóan felelősségteljes magatartást tanúsított, és tanúsít ma is - de modora kissé nyers, indulatos -, egyszer elkapta Szabolcsot és felszólította, hagyja abba a linkeskedést. Nőülj meg! – parancsolt Szabolcsra, itt az ideje, hogy megkomolyodj, mindjárt harminc éves leszel! Szabolcs ezen nagyon elgondolkodott.

És ekkor szólt bele életébe a sors: összetalálkozott gyerekkori szerelmével, és újból örült szerelembe esett. A lány akkor már gyűrűs menyasszony volt, de a szerelem nem ismer akadályt, az eljegyzést felbontotta, és rövidesen összeházasodtak Szabolccsal. Az ifjú pár Pécelen lakott, a feleség édesanyjánál kialakított, önálló lakásban, oda is vitték haza a Rókus kórházban 6 hónapra megszületett, sokáig inkubátorban tartott kislányukat, Nórikát. A koraszülött baba 90 dekásan jött a világra, a szülők nagyon izgultak, nehogy megvakuljon a kislány a hosszú ideig tartó inkubátorozás miatt. De szerencsére a szeme ép maradt a gyermeknek.

Eleinte sem a szülők, sem az orvosok, ápolók nem vették észre, hogy baj van. Néhány hónapos volt Nórika, amikor feltűnt, hogy nem úgy mozog, mint a többi gyerekek. Rohantak vissza a kórházba, ahol hamarosan megállapították, hogy a születés közben elszenvedett oxigénhiány miatt a kislány agyának egy része megsérült. Nemsokára kiderült, hogy Nórika halmozottan fogyatékos: súlyosan mozgáskorlátozott és enyhén értelmi fogyatékos. Az anyja intézetbe akarta adni a sérült gyereket, Szabolcs ezt nem engedte. Házi terápiákkal

próbálkoztak: úszás, gyógytorna, masszírozás, lovaglás. Rengeteget foglalkoztak Nórival, a hétnek nem volt olyan napja, amikor ne vitték volna őt valamilyen gyógyító foglalkozásra.

Közben vettek egy telket Szabolcsék Pécelen, és építkezni kezdtek. Nagyon szép házat terveztek, olyan szinteltolós megoldásokkal, ami egyedivé tette az épületet. Csak éppen Nóri mozgáskorlátozottságára nem volt tekintettel a tervező. Az építkezést a feleség irányította, nem lehetett könnyű dolga a kivitelezőkkel a beteg kislány mellett. Szabolcs pedig pénzkereső géppé vált, dolgozott éjjel, dolgozott nappal, az építkezés nyelte a milliókat.

A kész házat azonban nem sokáig tudta élvezni a család, mert közben a házasság megromlott. A feleség idegei felmondták a szolgálatot, és egyszerűen kilépett az életükből. Jogom van élni, hangoztatta, és Szabolcs ezt a kívánságát tiszteletben tartotta.

Szabolcs teljesen kikészült, amikor rádöbbsent, hogy a feleség elhatározása végleges és visszavonhatatlan. Az új szituáció egész életét megváltoztatta. A vendéglátós munkaidő beosztás nem tette lehetővé Nóri ápolását, ezért Szabolcs pályát módosított. Elvégzett jónéhány természetgyógyász tanfolyamot, egyrészt azért, hogy otthonában végezhető munkával biztosítsa megélhetésüket, másrészt azért, hogy Nóri mozgását szakszerűen fejleszthesse.

Mire azonban a pecsétek megszáradtak az okleveleken, törvényileg megváltoztak a természetgyógyászok praktizálásának feltételei, és ezeknek a feltételeknek Szabi papírai nem feleltek meg. Ismét pályamódosítás következett, beiratkozott egy gyógymasszőri tanfolyamra, és átképezte magát masszörnek. Megvásárolta az ehhez szükséges berendezéseket, kellékeket, és megnyitotta otthonában a masszőrszalont.

Eközben a válóper befejeződött, később a házat eladták, a vételárat elfelezték, és Szabolcs vásárolt egy kisebb, eléggé lerobbant családi házat, szintén Pécelen. Új otthonát nagyon szépen rendbe hozatta, meleg, barátságos lakást alakított ki magának és Nórikának. Felszereltetett mindenféle kapaszkodó korlátokat Nóri közlekedésének megkönnyítésére. Családi rábeszélésre és családi közbenjárással beíratta Nórit a Pető Intézetbe, ahol a mozgásjavítás mellett iskolai oktatás is folyt, és a nem bejáró gyerekek hétközben ott is lakhattak. Nóri ekkor 8 éves volt. Előtte – mivel iskolaköteles korú volt - egy éven át naponta utaztatták Pécelről Rákosligetre, onnan iskolabusszal Csillaghegyre, a sérültek nappali ellátását biztosító legközelebbi magánintézménybe, ahol az első osztályt – úgymond – elvégezte. A Pető Intézetben újra elsős lett, de eredményei nem tették lehetővé, hogy második osztályba lépjen. Szabolcs ezen egyáltalán nem bántódott. Legalább jól megtanul olvasni, vigasztalt bennünket. Nóri csak hétfőtől péntekig volt az intézetben, péntek délután Szabi mindig hazahozta őt, és csak hétfőn reggel vitte vissza, hogy minél többet együtt lehessenek.

Nórit két év múlva eltanácsolták a Pető Intézetből. Zavarta a tanítási órákat, nem tudott sokáig odafigyelni egy-egy témára. Egy évig még „kegyelemből” ott lehetett, magántanulóként, úgy, hogy mi szereztünk neki heti 6 órában egy gyógypedagógust, aki délutánonként egyénileg foglalkozott vele. Látogatásaim során nem egyszer tapasztaltam, hogy Nóri kinn ül a folyosón a fallal szemben, mert oda tolták kerekesszékestől, büntetésben volt. Ezen kívül mozgásában sem sokat fejlődött, a Pető módszer nála nem vált be.

Magdi húgom segítségével, aki az Oktatási Minisztériumban dolgozott, és nálunk nagyobb rálátással rendelkezett az oktatási kérdésekre, kiválasztották a szülők Nóri új iskoláját Sályon. Volt ugyan közelebb is intézet sérült gyermekek számára, de egyik sem csupán a

mozgássérültek fejlesztésére specializálódott, hanem mindenféle, halmozottan és súlyosan sérült fogyatékosokat ellátó gyerekotthonok voltak ezek, és egyikben sem folyt iskolarendszerű oktatás. Egy jópár ilyen gyerekotthont végigjártak Pest megyében, és mindegyikre azt mondták, hogy ide aztán nem. Így esett a választás az ország egyetlen olyan bentlakásos iskolájára, amelyet mozgássérült gyerekek fejlesztésére hoztak létre. Nőrit a vele egykorúak 7 fős osztályába, az ötödikbe sorolták be, elfogadva, hogy ő az értelmi fogyatékosága miatt egyéni tanterv szerint haladjon.

A Péceltől 200 kilométer távolságra eső Sályról Szabolcs Nőrit szintén minden hétvégén hazahozta, nem törődve jégesővel, hófúvással, kánikulával, csúszós utakkal. Jó kis programokkal tarkította az utazást hazafelé, mindig megálltak Mezőkövesden, hogy Nőrit a Zsóri gyógyfürdőben kilubickoltassa, vízalatti gyógytornaórákat adjon neki. Később megálltak egy étteremnél, megvacsoráztak, és boldogan tértek haza otthonukba, ahol a kutyák már nagyon várták Nőrit.

Szabolcs ugyanis beszerezett egy labrador jellegű kutyát terápiás célokkal. Csöpi, a fekete labrador nagyon szerette Nőrit, de terápiára nem volt hajlandó. Helyette inkább összeállt egy fehér puli fiúval és nemsokára megkölykezett. A kiskutyák sem a labrador, sem a puli fajhoz nem hasonlítottak, de nagyon édesek voltak. Egy fehér kölyköt megtartottak Szabolcsék, ő lett Szepi. Csöpi és Szepi ma is élnek, és Nóri a mai napig emlegeti kutyáit.

Annak érdekében, hogy Nórinak hét végén is legyen gyerektársasága, apja néhányszor elhozott magával az intézetből egy mozgássérült kisfiút is. Megható volt hallani, amit elmesélt Szabi, hogy a két béna gyereket egyenként vitte a medencébe, vagy az autóból be a lakásba, a templomba, az étterembe vagy a cirkuszba.

Nóri boldog volt édesapja gondozása alatt, ritkán látott édesanyját nemigen emlegette. Szabolcs pedig attól volt boldog, hogy kislánya jókedvű, kiegyensúlyozott, állandóan kacag és csacsog. Nem vették észre Szabolcsra a boldogtalanság szikráját sem. Büszke vagyok öcsémre, hogy fogyatékos kislányát nem szégyellte, minden családi, egyházi vagy világi rendezvényre vitte magával, egyenjogúként kezelte, készenlétben állva, hogy kiviszi, ha Nóri a műsort hangos közbeszólásaival vagy kényszeres nevetésével zavarná. Nóri ezt a maga módján meg is hálálta, a programokban egyre inkább fegyelmezett résztvételt tanúsított.

Szabi sokat játszott Nórival. Néha felnőttes, komoly játékokat. Hogy például Nóri az otthoni étteremben az élelmezésvezető, és megmondja, mi legyen aznap a menü, s ahhoz mit kell a boltban megvenni.

Egyszer meg Nóri volt a doktornő, Szabolcs a beteg.

„Mi baja? Hányt?” - kérdezte a doktornő a beteget.

„Hánytam bizony”, felelte Szabolcs. „Este kicsit sok vodkát ittam, és utána kimentem hányni. Egész éjjel havat hánytam.”

„Nem is lehet havat hányni” – válaszolta nagy komolyan Nóri.

Szabolcsék minden nyáron nálunk nyaraltak a balatonfüzői hétfégi házunkban. Ha jó idő volt, ebéd után lementünk a strandra, Nóri nagyon élvezte nemcsak a vizet, de a homokozót is. Az utat a strandig végigénekelte: legkedvesebb nótája a pancsoló kislány volt, aminek minden versszakát hibátlanul tudta. Megtanítottam neki az Evezzünk a Balatonba kezdetű éneket, ezt is hamar megtanulta, utána ezt zengedeztük. Otthonról este az ablakból is, jó hangosan, hogy meghallják a halak.

Nóri nagyon élvezte a vizet. Volt olyan eset, hogy a 20 fokos vízből sem akart kijönni, apja közben lilára fagyott. Könnyű volt a mozgás a vízben, nagyon tetszett neki. Utána fagyiztunk, lángosokat vettünk, limonádét ittunk, hamar este lett. A pénztárosok, büfések már látásból ismerték Nórikát, mindig beengedték a strandra jegyváltás nélkül, a lángosára pedig dupla adag tejfelt és sajtot kapott. Egyszer odajött hozzánk egy ismeretlen fiatal hölgy, és hozott Nórinak egy nagy adag fagyit.

A homokozóban Nórinál sokkal kisebb gyerekek játszottak, akik őszintén megkérdezték Nórikát, miért nem tud járni. Nóri lesütötte a szemét, szégyenlősen hallgatott, apja válaszolt helyette. Ez a jelenet mindig eszembe jut, mert érdekes fordulatot vett a szereposztás akkor, amikor Nórit édesapja már nem tudta elkísérni a nyaralásba, és én vittem őt a homokozóba. Az idegen gyerekek egy kicsit bámulták a kislányt, majd feltették a szokásos kérdést: miért nem tudsz járni? Nórika komolyan válaszolt: azért, mert mozgássérült vagyok. Ilyennek születtem. Nagyon meglepődtem, Nóri először válaszolt – szégyenkezés nélkül – a feltett kérdésre. Aztán a homokozót megunta, soha többé nem akart oda menni: nagylány lett.

Van egy rosszlelkű történetem is ezekről a jól sikerült nyaralásokról. Kiírom magamból, hátha megnyugszom tőle. Elhatároztuk, hogy másnap délelőtt elmegyünk Veszprémbe, az állatkertbe. Azon a héten Nóri mellett ott nyaralt a két, vele csaknem egykorú unokatestvére, Noémi és Ábel is. Közösben megterveztük a programot: nyolckor felkelés, 9 óráig fürdőszoba, öltözködés, kilenckor reggeli, 10 órakor indulás Veszprémbe. Nekem korábban kellett felkelnem, hogy megtehessem a másfél órás sétámat a kutyámmal, de a reggelire hazaérek, ígértem nekik. Azt is elmondtam, hogy azért nem tudunk később indulni, mert 1 órára szeretnék hazaérni, hogy az ebéd időben kész legyen. Megkérdeztem Szabolcsot, keltsem-e őket másnap reggel nyolc órakor. Nem kell, felelte öcsém, nyolckor ők már mindig fenn vannak.

Hazaértem a kutyasétából kilenckor, ahogyan ígértem. Fenn az emeleten, ahol a vendégek laktak, nagy csend. Csak a tévé hangja hallatszott le. Felmentem megnézni, mit csinálhatnak olyan csendben. Mindenkit pizsamában, ágyban találtam, onnan nézték a tévé műsorát. Megsürgettem őket, hogy most aztán ki az ágyból, be a fürdőszobába, mert elcsúsztunk a programmal, legkésőbb fél tizenegykor indulni kell. Tíz órakor ismét rájuk néztem: mindenki az ágyban, pizsamában nézik a televíziót. Begurultam és közöltem, ezek után nem tudok velük tartani, mert annyira elcsúszott az indulás ideje, hogy nem leszek kész az ebéddel időben. Rettenetesen megsértődtem, mert nagyon szerettem volna elmenni az állatkertbe.

Valamikor dél körül el is indultak – természetesen nélkülem. Én megfőztem az ebédet, megebédeltem és elkezdtem zokogni. Mint amikor Szadán rám nézett a kakas. Lehúztam a redőnyöket, és sírva lefeküdtem. Mély álmomból arra ébredtem, hogy megjöttek az állatkertből vendégeim. De mivel magamra csuktam az ajtót, és látták, hogy a redőnyök is le vannak húzva, lábujjhegyen felmentek az emeletre. Én mérgemben nem szóltam nekik, hogy itt van lenn a konyhában az elkészített ebédjük: a rántott hús és petrezselymes krumplicsuszalátával. Aznap nem mertek a szemem elé kerülni, én sem mentem fel hozzájuk az emeletre. Hogy mit vacsoráztak, fogalmam sincs, de az emeleten volt egy frigidér, teletömve kajákkal, csak nem maradtak éhen.

Másnap tisztáztuk a sértődésem okát. Elmondtam nekik, hogy ha valaki vendégségbe megy, nem csak az a fontos, hogy ő jól érezze magát, hanem az is, hogy vendéglátója is. Ezt megértették, nem maradt bennük harag, legalábbis remélem.

Szomorú folytatása testvéremről szóló emlékeimnek Szabolcs betegsége. Először azt vette észre, hogy a bal lábát nem tudja úgy mozgatni, mint régen. Klattyog – mondta, és mindig belerúg a szőnyegekbe.

Arra gondolt, hogy amikor Nórival a „Sós zsákot vegyenek” című tornagyakorlatot végezte, meghúzódhatott valamelyik ínszalagja. De a lába egyre gyengült, majd elkezdett klattyogni a másik is. Sokszor már úgy tudott csak az autóba beülni, hogy kézzel segített magának a lábait beemelni.

Jelentkezett Pécsen egy felsőfokú végzettséget nyújtó főiskolára, levelező tagozatra. Egy ilyen iskolalátogatási útja alkalmával felkereste a híres pécsi professzort panaszával. A professzor Szabolcsot alaposan kivizsgálta, és a zárójelentésébe ezt írta: ALS betegség nem kizárható.

Erről a betegségről azelőtt mi sohasem hallottunk. Amyotrophias Lateral Sklerozis, vagyis ismeretlen eredetű idegbénulás, magyarázta Szabolcs, de a diagnózist nem hitte el. Mi, testvérei persze rögtön nekiestünk számítógépeinknek, hogy minél többet megtudhassunk a lehetséges betegségről. Szabinak is volt már akkor egy régi számítógépe, főleg Nórinak szánt játékprogramokkal, de internetes kapcsolata még nem. A neten talált információkat mi szállítottuk Szabolcsnak.

Megtudtuk, hogy a bénulás – mivel ismeretlen az eredete – nem gyógyítható és visszafordíthatatlan. Lentről felfelé haladva bénul a test, a túlélés átlagosan 1-3 évre tehető. Végül a betegek megfulladnak, mert a légzőszervek is lebénulnak.

Találtunk a neten egy olyan embert, aki Angliában él, és már 15 éve szenved ebben a betegségben. Az nekem elég! – kiáltott fel Szabolcs boldogan. Még tudott autót vezetni, amikor beutaltatta magát a Szent István kórházba, további vizsgálatokra. Mert az ALS diagnózis nem volt megerősített orvosi vélemény, csak feltételezés. És Szabolcs nem is hitte el.

Nagyon lelkiismeretes orvosi kivizsgálásban és kezelésben részesült. Ami vizsgálati módszer csak létezik, mind elvégezték rajta. Egyszer orvosának bevallotta, hogy fiatal korában lueszfertőzésen esett át, arra gondol, hogy most ennek a következményei okozzák panaszait. Ez volt az első, amit megnéztünk, válaszolta orvosa, és az eredmény negatív lett. Orvosai komoly szaktekintélyekkel vették fel a kapcsolatot a gyógyítás reményében. Végül megerősítették a korábbi feltételezést: ALS betegségről van szó.

Az István kórházból továbbutalták rehabilitációs szándékkal az Újpesti kórházba, kétszer is be kellett feküdnie néhány hétre, közben Hévízen is volt. Az orvosa a második kezelés után közölte velünk: keresnünk kell Szabolcsnak egy ápolóotthont, a kórház nem tudja tovább ott tartani.

Szabolcsnak a kórházi kezelése alatt is csak azon járt az esze, hogyan tudná Nórikat hazahozatni Sályból a hétvégeken. Pedig meg volt szervezve Nóri ellátása akár egy esetleges betegség idejére (a beteg gyerekeket haza kellett vinnie a szülőknek, amíg meg nem gyógyulnak) és a tanítási szünetekre is, amikor az intézet bezárt. Tiszafüreden, egy református ápolóotthonban biztosított neki helyet Szabolcs, Magdi húgom segítségével. A tiszafürediek vállalták Nóri szállítását is. De Szabolcs akkor volt nyugodt, ha a kislányt Pécelre szállítják a

nagymamához, akit Nóri nagyon szeretett, és a nagymama erőn felül gondoskodott kis sérült unokájáról.

Amikor Szabolcsot végleg kiadták a kórházból, gondoskodni kellett ellátásáról. Így került sor szerződéskötésre egy közhasznú tevékenységet végző intézménnyel, az ESÉ-vel. Ez az ápolóotthon, a péceli Egymást Segítő Egyesület főleg idős, magatehetetlen emberek ellátására szakosodott, természetesen térítés ellenében. Először Szabi az isaszegi egységükbe, rövid idő után pedig a péceli ápolóotthonban helyezkedett el, ahol Ágica is dolgozott.

Hálás köszönet illeti meg elsősorban is Ágicát, Szabolcs barátnőjét, aki a betegség ideje alatt nemcsak Szabolcsról, hanem Nórikáról is – anyaként – gondoskodott. Nóri Ágicát nem egyszer Anyunak szólította. Őt testvérünként, sógornőnként örökre a szívünkbe zártuk.

Máig is hálával emlegetjük az ott dolgozó ápolók, segítők, orvosok és az egész személyzet nevét is. Szabit szinte testvérükként gondozták, megkülönböztetett figyelemben részesítették, nagyon szerették őt. Odafigyeltek mindenre, arra, hogy ne legyen felfekvése, hogy pszichológus foglalkozzon vele, gyógytornáztatták, masszírozták, naponta felhívták helyette Nórikát, és beszámoltak állapotáról, mert akkor Szabolcs már beszélni is lassabban tudott.

Nehezen írom emlékeimnek ezt a részét. Szabolcs már három éve nincs közöttünk, mégis minden alkalommal könnyeimmel küszködöm, amikor a géphez ülök, hogy írástomat folytassam. Megpróbálom tömöríteni a történetet, Magdi húgom ugyanis megígérte, hogy kiegészíti mondanivalónkat.

Szabolcs már kerekesszékkal tudott csak közlekedni az első karácsonykor, amit az ápolóotthonban töltött. Beszélni még tudott, de a szavakat nehezebben formálta, mint korábban.

Karácsonyra emlékezvén meg kell említenem két nagylelkű volt főnöke, Aliz és Tamás nevét.

Aliz gondolt arra, hogy Szabolcs a karácsonyt nem töltheti otthonában, ezért az ünnepek előtt kocsonyát főzetett kilencven személy részére, és azt ki is szállíttatta Pécelre az otthon lakóinak. Köszönjük Neked, kedves Aliz! Ugyancsak korábbi vendéglátós kollégája volt egy másik munkahelyén Tamás, aki munkatársával többször is meglátogatta, és egy nagy összeget vitt ki neki karácsonyra. Azt is megkérdezte, hogy mi lenne Szabi kívánsága, milyen formában tudná folyamatosan támogatni őt. Szabi azt kérte, hogy Nórika tiszafüredi lakhatási költségeihez járuljon hozzá, amelyet Tamás Szabolcs halála után is, még további két éven át havi rendszerességgel fizetett, még azután is, hogy Nórikát kivették onnan. Neki is hálával tartozunk.

Visszatérve a karácsonyra, Szabolcs kapott tőlünk egy laptopot ajándékba. Óriási ötlet volt, már nem tudom, melyikünk találta ki. Mindjárt dobok egy hátast! – örömködött öcsénk, és pillanatok alatt megtanulta a számítógépét kezelni. Állandó levelezésbe kezdtünk, tudott e-mailt küldeni Nórinak, böngészhetett egész nap a neten, nagyon jól le tudta magát foglalni a géppel. Az ajándék megtette a hatását: Szabolcs élete új értelmet kapott.

Sokat viccelt Szabolcs a betegsége idején velünk is, de sorstársaival, gondozóival is. A mechanikusan működő kerekese széke helyett tavasszal kapott egy elektromos meghajtásút, amivel szabályozni tudta a sebességet, és hirtelen fékezni is lehetett a székkal. Persze mi nem

vettük észre először a székcserét, kerekesszék, kerekesszék, egyforma szörnyűség volt számunkra.

A szobájában volt, amikor meglátogattuk, és kérte, toljuk ki őt a folyosóra. A folyosón akartuk volna tovább tolni a társalgó felé, de Szabolcs begyorsított, és elhúzott előttünk, mint egy csík. Egy pillanatra nagyon megijedtünk, de öcsénk hirtelen lefékezett, és nagyokat kacagott sóbálvánnyá dermedt képünkön. Akkor vettük csak észre a mindenféle gombokkal felszerelt csodajárgányt, amit rögtön elneveztünk trabantnak.

Zoltán bátyánk többször hazajött Németországból azzal a céllal, hogy összeszervezze Szabolcs és Nóri találkozását. Ilyenkor elhozta Nórit Sályból, elvitte az ápolóotthonba édesapjához, majd hazavitte Nórikát Szabolcs lakásába, megvacsoráztatta, beszélgetett vele, együtt imádkoztak, majd a kislányt lefektette aludni. Másnap vagy harmadnap visszavitte őt Sályba.

Egy ilyen együttlétről szól Zoltán e-mailben küldött beszámolója, amit most ide beszúrok.

Zoza levele

Otthonlétem első estéjén kierőszakoskodta Nórika, hogy még egyszer Ágicánál aludhasson. Ennek én nem nagyon örültem, féltem, hogyan fog folytatódni, ami így kezdődik, de beadtam a derekam, mert mindenki Nórika pártján volt. Azt azért megígérttem Nórival, hogy másnap szó nélkül jön haza velem aludni. Kezet is adott rá.

Másnap estefelé nagyon elcsöndesedett Nóri. Aztán, amikor indulni kellett Szabolcstól, mondtam, hogy "Na, gyere Nórá, indulunk.", mire ő: "Nem nagyon lesz az úgy jó.", és kezdődött újra az erőszakoskodás. Pont akkor hívta fel Szabolcsot a volt felesége. Hogy miről beszélgettek, nem tudom, de Szabolcsnak nagyon megnyúlt az arca. Aztán Nórika vette át a telefont, és a meghallott szöveglányokból kivettem annyit, hogy "Nórika, ragaszkodj ahhoz, hogy még ma este visszavigyenek téged Sályba." Na, ettől aztán Nórikának sem növekedett meg a kedve hozzám, és megígértette Ágicával, hogy ő is eljön velünk a Pesti utcába (Szabolcs házába). Nem nagyon értettem, hogy Ágica velünk fog-e aludni, vagy sem. Úton hazafelé (Ágica busszal jött) máris tervezte Nóri, hogy ki hol fog aludni, ő persze Ágica mellett. Na, mondom magamba, nem nagyon lesz az én Nórikázásomból sem semmi. Nóri teljesen föl volt dobva, a színészkedés és hiszti egész skáláját végigjátszotta, hogy legyen meg az ő akarata, mint a Miatyánkban.

De végül is eltűnt Ágica, és lefeküdtem Nórika mellé. Olyan szelíd volt, mint a kisbárány, de egy oktávval magasabban csipogott, mint szokott, és egész testében remegett az idegességtől. Mit csináljak, mit csináljak? Elkezdtem a beszélgetést:

"Nórika, szoktál te elalvás előtt imádkozni?"

"Igen."

"Egyedül, vagy valaki mással?"

"Egyedül."

"Magadban, vagy hangosan?"

"Hangosan."

"Most is akarsz?"

"Most is."

"Egyedül, vagy velem?"

"Veled."

"Na, akkor kezdjük. Én kezdem, te folytatod, aztán megint én jövök, majd megint te, és így fölváltva imádkozunk, jó?"

"Jó."

Elkezdtem: "Aranyos jó Isten, vigyázz nagyon édesapára...", - és vártam egy kicsit.

Nóra folytatta: "Mert apu nagyon fontos." - és abbahagyta.

Majd megint én (Nóra nevében): "És vigyázz rám is, mert én is nagyon fontos vagyok."

Erre Nóri azonnal hangosan rávágta, hogy "Iiiigen!", de még az izmai is megfeszültek örömeiben.

Aztán felsoroltuk a fontos embereket, akikre vigyázzon a Jóisten, egyet én, egyet ő, fölváltva: És Zsuzsi nénire is, és Nóra is, és Csabára is, és Ábelre is, és nagymamára is, és anyura is, és Pali bácsira is, és Mátéra is, és Fatimára is, és Ágicára is, és Edinára is, és Orsikára is, és Petire is..., aztán valamikor, amikor már senki sem jutott az eszünkbe, mert már felsoroltuk az egész családot, kimondtam, hogy "Ámen."

Nóra már teljesen nyugodt volt. Átölelt, simogatni kezdett, és mondta, hogy

"Zoa bácsi, én nagyon szeretlek."

"Én is téged, Nórikám."

"Petit is nagyon szeretem."

"Szerintem Peti is nagyon szeret téged."

"Peti nagy hóhányó."

"De te is az vagy ám, Nórikám!" Erre nagy nevetés:

"Mi kezet foghatunk egymással."

"Hát, ti aztán kezet foghattok egymással, ti két hóhányó."

Erre Nóri: "De Orsi se kutya ám!"

"Nem bizony! Csak vigyázz, hogy ki ne kaparja a szemed a nagy petiszeretésed miatt!"

(Megjegyzés: Peti Orsi férje.)

Aztán végül is elaludtunk. Kilenc órát aludtunk egyfolytában.

Edit folytatja

Hát így szólt a tudósítás. Szabolcs nagyon boldog volt, hogy láthatta kislányát, hogy Nórika találkozhatott nagybátyjával, Zozával, pótanyukájával, Ágicával és unokatestvéreivel (Zsuzsi gyerekeivel).

Rövidre zárom Szabolcsról szóló emlékezésemet: öcsénk a karácsonyt követően még hét hónapig élt, egyre rosszabb állapotban. Élete vége felé lebénultak a hangszálai, a nyelvcsőve, beszélni, enni, inni nem tudott. Gyomorszájában keresztül kellett szegényt táplálni. Légzőszervei bénulásakor először oxigénpalackot kapott, majd lélegeztető gépre kellett tenni őt. Végül leállt a szívverése.

Ágica az utolsó percig kitartott mellette, a karjaiban halt meg Szabolcs testvérünk.

Magdi kiegészítései

Szabi gyerekkoráról nekem kevés közös emlékem van. Akkor kerültem el otthonról a bentlakásos gimnáziumba, amikor ő született. A nyári és téli szünetekben persze otthon voltam, és ilyenkor mi is beszálltunk a kicsik gondozásába. Zsuzsit és Szabit – de talán még Barnit is – minden ebéd után le kellett fektetni Anya hálószobájában. Addig nem lehetett

kimenni, míg el nem alszanak. Ezekre a várakozásokra emlékszem a legélénkebben: mellénk fekvé simogatom őket, közben reménykedve hallgatom, hogy egyenletesen szuszognak-e, ha igen, csendben megmozdulok, hogy kisurranjak mellőlük, de pechemre valamelyikük mindig megszólal: ne menj még ki.

Szabi aranyos, huncut mosolyú és nagyon szép kisfiú volt. Ifjú korában pedig olyan szép volt, hogy akár színész is lehetett volna. De ahogy Editke is írta, ő egészen felnőttkoráig utált tanulni. A tanulásával kapcsolatban három történetem is van.

Az egyik: Otthon vagyok, Szabi ötödikes, délután a történelmet magolja hosszan, és Anya megkér, hogy én kérdezzem ki. Hát semmit nem jól tud felmondani, csak értelmetlen szavakat, mondatokat nyökög. Akkor én már pedagógia-szakos egyetemista voltam, és amikor elolvastam az aznapra feladott részt, elhűlve láttam, mi van a tankönyvükben: egyetlen leckében legalább 20 szakkifejezés, mint osztályharc, társadalmi réteg, munkásosztály, kapitalizmus, tőke, imperializmus, meg elméleti definíciók. Kérdezem, legalább azt érti-e, amit mondott, és mivel nem a válasza, hogy mit jelent ez a szó, mit az. Az eredmény lesújtó. Erre kiválasztottam a lecke három legfontosabb mondatát, a lehető legegyszerűbb megfogalmazásban ezt a hármat értettem meg vele, ezt jól el is mondta. Sajnáltam Szabit. Kértem Anyát, hogy ma több tanulást ne akarjon tőle, ne kérje számon az egész leckét, s a jövőben minden alkalommal csak egy-két új kifejezést tanultasson meg Szabival, de azt alaposan. Biflázást pedig egyáltalán ne engedjen.

Édesanya valamit megfogadott ebből: nem tanult vele délutánonként. Ezután Kier Karcsi öreg tanár bácsihoz járatta Szabit korrepetálásra (engem ő németre tanított gimis koromban egy nyáron két hónapig, mielőtt Zozához kimentem volna Freibergbe, abban nagyon jó volt), de gyanítom, hogy ez a szegény öreg bácsi se tudta a történelemlecke lényegét megértetni, és Szabinak más tantárgyak tanulásában se tudta felkelteni az érdeklődését. Maradt a bukdácsolás és a cseles elkerülése minden olyan erőfeszítésnek, ami tanulást igényelt volna, egészen felnőttkoráig.

Ahogy Editke írta, felnőttkorában gyógymasszőri tanfolyamra akart beiratkozni, de nekem bevallotta, hogy fél, mondván, hogy ő mindig olyan hülye volt, nem tud majd levizsgázni, ezért nem akar fölöslegesen annyi pénzt kidobni az ablakon. Bízattam, hogy nem hülye, csak nem tud tanulni. Megint elővettem a tudományomat, hogy is csinálja: nem tanulni kell, hanem kicsi adagokat megtanulni. Előbb a legfontosabbakat válassza ki, azt aztán holtbiztosra tanulja meg, és a többi mindig a már tudott dolgokhoz kapcsolja. Egy új tárgynál előbb a tartalomjegyzék témáit elemezze, ezt tanulja meg, és minden alkalommal maga találja meg az összefüggést az aznapi részfeladat és az egész anyag célja között. Ha már megvan a fejében a váz, az új és új dolgokat csak a helyére kell raknia. Nagyon akarta Szabi ezt a tudást, megfogadta a tanácsaimat, és be is jött neki – mindkettőnk öröme.

Beszélgetéseink során e siker után együtt tanakodtunk Szabi jövőjéről: mi érdekli igazán, mit is szeretne legszívesebben csinálni az életben. Azelőtt nemigen tervezte az életét, ahogy jöttek a problémák és a lehetőségek, azokhoz alkalmazkodott. Hagyta, hogy sodorja az élet. Akkorra már kész volt a saját kezébe venni életének irányítását. Mondta, hogy az egészséges életmód érdekli, és az, hogy másokat hozzásegítsen egészségük megőrzéséhez. Ennek volt jele, hogy korábban bioboltot nyitott Pécelen, ahol egy kis beszélgető-sarkot is berendezett, ide ültették és teával kínálta a betérő vendégeket. Gyógyteákkal is foglalkozott Szabi: nagy tételekben beszerezte, és alkalmi munkásokkal csomagolták szép kis felcímkézett tasakokba otthon a garázsában, amelyeket aztán más bioboltokba is elvitt.

Belátta, milyen nagyon fontos dolog, ha továbbfejleszti magát, és diplomát szerez. Nem csak a papír miatt, hanem azért is, hogy ha esetleg valami fizikális ok miatt nem tudna már masszörködni, legyen egy csak „fejfel” végezhető munkalehetősége is. Evidens volt, hogy neki az egészségtan-tanár szak lenne a megfelelő irány. Ha nem alkalmaznák tanárként, elmehet például autósiskolába: az elsősegély-tanfolyamok oktatására mindig szükség lesz. Így jelentkezett Pécsre - többszöri elbátortalanodás és újbóli bizakodás után. A második félévet végezte el, amikor a betegsége miatt kimaradt. Idemácsolom Szabinak a főiskolai felvételéhez készített önéletrajzát:

Önéletrajz

1959. július 21-én születtem Budapesten, szüleim legfiatalabb (tizenegyedik) gyermekeként. Családunk Pécelen élt, ahol iskoláimat (az általános iskolát és a gimnáziumot) végeztem, s ahol azóta is lakom.

Érettségi után, 1977-től különböző munkahelyeken dolgoztam, 1979-től 1999-ig a vendéglátóiparban. Ezenközben előbb a felszolgálás-szakács-cukrász szakmákban technikus bizonyítványt, majd a felsőfokú vendéglátó-menedzser szakképesítést szereztem meg. A felszolgálói munkakörtől kezdve fokozatosan magasabb beosztásokba kerültem, s egy évtizeden át üzletvezetői munkakört láttam el egy budapesti étteremben.

A munkám mellett hobbi-szinten gyakorlatot szereztem a természetgyógyászat különböző területein (elsősorban a kiropaktika, a gyógynövényterápia, talpmasszázs alapjait tanultam meg különböző tanfolyamokon). Néhány éven át – prezentációkkal – egy bioboltot is üzemeltettem, amely kapcsán a péceli művelődési ház igazgatója az egészséges táplálkozással, életmóddal s a mindennapi életvitellel kapcsolatos témákban tanácsadás, előadások és konzultációk megtartására kért fel.

1990-ben megnősültem, 1991-ben gyermekem született, aki sajnos születése óta mozgásában súlyosan korlátozott. Mozcásjavításához magam is hozzájárultam a különböző mozgásterápiás módszerek megtanulása révén, majd 1999-ben elvégeztem a gyógymasszóri OKJ-s tanfolyamot is. 1998 óta gyermekemet egyedül nevelem, így én veszem igénybe a fogyatékcossága miatt meghosszabbított GYES-t.

Érdeklődésem egyre inkább a gyógyító, betegségmegelőző, egészségvédő és egészségneveléssel kapcsolatos területek felé terelődött. Ezeket az ismereteimet folyamatosan fejlesztem tovább, s ennek érdekében 2000 óta tagja vagyok a Magyar Természetgyógyászok Szóvcetségének. A Szóvcetség szervezésében különböző alternatív mozgás- és masszázsterápiás továbbképzésekben vettem részt, amit azóta is sikerrel alkalmazok.

Az egészségntantanári szakképzettség megszerzésével ennek az érdeklődési területemnek a további elmélyítését, bővítését remélem, s ennek birtokában a jövőben az egészségmegőrzés érdekében iskolában szeretnék dolgozni, egészségnevelői munkakörben.

Pécel, 2004. február 25.

Faragó Szabolcs

Szabolcs önbecsülését megalapozta a sikeres masszőri működése, és hogy ment a főiskola is. Tehetséges volt, érzéke volt az emberekhez, a szolgálatkész természete mások segítésére predesztinálta. Akit a környezetéből ismertem, mondhatom, mindenki nagyon szerette és nagyra becsülte Szabit, a cigány takarítóasszonytól a pácienseiig, a volt munkatársain át, az egyetemen a diáktársaitól a tanszékvezető professzorig. Fogékony volt a telepátia és egyéb transzcendens jelenségek iránt, intuitív és érzékeny volt, annak ellenére, amit Editke is leírt, hogy hajlamos volt a dolgok felületes elbliccelésére is.

Szabival felnőttkorában kerültem nagyon szoros kapcsolatba. Inkább hasonlított ez amolyan anya-gyerek viszonyra, mint baráti kapcsolatra, de anyapótló, tanácsadó szerepem ellenére én is sokat kaptam tőle: megbecsülést, odafigyelést és azt a jó érzést, hogy tudtam segíteni.

Ide kívánczik Gabika utólagos megemlékezése

Legkisebb öcsém nekem csak SZABOLCSKA maradt, így becézve. Róla nehéz összeszorult torok nélkül írni. Amit eddig is olvastam róla, az is nagyon megható volt.

Három év óta sokszor elgondolkoztam azon, hogyan lehet az, hogy én mint legidősebb testvér a hetven évhez közeledve még itt vagyok, ő, a legkisebb pedig már negyvenhét évesen elment!? Ezek a dolgok titkok! (Nem a mi kezünkben van az „OFF”-gomb!) Bevezetésnek ennyi.

Tudom, hogy Szabolcska engem nagyon szeretett, ennek sokszor adta jelét. Példák: Egyik Újév reggelén éppen azt hiányoltam nagyon, hogy a gyermekeim nem hívnak fel, amikor csöng a telefon, és egy cérnavékony hang első szavai ezek: „BOLDOG ÚJÉVET GABI NÉNI”! (Kis Nórika volt.) Majd átadta a telefont apukájának, aki elmondta, hogy Nórika akart felhívni engem. Én nem tudtam könnyek nélkül megszólalni. Másik megtisztelő és megható emlékem: amikor szüleink nem éltek már, leendő feleségét nálunk mutatta be, egy nagy tortát mellékelve, amit ők sütöttek együtt.

Meggyőződése, hogy Édesanya után Szabolcska édesanyjaként szeretett, és én is egyre jobban szerettem őt, szinte fiamként, Nórikát pedig pótunokámként. (Anyák napján is kaptam tőlük virágot.)

Később csoda és példaértékű volt számomra, amilyen szeretettel Nórikával bánt, és az, hogy elvált felelőségéről is mindig szépen beszélt, soha nem panaszkodva, valamint ahogy meg tudott bocsátani neki, sőt bocsánatot kérni (!) anyósától is. (Talán én - a „profí hívő” (?) - nem biztos, hogy így tudtam volna tenni.)

Még egy emlék igen beleivódott a lelkembe: a péceli Mozaik-TV műsora. Ebben Szabolcskáról készítettek filmet: életéről, munkájáról mesélt. Ez a beszéd számomra nagyon értékes volt, mert keresztyéniségére és mentalitására jellemző tartalmú volt. A végén azt mondta, hogy este, mielőtt lefekszünk, lazítsunk egy kicsit, gondoljunk a napközben velünk történt jó dolgokra, és ha valakivel konfliktusunk volt – még, ha nem is kérte – bocsássunk meg neki, hogy „ne menjen le a nap a haragunkkal” (idézve a Bibliát). Így biztosan jól tudunk majd aludni. (Még sok szép emlék jön elé, de most talán elég az enyémeim közül ennyi.)

Magdi folytatja

Szabi nőstüléséig nemigen fordult hozzám tanácsért. Azt mindig elmesélte, hogy éppen kivel jár, hol és mit dolgozik, hol lakik, mennyit keres, mire költi. Ezekből a „mesékből” ugyanaz rajzolódott ki, mint amit Editke leírt. De egyvalamit ő nem említett: hogy pincérként Szabi már „gyógyított”: kézrátétellel el tudta mulasztani a fejfájást, és ezt a képességét a törzsvendégek (egyes színészeket név szerint emlegetett) gyakran igénybe vették. Szabi már ekkor érezte, hogy meg van áldva valamivel, de csak sok év múlva aknáztta ki tudatosan ezt a képességét.

Elmesélte Szabi szerelmének a történetét is, megosztotta velem az örömét és a gondjait, gyakran voltunk együtt családi alkalmakkor, és hozzánk is feljött sokszor megbeszélni a problémáit. Egyik házassági évfordulónkat – talán a 25. volt ez – az ő éttermében ünnepeltük. Éppen olyan kedves és szolgálatkész vendéglátónk volt, mint amit Editke is elmesélt.

Nórikával kezdődött a komolyabb aggodalom és együttgondolkodás, aztán az anyja távozásával jött a másik hullám a kislány 7 éves kora körül.

Sajnos el kell mondanom a rosszat is, hogy a kislány 5 éves koráig nem fogadták meg azt a javaslatomat, hogy vigyék el Nórikát a Gyógypedagógiai Főiskolára, hogy tanácsot kaphassanak a korai fejlesztés teendőiről, fogásairól. Ami keveset én magam tudtam az otthoni fejlesztésről, azt se fogadták meg: vagyis, hogy tegyék ki egy nagy szőnyegre a kislányt érdekes tárgyak közelébe, hogy maga próbálja meg elérni, amit kézbe szeretne venni. Vagy amikor már tudott ülni, azt például, hogy egy gurulós „járműbe” bekötvén tegyék lehetővé (kapaszkodók felszerelésével a falon), hogy oda tudjon gurulni, ahová szeretne. Ehelyett sajnos Nórika teljes kiszolgálását tartották magukra nézve kötelezőnek: Ha kellett valami neki, akkor Nóri ezt üvöltéssel jelezte, s addig üvöltött, amíg meg nem kapta. Így semmi se készítette erőfeszítésre, arra, hogy próbálkozzon, küzdjön, hogy megtapasztalja, hogy valamit – akár a legkisebb dolgot – a maga erejéből is meg tud oldani.

Példát is hozok arra, hogy a kíváncsivá tevés milyen hajtóerő. Egyszer egy fél délutánra feljött hozzánk Szabi az akkor már tizenvalahány éves Nórikával, hogy kitöltsük együtt a felvételi jelentkezési lapot. Szabi a fotelbe ültette, körbepárnázta, hogy el ne dőljön. Én foglalkoztam Nórival, de meguntam a mesét és az ücsörgést, s kérte, hogy adjak valamit a kezébe. Megkérdeztem Szabit, mit szólna ahhoz, ha nem adnám a kezébe a TV állvány alatti szekrényben lévő sakkjátékot, hanem bíztatnám, hogy maga másszon érte. S Nórikát nem segíteném a fotelból leszállni sem a szőnyegre: alacsony a fotel, puha a szőnyeg, nagy baja nem eshet. A kísérlet sikeres volt. Igaz, hogy fejjel lefelé landolt a fotelból, de hát lassan csúszott, és nevetve hasra fordult. Aztán nevetve csúszott az asztal alá, hogy a legrövidebb úton érje el a polcot, és bizony be-beütögette alulról a fejét az asztal lapjába. De a harmadik koppanás után már óvatosabban csúszott előre, és nemsokára ki is nyitotta a szekrényajtót, és ki is vette a sakktablát. Igaz, hogy az is kicsit fejbevágtá, mikor lerántotta, és szét is gurultak a figurák, de lehetett látni, hogy élvezte a kalandot, és a sakkfigurák összeszedésével is több tapasztalatra tett szert, mintha csak odatették volna a kezeügyébe.

Ezzel azt is érzékeltetni szerettem volna, hogy mivel Szabiék nem okosan szerették Nórikát, hanem „rabszolgaként” szolgálták ki, így érthető, hogy jobban ki is fáradtak az állandó ölbecipeléstől, hisztitől, készenléttől. Én ugyan nem voltam a lovaglások és egyéb különleges foglalkozások tanúja, de az biztos, hogy a sok-sok energiát a mindennapokban jobban is kamatoztathatták volna.

De volt később siker, öröm is. Egyszer elmesélte Szabi, hogy amikor egyik este kocsival mentek Sályból hazafelé, és kenyeret kellett volna még beszerezniük, mert tudta, hogy otthon már nem lesz nyitva semmi, azt kérte Nóritól, ő is figyeljen, és szóljon, ha lát valahol kivilágított üzletet. Nóri egyszer csak felkiáltott: itt állj meg Apu, itt egy pék. Ebből tudta meg Szabi, hogy Nóri ki tudja olvasni a rövidebb feliratokat. És ekkor érezte először, hogy kislánya a segítségére volt. Nagyon örült, boldogan mesélte el.

És ezután a kislány elsős olvasókönyvét is mindig a kezébe adta, azzal, hogy olvasson, hiszen már tud olvasni, és Nórika el is hitte, boldogan újságolta mindenkinek. Erre fel mindenki hajlandó volt egy pár percig vele foglalkozni, kibetűztetni a szavakat, és a sok örömteli együttlétnek az lett az eredménye, hogy egyre jobban meg is tanulta.

Itt ejtek szót Nórika nagymamájáról, akinél kezdetben laktak. Ő is rengeteget vigyázott Nórikára, és aztán később, a mamája helyett is rengeteget volt vele. Őszintén szerette ezt a kislányt, és Szabi mindig számíthatott arra, hogy fölviheti hozzá, ha halaszthatatlan dolga akad. Amikor pedig Szabi nagybeteg lett, a nyári és téli szünetekben, vagy ha beteg volt Nórika, szintén a nagymamája vigyázott rá az emeleti lakásában.

Mikor Szabi már sántikált, de még maga gondozta Nórikát, számtalan alkalommal kért meg engem, de másokat is, hogy vigyük fel ketten az emeletre Nórikát, s ilyenkor a nagymamával is beszélgettünk.

Akkor is velük – Nórival és a nagymamájával - voltam, amikor Nórika kulcscsontja eltörtött, és bevitte Szabi őt a Heim Pál kórházba. Az elesés úgy történt, hogy a kutya sétáltatásakor a pórázt Szabi Nórikának adta, ő pedig Nórikát „jártatta”. Amikor a pórázt a kutya megrántotta, az pedig Nórikát, Szabi nem tudta megtartani az egyensúlyát, így mindketten elestek. Ez lehetett a betegségének az első jele – 2004 karácsonya és az újév között, vagy az új év januárjában. Az az ominózus pécsi vizsgálat 2005 február végén történt.

Szabi nekem mindig elmondta, mikor megy Pécsre. (Néha tőlem kérte, hogy segítsek, vagy akár helyette én üssek össze valamilyen dolgozatot, ezért is érdekelt, vajon hogy fogadták, „hányast kaptunk”. Meg azért is számolt be nekem, mikor mi történt ott, mert a pótfelvételét én intéztem az ismerős tanszékvezető segítségével, akivel néha telefonon szakmai dolgokat beszélünk meg, mivel az egészségügy-tanár szak tervezésében velük együtt én is részt vettem.)

Azon a februári héten egy nappal később jött meg Szabi Pécsről, mint tervezte, mert az osztálytársai kapacitálták, hogy nézesse meg a sántaságát a klinikán. Mikor a diagnózist az orvos megmondta neki, engem hívott fel először telefonon, hogy elmondja – épp a minisztériumban voltam. Hát megszólalni is alig tudtam. Már akkor kerek perc megkérdezte, hogy ha ez a betegség halálos, hány év a lefutása. Szabi telefonos beszámolója szerint az orvos fél évtől tíz évig tartó, egyénenként változó tempójú intervallumról tájékoztatta.

Azután is mindig elmondta nekem Szabi a betegsége egyes fázisait, tüneteit, és kérte, hogy én legyek az a legközelebbi hozzátartozó, aki folyamatosan konzultál az orvosaival. Látogattam is őt, és minden helyen minden orvosával többször is megbeszéltem az éppen soron következő teendők miértjeit és hogyanjait. Hosszú lenne most elmesélni mindazt a sok izgalmat és akciózást, mindazokat az orvosokat és vizsgálatokat, diagnózisok és gyógy módok garadáját,

meg a tanakodásokat, a minden szalmaszálba belekapaszkodásokat, amin szegény Szabi keresztülment. Editke jól összefoglalta a lényeget. Most csak néhány fontos epizóddal egészítem ki betegségének a kórházi szakaszában történeteket.

Szabi tudatosan nem árulta el a pécsi diagnózist a Szent István kórházban. Míg bent volt, többféle más vizsgálatot is kezdeményezett, ezek némelyikére én kísértem el. Amikor az immunológiai intézet professzora is kizárta az őáltala ismert betegségeket, és már túl volt egy komoly (úgy emlékszem, vérplazma-szűrési) beavatkozáson is, amit a Lászlóban végeztek, Szabit rábeszéltem, hogy újból hívja fel a pécsi orvosát, és mondja el neki az eddigi gyógymódokat, a vizsgálatok eredményeit, és kérjen tanácsot, illetve konzíliumot. Már csak azért is, mert egy lassító, szintentartó gyógyszer azért létezett az ALS-re, amit a pécsi orvos írt fel először, és rendelt meg külföldről Szabi számára. A Szent István kórháznak természetesen tudnia kellett e gyógyszer szedéséről – és a további adagok felírása is csak rajtuk keresztül történhetett. Emlékszem, a kórház kertjében egy padon ülve hívtuk fel az orvost egy tavaszi napsütéses délelőtt. Az orvos mindenben elvileg támogató választ adott, felajánlotta, hogy Szabi oda is befeküdhet, de úgy döntött Szabi, hogy ne kerüljön Pécsre vissza.

Az Istvánban hol jöttek, hol mentek egymást követve az új és új orvosok, s egyik se ugyanazt mondta. Hétvégeken Szabit hazaengedték, hétfőre visszavárták. Eközben Szabi tájékozódott, mindenfélét összeolvasott, pl. egy időben a colontisztítást gondolta a legcélravezetőbbnek. Volt egy kifejezetten veszélyes „kalandja” is. Megszervezte, hogy időpontot kapjon egy paramedikális központban egy kivizsgálásra, amelyik a Városház utcában volt. A kocsija ott állt a kórház kertjében, nekem azt javasolta, hogy azzal menjünk, tőlem csak a ki- és beszállásának a segítségét, meg a járását támogató kíséretet kéri. És hogy az eltávozása titokban történjen.

Béla nem engedte, hogy a Szabi által vezetett kocsiba üljek. (Én nem félttem, mert egy héttel korábban még övele mentem el egy tankertészethez Kőbányára, amikor hazafelé ment a kórházból hétvégén. Neki is vettünk sok virágtövet, ő ezzel ment tovább - engem pedig a palántáimmal Ági vitt visszafelé, akit szintén érdekelt ez a jó kis kertészet.) És Szabi még ezután egy héttel is elvezetett kocsival Sályba Nórikáért – de ez a májusvégi út volt számára az utolsó alkalom. Mert vezetni ugyan még tudott, de ki- és beszállni már nem, Nórikát a kerekesszékből áttenni a kocsiba pedig végképp nem tudta már. A kapuját is ezért csináltatta át automata vezérlésre Szabolcs (Gergő ajándékaént), mert már jóval korábban is nehezen tudott ki- és beszállni.

Ibrahim és Gigi ment végül a kórházba Szabolcsért, és vitte-hozta őt a kocsijukkal, én pedig kísértem a vizsgálatokra, és hallgattam meg vele aztán a diagnózist is. Egy biorezonanciás módszer szerinti vizsgálatok alapján számítógépes ábrákon jött ki az eredmény, ami lesújtó volt. Kilenc vagy tíz féle anatómiai szervrendszer állapotjelzőit összegezték, és ebből 7 vagy 8 kapott az átlagosnál sokkal rosszabb osztályzatot. Az orvos háromféle homeopátiás szert is adott, de nem ígért gyógyulást. Szabi viszont ezeket a golyócskákat mégis rendszeresen szedte csaknem egy éven át, úgy rémlik, még a halála előtti tavaszon is kérte, hogy adjuk a szájába.

A másik megvalósított „akciója” Szabinak az OPNI-val (Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézettel) kapcsolatban volt. Ide az István kórházból biopsziára vitték, és ezt az eredményt nem hitte el Szabi (pontosabban: a leírását úgy értelmezte, hogy nem megfelelő helyen történt a kimetszés), ezért szerette volna megismételtetni a vizsgálatot. Több ismerőse

is mozgatott meg szálakat, amelyek mind egy ottani híres ALS-szakértő orvoshoz vezettek. Előtte viszont én a SOTE Neurológiai intézetében is kértem konzultációt, annak kapcsán, hogy azt a bizonyos Pécs által felírt gyógyszert itt, központilag kellett újraindítani, amiért minden 2 hónapban én mentem el. Beszéltem két neurológussal is, akik megnézték az OPNI biopsziás vizsgálati eredményét is, és korrektnek találták. Ők voltak azok, akik először és határozottan azt állították, hogy sajnos nincs tévedés: az István kórházban adott ALS diagnózis helyes.

Az Istvántól májusban vagy júniusban bocsátották el Szabit. Kérdésemre, hogy hová vigyük ezután, azt ígérték, hogy próbálnak neki helyet találni egy rehabilitációs kórházban, Újpesten, ahol egy ismerős kolléganő a főorvos. Mi azt hittük, hogy ez jár, és gyógyítanak is, ők viszont érzékeltették, hogy nincs remény a gyógyulásra, ezért ez „ajándék” tőlük. Azonnal nem volt hely, a „behívót” augusztusra ígérték. Én pedig erre az átmeneti időre elkezdtem akciózni egy gyógyfürdős-fizioterápiás kezelés érdekében, Hévízre, ahová én is beutalót kértem, hogy Szabit támogathassam. (A saját jogú kezeléshez nekem is megvoltak az indokaim, de most nem mesélem el, milyen tortúra után adták csak meg a beutalót.) Az együttes időpontkérést Pécelen kellett intézni, mivel Szabi hazakerült. Benkő Jutka, aki Édesanyjának is odaadó háziorvosa volt, nagyon sokat tett azért, hogy ez sikerüljön, de csak október tájára kaptunk időpontot. Augusztus végén-szeptember elején pedig Újpesten fogadta őt a kórház.

A hévizi két hét Szabival életem talán legnehezebb vállalása volt. Fizikálisan is, lelkileg méginkább. (Akkor már úgy kellett szegénykét az ágyból – a nyakát átölelve – felültetni, majd lábait leemelni a földre, aztán a kezét az én nyakam köré fonni, s a derekát emelve és a térdét a térdemhez támasztva felállítani, megfordítani, behuppanítani a kerekesszékekbe, lábait rátenni a pedálra. Naponta legalább nyolc-tíz alkalommal fektettem le és ültettem át a kerekesszékebe, illetve öltöztettem-vetkőztettem a tisztálkodás, a kezelések, étkezések és a gyógyfürdőzés miatt. De ezt jobban bírtam volna, ha nincs lelki teher mellette.)

Szabival Magdi Hévízen

Az újpesti kórházból az elbocsátását úgy szerveztük meg, hogy teljesüljön Szabi vágya: Magánrendelésen vizsgálhassa meg az OPNI főorvosa, akit, mint korábban írtam, két irányból is „becserkészünk” - köztük Mártival én is - már jóval korábban, mivel ő volt az ALS legjobb hazai szakértője.

Az egyik akciót – egy kínai összejtbeültetés tervét – egyik segíteni akaró páciense indította el, akinek egy magyarországi természetgyógyász volt a barátja. Ez az orvos Kínában tanult, kapcsolatai voltak azzal a kórházzal is, ahol ilyen összejt-beültetéseket végeznek, és erről az eljárásról leírást is beszerzett tőlük. Ő vitte magával a Szabi állapotáról készített videofilmet

és leleteket is, és közölte hazajöve velünk a döntésüket, miszerint elvállalják Szabi műtétjét, de mihamarabb ott kellene lennie (egy angolul tudó őt támogató-ápoló kíséretében).

A pénzt és a kísérését vállaltuk, de a „mihamarabb” csak akkor lett volna lehetséges, ha az OEP támogatását megszerezzük. Ezt a „projektet” Márti vállalta, én pedig azt, hogy Szabit elviszem ahhoz az OPNI-főorvoshoz, akinek az OEP-kérvényt véleményeznie kell. Ugyanennek az orvosnak a „becserkészése” Szabi régi óhaján alapult, amiről még Újpesten sem tett le. Az előbbi – a kínai tervet – elmondtam az Újpesti kórház főorvosának (a másikat, hogy valóban ALS-e a betegsége, azt nem, hiszen ez az orvos sem kételkedett a diagnózisban). Ő azt mondta hozzá, hogy nagyon szeretné, ha a hír igaz volna, és kíváncsian várja, mit szól a fő-fő szakember a kínai leírásokra. Dehát ezt az akciót mi kezdeményeztük, tehát Szabi kórházi elbocsátása után magánúton bonyolítuk le, ehhez ő hivatalos beutalót nem tud adni.

Hévízre odafelé menet mentünk el a főszakemberhez. Részleteiben ez úgy zajlott, hogy Zoza jött haza Németországból és találkozottunk a kórházban, ő szállított minket a kórházból az OPNI-ba, majd Hévízre, ahol pár napot még velünk töltött. Az orvos Zoza elmenetele után pár nappal rá ígérte, hogy telefonon közli a válaszát.

Hát azért volt olyan nehéz Hévízen Szabival, mert az orvos nemleges választ adott a kínai tervre, az ALS-ét pedig megerősítette, amit nekem kellett közölnöm Szabival. Később még egyszer elmentem ehhez az orvoshoz, hogy ne csak telefonon beszéljek vele. Mondhatom, majdnem velem együtt sírt, mikor elmondta, hogy milyen szörnyű szenvedés vár Szabira - és ránk is. Itt hallottam először, hogy nem tud majd beszélni, említést tett a mesterséges táplálásról PEG-beültetéssel, mesterséges lélegeztetésről kikölsönözhető készülékkel – de azt javasolta, hogy ne „heroizáljunk” – sajnos ezek is csak ideig-óráig segítenek. És mi – Szabi kérésére – mégis „heroizáltunk”: de erről nem tudok írni, annyira szörnyű volt átélni.

Az orvos azt is elmesélte, hogy Szabi esetét egy amerikai professzorral is átbeszélte, aki egy szakmai társaság elnökeként volt az OPNI-ban látogatáson. Ő azt mondta, hogy ilyen alapos diagnózist és ilyen sokoldalú, alapos megelőző eljárásokat Amerikában se csinálnának különül, meg azt is, hogy a kínai eljárásáról semmi szakmai publikáció nincs, ha volna ilyen - akárcsak kísérleti stádiumban -, az akkora szenzáció lenne, hogy tudnának róla ők is. Azóta eltelt csaknem 4 év, és máig figyelem az összejt-terápiáról szóló műsorokat: azóta se derült ki semmi bizonyított eredmény a kínai gyógymódról.

Szabi a rossz hír közlése után nagyon elkeseredett: depressziós lett, napestig nem akart felkelni, noszogatni kellett, hogy menjünk már a kezelésekre, vagy hogy egyen. Le is gyöngült nagyon. Egyetlen dolog volt, amit még szívesen intézett: telefonon instruálta Ágicát és sógorunkat, Palit, akik a péceli házában a felújításokat kiviteleztek. Hévízről Béla hozott vissza minket, egyenesen Pécelre, ahol egy gyönyörűen berendezett szoba és egy kerekesszékeknek épített bejárati rámpa várta.

Aztán – ahogy megígérték – még néhány hétre visszavették Szabit az újpesti kórházba, majd szóltak, hogy keressünk neki helyet, ahol gondozzák, ellátják. Az elhelyezés megszervezését Ágica vállalta, s akkor már Szabi is abban a biztos tudatban döntött, hogy meg tudja fizetni az emelt szintű gondozáshoz az emelt szintű díjat is.

Ehhez vissza kell menni a két kórház közötti nyári két hónap idejéhez, amikor Szabit és Nórikát otthon mi gondoztuk. Ez volt számunkra az egyik legnehezebb időszak. Egymást

felváltva mentünk ki hozzájuk, mostunk, főztünk, takarítottunk, etettük, öltöztettük és fürdettük a kerekesszékekben ülő Szabit és Nórikát. Éjszaka a szomszéd szobában – ami masszázsszalonnak volt berendezve – egy földre helyezett szivacsmatracon aludtunk, és fűleltünk, melyikükhöz kell felkelni segíteni valamiben. Volt egy teljes hét, amikor Barni gondozta őket. Én és még néhányan a hét egyes meghatározott napjait vállaltuk fel heteken át.

Nórikát megpróbáltuk elhelyezni Isaszegen, az Ágica-féle gondozóházban –, de aztán ebből Nórika és nagymamája ellenállása miatt csak egy néhány hetes napközbeni ellátás lett, amit szintén Szabi kérésére, szintén Ágica szervezett meg, és ő is kivitelezett. Reggel elvitte, délután érte ment a kocsijával – amihez persze ki- meg beemelte Nórikát a kerekesszékéből az ülésre, aztán a székét összecsuksa a csomagtartóba tette. Eközben is volt ereje és főleg: nagy szeretet benne ahhoz, hogy a cukrászdánál leálljon, és megfagyztassa a kicsi lányt.

Zoza ennek a nyári gondozásnak a megoldásából is kivette a részét: hazajött, és egy szokatlanul nehéz akcióval – egy családi tisztai táborozás megszervezésével - segítette, hogy Szabi és Nóri egy jó hétre együtt nyaralhassanak az un. „családi kenutáborban”.

Zoza szervezésében 2005-ben is boldogan nyaralt Nórika Tiszafüreden apjával együtt – sajnos utoljára

Ezelőtt is már több alkalommal rendezett Zoza Nórika kedvéért az unokatestvéreivel tölthető ilyen tábor –, meg a következő, Szabolcs halála előtti nyáron is, illetve azóta is. Azonban Nórika elvitelét a következő évben az anyja megakadályozta, és azóta is csak a gyámhatóságon keresztül, kérvények alapján engedi el őt.

Nemcsak a két szegény kerekesszékes nyaraltatásában, hanem Szabi betegségének az összes ezt megelőző, illetve ezután akcióban is leghősiesebben Szabi drága, áldozatos barátnője, Ágica – mondhatjuk élettársának is – állt a vártán. Vele Szabi nem sokkal a betegsége előtt került szorosabb kapcsolatba. Azért nem lett legális házasság belőle, mert mindketten féltették a másikat attól, hogy egy alig-boldogság után nagy fájdalom szakadjon rájuk. Pedig Ágica Nórikát is kislányként szerette (Nóri is Mamának szólította őt). A házasság nélkül viszont Ágicának nem volt jogalapja arra, hogy Nóriról ő gondoskodjon Szabi elvesztése után is.

Nyáron, mielőtt Szabi bevonult volna az újpesti kórházba, mindig közösen töprengtünk a továbbiakról. Rengeteget gondolkodtunk, mi lenne az a megoldás, amelyik megnyugtatóná Szabit, hogy Nórika jó kezekben lesz, ha ő nem élne már, illetve ha meggyógyulna mégis, akkor erre az átmeneti időre miből lenne jövedelme magát gyógyítani, a kislányát ellátni, és a házat fenntartani. Szabinak ugyanis hosszú hónapok óta nem volt már jövedelme, Nórikának a kiemelt családi pótlékát sem folyósították tovább ezévtől (14 éves kora után nem járt), s a ház, a lízingelt kocsija és a kezelések is sokba kerültek, úgyhogy már a kalapozásos módszer nem volt folytatható, amivel jórúp hónapon át testvéreimmel közösen álltuk a költségeit.

A gordiuszi csomót egy augusztus végi családi találkozón vágtuk el. Hárman vállaltuk, hogy havi rendszerességgel – mintha kölcsönt adnánk – pénzzel támogatjuk Szabit, ami elég az ő és kislánya gondozására, előtte pedig egy 12 havi összeget egyben is kifizetünk, amiből a felgyűlt adósságait rendezni lehet. A biztosítékunk Szabi háza volt, amelyet a szerződés szerint mi öröklünk majd meg. Nem eltartási, hanem öröklési szerződést kötöttünk, hogy a ház Szabi nevén maradjon, hogy legyen kedve élni és gyógyulni. Megbeszéltük, hogy ha meggyógyul, egy év múlva eltépjük a szerződést – és nem kell visszafizetnie az addigiakat: ezt ajándékként adjuk. Emellett Nórika sorsának rendezéséről is meg kellett nyugtatni Szabit. Ezért azt is vállaltuk, hogy 3 év múlva, amikor Nórika 18 éves lesz, biztosítunk egy nagyobb összeget a részére. Ha Szabi állapota nem javulna, újból hármunk pénzéből adjuk össze, vagy ha meghalna, majd a háza árából. Azért 18 éves korára, mert Nórika a tanköteles kora után Sályban már nem maradhat, így ebből talán egy jobb színvonalú fogyatékosokat gondozó otthont könnyebben biztosíthatnánk neki.

Nórika gondozásáról is el kellett gondolkodni, hogyan lesz majd őstől, ki viszi és hozza Sályba, ki fogja őt és hová hazavinni, hiszen Szabi megint kórházba kerül vissza szeptembertől. Jártam a gyámhatóságon, megkérdezni, hogy ki és milyen alapon intézkedhet az őséink helyett Nórika sorsáról. A válasz az volt, hogy sokféle megoldás lehetséges, pl. a fogyatékosága miatt állami gondozásba vehetik, de enélkül is beadhatják gyerekotthonba, azonban mindegyik megoldáshoz mind a két szülő együttes akarata kell, tehát be kell szerezniünk az anya hozzájárulását is. Ezért beszéltük rá Szabit, hogy hívja fel a volt feleségét (aki már hosszabb ideje Afrikában tartózkodott), és mondja el neki ezeket a döntésre váró kérdéseket. Végül Szabi kérésére én tárgyaltam meg ezeket vele telefonon, és kértem, hogy néhány héten belül jöjjön haza, hogy Szabolcstól átvegye Nórika felügyeletét. Nemsokára meg is jelent – előrehaladott terhesen.

Világos volt, hogy ha szülni fog, jóideig ő sem lesz képes Nórikát Sályból hetenként hazahozni meg visszavinni. Megoldást kerestünk, közösen, hármasban: vele és Szabival. A gyámhatóság képviselőjét Szabi lakásába kerettem (akkor már a beszéde telefonon nem volt érthető), hogy az anyja hivatalosan is átvegye a kislánya gondozását és a kezdeményezést Nórika elhelyezésében – ami azonban több hónapig nem realizálódott (vonakodása miatt).

Még csaknem egy éven át Szabi szervezte, hogy mikor vigyék oda, illetve haza Sályból Nórikát. Ezt vagy pénzért kérte valakitől, vagy a volt sógorának, illetve a volt feleségének kölcsönadták Ágica kocsiját, így ők hozták-vitték, néha más ismerős, rokon segítségét kérte.

Egy téli hétvégén Gigiék vállalták ezt, ami, úgy gondolom, a húszévkörüli gyermekem felnőtté válásának egy komoly és sikeres próbája volt. Az odataláláson, a kislány öltöztetésén kívül külön nehezítő körülmény volt nekik az e hétvégén leszakadó sűrű hóesés, így a visszaút megtalálása, s hogy útközben egy autópálya melletti nyilvános toalettnél meg kellett állniuk, a hózárban ki kellett venniük Nórikát az autóból, Giginek kerekesszékek nélkül bevinni őt a szűk női WC-be, ott kihámozni a téli holmiból, miközben izgalmaiban Nórika végignevette, végigsikította, -rogadozta a hosszú akciót.

Ilyenkor, ha Nórikát Szabi lakásában helyezték el, akkor őt is hazahoztuk a kórházból, és mi gondoztuk kettőjüket. Később, mikor Szabi a gondozóházba került, akkor – ha nem volt éppen lehetőségünk kimenni Pécelre, hogy vele aludjunk – a nagymamájához vittük, és onnan Ágica vagy mi vittük el Szabihoz egy-egy rövidebb találkozóra. Volt olyan is nem egyszer, hogy Szabi átadta a lakását a volt feleségének, hogy Nórikával és az újszülött

babával meg a nagymamával ott lehessenek, sőt, néha még egy ápolónőt is megfizetett, hogy legyen Nóri gondozásában a kismama segítségére. Ez azonban sok idegeskedés forrása volt.

Még a gyámhatósági tárgyaláson megbeszéltük - és ebben a gyerek anyja partner volt -, hogy keresünk egy megoldást arra az esetre, ha egyik szülő se tudná hazavinni. A lehetséges helyeket én kutattam fel, és az anyjával együtt néztük meg, vagy ő a bátyjával járta végig a szóba jöhető intézeteket. Nagy nehezen találtunk is egy olyan szeretetotthont, amelyik közel van Sályhoz, és amelyik vállalta, hogy hétvégeken, a szünidőben, vagy ha beteg a kislány, oda viszik el Sályból.

A Tisza mellett megtalált helynek mindenki nagyon örült. E megoldásnak az is előnye volt, hogy Nórika – ha megszeretné – Sály után akár végleges elhelyezést is nyerhetne majd itt. Akkoriban külön új „családi ház” épült 12 enyhébb értelmi fogyatékos fiatal lány számára, akik – ha megszeretik Nórikát, amiben szintén reménykedtem – könnyebbé tehetik majd a mozgássérült kislány életét. A helyváltztatásában, gondozásában ezek az anyányi és szeretetehes értelmi fogyatékos lányok könnyebben segédkezhetnek a gondozónőknek, mint ha szintén mozgássérült társai lennének.

Szabit én győztem meg arról, hogy a kislánya érdekében fontos lenne, ha még addig realizálnák a beszoktatását az új helyre, amíg ő tudja Nórikát vigasztalni, magyarázgatni neki szeretettel, hogy ő akarta így, hogy itt szeretni fogják, nem fogják elhanyagolni, hiszen az anyjában rég megrendült már a kislány bizalma. Az ő kis egyszerű szókincsével ezt így fogalmazta meg (anyja mesélte el!): „Ha Apu meghal, akkor nekem annyi.” Kértem Szabit, tegyen érte, hogy ne kelljen Nórikának azt éreznie, hogy „neki annyi”. Hadd szokhassa meg az új helyet, hadd érezze magát biztonságban még az ő felügyeletével, mert ha mindez nélküle történik, akkor Nórikának tényleg „annyi”.

Amikor végre több hónap után – talán januárban – elhelyezte itt az anyja Nórikát, hogy könnyebben beszoktassuk, Gigiék egy-egy video-mikrofont telepítettek Szabi laptopjára meg az új helyre, illetve be is tanították az intézeti nevelőket és Szabit, hogy szkápolni tudjanak egymással. Karácsonyra ugyanis egy laptopot kapott tőlünk, testvéreitől Szabi, amivel a gondozóházban internetezni is tudott.

Az ekörüli időkből származik Szabi Nórikának írt levele is, amelyet nekünk küldött el (Zsuzsi gépén megmaradt), hogy nyomtassuk ki, és adjuk oda a kislányának.

Szabi levele (csupa nagybetűvel, mert Nórika ezt – kis segítséggel – ki tudta betűzni):

SZIA ÉDES KINCSEM!

PRÓBÁLTALAK SOKSZOR HIVNI A MOBILODON A HÉTVÉGÉN, DE NEM SÍKERÜLT ELÉRNI.
REMÉLEM, JÓL VAGY ÉS JÓL Telt A HÉTVÉGÉD!?

SOKAT GONDOLOK RÁD, ÉS KÉREM AZ ÚR JÉZUST, HOGY VIGYÁZZON RÁD!

TE IS BESZÉLGETHETSZ JÉZUSSAL, AMIKOR IMÁDKOZOL, ÉS MINDEN ÖRÖMÖDET VAGY
SZOM0RÚSÁGODAT MONDJ EL NEKI BÁT0RAN!!!

HIDD EL, Ő MEGHALLGAT, VÁLASZOL IS NEKED A LELKEDBEN, ÉS MINDENRE KITALÁL
OLYAN MEGOLDÁST, AMI SZÁMODRA A LEGJOBB LESZ!!! ERRE SZERETNÉLEK BÍZTATNI,
MERT EZ A LEGFONTOSABB AZ ÉLETBEN.

NAGYON SZERETLEK: PAPA

Szabi a karácsonyt követő tavasszal már az ujjait nehezen mozgatta írás közben. Gyógypedagógus ismerőseim segítségével találtunk egy erre az esetre megoldást kidolgozó karitatív céget. Szabit Pécelről – egy gondozónő kíséretében – magánmentővel vittem be az alapítvány székhelyére, ahol kutató informatikusok a szemmozgásai alapján telepítettek a gépébe egy olyan programot, amely a klaviatúrán a betűk lenyomását a ránézésével helyettesítette, míg az egér funkcióját a fejbiccentő izmok látták el. Ez a technikai csoda azonban sajnos – képletesen szólva – csak három napig tartott. Szabolcstól nagy fizikai erőfeszítést igényelt már a beállításához szükséges félnapos budai tortúra is. Fárasztották a technikust péceli látogatásai is, aki a program begyakorlásához, működtetéséhez adott segítséget. Nála nem működött az, ami a technikus jelenlétében jól ment. Rohamosan romlott az erőnléte, végül a laptop megnyitása is nehezebbé esett, így ezt a technikát nem használta ki.

De kapott az alapítványtól még két dolgot, ami nagy hasznára vált: egy beszédet helyettesítő egyszerűbb szerkezetet és egy speciális nővérhívó csengőt is. A magnóféle szerkezettel gombok lenyomásával lehetett a különböző szükségleteinek megfelelő mondatokat magnóról lejátszani. A gombok ikonjait és a szöveget mi telepítettük fel. Ezzel is elkéstünk azonban, mert mire Szabolccsal megfogalmaztuk, hogy melyik 30-40 féle mondatot mondassuk rá valakivel (Zoli mondta rá) erre a „beszélőgépre”, addigra már az ujjait a gombok lenyomására sem tudta használni. A megfogalmazott és kinyomtatott panelszövegek azonban, amelyeket aztán többféle variációval még ki is bővítettünk, sokáig, úgy jó három hónapon át nagyon jó szolgálatokat tettek, mert hamar ki lehetett találni, miben segítsünk. Mi vagy az ápolónők csak végigfuttattuk a keménypapíros lapokon az ujjunkat, és ahol Szabi bólintott, az a mondat volt az éppen aktuális kívánsága. Ezen elindulva aztán könnyen kibarchobáztuk a részleteket.

Akkor voltunk „meglőve”, amikor egyszer nem kívánságot, hanem kijelentő módon egy magyarázatot akart közölni velünk Szabi. Ezt nem voltunk képesek kitalálni. Sok tanakodás után egy pofonegyszerű megoldást javasolt nekem Zoza lánya, Gabika: az abc-s módszert. Az abc-t a segítő sorolja, és aki nem tud beszélni, az pislantással jelzi, hogy hol álljunk meg. Hogy gyorsabb legyen, és ne kelljen a 32 betűt végigmondani, ha pl. a Zs-t keressük, egy olyan táblázatot készítettünk az abc betűiből, amelyben 6-6 betű került egymás mellé egy-egy sorba, így a teljes abc kb. 6 sor lett egymás alatt. A sorokat megszámoztuk, majd lefelé sorbamentünk az ujjunkkal a számokon, és ha Szabi pislantott, akkor abban a sorban volt a keresett betű. Akkor már az egyes betűket soroltuk hangosan, s szintén a szemét figyeltük, hol állított meg Szabi. Pl.: az „o” kitalálásához a 4. sorban csak az m n ny o-t kellett felsorolni. Ez volt tehát az első betű, ezt leírtuk, és aztán így ment ez betűnként tovább. Az ügyeseknek – pl. Ágicának – le se kellett írni a betűket, előbb a szó kétbetűs elejét, majd a hárombetűset mondta ki hangosan, aztán a négybetűs alakból legtöbbször már ki lehetett egészíteni a szót. Ha Szabi intett, hogy ez rossz, akkor folytattuk a betűs mutogatást.

El sem tudtam volna azelőtt képzelni, hogy micsoda jelentősége van annak, ha valaki nem tud kommunikálni, és ugyanígy annak is, ha akár ilyen nehézségek árán is, de mégiscsak el tud mondani az ember szinte mindent, ha van segítő partnere ehhez. Mert egy-két szó után beleéléssel ki lehetett találni, mire gondolhatott, ezt megfogalmaztuk, és intett, hogy igen vagy nem. Ezt aztán kérdésekkel tovább lehetett variálni, és végül kimondtuk helyette, néha hosszú mondatokban, mit is akart pontosan közölni. Hihetetlen öröm és fájdalom volt egyszerre.

Az alapítványtól kölcsönkapott különleges csengő pedig – amelynek félgömb fedelén napközben a keze nyugodott, és ami egy apró súlypontáthelyezésre már rögtön megszólalt – csaknem élete végéig a biztonságérzést jelentette neki. Amikor már ez se működött, kérte,

hogyan olyan bébriasztót szerezzünk neki, amelynek a vevőkészülékét mindig valamelyik gondozónő tartja a zsebében (merthogy nem mindig volt bent az ügyeletes az irodában). Ezt is beszereztük, de persze nem volt jó, hiszen szegény Szabi akkor már nem tudott suttogó hangot se kiadni.

Visszatérve Nórikához, csaknem Szabi haláláig tartott az az állapot, hogy Nórikáért Tiszafüredről mentek Sályba hétvégeken, és vitték is vissza. Ha meg tudták szervezni, akkor valaki Pécelre, Szabi vagy a nagymamája lakásába hozta haza, onnan pedig látogatóba felvitték a gondozóházba. Legtöbbször Ágica hozta fel, és ketten vigyáztunk kettőjükre, etettük őket, közvetítettük Nórikának apja üzeneteit, játszottunk vele, vagy Szabi számítógépén filmet néztünk, amit mi vettünk neki. Soha nem fogom elfelejteni azt a fájdalmas látványt, amikor úgy búcsúztattuk őket egymástól, hogy a két kerekesszéket egymás mellé toltuk, majd megdöntöttük mindkettőjük törzsét, hogy összeborulás gyanánt elérjék egymás vállát, aztán a levegőbe cuppantott puszi után ugyanúgy visszaállítottuk őket ülő helyzetbe, és egyikünk erre, másikunk arra indult el velük.

Ezek a találkozások akkor maradtak el, amikor már végképp nem akarta Szabi, hogy Nórika teljesen tehetetlen állapotában is lássa őt. Szabi utolsó hónapjait és halálának napját – amikor szintén vagy hárman-négyen voltunk vele –, meg a temetését máig nem tudom még elmesélni. Nórika sorsáról azonban még elmondok egy-két mozzanatot.

Nórikát az édesapja temetésére nem akartuk elvinni, nehogy sokkot kapjon, ugyanakkor anyjától elkértük, hogy külön elvigyük a sírhoz, miután lezajlott a temetés. Szépen felöltöztetve adta át négyünknek (Ágica, az egyik sógornőnk és még egy-két húgom jött el), s vittük kocsival a nagymamájától a temetőbe, hogy ő is elbúcsúzhasson. A sír látványa a temérdek koszorúval, Nórika megható viselkedése, az egyszerű vigasztaló szavaink fogadtatása és az együtt elmondott búcsúima nagyon felemelő volt.

Volt azonban mosolyt fakasztó mondása is. Fölvittük a domboldalra a fejfa mellé, mutattuk neki, hogy nézze, ide van apa neve kiírva. Kérdésére a lehető legegyszerűbben elmagyaráztuk, hogy miért hívják ezt fejfának: mert a fejfát oda teszik, ahol apának a feje van a koporsóban. A kicsi eszével Nórika azt kérdezte: Akkor apa teste nincs is eltemetve? Mondtuk, hogy dehogynem, itt van apa egész teste, ugyanolyan, amilyen korábban is volt, csak nem él már. De a lelke nem halt meg, fent van az égből, szeretettel nézi őt, és vigyáz rá.

Nórika a sírnál 2006 nyarán, apja temetését követően

Szép, emlékezetes és megnyugtató érzés volt mindnyájunk számára, hogy Nórika elbúcsúzhatt az édesapjától.

Szabolcs halála után az anyja az új tanévtől kivette Tiszafüredről a kislányát, de egy évig, Nórika 16 éves koráig még meghagyta Sályban. Ekkor is Szabi házában lehetett, ha elhozta Nórikát. Aztán 16 éves korában ebből az iskolaotthonos fejlesztő intézetből is kivette. Az új helyen, Órbottyánban az első időkben sokat romlott Nórika mozgása. Mostanában próbálkoznak újra a gyakoribb kiültetésével, járása tanításával járókeret mellett, s kapott jó ortopéd cipőt és szemüveget is. A kamaszkori elhízása is megállt: megértették vele, hogy miért jobb, ha kefírt vacsorázik, édesség helyett gyümölcsöt eszik. Reménykedünk, hogy a mozgása talán megint fejlődni fog. Az értelmi fejlesztési lehetőség is jóval kevesebb itt, mint amikor iskolában naponként több órát foglalkoztak vele, aminek hiányát szintén megtapasztaltuk, amikor végre meglátogathattuk.

Gyámhatósági eljárást kellett kezdeményeznünk ahhoz, hogy kiskorú unokahúgunkat – háromnegyed év kihagyás után – végre meglátogathassuk. Kéthavonta vasárnaponként már harmadik éve járunk ki hozzá rendszeresen, sok ajándék és puszi kíséretében. Nórika legnagyobb öröme már többünket beengedik hozzá.

Zsuzsi férjével, Zolival Nórikát egyszer egy gödöllői kiruccanásra is elvihette Órbottyánból

Annyi előnyét ennek az új helynek viszont objektíven el kell ismerni, hogy innen, a 30 km-es távolságról könnyebben, így gyakrabban tudja hazavinni őt az anyja. És azt is, hogy talán most már megállja a helyét a két gyerekkel is Szabi volt felesége. Mostanában halt meg a szeretett nagymama, Nórikának így még nagyobb szüksége van egy kiegyensúlyozott anyára, aki egyben a 18 évesen nagykörűvá vált, de korlátozott cselekvőképességű kislányának a hivatalos gondnoka is lett.

Végül megpróbálom összefoglalni a legfőbb érzéseimet:

Szabolcs sorsa alakulásának olykor együttérző szemlélője, olykor aktív résztvevője voltam. Nórikával és a volt feleségével, illetve segítőivel való kapcsolata, betegsége és halála a szemem előtt (és ugyanúgy a többi testvérének és barátainak a szeme előtt) zajlott, amely közös élményeinkből rendkívül mély tapasztalataim származtak. Az utolsó másfél évben szinte minden testvére – nem beszélve barátnőjéről, Ágicáról – önzetlenül vett részt a gondozásában, az ápoló személyzetet is beleértve mindenki kereste, hol könnyíthet rajta, és mindenki tehetetlenül együtt szenvedett vele. Olyan megrendülést érzek még ma is, ha rágondolok – márpedig az emlékek akaratom ellenére is gyakran elborítanak –, amely az én sorsomat, világlátásomat is mélyen befolyásolta. Mert megtapasztalhattuk a sorscsapás kérdőjeleit, de a testvéri szeretet és együttműködés élményét is.

Ági kiegészítései

Szabit rengeteg ember szerette. Nap mint nap találkoztunk az otthonában, a kórházban vagy a gondozóházban a beteglátogatásaink során számunkra ismeretlen emberekkel, akik mind szerették, bátorították, vigasztalták és segítették.

Ehhez egy történet: Egyik nap délelőtt én váltottam Mártikát nála Pécelen, hogy mindig legyen valaki Szabi mellett, amikor már csak járókerettel vagy kerekesszékkal tudott mozogni. Ez 2005 augusztusában lehetett. A szemközti metodista(?) imaházból jött Szabit meglátogatni két pap. (Szabolcs református hívő ember volt, rendszeresen járt templomba, Nórikát is mindig vitte magával.) Leültek a látogatói az étkezőben, és beszélgettek Szabolccsal, bibliát olvastak, énekeltek és imádkoztak Szabiért. Én a konyhában tettem a dolgom, kiszűrődött néhány mondat, így a háttérben az imádságukban én is részt vettem. Mikor elmentek a látogatók, Szabi mondta, hogy húha, el van késve egy telefonálással, ugyanis látogatóba akart jönni hozzá valaki. Kérdésemre, hogy ki lett volna, Szabi azt felelte, hogy egy jósnő. Mondom neki, hogy jaj, Szabi, hát most imádkoztál, ez a kettő dolog hogy jön össze? Erre nevetve azt mondta, hogy jó, akkor áteszem a „boszi” holnapra.

Nagyon meg akart gyógyulni. Mindent meg akart tenni ennek érdekében. Aznap a „boszi” helyett keményen erősítette magát, tornagyakorlatokat végzett az ágy tetején.

Szabolcskával az utolsó estéjén

Ez nagyon szörnyűséges nap volt mindannyiunk számára, akik ott voltunk körülötte. Gabika, Zsuzsi és Magdi voltak vele egész délután, sokat énekeltek az ágyánál, azt, amit Szabi kért. (Legjobban a „Maradj velem, mert mindjárt este van” kezdetű éneket szerette Szabi, amit Anya is gyakran kért élete végén, hogy énekeljük neki.) Gabika és Zsuzsi már éppen elmentek, amikor én kora este megérkeztem. Magdika és Ágica ott voltak még Szabival. Magdi mesélte, hogy az abc-s módszerrel valamit nagyon akart mondani Szabi, de Gabikával a sokadik betűnél mindig elakadtak. Gabika viszont utólag elmesélte, hogy amikor ők előzőleg „abc-ztek”, odáig jutottak, hogy „SZERET...”, amit Gabika kiegészített mindenféle lehetséges raggal. Szabi arra a variációra intett, amikor azt mondta, hogy „szeretlek”. Gabika azt válaszolta neki, hogy én is téged, és Nórikát is szeretni fogom mindig, beleillik az unokáim sorába. Aztán folytatták az újabb közléssel, ami sehogy nem állt össze értelmes szóvá.

Mikor Magdi bejött a cigizésből, megint elkezdte vele előről. Két betű után Szabi szemei hirtelen fennakadtak, majd lehanyatlott, és lecsukta a szemét. Rohantak a nővérekért, akik rögtön oldalára fordították, és elkezdték masszírozni, ők meg hangosan imádkoztak izgalmukban. Mikor fölkapcsolták a villanyt, látták, hogy a lélegeztetőgépe csöve ki volt ugorva a helyéről. Lehet, hogy a gondozónők mentek neki, amikor közben is az ágyánál tolongtak, de lehet, hogy segítséget várva épp ezt akarta velük közölni Szabi. Ez örök rejtély marad. Sokat vártunk még, hátha az oxigéntől visszanyeri az öntudatát, közben Zsuzsika is még egyszer visszajött. Tudtuk, hogy már csak órái lehetnek hátra szegénynek. Az orvos is ezt mondta, mikor időnként bejött.

Ágicával megbeszéltük, hogy megvárjuk, amíg hazaugrik egy kicsit, és utána visszajön, hogy éjszakára Szabival maradjon. Már 11 óra is elmúlt, amikor Magdikával indultunk vissza Pestre, és Ágica meg Szabi mellé ült, fogta a kezét. Aznap hajnalban halt meg drága testvérünk. Ágica volt, aki végig mellette állt ebben az emberpróbáló időszakban. Másnap

reggel természetesen megint ott voltunk többen, hogy intézkedjünk, amit ilyenkor kell. Mire én kiértem, az Ágica által korábban vásárolt (és Szabi szekrényébe rejtett) fekete öltönybe szépen felöltöztetve találkozhattunk még vele, és éltük át a búcsú pillanatait, amikor testi mivoltában elszakadtunk Szabolcstól.

Ágicát kérdeztük az este további részéről, aki elmesélte, hogy az éjszaka során Szabi mellett ült, akkor Szabolcska már nyugodtabb állapotban volt. Meggyújtott egy gyertyát az éjjeliszekrényén, és úgy virrasztott. A hajnal még nem köszöntött be, amikor egyszer csak elaludt a gyertya. Ez lehetett az a pillanat, amikor az ő kis lámpása is kialudt, és az örök világosság országába ment el közülünk. Ő volt testvéreink közül a második, aki nagyon fiatalon Édesanyáékhoz csatlakozott.

A temetés után érkezett egy nagyon megható levél az egyik kedves gondozójától a Faragó Testvéreknek címezve. Ebből idézek néhány mondatot, ami Szabolcska emberi nagyságát jól példázza. Emellett azt is, hogy mi, testvérek is mennyire együtt voltunk, milyen a családi összetartó erő, és azt is, hogy milyen odaadó emberekkel találkozik az ember, ahol nem csak a levél írója, hanem nagyon sok gondozó is hasonlóan, csodálatraméltó módon helyt állt, ahol a nehéz körülmények ellenére hivatásukat magas fokon művelték.

„... Amit tettem, az munkaköri kötelességem volt, ami esetleg többnek tűnt, nekem nagyon nagy örömet okozott, még szinte megtiszteltetésnek veszem, hogy Őt ápolhattam, aki sok-sok emberen segített, akiért a péceli lakosok folyamatosan érdeklődtek, ez is bizonyítja az Ő nagyrabecsülését. Hálás vagyok, hogy ezt Ti nem tolakodásnak értékeltétek. Azt biztosan tudom, hogy így könnyebb feldolgozni az elmúlt időszakot. Lelkem ezzel töltődött folyamatosan, és ez adott erőt az egyre nehezebb időszakokhoz is. Azokat a csodálatos percek, amikor találkozott Nórikával, és ennek szemtanúja lehettem, az Ő örömeiknek, boldogságuknak, örökké szívemben őrzöm.

Jó volt látni a Ti kitarásotokat mellette, hogy amit csak lehetett, megtettetek érte. Sok esetben belegondoltam, milyen rossz Nektek látni testvéretek leépülését és küzdelmét életéért. Nem lehetett könnyű. A folyamatos jelenlétetek és lelki támaszotok sokat jelentett neki. Ágica (Ágica) is gyönyörű példát mutatott emberségből, igaz szeretetből, nem beszélve arról, hogy Szabi ápolását profi módon végezte, nem riadva vissza semmitől.

Szabi egy fantasztikusan csodálatos ember volt, ezt bizonyítja, ahogy elviselte a betegségét ép, tiszta tudattal. Most láttam, hogy az igazi hívő ember mennyire másképp viselkedik. Sokat tanultam tőle, az Ő ápolásához szükséges fogásokat sem munkatársaimtól, hanem tőle tanultam, amit később is hasznosítani fogok. Sosem volt önző, ezt bizonyítja, amikor Őt ettettem, és háttal álltam a lakóknak, Ő figyelt, és jelezte tekintetével, hogy oda menjek segíteni. Ez csak egy kiragadott a sok dolog közül.

Kívánom Nektek, hogy lelketekben legyen béke és szeretet. Legyetek továbbra is ilyen összetartó, jó testvérek...”

III. fejezet

FELNÓTT ÉLETÜNKRŐL

(HÉT FARAGÓTESTVÉR ÖNÉLETRAJZA)

1. Gabika mesél magáról és családjáról:

Életünk mozaikjai (Életrajz)

Első gyermekként, 1940-ben születtem 7 hónapos, 1,6 kilóval. (Szabályosan karácsonyra vártak: az „Angyalkának kellett volna hozni” engem.) Korai születésem miatt egy kissé hátrányos helyzetből indultam, amit talán soha életemben nem küzdöttem le. Már egy éves koromig többet voltam kórházban, mint otthon: Szüleimet alig ismertem meg. Egy évesen 6 kilogrammot, másfél évesen 8 kilogrammot nyomtam. Csak ekkor tanultam meg járni. Eddig szól a napló „viselt dolgaimról”, ami többnyire Édesapa kézírását őrzi. Iskolás koromig alig vannak jó emlékeim, inkább csak többféle rossz emlék (betegségek és a háborútól való félelem is).

Már kis koromtól kezdve nagyon szerettem rajzolni, de balkezesen, ezért mindig rám szóltak. Az iskolát nem tudtam időben elkezdni, egy évig otthon voltam, reumás láz miatt. Ez alatt Meisl doktor bácsi szerzett penicillint valahonnan. Az első két osztály anyagát Édesanya tanította meg otthon, egy év alatt. Így nem évvesztes lettem, hanem „évnnyertes”. Vizsgázni nyáron kellett bemenni az iskolába. Harmadikba még Szadán jártam. Ott májustól őszig többnyire mezítláb jártak a gyerekek, de engem nem engedtek, pedig kértem. A „pápaszem” miatt és a nevem miatt is csúfoltak („te fiú vagy?”).

Negyedik osztályban Pécelen Juhász Ilonka néni tanított, ő Édesanya első tanítványai közé tartozott, és én – ahogy ő egykor Anyát – nagyon szerettem őt! Ötödiktől egy másik iskolába

kellett átmenni. Egy iskolai emlékem: Egy rajzórán a cipőnket kellett lerajzolni, feltéve a padra magunk elé. Nekem egy – Lórika nénitől kapott – női szandálom volt, amolyan „diakonisszás”: pántos, lyukacsos, magasabb sarkú, cseppet sem divatos. Pechemre a tanárnőnek épp az én rajzom tetszett a legjobban, így fogta, körbejárt vele az osztálynak megmutatni: ez a legszebb rajz. Hát... nem éreztem dicsőségnek ezt, mert szégyelltem a cipőm. (Ez hatodik osztályban történt.)

Konfirmációmra 13 éves koromban került sor, Ervin bácsi lelkészünk előkészítő órái után. Erre az alkalomra Édesanya fehér, csipkemintás ruhát kötött nekem. A vizsgán elsőnek szólítottak, a Káté leghosszabb, azaz első kérdésére válaszoltam, jó hangosan. Később Ervin bácsival beszélgetve neki elmondtam, hogy konfirmációm volt életem legnagyobb lelki élménye, mert akkor, az első Úrvacsora alkalmával éreztem meg Istenhez-tartozásomat és hogy „az Úr Jézus tulajdona” és tanítványa vagyok.

Sovány, magas növésű gyerek voltam. Tornából felmentett voltam (a korábbi izületi betegség miatt), és ezt nagyon sajnáltam. Próbáltam a szünetben labdázással, hintázással, ugrálókötéllel bepótolni a tornát. A péceli uszodában úszni is megtanultam. Sajnos biciklizni felnőtt koromban sem tanultam meg. A háttartásomnak kárára volt a gyakori mosás otthon, például naponta pelenkamosás: teknőben, síkálókéfével. Ebből én is kivettem a részemet, gyerekcipelésből és -gondozásból is. Kézimunkázni is hatévesen kezdtem: kötés, hímzés, fonalfonás, zsebkendővarrás (kézzel). Ez utóbbi bedolgozás volt egy HTSZ-nek Pécelen, másodállásban, fillérékért. Későbbi életemben sok állómunkát is végeztem, emiatt viaszeres lettem.

Nagyon szerettem otthon tornázni. Főleg Magdika mutatkozott nagyon jó partnernek ebben. Amit az iskolában a tornaórán tanítottak a többieknek (és amit én nem csinálhattam, csak nézhettem), azt én neki tanítottam meg. Nagyon ügyes volt. Meglepett minket, amikor egyszer csak kezét egy fotel karfájára, lábát pedig a fotel háttámlájára téve kézenállásból hidállást csinált. Én tanítottam meg cigánykerekezni is. Olyan tökéletesen csinálta, mint egy valódi kerék: azonos ritmusban tette a földre előbb a bal, aztán a jobb kezét, majd kézenállás után oldalra engedte le a jobb, azután a bal lábát. Itt egy pillanatig megállt terpeszben, de már folytatta is megint, újabb és újabb „négyzetgölgö” kereket hányva, végig a kerti úton. Volt gyűrűhintánk is, amit a hinta helyett a két fenyőfa közötti rúdra lehetett jó magasan felfüggeszteni. Magdika ezen is olyan merész mutatványokat csinált, hogy a hozzánk látogató nagynénénk nem győztek ijedezni. (Magdika a fejjel lefelé lógó vad lengéseivel még direkt rémisztgette is őket, ahogy később elmesélte, élvezte, hogy visítognak, főleg Emi néni.)

Összességében a gyerekkorom jó volt, mert akkor a negatívumokat nem vettem úgy a szívemre, mint a későbbiekben. Gyerekkoromban a szegénységünket szinte észre sem vettem.

A középiskolai továbbtanulást nem én döntöttem el, hanem egy lehetőség. Ugyanis Koren Feri bácsi rokonunknak (Ica néni férjének) ismeretsége volt a hatvani Vegyipari Technikumnál. Így oda vettek fel, csak egy felvételi beszélgetésen kellett részt venni (a bizonyítványom jó volt). Itt kollégista lettem, egy rossz állapotú és komfort nélküli épületben. Például a „fürdőszoba”: padokon lavórok, kannákban víz, vaskályhán melegítés. A háló: 20 ágyas hodály, szintén vaskályha-fűtés (szénnel). Előszoba: fém szekrényekkel, fűtetlen. A WC udvari, „légöblítéses”. A kollégiumból hétvégenként lehetett hazautazni – elvileg. De én ritkán tudtam, pénzszüke miatt, vagy mert rendszerint hétvégére lettem beteg. Szerencsére a betegszobát kicsit jobban fűtötték. A mellékhelyiségekben télen befagyott a víz, ha nagy hideg volt. A hálószoba is jó, ha 15-16 fokra melegedett be.

Az első évben sok-sok levelet írtam haza, sírdogálva közben, mert honvágyam volt. Többször kaptam otthonról csomagot, de a hazai finomságok percek alatt elfogytak, mert kellett mindenkinek megkínálni. Az iskolát szerettem, főleg a labormunkát, ez talán az átlagnál jobb gyakorlati készségem miatt volt így.

Csak a géptan nem ment, azt nem szerettem. A laborban az üvegfűvást is megtanultuk, amit különösen kedveltem. Ez az iskola egy év múlva megszűnt (kórház lett belőle), így át kellett jelentkezni egy másikba. A szüleim a debreceni technikumot választották, így oda jártam másodiktól kezdve.

Rokonaink is laktak Debrecenben: Vincze nagymama, vele Laci fia és felesége, Szöszi is, és Nagymama nővéréek. Rajtuk kívül Juhász Attila bácsi és a felesége, Irénke, akik korábban péceliek voltak, valamint egy volt diakonissza, Fábán Éva néni (ő lett annakidején Editke keresztnamája, de sajnos nemigen gyakorolta a keresztszülőséget), tőle angolt tanultam. Az angoltanulás címén kéthetenként szombat délutánra is elkéredzkedtem a kollégiumból, de „angol-óra” Juhász Attila bácsiékhöz mentem, ahol illegális bibliaórát tartottak, középiskolai és főiskolai hallgatóknak. Később aztán Attila bácsi ezért, az un. „klerikális reakciós tevékenysége” miatt súlyos meghurcoltatásban részesült.

A vasárnapi kollégiumi „kimenőkre” többnyire ezekre a helyekre mentem. A legjobb a Nagymamáéknál töltött idő volt, velük nagyon szerettem beszélgetni. Szöszi és Laci vidám fiatal pár volt, Szöszi jóízű nevetései ma is fülemben csengenek. Náluk még kertecske is volt a belső udvaron. Nagymama nővéréénél, Mariska néninél és Jenő bácsinál is jó volt, gyakran az ő csendes kertjükben tanultam, az érettségire készülve. Eközben egy-egy kis sétára elmentem Jenő bácsival, aki nagyon szeretett engem. Sokszor a kapuban várta a jöveteletem, „Napsugárkám” becézett engem.

Az utált diáksapka viselése még a kimenőre is kötelező volt (néha ott is felejtettem valahol). A kollégium negyedőrára volt gyalog az iskolától, de máshová is gyalog mentem, mert villamosbérletet nem tudtam venni. Debrecen (ismert a meteorológiából) nagyon szeles város, így a szembe-szél gyakran levitte a simléderes diáksapkáinkat, amikor is a gyorslábú osztálytársak, többnyire fiúk, szaladtak utána.

A kollégiumi épület kétszárnyú volt: az egyikben lányok, a másikban fiúk laktak. Nagyon őrizték a nevelők, hogy a diákok ne keveredjenek össze. Moziba, színházba, kultúrházba lehetett járni, néha színházba mentünk a társaimmal. Én akkoriban „kilógtam a sorból”, talán a következő okok miatt: Nem jártam szórakozni, és szegényesebb öltözetű, szerényebb viselkedésű voltam. (Már akkor is a vagányság volt a „menő”.) Még az is hátrányt jelentett, hogy nyíltan vállaltam a vallásosságomat. Azt is furcsának találták, hogy egy kollégiumi, kisebb lány pátyolgatását, felügyeletét is vállaltam (aki súlyos epilepsziás volt). Azonban egy jó barátnőm is akadt: osztálytársam és hálótársam, Fazakas Irénke (a nevét így írta „a”-val középben, mert erdélyi származású volt). Később is tartottam vele a kapcsolatot sokáig.

1958-ban érettségiztem, jó rendűen – ekkor még nem voltam 18 éves sem. A főiskolai továbbtanulásról lemondtam, tanárain javaslata ellenére, pedig egyből felvettek volna a „Kossuthra”, Debrecenbe. Itt az egyetemen is tanár volt a középiskolai osztályfőnököm, aki nekünk 3 szaktárgyat tanított. De a kollégium miatt már hazavágytam, és dolgozni akartam, pénzt keresni. Állandó pénztelenséggel küszködtünk akkor. Azt hittem, ha dolgozni fogok, akkor aztán eljőn már a „Kánaán”. (Hát, ez csak álom maradt.)

Egy hónap nyári szünet után kezdtem el dolgozni. Az első munkahelyre az iskola ajánlásával mentem: az Egyesült Gyógyszergyár kőbányai Injekciós Üzemébe, gyártás-előkészítő laborba, két műszakba. A kezdő fizetésem talán ha 800 forint volt, egy évig. A munka nehéz volt, mert 10 literes üvegekkel, 5-10 kilogrammos anyagokkal dolgoztunk. Egy kis „üzemi zenei” mutatóványt sikerült varázsolni: ugyanis a 10 l-es üvegekben általában különböző mennyiségű és töménységű, különféle oldat lévén, rájöttem, hogy az üveg oldalát megkondítva különböző hangokat adnak. Már csak sorba kellett egymás mellé rendezni, hogy skálát adjon, a mennyiségek picit korrigálásával még félhangokat is lehetett „gyártani”, és máris kezdődhetett a koncert, egyszerűbb dalokkal. Persze ezt az élményt a főnöknő nem igazán díjazta, ezért csak a ráérősebb délutáni műszakban lehetett művelni.

Pécelről vonattal jártam be – ez koránkeléssel vagy későn fekvéssel járt. A délutános műszak után, ha volt hely a vonaton, kézimunkáztam, hogy el ne aludjak. Az, hogy kialudjam magamat, otthon reménytelennek bizonyult a kora reggeltől éjszakába nyúló (szó szerint) „zajló” élet mellett.

Ekkor kezdtem már bánni, hogy nem tanultam tovább. Gondoltam, majd később bepótolom. Az egészségügyi pályához való vonzódásomról otthon lebeszéltek, mondván: nehéz idegileg és fizikailag is, és ezt nem bírnám. Pedig a későbbiekben kiderült, hogy még nagyobb erőpróbákat is kellett bírnom.

Egy év múlva adódott egy másik munkahely, szintén Koren Feri bácsi közvetítésével, a Szilikátipari Kutatóintézet Kőbányán. Itt több laborban is dolgoztam, legjobban az analitikai labort szerettem. Itt jól éreztem magam. Az osztályvezetőnk egy idős úriember volt, aki nagyon kedvelt. A teljes fizetésemet hazaadtam, két teljes évig, még OTP hitelt is fizettek ebből a pénzből otthon (de nem a számomra). Egy kis zsebpénzt alkalmanként kellett otthon Édesanyától „kunyerálni”. De ellenvetést ezért soha nem mertem tenni szüleimnek, mert nem is lehetett, és mert nagyon tiszteltem őket, ezért sem akartam ezzel megbántani őket. (Mózes könyvéből az V. parancsolat szellemében gondolkodva – miszerint: „Tiszteld anyádat és apádat, hogy hosszú életű légy e földön!” Igazából azt hittem, ellenkező esetben nem leszek hosszú életű...)

Aztán amikor férjhez mentem, akkor kezdett kissé jobbra fordulni az anyagi helyzetünk, pedig lakásra is gyűjtöttünk évekig, de még mindkettőnk szüleit is tudtuk támogatni kissé.

Zoller Feri másfél évig udvarolt nekem kitartóan, amíg hozzámentem. Esküvőnk 1961-ben volt a péceli református templomban, amelyen részt vett a nagyszámú rokonság közt Ilonka nagymama is (akkor 70 éves volt), valamint az énekkarunk is, énekkel szolgálva. A „lakodalom” szeretetvendégség keretében volt, amit az énekkar szervezett, és amelyen szintén énekeltek is nekünk.

Feri 29 éves volt, én pedig 21 (nekem még „ráért volna”). Egyébként a péceli énekkarban ismerkedtem meg Ferivel, ahová ő Pestről járt ki, a karnagy néni kérésére, neki segítségül. Feri udvarlása úgy kezdődött, hogy az éneklésen keresztül tűntem fel neki. Egyből megdicsérte a „stabil” alt szólamot, és engem kért meg szólam-tanításra. (Én ekkor még nem gyanítottam semmi „hátsó szándékot”). Mikor fél év múlva Feri bemutatkozott nálunk, aztán bemutatott Kőbányán a szüleinek, akkor kezdett komolyabbra fordulni a kapcsolatunk. Feri mamája, Katinka néni nagy örömmel fogadott engem, majd elmesélte, hogy Feri öccse, Miki – aki ekkor 10 éves volt – már elárulta neki: szerinte a Feri szerelmes, mert vitte egy lány

táskáját a péceli énekkari kiránduláson. Katinka Mama élete végéig gyakori áldozatos segítségével betegségeim alatt és gyermeknevelésünkben mellettünk volt. Gyakran utazott hozzánk Komáromba is.

A mi egyetlen, hűséges kapcsolatunk, házasságunk közel ötven éve tart, amiből szüleink 20, illetve 22 évet éltek meg, körülbelül 20 évet unokáikkal együtt. Házasságunkat biztonságosnak érezzük, bár különböző természetűek és eltérő életritmusúak vagyunk. Emiatt sokat vitatkoztunk, még ma is, mert a különbözőségeket – főleg nekem – nehéz megszokni. A vita tárgyaiból kivételt képeznek a pénzügyek: emiatt soha nem veszekedtünk, pedig nem volt sok pénzünk sosem. Igaznak tartottuk a mondást: „Jobb a parénak étele, ahol szeretet van, mint a hízlalt ökör, ahol háborúság van.” (Példabeszédek könyve 15. rész.)

Házasságkötésünk után három hónap múlva Komáromban kaptunk szolgálati lakást és az Olajfinomítóban állást. Hat évig laktunk itt. Sehová nem jártunk, csak haza és a templomi énekkarba. Egymás után születtek a lányaink: az első baba 6 hónapra, aki 8 napot élt, majd egy év múlva Ágika, utána alig másfél év múlva pedig Katika is itt született. Ildikó tíz évvel később érkezett, amikor már visszajöttünk Pestre, és az első, a kőbányai lakásunkban éltünk. Ildikó előtt két évvel történt a másik pici koraszülött kislányunk elvesztése, aki a hatodik hónap elején született.

Legnagyobb pénzsűkében Komáromban voltunk, amikor a leendő pesti lakásunkra spóroltunk. Ezért a szülési szabadságok vagy a kisgyerekek betegsége miatti hosszabb fizetés nélküli szabik alatt némi kereset-kiegészítésként otthon karácsonyi gyertyákat öntöttem különböző üvegformákba, szép, színes festékek felhasználásával. Később, kórházi tartózkodásaimat tevékenyen kihasználva, sapkákat, sálakat, tarisznnyákat kötöttem, és eladtam betegeknek vagy nővéreknek. (Bár nem bizonyultam jó kereskedőnek.)

Egyetértés volt köztünk a gyerekek kérdésében is. Feri gyerekszeretete és türelmessége már kezdetben kiderült, még a kistestvéreimmel való foglalkozásnál. (Szabolcska ekkor 1 éves volt.) Számomra ez a jótulajdonsága volt mellette a döntő érv, ami beigazolódt, és nagy nyereség lett a mi gyerekeink nevelése során is.

Három lányunkat egészségesben felneveltük, taníttattuk. Mindhármuk két diplomát szerzett, akárcsak az apjuk. Így összesen hét diplomaszerzést izgultunk – és asszisztáltunk – végig. Remélem, hogy még egynéhány unoka diplomaosztóját is megérhetjük!

Ágika oboatanár és -művész lett, Katika üzemszervező mérnök és minőségbiztosítási szakmérnök, Ildikó pedig kertész-mérnöki és növényvédelmi szakmérnöki diplomát szerzett.

Hat év komáromi tartózkodás után Kőbányán, a Sörgyár utcában laktunk 13 évig. (Ide Feri nélkül, Miki öccse segítségével költözött Komáromból, mivel én kórházban voltam.) Kőbányáról sokszor látogattunk haza, Pécelre két óvodás kislányunkkal.

Egy ízben két hónapig laktam otthon – csak Ágikával, aki akkor 8 hónapos volt –, amikor Komáromból jöttem fel, mert Pestre kellett járnom visszérkezelésekre, Bodoky György professzor úrhoz. Szüleink mindig boldogan várták jövetelünket unokákkal együtt, Édesapa gyakori üdvözlése így hangzott: „Jön a mi Asszonylányunk!”

Kőbánya után majd négy évig Pesterzsébeten laktunk, immár három gyerekkel. Ez a lakás a csúnya, poros, zajos környezet miatt nem volt jó, de a református gyülekezetben és énekkarban

szerető közösségre leptünk, és ez kompenzálta az egyébként nehéz körülményeinket is. Ezután az eddigi legnagyobb lakásunk a keresztúri, Újlak utcai lett, ahol legtovább, 24 évig éltünk. Bár távfűtéses panel volt, mégis nagyon szerettünk itt lakni. A jelenlegi, ötödik, és reméljük, utolsó földi lakásunkból már csak az „Égibe” szeretnénk költözni.

Idősebb korunkban sokat foglalkoztunk öreg rokonainkkal is, különösen sokat látogattam Lórika nagynéninket, aki közel lakott hozzánk, a rákoscsabai Református Időotthonban. Sok jó beszélgetésben volt részem vele, bölcsessége, irodalmi tájékozottsága miatt sokat tanultam tőle, és közösségszeretete is vonzó volt nekem. Sokféle kapcsolata révén, ebből én is gazdagodtam.

Még visszatérve a munkára: Feri 46 évet dolgozott összesen, ebből hat évet a Ganz-Mávagban, gépészmérnökként, aztán 40 évet az Olajtervben, tervező, majd tervellenőr és szakértő munkakörben, villamos-automatizálási szakmérnökként. Ő 62 éves korában ment nyugdíjba, elismert, kiemelkedő tudású szakemberként. Mint nyugdíjas, még nyolc évig dolgozott, hála Istennek, egészségben.

Én (a szülési szabadságokat leszámítva) 30 évig dolgoztam, egészen a „leszázálekolásomig”, többnyire kutató- és MEO-laborokban. Az utolsó néhány évben, miután egy nyáron a veszprémi Vegyipari Egyetem továbbképző tanfolyamán környezetvédelmi szakképesítést szereztem, ezirányú levegő- és vízvizsgálatokat végeztem.

A munkaviszonyom egy év betegállomány után, 49 éves koromban ért véget. A rokkantnyugdíjazást nagyon keseregre fogadtam, mivel azonnal végleges lett. Bár két év kihagyás után még 4 évet dolgoztam négyórás iskolatitkárként, de ez a bejárással és túlórázásokkal együtt napi közel nyolc óra lett, és így már sok volt. Akkor mentem végleg nyugdíjba, amikor a harmadik unokánk, Beni megszületett. Az iskolában nagyon szép búcsúztatásban volt részem, éreztem, hogy megbecsültek, szerettek. (Emléklül névre szóló, kis selyem könyvjelzőket készítettem minden kollégának.)

Visszatérve a családi életre: Ildikó két nagyobb lányunk után 10, illetve 11 évre született, orvosi ellenjavallat ellenére. Merészen, de hittel vállaltam, a sok rizikó ellenére is hittem, hogy sikerülni fog. Így is történt: egészséges, nagyon eleven gyerek lett (azt jóslták: „fiú lesz”!). De nővérei inkább húgocskának drukkoltak, így amikor megtudták, hogy kislány lett, örömköbökben ugrálva sikítottak: „éljen, éljen!”. Az életünk vágya, hogy 3 gyermekünk legyen, hála Istennek teljesült.

Ezután azonban családi életünk legnehezebb – megpróbáltatásokkal terhelt – húsz éve következett. Betegeskedések kezdődtek, majd szüleink és két testvérünk halála viselt meg minket. Először Zoller-nagyapa halt meg, egyhónapi betegség után, 1975-ben, öt követte hat év múlva Zoller-nagymama, szintén 73 évesen, egyhónapi súlyos betegség következtében. Mama addig már hat unokának örülhetett (két fiától), őket nagy betegségéig áldozatosan segítette.

Ezután két évvel történt szüleink együttes halála, ami azért volt különösen tragikus számunkra, mert Édesapa váratlanul halt meg. Édesanya három évig tartó betegsége és az utolsó évének ápolása nagyon megterhelő volt nekünk is, mert erre akkor volt szükség, amikor Ildikó iskolába kezdett járni, és nekem a Pécelre való utazások Pesterzsébetről oda-vissza napi 4 órát vettek igénybe. Édesanya mellett a gyakori éjszakázás plusz a napi munkabajárás annyira kimerített engem, hogy beteg lettem. Ez alatt a 3 év alatt Ildikót

többnyire nővérei vagy apja látták el. Erőfeletti megpróbáltatásaim a továbbiakban is fokozódtak, főképpen a rokkantnyugdíjazással. Ezt családom is megsínylette. Klárka húgom negyvenévesen, egyévi súlyos betegségét méltósággal viselve ment el közülünk. Ez különösen megrendített engem, mert volt szerencsém előzőleg az iskolában munkatársa lenni. Nagyon jó volt vele dolgozni, kollégái is nagyon szerették őt.

Családunkban a szomorú idők után nagy lányaink férjhezmenetelét követően – hála Istennek – boldogabb idők jöttek. Elsőként Katika ment férjhez 21 évesen, még főiskolás korában. Ágika követte őt 7 év múlva, végül Ildikó 11 év múlva. Életünk legnagyobb gazdagságát és örömet ezek után kaptuk: az unokák jövetelével. Ők az idős korral járó nyűgök felejtetői. A velük való örömteli – ámde néha megterhelő – foglalkozások alkalmai mégis mindig megújuló erőforrássá lesznek számunkra.

**Viki és Réka kisunokám kereszttelőjén, 2006-ban
Ágika és Kati lányunk közepén, Ildikó Kati mögött, mellette Feri és én.
Kati előtt Beni és Freia. A két nagylánya, Viola és Borika a kép bal szélén áll.**

Nyolc unokánk ez évben 2 és 22 év közötti korban vannak. A két legidősebb – Borika és Viola – jelenleg egyetemista, testvérük (egyetlen fiú unokánk), Beni középiskolás. A kisebbek hét év alattiak: Freia, Kata, Tündike. Mind a hatan Katika gyermekei.

Ágikáék kislánya Réka, Idikóéké Viktória, mindketten most ötévesek.

A két kisunokámat csecsemőkorukban tartom az ölemben

Jelenleg is bőven vannak tehát feladataink, így nem lehetünk „begubózó” öregek. Erőnlétünk gyengülése ellenére igyekszünk a családi, rokoni, baráti kapcsolatokat ápolni, ahogy eddig is tettük a múltban, sőt, az egyházi és énekkari közösség fenntartását is gyakorolni, illetve szorgalmazni próbáljuk. Ezek fontos és jó dolgok számunkra. Tevékenyek vagyunk sokféle téren, így nem sok szabadidőnk van. Legjobban koncertre szeretünk járni, amelyen Ági lányunk szólózik vagy játszik a zenekarban. Hála Istennek, még megtehetjük.

Összegezve életünket: Isten megáldotta házasságunkat, és velünk volt a sok baj és nehézségek között is. Mindig megsegített. Reméljük, hogy egész további életünkben is hűségesen velünk lesz szeretetével. Mi sem hagytuk el eddig hitünket, és ezután is Benne bízunk. Így boldogan érhetünk Vele a CÉL-ba. Isten segítségét és áldását kérjük a magunk, gyermekeink és unokáink életére is a jövőre nézve.

Utóirat: Bővítésként a „Családtregényhez” írtam testvéreimnek (és persze családomnak is) 2010 márciusában.

Szeretettel: Gabika

Magdi megjegyzése: Gabikának köszönhető e III. fejezet megszületése: ő írta le elsőként életének történetét, őszintén, szépítgetések nélkül. A többieket – előbb engem és Editkét, aztán a mi hatásunkra Ágit és Zsuzsit, végül Mártit is – ez bátorította, hogy ők is megírják „vallomásaikat”. (Lolának ezúttal könnyű dolga volt hozzánk képest: ő a férje, Szakolczay Lajos idén megjelent kötetében a vele készített interjúját adta ide másodközlésre.)

2. Edit mesél magáról:

Az első rebellis

A középiskolai évekről

Gyerekkoromat ismeri a kedves olvasó a szadai és péceli történetekből. Sírós és érzékeny kislány voltam, mint a rák-jegyűek általában. A sírósságom elmúlt, de az érzékenységem megmaradt.

Nemrég találtam meg Édesapa 52 évvel ezelőtt írt levelét, amit a leendő középiskolámnak küldött, és amiben arra kérte az igazgatónőt, vegyenek fel engem a budai, bentlakásos tanítónőképzőbe, mert minden vágyam az, hogy tanítónő legyek.

Erre a vágyamra én egyáltalán nem emlékszem. Apa megható levelének hatására felvettek, de mire elkezdődött a tanév, a tanítónőképző iskolát megszüntették és gimnázium lett belőle.

Így lettem 15 évesen budapesti lány. A várost nem ismertem, telefonálni, közlekedni nem tudtam. A kollégium, ahol laktam (Lórántfy Zsuzsanna volt a neve, ma ismét Barmadasnak hívják) és a gimnázium elég közel voltak egymáshoz, a suliba gyalog jártunk. Hamar összebarátkoztam az osztálytársaimmal, akik többnyire budapesti lakosok voltak, kollégista tanuló nem nagyon volt közöttük.

Elkezdtem szörnyen barátnőzni, mert korábban otthon nem lehetett ilyen kapcsolatom. Édesanya mindig azt mondta, hogy ott a sok kistestvéred, barátkozz azokkal. Valószínű félt attól, hogy a barátnők bejáratosak lesznek hozzánk, és nem akart több gyerekricsajt hallani. Nekem pedig annyira hiányzott egy bizalmas, velem egykorú lány barátsága, mint a fiatal felnőtteknek a szerelem. A gimnáziumban aztán tele lettem barátnővel, akikkel moziba, színházba jártunk, meghívásokat kaptam szüleikhez, így lassan megismertem a várost. Megtanultam, hol jár a hatos villamos, és lassan kiigazodtam a közlekedésen is. Hétvégén hazajártam szüleimhez, hogy besegítsek a háztartásban, néha meglátogattam egy-egy nagynénikémet vagy Ági húgom keresztanyját, ahol mindig kaptam 10-20 forintnyi

költőpénzt. Ennek zömét telefontantuszokra költöttem, mert délutánoként gyakran felhívtam újdonsült osztálytársaimat, padtársaimat egy közeli nyilvános telefonfülkéből, hogy megbeszéljük, mi történt az iskolában, hogy újra átéljük a délelőtti iskolai közös eseményeket.

Anyáék rosszat sejtettek: nagylányuk pesti csajokkal barátkozik, színházba, moziba jár, össze-vissza telefonálgat, néha még ki is festi magát, ahelyett, hogy templomba járna vagy kézimunkázna, és a tanév végén kivettek ebből a fertőből. Így kerültem első Faragó-lányként a Cinkotai Gimnáziumba, ahol szintén kollégista lettem. Itt aztán nem volt sem színház, sem mozi, volt viszont helyette szolfézsóra, zongoraóra, külön angol, de én egyiket sem szerettem.

A különórákat amikor csak lehetett, elblicceltem. Tanulnom sokat nem kellett, mert elég gyorsam beszállt a fejembe a feladott lecke, és jó tanuló is voltam. Néha becsúszott egy-egy rosszabb jegy földrajzból, fizikából, azokból a tantárgyakból, amiben ma is gyenge vagyok. A bizonyítványaimban a „jeles” szintet mindig megütöttem, néha kitűnő minősítést kaptam.

Ezekre a cinkotai évekre ma már egy kis lelkiismeretfurdalással emlékezem vissza. Sokkal több hasznos dologgal lehetett volna foglalkozni ahelyett, hogy a hátralévő három évet végig bohóckodtuk osztálytársaimmal. Abban az időben azonban nem volt sem a gimnáziumban, sem a kollégiumban olyan nevelő, aki rávezette volna a kamaszlányokat a hasznos és egy tini számára érdekes időtöltésre.

Az érettségi után szüleim még mindig abban a hitben voltak, hogy pedagógus akarok lenni, ezért megszervezték nekem a felvételi vizsgát a debreceni Tanárképző Főiskolán, mégpedig magyar-országi nyelvtanári szakra. Én nem tudtam, hogy mi akarok lenni, talán gyógyszerész, azért, mert a gyógyszerészekben mindig olyan szép fehér tisztaság van, de más nem jutott eszembe. Így hát tettem, amit a szülők diktáltak.

Abban az időben a felvételi vizsgák sikere nagyon függött attól, hogy a gyerekeknek milyen volt a származásuk. A munkás-paraszt gyerekek pontelőnyöket élveztek, az X jellel jelöltek pedig – akiknek szülei a kommunista rendszert megelőzően a régi rendszer kiszolgálói voltak – hátrányos helyzetbe kerültek. Nekem a felvételi vizsgám sikerült ugyan, de „helyhiány” miatt elutasították továbbtanulási szándékomat, mivel X bélyegem volt.

Első munkahelyem

Ez engem egyáltalán nem viselt meg, mert nem lelkesedtem a tanári hivatásért, igaz, másért sem. Nem volt jövőtudatom. Visszakerültem a szülői házba, és elmentem dolgozni. Ica nagynéném férje, Feri bácsi talált nekem egy megfelelő állást, a Statisztikai Hivatal egyik gépi adatfeldolgozó vállalatánál lettem irodai betanított munkás. Hollerith gépeket kezeltem, ez volt a mai számítógép őse. A hollerith kártya egy téglalap alakú, 18,7 cm x 8,3 cm nagyságú vastag kartonpapír volt, amelyre az előre megadott helyekre oszloponként lyukakat szúrtak, hogy egy sor karaktert kódoljanak. 45 sor és 12 oszlop volt a kártyán, ami 45 darab 12 bites karakternek felelt meg.

A feldolgozandó adatokat megfelelő rendszerben lyukkártyára rögzítették (kilukasztották a kártya megfelelő során a kívánt oszlopot, így kódolták be a karaktereket), és első lépésben átfuttatták egy olyan rendező gépen, ahol az elektronika érzékelte a lyukakat, és az a beprogramozottak szerint az adatokat sorrendbe rakta. Ezt a gépet szorternek hívták, a kezelőjét szorteresnek. Általában fiatal, érettségizett lányok és fiúk voltak a szorteresek.

Rendezés után a tabulátor (táblázógép) következett, de néha az adatokat dopplerezni is kellett, amihez csak a nagymenők értettek. A doppler titkát nem sikerült megfejtenem.

A szortergépét viszont igen hamar, mert rájöttem, hogy ha az ember átnéz egy köteg lyukkátyának azon a során, ahol az utasítás szerint rendezni kell a gépnek az adatokat, és sötétség van a megadott sor megadott oszlopán, akkor nincs mit tenni, le kell futtatni a doboz tartalmát a rendezőgépen. Ha viszont félhomály van, vagy netán opálszerűen át lehet látni a lyukon, az azt jelenti, hogy nagyon sok kártya a helyén van, csak azt az egy-két lapot kell kiemelni és kézzel a helyére tenni, amelyik a félhomályt okozza. Mivel normában dolgoztunk, több órai gépi futást meg lehetett takarítani ezzel a módszerrel.

Talán a mai fiatalok nem tudják, de abban az időben, a hatvanas évek elején mindenhol munkaverseny mozgalmak voltak. Így volt ez az én első munkahelyemen is, havonta kiértékeltek a dolgozók munkateljesítményét és a legjobban teljesítők neveit kiírták egy faliújságra, a szakszervezettől pedig ajándékot kaptak az élenjárók. Ezeken a versenyeken mindig én voltam az első számú győztes mindaddig, amíg a kollegáim el nem lesték tőlem ezt az átkukucskálós módszert. Egy szép emléktárgyat, egy ólomkristály tortástálat ma is őrzök ezekből a tárgyjutalmakból.

Első szerelmem története

Egyszer behívtak a személyzeti vezetőhöz. A személyzeti osztályra idézés mindig valami rosszat jelentett, valaki feljelentett valakit, mert nem úgy viselkedett, ahogy azt a kommunista diktatúra elvárta volna. Arra gondoltam, talán az lehet a bűnöm, hogy nem vagyok KISZ- tag, (a Kommunista Ifjúsági Szövetség volt az egyetlen párt egyetlen ifjúsági „előszobája”), és erre akarnak rábeszélni, mint éldolgozót. De nem ez történt. Ott állt a személyzetis előtt egy velem egykorú, nagyon helyes fiú, akinek elől hiányoztak a fogai.

Mint később megtudtuk, a fiúnak azért hiányoztak a fogai, mert a börtönben kiverték azokat. Börtönben pedig azért volt, mert disszidálni akart, de a határon elfogták. Börtönbüntetését letöltve erre a munkahelyre irányították, és pártfogót kerestek a számára, aki betanítja majd őt a szorteres munkára, és magaviseletével helyes irányba tereli a fiú mindennapjait. Így lettem egy börtönviselt fiatalember pártfogója, akibe pillanatok alatt beleszerelmesedtem, miután a fogait rendbe hozatta. A fiúnak is tetszett a pártfogói kapcsolata, bevezetett engem a nagyvilági életbe. Presszótöltelék lettem, megismerkedtem mindenféle nagymenőkkel, filmesekkel, zenészekkel, színészekkel. Az akkor divatos és előkelő kávézókban törzsvendégeknek számítottunk. Éjszakai lokálokba jártunk, sokszor lekéstem az utolsó vonatot, amivel haza tudtam volna menni Pécelre. Ilyenkor otthon mindig azt mondtam, hogy túlórázni kellett, és a pesti barátnőmnél aludtam.

Szüleim megelégtették a sok túlórát, és persze az is kiderült, hogy mi a kimaradozás igazi oka. Rettenetes viták kezdődtek köztem és anyám között. Mint első rebellis a családban, vitatkoztam anyámmal, aki ehhez nem volt hozzászokva, és nem tudott belenyugodni abba, hogy a gyerekének más a véleménye, mint neki. Édesapa viszont megértő volt velem szemben, és amikor csak lehetett, falazott is nekem. De olyan is előfordult, hogy anyá parancsára a nadrágszíjával rettenetesen megvert.

Ennek a folyamatos veszekedésnek az lett a vége, hogy az idegeim felmondták a szolgálatot. Bevettem egy csomó altatót. A kórházban tértem magamhoz, kaptam egy gyomormosást, és pár nap múlva hazaengedtek. Apa hozott haza vonattal, a vonaton olyan voltam, mint aki totál

részeg, mert még nem ment ki szervezetemből a sok gyógyszer. Otthon elmondták a szülők döntésüket: felmondták a munkahelyemet, és elhelyeztek a Kőbányai Porcelángyárba irodai munkára, Édesapa mellé.

A szerelmemmel szakítanom kellett, és édesanyám kiadta a parancsot: férjhez kell mennem ahhoz a rendes fiúhoz, aki már két éve udvarolt nekem. Azt, hogy én mit szeretnék, fel sem vetődött.

A mai napig nem értem, hogyan tudott anyám ilyen erős befolyást gyakorolni rám, a felnőtt és dolgozó nőre; teljesen a hatalma alatt tartott, és húsz évesen is azt kellett tennem, amit ő parancsolt. Vajon miért nem jutott eszembe, hogy elköltözzek otthonról, hiszen volt önálló keresetem, ki tudtam volna fizetni egy albérletet, ahol nem szólnak bele az életembe. Nem tudom. Valószínű azért nem jutott eszembe, mert bensőmben éreztem Édesanya aggódó szeretetét, és szemléletbeli különbségeink ellenére tudtam, hogy jót akar nekem, félt engem az élet csapódásaitól, és felelősséget érez irántam.

Nemrég láttam egy riportot a televízióban: egy ismert, rákellenes alapítvány kuratóriumának az elnökével beszélgetett az újságíró. Nagyon érdekes érzésem támadt: ezt a riportalanyt én ismerem, vagy mégsem?, de biztos, hogy ismertem valamikor. Az volt a benyomásom, hogy az előző életemben lehetett rám nagy hatással a tévészerelő.

Néhány nappal később jöttem rá, hogy az egykori első szerelmemmel, a kivert fogú fiúval készült a riport, csak közben eltelt ötven év. Milyen érdekes, az ember külsőleg teljesen megváltozik ötven év alatt, de a személyisége, a kisugárzása a megváltozott és felismerhetetlen külső ellenére ennyi idő után is megmarad.

Első önálló próbálkozásaim

Édesapával nagyon jó volt együtt dolgozni. Ő az első emeleten dolgozott egy önálló irodában, én a másodikon voltam velem egykorú fiatalok között. Könyvelő automatákat kezeltünk, ami szintén egy betanított munka volt, a könyvelnivalót készen hozták nekünk a mérlegképesek, nekünk csak püfölni kellett a gépet. Édesapa gyakran meglátogatott, áthívott magához egy-egy kávéra, és sokszor kaptam tőle dugipénzt is. Jó érzés volt átélni, hogy apát mennyire szeretik.

A könyvelőgép püfölése közben figyeltem arra, hogy az egyik kartonon, amit a gépbe be kellett dugni, és rá kellett könyvelni az adatokat – ezt szakszerűen főkönyvi számlalapnak hívják –, csak piros számok, a másikon csak fekete számok voltak. (Tartozik vagy Követel jellegű könyvelési tételek.) Néha behoztak olyan anyagot is, ahol a piros számokkal teli kartonra fekete számot kellett volna könyvelni. Megkérdeztem az anyag előkészítőjét, hogy ez miért van így? Hű, de jó, hogy szóltál Edit, ezt teljesen fordítva csináltam. Később a bonyolult könyvelési tételeket hozzám, a betanított gépkezelőhöz hozták a bizonytalan könyvelők azzal, hogy a hibát úgyis észreveszem.

Elmondták a főnöknek is a történeteket, aki rábeszélte, hogy iratkozzak be a közgazdasági technikumba különbözeti vizsgát tenni, mert az az érzése, hogy jó könyvelő lenne belőlem. A különbözeti vizsgát két év helyett egy év alatt letettem szín jeles eredménnyel. Könyvvitel tanárom pedig rábeszélte, hogy iratkozzak be a Számviteli Főiskolára, amit a következő tanévben meg is tettem.

Közben férjhez mentem ahhoz a rendes fiúhoz, akire édesanya rábeszélt. Kezdetben a péceli házunk korábbi lakóinak a helyén laktunk. Befizettünk egy társasházi öröklakásra, és nagy-nagy szegénységben éltünk. Mindketten főiskolára jártunk levelező tagozatra, közben dolgoztunk. Nehéz idők voltak, nem volt pénzünk, nem volt időnk egymásra, fáradtak, idegesek voltunk. Férjem valóban rendes fiú volt, csak nem illettünk össze: más kultúrából származtunk.

Nemsokára elkészült a lakásunk, beköltöztünk úgy, hogy alig volt bútorunk. Volt két heverőnk, két hokedli és egy asztal a konyhában, egy szobaasztal, két szék. És egy kis könyves szekrény. Az új lakásba télen költöztünk be, a fűtetlen szobában a vakolat csillogott, mert meg volt fagyva a malterban lévő víz. A lakásban két cserépkályha is volt, de a nagy spórolás miatt csak ez egyik kályhát fűtöttük. Volt vagy 15 fok meleg a fűtött szobában.

Nemsokára a beköltözés után nagyon belázasodtam. Kórházban kötöttem ki, ahol megállapították a kétoldali petefészek gyulladását. Ez meghatározta az életemet: tudomásul kellett venni, hogy nem lehet gyerekem.

Rövid együttélés után elváltunk, mert mindketten láttuk, hogy közös célok hiányában nem lehet a házasságunk boldog. Békésen, közös megegyezéssel váltunk el, a hokedlikat megféleztük, a lakást eladtuk, és mindketten elkezdtek új életünket.

Új dimenziók

A lakás eladása után arról hallani sem akartam, hogy visszaköltözzek a szülői házba. Albérletben laktam, és a lakás eladásából származó, rám jutó összegből befizettem egy Pécelen épülő társasházi lakásra. Közben megismerkedtem későbbi második férjemmel, Gézával, aki teljesen új dimenziókat hozott az életembe. Nálam jóval idősebb, érett férfiként lépett az életembe, aki akkor vált el első feleségétől. Minden reggel eljött értem, elvitt a munkahelyemre autójával, délután értem jött, és hazavitt. A hétvégeket együtt töltöttük, bemutatott a barátainak, a felnőtt gyermekének. Sokat utaztunk, főleg a Balatonra, mert mindketten nagyon szerettük a vizet és a kemping életmódot. Gyakran meglátogattuk a szüleit és testvérét, akik Nagyváradon laktak, elhalmoztuk őket tartós élelmiszerekkel, mosóporokkal, könyvekkel, nagy erdélyi túrákat tettünk közben, vagy leszaladtunk a Fekete tenger partjára néhány napra.

Leendő férjem a kerámiaiparban dolgozott vezető beosztásban, nagyon elismert szaktekintélynek számított, és rengeteget utazott, főleg az akkori NSZK-ba, Olaszországba, Franciaországba és Hollandiába. Külföldi üzleti partnerei is sokat jöttek Magyarországra, ilyenkor neki kellett gondoskodni a vendégek fogadásáról. Mivel jól beszélt franciául és németül, de olaszul a szókinccse – ahogy ő mondta – csak Kecskemétig tartott ki, tolmács nélkül szervezte a hivatalos és nem hivatalos programokat. Sokszor engem is elvitt magával egy-egy üzleti vacsorára vagy városnézésre, múzeumlátogatásra. Szerettem ezeket a programokat, bár én németül keveset tudtam, inkább értettem, mint beszéltem a nyelvet, de ez senkit sem zavart, mert Géza szóval tartotta a társaságot.

Közben állást is változtattam, a betanított gépkönyvelői munkát meguntam. Adóügyi referenst kerestek a Magyar Optikai Műveknél, amiről fogalmam sem volt, hogy mit takar, mert akkor még nem voltak Magyarországon adóügyek. Nem volt ÁFA, nem volt személyi jövedelemadó törvény, a költségvetés a kiadásait az állami vállalatok befizetéseiből fedezte. De az állást megkaptam, és olyan mindenem lettem, egy kicsit több, mint a könyvelők, mert nekem kellett

elvégezni a ritkábban előforduló, komplikált pénzügyeket, mint például a feltalálói díjak, szabadalmi díjak számfejtését vagy az amortizáció elszámolását. Mivel sok mindent rám bízta, rengeteget megtanultam a szakmából. Később főnököm elmondta, hogy azért mert rám bízni mindenféle komplikált gazdasági ügyet, mert első munkanapomon kértem tőle egy Szervezeti és Működési Szabályzatot a MOM felépítéséről, és ilyet tőle az új belépők még sohasem kértek. Ebből a kéréséből arra következtetett, hogy gondolkodásom a nagy összefüggéseket keresi, nem ragad le a részleteknél. Ebben igaza is volt.

A munka mellett szorgalmasan tanultam a Számviteli Főiskolán. Nem volt könnyű főiskola, de érdemes volt végigjárni, mert megtanították a hallgatókkal nemcsak a számvitel rejtelmait, hanem komoly jogi, gazdasági, matematikai és pénzügyi alapismeretekre tettünk szert. Maguk főkönyvelők lesznek, hangoztatta gyakran szépemlékű Bartók tanár úr, amiről én mindig csak azt gondoltam, hogy ez a nap nálam sohasem jön el. Én soha nem leszek olyan nagy tudású szakember, hogy el merjek vállalni egy főkönyvelői állást, ezért ezt a megjegyzését mindig elengedtem a fülem mellett.

A pecsét még meg sem száradt a diplomámon, 28 éves koromra rám bízta egy főkönyvelői munkakört. Jómagam nem mertem volna elvállalni, de Géza, akivel akkor már együtt éltem, nagyon bízott bennem, és meggyőzött arról, hogy alaptalan a félelmem. Elméleti ismereteim naprakészek voltak, a gyakorlatban pedig sok-sok részterületet megtanultam már, így nem okozott különösebb gondot a feladat ellátása. Mivel mérlegbeszámolót még sohasem állítottam össze, és nagyon ijesztő volt számomra ez a munka, az első mérleg készítése előtt, egy pénteki munkanapon délből mindenkit hazaküldtem, hogy figyelhessek a bonyolult feladatra. Arra gondoltam, hogy addig nem megyek haza, amíg el nem készül a beszámoló. Itt a péntek délután, a szombat és vasárnap, három nap talán elég lesz arra, hogy befejezzem a munkát. Elkezdtem délből egy órakor, legnagyobb meglepetésemre, háromra kész lettem vele. Akkor döbbsentem rá, hogy az éves pénzügyi beszámoló összeállítása gyerekjáték, ha jó adatokból dolgozik az ember. Márpedig az adatok jók voltak, mert precíz munkatársak dolgoztak a kezem alá.

Holtomiglan-holtodiglan

Elkészült a péceli lakásunk, ahová nagy boldogan beköltöztünk. Közben titokban összeházasodtunk, esküvőnkön két tanún kívül más nem volt jelen. A Mátyás Pince nevű étteremben megebédeltünk a tanúkkal és párjaikkal. A pincérek franciául szóltak a társasághoz, valamiért azt hitték, hogy külföldiek vagyunk. Géza elegáns öltönyben volt, én egy fekete szoknyát vettem fel és egy ezüst blézert, a táskám, cipőm is ezüst színű volt. Szépek éreztük magunkat, és főleg nagyon boldogok voltunk.

Géza nagyon figyelmes férj volt, minden tettét az irányította, hogy én örülhessek. Rengeteg ajándékkal halmozott el, nem volt olyan nap, amikor ne kaptam volna valami kis kedvességet tőle, ha mást nem, egy letépett virágot. Szerette édesapát, a testvéreimet és azok házastársait, későbbi gyerekeiket is. Figyelt rám, és ahol tudott, segített. Egyszer például megtanulta éjszaka helyettem az utolsó három tételt, amiből másnap vizsgáznom kellett. Reggel elmondta, és csodák csodája: azt a vizsgatételt húztam ki, amit ő tanult meg. Ötöst ugyan nem kaptam, de átmentem a vizsgán.

Állást kellett változtatnom, mert a szövetkezet, ahol dolgoztam, a csőd szélére került. Akkor kezdett tönkremenni a magyar nagyipar, az Ikarus, a Ganz Mávag, a Hajógyár, amelyeknek beszállítója volt a munkáltatóm, s a csödközelési állapot begyűrűzött.

Valamelyik szakmai újságban találtam egy számviteli osztályvezetői álláshirdetést egy számítástechnikából élő, országos hálózattal rendelkező nagyvállalatnál, amit megpályáztam, de mire odaértem, az állást betöltötték. A felvételin – ma interjúnak mondják – leendő főnököm rábeszélte arra, hogy fogadjam el a most létrehozandó pénzügyi és számviteli főosztályvezetői munkakört. Elfogadtam.

Életem egyik legnagyobb sikerű szakasza következett. Szerettem a munkámat, sikerélményeim voltak, nagyon aranyos kolleganők vettek körül, boldog párkapcsolatban éltem, anyagi gondjaim nem voltak. Közben negyven éves lettem. Félttem ettől a kerek évfordulótól, mert a harmincadik születésnapom után legalább három évig gyötört a tudat, hogy mennyire megöregedtem. Születinapomon kolleganőim virágcsokorral és az asztalomra letett Nők Lapja újsággal vártak, aminek a címlapján egy csodálatos hölgyfénykép alatt a nagybetűs cím: Divat a negyven éves nő.

Közben vettünk egy telket Balatonfüzfőn, és hamarosan elkezdtük a nyaralónk építését. Öt év alatt készült el a három szobás, emeletes ház. Minden szabadidőnket Füzfőn töltöttük, eleinte télen is lejárunk, a karácsonyi ünnepeket és a szilvesztert is itt töltöttük. Nagykokat buliztunk hol a barátainkkal, hol a testvéreimmel és azok családjával. Géza szerette a társasági életet, én pedig szívesen háziasszonykodtam akár 30 vendég számára is. Géza ezeken a nagyobb vendégségeken próbált engem kímélni, ezért nagy táblákat rajzolt, amire ráírta, hogy kinek mi a reszortja (terítés, mosogatás, szódavíz készítés, zenefelelős, hamutartós, stb.).

Kerti sütögetéssel fűszereztük a hangulatot, egyszer szilveszterkor a nagy hóesésben készítettük a kertben a finom süteket. A vidámságot és a megfázás megelőzését pálinkákkal biztosítottuk, forralt bort iszogattunk, a mértéket bizony nemegyszer túlléptük. De hát fiatalok voltunk, bírtuk az italt, bírtuk a gyűródést.

Első kutyánk, Bea

Aztán ennek a bulizós korszaknak is vége lett, kezdtünk fáradni, öregedni. Gézá közben leszázalékolták, mert egy hosszan tartó ideggyógyintézeti kezelés után megállapították, hogy munkaképessége 75 százalékban elveszett. Kettős neurózisként diagnosztizálták betegségét, ma úgy mondanánk, hogy erős depresszió. Mikor a gyógyintézetből véglegesen elbocsátották, napokon, heteken keresztül nem lehetett vele beszélgetni, csak ült a fotelban pizsamában, és a tévét bámulta. Egyre gyakrabban éreztem, hogy alkoholt is fogyasztott. Felkerestem orvosát, hogy tanácsot kérjek tőle, miben segíthetek felépülése érdekében. Az orvos az alkoholproblémára azt mondta, hogy ilyen esetben csak az orvosi ráíjesztés segít, küldjem be hozzá férjemet. Hozzátette, hogy a ráíjesztés is csak ideig-óráig szokott eredményt hozni. De kaptam tőle egy nagyon hasznos tanácsot is, mégpedig azt, hogy vegyek neki egy kutyát.

Közösen választottuk ki a három hónapos kis vizslakölyköt, helyesebben nem mi választottuk ki őt, hanem a kutyus választott ki bennünket. Testvéreivel ellentétben odajött hozzánk, az ölünkbe keredzkedett, csóválta a farkincáját, és nyüszített, amikor el akartunk menni. Nem volt mese, a kölyköt el kellett hozni. Géza habozás nélkül a Bea nevet adta a kutyának.

Csodálatos változás következett be életünkben. Géza reggel korán felkelt, kivirult, állandóan a kutyát sétáltatta, időnként hazajöttek ebédelni. Én pedig kaptam egy gyerekpótló élőlényt, akit ugyan sétáltatnom nem kellett, mert férjem reszortja volt ez a feladat, de etetni, orvoshoz vinni, kiskabátot venni neki, szeretgetni, iskolába járatni, ezek az én feladataim voltak. Nem győztünk rácsodálkozni, hogy milyen okos kis állatkánk van. Jó természetű kutya volt, alkalmazkodó, szófogadó, gazdatisztelő. Három éves korára hetven szónak ismerte a jelentését, felnőtt korára pedig kifejlődött gondolatolvasó képessége. Az élet nagy ajándéka számomra Bea kutyánk volt.

Hét éves lett az ebecske, amikor sétáltatás közben Gézát baleset érte, amihez a járőkelők mentőt hívtak. A kutya nem akarta a mentősöket a gazdájához odaengedni, amikor szerencsére arra járt egy ismerős, kutyás lány, aki el tudta távolítani a zavart állatot a gazdájától. Este, amikor bementem a kórházba, első kérdése férjemnek az volt: hol a kutya?

Nagypénteken történt a baleset, szombaton Géza kómába esett, húsvét hétfőn meghalt. Ennek 16 éve.

A nagyvállalnál eltöltött tizenöt év után ismét állást változtattam. Megszületett a gazdasági társaságok alapításáról és működéséről szóló törvény, egyre-másra alakultak a korlátolt felelősségű társaságok, betéti társaságok, a hatékonyan működő kisvállalkozások.

Akkor már évek óta dolgoztam egy mérnökirodánál másodállásban, szintén főkönyvelői munkakörben. Ez egy kisszövetkezet volt, ami teljesen másképpen működött, mint az állami nagyvállalatok. Először csak 18-an voltunk, pár év alatt a megalakult szakcsoportokkal együtt közel százan. Senkinek nem volt fix fizetése, mindenki magának hajtotta fel a piacot, és a bevételének 70 százalékát hazavihette. A megmaradt 30 százalék fedezte a rezsi kiadásokat és a nyereségrészesedést. Ha valaki hosszabb időre elment sielni vagy vitorlázni, megtehetette korlátlanul, nem volt kötött munkaidő, legfeljebb nem keresett annyit. Senki nem törődött a Munka Törvénykönyvével, nem számolgattuk, kinek mennyi szabadság jár, nem kellett főkönyvelői vagy ügyvezetői utasításokat kiadni, mert ha valamit megbeszéltünk, az úgy is volt. Itt tanultam meg a mérnököktől azt a mondást, ami a zsigereimben mindig is benne volt, hogy a szó többet ér, mint a papír, mert a papírt át lehet írni, el lehet tépni, de az adott szóbeli megállapodást nem lehet megváltoztatni, csak közös megegyezéssel.

Ez a szakasz is életem legemlékezetesebb korszakához tartozik. Úgy éltünk munkatársaimmal, mint egy nagycsalád, ismertük mindenki házastársát, gyerekeit, kiterjedt rokonságát. Gyakran rendeztünk a családtagokkal közös programokat, nagyon jól kerestünk, nem voltak gondjaink, örömeink annál inkább. Nem voltak veszekedések, mindenki mindenkiel megértő és segítőkész volt, nagyszerű emberi kapcsolatokra tettem szert. Közben láttam a különbséget a nagyvállalati és kisvállalkozói vezetési gyakorlat között, láttam, hogy mennyire hatékonyabban lehet dolgozni egy ilyen kisvállalkozásnál, nincsenek rangkórások, nincsenek szakmai féltékenységek, nincsenek fölösleges vezetési szintek, mindenki tette a dolgát a legjobb tudása szerint.

Közben a nagyvállalatok alatt elkezdett rezegni a talaj. Ezt ők is érzékelték, és próbálták mindenféle erőltetett belső intézkedésekkel az összeomlást elkerülni, de azt nem lehetett, legfeljebb késleltetni. Egy ilyen erőltetett bürokratikus intézkedés hatására elbúcsúztam nagyvállalati főosztályvezetői beosztásomtól, és mellékállásomat főállássá változtattam a mérnökirodánál.

Előtte elvégeztem egy könyvvizsgálói tanfolyamot, bejegyzett okleveles könyvvizsgáló lettem. Ezt a továbbképzést egy adószakértői tanfolyam sikeres elvégzése követte. Könyvvizsgálói, adószakértői tevékenységre kiváltottam a vállalkozói igazolványt, és egyéni vállalkozóként próbáltam boldogulni nyugdíjazásomat követően.

66 évesen

Özvegységem alatt eleinte próbálkoztam párkereséssel, először újsághirdetés formájában vagy társskereső irodáknál, később a neten.

Nem működött. Rengeteg csalódás ért, meg kellett állapítanom, hogy a párkapcsolat létrehozásának lejárt az ideje.

Szeretett kutyám tizenöt évig élt, itt temettem el a fűzfői kertben. Szép kis virágágyás övezi nyugvóhelyét. Hat éve él velem egy újabb vizslalány, akit persze nagyon szeretek, de nem hasonlít semmiben az elődjére. Fegyelmezetlen, izgága, mindig a középpontban akar lenni, sok bajom van vele. Igaz, itt Fűzfőn mintakutyának számít, mert nagyon szépen szót fogad, ha kettesben vagyunk, de ha valami megzavarja a figyelmét – mondjuk egy vendég -, megőrül a boldogságtól, és ez sokszor zavaró.

A fűzfői kertben testvéreim látogatásakor épp Mirát fegyelmezem.

Sok igazi baráttra tettem szert kutyás életem alatt, nem érzem egyedül magam, mert mindig akad valaki, akivel megoszthatom örömömet, bánatomat, aki segít, ha arra szükség van, és akinek én is segíthetek, ha rászorul.

Testvéreimmel, sógoraimmal, sógornőimmal, szépszájú unokahúgommal, unokaöcsémrel nagyon jóban vagyok, gyakran hívom őket látogatóba. Testvéreim évente legalább egyszer lejönnek hozzám a Balatonhoz, vagy fent Pesten hívom meg őket egy kis kocsonyaevésre. Zoza is évente eltölt nálam néhány napot.

Mellettem balra Ági és férje, Kornél ül

(Magdi lánya, Gabika esküvőjén, 2005-ben)

Szívesen látom valamennyiük gyerekét is, ha a Balatonra jövet-menet útba ejtenek néha. Hűséges állandó vendégem évről-évre Zsuzsi kisebbik fia, Ábel, a többiek ritkábban látogatnak. Az ifjúságnak nemigen van ideje a velem való találkozásra, de ezt megértéssel veszem tudomásul. Élik a saját életüket, építgetik jövőjüket. De amikor találkozunk, érzem a szeretetüket és ragaszkodásukat.

Balatonfüzfő, 2010 májusi fagyosszentek.

3. Magdi a „fejlődéstörténetéről” mesél:

Fordulópontok

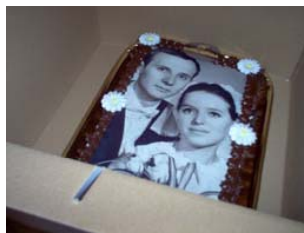
Bevezetésképpen előbb a felnőttkoromról

A legnagyobb fordulópont életemben, hogy gyerekből felnőtt, hajadonból (mai szóval: szingliből) férjes asszony lettem, s hogy a házasságunk három gyermekkel is kiteljesedhetett. (Újabb fordulópont lesz, ha az anyai „státuszom” nagymamai szerepkörrel is bővíülhet, elsőként legkisebb gyermekem, Gigi jóvoltából. Hála Istennek azóta – könyvünk szerkesztésének lezárásakor – megszületett Ádám unokánk!)

Ebben az emlékezésben az engem formáló gyerekkori és iskoláskori legfontosabb hatásokat próbálom számba venni. A házasságkötés utáni fordulópontokat, amelyek elvezetnek a jelenbe, csak vázlatosan, bevezetésképpen ismertetem. Először is a névvel kezdem (ahogy az önéletrajzban szokás), amiből nekem több is van, azután a foglalkozással és a gyerekekkel folytatom.

„Neve: ...”

Hivatalosan Soós Béláné vagyok, ezt írták a személyi igazolványomba 1970. augusztus 8-án, amikor férjhez mentem Bélához. Ekkor 25 éves voltam.

Az esküvői képünket a gyerekeink tortára kasíroztatták a 39. házassági évfordulónkra, 2009-ben

Előtte 25 évig Faragó Magdolnának hívtak, de – „művésznévként” – még sokáig a leánykori nevemet használtam, bár kicsit cifrázva. Ugyanis az egyetem után egy évvel, 1969-től kutatói állásba kerültem, s a publikációimban nem akartam a szakma előtt ismeretlen nevemen szerepelni, így Béla nevéből csak az S. betűt toldottam be a férjhezmenetelem után. Mikor Béla doktorált (1974-ben), én is használhattam volna a neve előtti dr.-t, de a dr. S. Faragó

Magdolnára csak akkor tértem át, miután én is megszereztem a doktorátust. (Előbb, 1976-ban a kicsit, vagyis a bölcsészdoktorit, tíz évvel később, 1986-ban pedig a közepeset, ami által a neveléstudomány kandidátusa lettem.) Hivatalosan így dr. Soós Béláné dr. lettem volna, de ezt soha nem használtam, mert nem akartam elől-hátul doktor lenni. Ezért két évtizeden át, amíg a kutatóintézetben dolgoztam (az egyetem elvégzése után egy évvel, 1969-től kezdve 1980-ig a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpontban, majd 1988-ig a jogutód Oktató Kutató Intézetben), megmaradtam a dr. S. betűs + leánykori név változatnál.

„Foglalkozása: ...”

A szakmai karrierrel, vagyis a további munkahelyekkel és a jelenlegi foglalkozással (a gyerekeket csak érintve) folytatom a történetem.

1988-ban, a rendszerváltozás előtti évben kerültem az Oktatási Minisztériumba, ahol szintén két évtizedet töltöttem el. Egy kutatóintézeti kollégám ajánlott a felsőoktatási terület ifjúsági ügyeinek koordinálására (tekintve, hogy a hallgatók beilleszkedése, szakmai szocializációja és értelmiségivé válása volt a kutatási területem). De engem a minisztériumi karrier nem vonzott: csak háromszori „lánykérés” és az egyre magasabbra srófolt fizetéssel való kecsegtetés után mondtam ki a boldogító igent. Hiszen akkor már háromgyerekes mama voltam; a kutatóintézeti életformához ezért is ragaszkodtam. De a kutatói fizetés csaknem duplája meggyőzött, hogy nem olyan borzalmas a kötött idejű napi nyolc-tíz óra, hiszen Gigi már 8 éves, nem árthat neki a napközi, a két „nagy” pedig – Gergő és Gabi – az érettségihez közeledő középiskolás volt akkortájt, akiket napközben már régóta nem kellett pátyolgatni.

A munkakönyvemben meg a nagyfőnökeim előtt természetesen a hivatalos nevem szerepelt, így a legtöbbször nem tudták, hogy a dr. Soós Béláné azonos az ügyeket intéző Faragó Magdival. (Hiszen nem ez szerepelt a hivatalos névsorban, így a Soósnéról semmi pozitívum nem jutott annak az eszébe, aki a listát mérlegelte pl. jutalomosztáskor.)

Húsz éve egyszer utánajártam, hogyan lehetne a nevemet engem teljes körűen kifejező névre változtatni, de lemondtam róla: a hivatalos névváltoztatással az én összes iratomon kívül az összes gyermekem iratait is meg kellett volna emiatt változtatni. Úgy gondoltam hát, hogy legalább a publikációimban ezentúl kibővítem az S. betűt. Így jelenleg (kb. két évtizede) Soósné Dr. Faragó Magdolna néven publikálok. (Mióta pedig a publikálók nevében már nem jelölik a cafrangokat, a doktor nélküli változat is fut – sőt, a régi ismerős szerkesztők figyelmetlenségéből eredően a korábbi S. Faragó Magdolna is.)

Ma összesen 80-90 körül jár a publikációim száma, ebből három az önálló könyv. (Kettő a felsőoktatás hatékonyságáról szól hallgatói vizsgálatokból leszűrve, egy pedig a mentálhigiéné kérdéskörébe tartozó fogalmak gyűjteménye és magyarázata.) A pályázati kutatásaim során összeállított anyagaimból másik két könyvem is lenne (egyik a tanárképzésről, másik a pedagógus-továbbképzésről), de – utánajárás híján – ezek az asztalfiókban maradtak. Egy jelentősebbnek mondható tanulmánykötetnek voltam még a szerkesztője (ez az általam szervezett, Tanárképzésünk megújítása című országos konferencia anyaga), tehát az írásaim legnagyobbik hányada tanulmány, cikk. Nem dicsekvésből említem, hanem munkám bemutatásaképpen. Mindig a felsőoktatás területén dolgoztam. Húsz évig kutatóként, ezzel párhuzamosan félállásban több helyütt is oktatóként (a Kandó Műszaki főiskolán, a Zsámbéki Tanítóképzőben, a Táncművészeti Főiskolán), aztán a minisztériumban, ahol – megbízások szerződéses keretében, a főállás mellett – folytatódott az oktatás és alkalomadtán a kutatás is.

A minisztériumban töltött egy évtized után, 1998-ban változtattam a sorrenden: főállásban lettem oktató (tanszékvezető egyetemi docens a „Közgázson” – ide is hívtak), és félállásban maradtam tovább a minisztériumban a tanárképzés és a pedagógus-továbbképzés referense. Ott azért marasztaltak, mivel ennek a nagyon összetett területnek az egyetlen szakértője már jó évtizede én voltam, s utódom – épp a tanárképzés bonyolultsága miatt – nem akadt. (A többi területemet, így a gyógypedagógusképzést, a szociális-, a pszichológus- és a sportszakember-képzést, a felsőoktatásban a diákok sportját, a diákok mentálhigiénéjét, egészségnevelését, drogreprencióját, a diáktanácsadás és a fogyatékos hallgatók mentorálásának témáit, meg a tanárképző főiskolák ügyes-bajos dolgainak az intézését különböző kollégáimnak „leadhattam”).

A Közgázosi állásom nagyon viszontagságos volt, ezért csak két évig tartott. Onnan mentem nyugdíjba, és azóta – immár tizedik éve – a minisztériumi félállásomat tartottam meg. Nyugdíjasként tehát 2000-től egyéni vállalkozó lettem. A félvévenként meghosszabbított minisztériumi munkaszerződés mellett időnként alkalmi megbízásokat is elvállalok (államvizsga-elnökséget, tanulmányírást, egy-egy előadást), ami ma már egyre ritkábban adódik. Aktív tagja maradtam viszont vagy 6-8 féle szakmai szervezetnek, amelyek közül háromnak alapító tagja is vagyok.

„Családi állapot: ...”

Mint az előzőekből már kiderült, három gyermekünk van. Az első, Gergő 1971 decemberében született, s Gabika (Édesanya után lett a neve Gabriella) másfél év korkülönbséggel követte őt. Gergővel nem maradtam otthon: felügyeletét alkalmasszerűen, Bélával egymás között elosztva, egyéves korától Gabi születéséig pedig (heti két alkalommal, amikor a bentléttel járó kutatónapom volt) egy felfogadott nénivel oldottuk meg. A két kicsivel másfél évig voltam gyeken, aztán bölcsibe-oviba vittem őket. A harmadik gyerek, Gigi (Georgina) jóval később, Gergő után kilenc évvel, Gabitól számítva is jó hét évnyi különbséggel született.

Ez a késői gyerek (35 éves voltam akkor) nem volt véletlen. Mindigis három gyereket képzeltünk el, csak hogy ez sokáig nem valósulhatott meg. Nehéz előzmények után, veszélyeztetett terhesként, kórházi manőverekkel tarkítva, ágyban fekvébe telt a kilenc hónap (az utolsó két hónap Pécelen, a hintaágyban, Édesanyáék jóvoltából, amiről korábban írtam is). Nagyon boldogok vagyunk, hogy ilyen jó, szép, okos és egymást szerető gyerekeket kaptunk a sorstól!

**Gabi esküvőjén középén a családunk
(Gabi mellett Gyuri, balra én, mögötte Béla, balra tőle a másik két gyerek a párjával:
Gigi és Ibrahim, mögöttem Gergő és Kati.)**

Nem volt könnyű e négy évtized. Főleg az első húsz év volt nehéz a kisgyerekekkel, vagyis ameddig Gigi is tízéves körüli nem lett. Magunkra utalva teltek ugyanis a gyerekágyas korszakok, külső segítség nélkül gondoztuk őket, hiszen Béla szülei vidékről – a doktorija megünneplésének kivételével – soha nem jöttek fel hozzánk, és az én szüleimre is csak maximum félnapokra bízhattam őket. (Csak ha Édesanya be tudott jönni Pécelről, mert a gyerekek a nagymamáknál egyedül nem maradtak meg.) Bébiszittert sem vettünk igénybe, mert nagyon szegények voltunk. Nagynéha pár órára – ha nekem halaszthatatlan intéznivalóm volt – Keresztmamám vagy egy-két testvérem jött el vigyázni rájuk. Bélával kettesben soha nem adódott egy-két nap sem, de még egy mozi, hangverseny, más kikapcsolódási alkalom is csak nagyritkán. Egyedül, egymást váltva mentünk néha szakmai kiküldetésekre külföldre, illetve Béla szinte havonta tartott többnapos vidéki tréningeket, amikor én álltam egyedül a vártán.

Albérletben kezdtük, a barátnőm lakásában, a szüleit gondozva, aztán mindig egy kicsit nagyobb tanácsi lakásban laktunk. Hatszor költöztünk, ebből az utolsó kivételével mind liftnélküli, betonrengetegben lévő lepukkant bérház volt, egy Csepelen, négy a „nyóckerben”. Talán kárpótlásul a korábbiak miatt, 62 éves korunkban a budai oldalon, csodaszép helyen, csodajó házban sikerült elhelyezkednünk, egy házban Gigiékkel.

Már háromgyerekes családayaként, munkám mellett kísértem végig Édesanya és Édesapa öregkorát és Anya betegségét, majd tíz év múlva Klárika, legutóbb pedig Szabolcs elmenetelét, amelyről az előző fejezetekben írtam. Ezek is komoly erőpróbák és meghatározó fordulópontok voltak.

Öreg napjainkra ért az a szerencse, hogy anyagilag a sorsunk gyökeresen jobbra fordult, így költözhattünk három éve a kertes budai házba, és Gárdonyban is lett egy nyaralónk (ahová a zongorám is elfért).

Világot látni azonban, bepótolni azt, ami a gyerekek és a megfeszített munka miatt kimaradt az életünkből (már vagy még?) nem tudtunk. (Csak a minisztériumi nyugdíjas szakszervezettel menegetünk vagy 15 éve a környező országokba, ahová a gyakori csoportos utazásaink során Béla is beépült.)

Bélával az Adriai tengerparton 2004-ben

Három éve ugyanis egy autó elütött. Zebrán mentem volna át, zöld lámpánál, amikor a mellékutcából oldalról hirtelen rámkanyarodott egy furgonos. Ez a baleset szerencsésen végződött, mert életben maradtam. (Az mentett meg, hogy a táskám ki volt tömve papírokkal, ez került a fejem alá, mikor az útestre röpültem. Épp a tanárképzés 80 oldalas rendeltetvezetét vittem haza, hogy a hétvégén véleményezzem. Viccesen azt mondhatom, hogy én a munkának nem a hősi halottja, hanem „hősi életbenmaradottja” vagyok.) A szilánkos törések miatt azonban 14 kisebb-nagyobb szöget-csavart-lemezt építettek be a lábszáramba, térdembe és bokámba, ami szinte állandó fájdalmat okoz, és korlátozza is a mozgásomat – bár nem sántítok. Nagy fordulópont volt az életemben ez is, sok-sok tanulsággal.

De most nem e második, hanem az első születésnapom történetéhez térek vissza.

Fordulópontok a felnőtté válásomig

Gyerekkori családi hatások szemléletem alakulásában

Születésem helye: Szada, a Gödöllői dombság területén fekvő (Budapesttől kb. 30 km távolságban lévő) szép kis parasztfalu. (Ahol ráadásul – a híres Hargitára emlékeztető Margita hegy lábánál – a Pécelt átszelő, általam nagyon szeretett Rákos-patak is ered – nem csak én.)

A Szada szláv nyelven kertet jelent (korábban, úgy tudom, a falut kertész tótok lakták). Az előző fejezetben már elmeséltem, hogy a háború alatt (1945. február 6-án, este) miért épp a pincében születtem meg. Aki azt nem olvasta, annak röviden: mert a házunkat – lévén ez a falu legnagyobb háza, ráadásul a jegyző (vagyis Apám) szolgálati lakása – az oroszok foglalták el hadiszállásnak.

A szülőhelyem nevéből némi kis félreértés adódott iskoláskoromban. Pontosabban az oroszórán, ahol oroszul kellett elmondani a születésünk helyét. (Az ifjabbak talán nem tudják, hogy a rendszerváltásig az orosz nyelv tanulása volt a kötelező – a többi nyelv csak másodikként volt választható.) Mondtam tehát, hogy Szadán, a pincében születtem, de nevettek, mert úgy értették, hogy a kertben, és akkor hogy jön ide még a pince is? És a legfontosabbat miért nem mondom, hogy végülis hol volt az a pince és az a kert? Hát Szadán! – feleltem. A kertben volt a pince? Nem, a kert volt Szadán! A kertben volt a kert?

A pincére ugyan nem emlékszem, de a kertről szép emlékeim vannak. A kertek azóta is a mániám – de erről majd később. Emlékszem, hogy a kert végén túl, amerre szem ellátott, mindenütt nagy mezők zöldelltek. Előttem van az a kép is, ahogy a kapunál lévő fa alatt a testvéreimmel – gondolom, Editkével – egy téglát kapargatunk szorgalmasan egy éles cserépdarabbal, hogy finom púdert gyártsunk.

Néhány boldog emlékem van a szadai emberekről is. Pl. a református papékról, Göbolyös Laci bácsiékról. A hangulatra emlékszem, ahogy egy szép nyári vasárnapon szépen felöltözve mentünk a főúton a templomba. (Édesanya szójárása: a „De aranyos idő van!” jut eszembe minden alkalommal, amikor ilyen szép verőfényes napra ébrednek.) Szólt a harang, körülöttünk a kertekben virágok illatoznak, és hazafelé azt énekeltem, amit a templomban is: az „Ó, Jézus árva csendben” kezdetű éneket. A „Te vagy a Név, a Jel” sort úgy értve énekeltem, hogy „te vagy an Éva, jel”. De nem fért a fejembe, bár elfogadtam, hogy a

szövegben ezúttal az az helyett an van. Gondoltam, biztos van valami oka ennek, amit én nem értek még.

Vagy egy másik boldog érzés egész kis koromból, ahogy valakinek (biztos Édesanyának) a karján ülve kinézek a nyitott ablakon, ahol az utcáról a bábaasszony – Lidi néni(?) – nyújtózkodik felém, és tárt karokkal hívogat, hogy úgy szeretné, ha elvihetne magával, akarok-e hozzá menni. Mentem is volna, meg nem is. Jó érzés volt, hogy eldöntötték helyettem: ott maradhatok a biztonságos környezetemben, bár más is szeret engem.

Szadáról 5 éves koromban költözött a család Pécelre. A kertről kapott első benyomásra jól emlékszem (a házról szerzett benyomáshoz képest ez sokkal élesebb). Nagy sötét fenyők és sötét buxusbokrok uralták a kertet, hűvös, árnyékos volt, amit félelmetesnek, idegennek éreztem. Amíg ki nem vágták, nem mertem az útról letérni a bokrok közé.

A házunkról és kertünkéről már előzőleg is írtunk, de Emi néniék kertjéről nem. Ők is az Erzsébet sétányon laktak, és – velünk ellentétben, akiknek a kertjében egy szál virág se volt másfél évtizedig – az ő kertjükben csak virág termett. Mikor első osztályos voltam, Édesanya megbeszélte Emi néniel, hogy évről-évre ők adnak nekem egy csokor virágot, hogy elvihessem a tanítónéninek. Ott szedtük le együtt, az én kívánságom szerint. Hát az fantasztikus élmény volt!!! Mint legszebb álmaimban! Azóta is ilyen kertet szeretnék! (Amely most, 65 éves koromra teljesült!)

Ahogy nőtem, a kertünk egyre közelebb került hozzám – persze amiatt is, mert bőven termő gyümölcsös és konyhakert lett belőle. Egyetemista koromban szép őszi napokon hazamenve sokszor jártam végig a szőlősorokat, és szedtem le magamnak a hatalmas aranylő, meg hamvasan kéklő fürtöket. Lórika néni mesélte, hogy egészen kiskoromban, Szadán csak nézte, hová tűnik az a rengeteg szőlő, mert bármennyit meg tudtam belőle enni. „Szőlőmatyi”-nak nevezték, mert ez volt a kedvencem.

A Szőlőmatyiról jut eszembe Anya másik rajtam ragadt, de nekem fájó mondása is: Dumás Dumcsinak hívott, ha kiskoromban nem állt be a szám. A testvéreim gyakran vették el a kedvemet a társalgástól e gúnynév továbbfejlesztésével: „Dumás Dumcsi, ne dumálj!”.

Van néhány „sorsfordító” negatív emlékem is a közlékeny (beismerem: olykor farsztó) hozzáállásom fogadtatásáról. Még csak öt éves ha lehettem, amikor Édesanyával kettesben (ilyen nagyon ritkán adódott!) mentünk a boltba, ő gondolataiba mélyedt, én ugráltam körülötte, és csacsogtam mindenfélét önfeledten. De ő rosszállóan rám szólt, hogy maradjak már csendben, ne ugráljak, olyan vagyok, mint egy kiscsikó! Megbántva éreztem magamat, és elhallgattam, de hirtelen megvígasztalt, ami erre eszembe jutott, és Édesanyának rögtön el is mondtam: „Ha én vagyok a kiscsikó, akkor Édesanya a ló!” Anya nem nevetett, de nem is szidott érte – talán megértette és elgondolkodott a gyermeki analógiás reakción.

A másik, „bőbeszédről leszoktató” negatív élményem a nagypapának vitt kecsketejjel kapcsolatos. A tejet Anya fejte, és azonmód frissen kellett meginnia a nagybeteg nagypapának. A kis kannát én vittem el. Azonnal nem itta meg nagyapa, ahogy szokta, mert nagymama nem volt otthon, hogy a bögréjébe töltse neki: épp elment a boltba. Nagypapa azt mondta, öntsem csak át az ő kannájukba, hogy a miénket hazavihessem. Édesanya kérdésére, hogy ízlett-e nagyapának a tej, a fentiekkel kezdtem, logikus sorrendbe szedve a miérteket. De Anya megállított, hogy egy szóval feleljek: igen vagy nem. Megint elkezdtem a magyarázatot, miért nem felelhetek igennel vagy nemmel, s akkor váratlanul, durr, jött egy

pofon, és a felszólítás: egy szóval feleljek. Nem tudom – mondtam sírva, mert ez két szó volt. Akkor azután elkérdezte Anya, hogy miért nem tudom, és így elmondhattam a történetet, Anya meg is értette. De nem kért tőlem bocsánatot.

Egy későbbi – a fenti „sértést” kompenzáló – emlék: Mindig biztos akartam lenni, hogy jól értem-e, mit is kér tőlem Anya (talán a pofon emléke is munkált bennem), ezért kérdés formájában mindig elismételtem a kérését. Egyszer a szomszéd szobából meghallottam, amint Édesanya elmondta valakinek, hogy ezt észrevette, és mindjárt be is mutatja a nevetséges visszakérdezésemet. Ő azt kéri majd, hogy nézzem meg, hány óra, én pedig azt fogom majd mondani: „Hogy hány óra van?” És ha megerősíti, akkor mondom csak, hogy „Igen, Édesanyám!” (Utóbbi „formaszöveget” Anya kívánta meg, amivel „lecsekkolhatta”, meghallottuk-e, amit mond nekünk.) Hát én – csúnyán mondván – jól „pofára ejtettem” szegény Anyát, mert csak a „formaszöveget” feleltem a kérésére.

Volt még felnőtt koromban is ilyen „kárörömöm”: hogy nem lett Anyának igaza, hogy az én igazam bizonyosodott be előtte. Már megvolt Gergő, és otthon, Pécelen voltunk vele látogatóban, mikor Anya ajánlotta, hogy spenótpürét készítsünk neki. Gergő még nem evett ilyet azelőtt. Én ettettem, kiskanállal. Gergőnek nem ízlett, mindig kitolta a nyelvét, ezért leálltam az etetésével. „Nem úgy kell etetni, Magdikám, nem jól csinálod, majd én megetetem!” – azzal Anya átvette az ölébe Gergőt. Határozott mozdulatokkal tette a szájába egyik kanál spenótot a másik után. Mikor a fele elfogyott, kihúzta magát, nagybüszkén mondván: „Látod, nekem ugye milyen szépen megette?” E pillanatban azonban Gergő váratlanul kifújta a szájában tartogatott sokkanálnyi spenótot. Anyát beterítette a zöld permet. Kacagnom kellett, de nem akartam Anyát megbántani. Bűn ugyan, de bocsánatos bűn talán, hogy magamban azért nagyon örvendtem: Gergő helyettem adott ilyen frappáns választ Édesanya jót akaró, de nálunk mindig mindent jobban tudó, ellentmondást nem tűrő magatartására, amit mi soha nem mertünk szóvá tenni.

A testvéreimmel, majd a másokkal való „szelidségemet”, önuralmamát szintén egy „sorsfordító” esemény határozta meg. Hat-hét éves lehettem, Ági pedig három-négy, mikor egyszer – a testvérek között szokásos verekedés közben – szerencsétlen módon vágtam hátba. Akkora ütést mértem rá, hogy elakadt a lélegzete szegénynek, lila lett a feje, kapkodott a levegő után. Annyira megijedtem, hogy eléterdeltem, ölelgettem, és így könyörögtem neki: „Ágika, édes kicsi testvérkém, légy szíves, ne halj meg, megígérem, ha nem halsz meg, ezentúl soha nem foglak megverni!!!” Szerencsére nem halt meg, és én tényleg nem vertem meg azontúl. Se őt, se más.

Igaz, azontúl mérgemben káromkodtam helyette, de azt is csak nyolcadikos koromig. Édesanyától ezért kaptam az utolsó hatalmas pofonomat, nagyon megjegyeztem. (Hirtelen, vizes kézzel adta, ettől még jobban kirajzolódott a tenyere piros körvonala a képemen – amit nem bántam: hadd lássa csak Anya sokáig, milyen igazságtalanul bánt velem!) A tyúkra káromkodtam, hogy milyen hülye. Ez a szó és a tyúkkal duettben előadott rikács-hangunk volt a pofon oka. (Merthogy a lakásból nekem kellett kizavarnom, de az a – valóban – hülye tyúk a szélesre tárt kijáratú ajtó helyett a többi résnyire nyílt ajtón át egyre beljebb és beljebb szaladt, a lakás összes szobáját megjárta, minden ágy alá bebújt, onnan süprével kellett kiverni, és félelmében mindenütt otthagyták a névjegyét – s ráadásul tudtam, hogy azt is nekem kell majd feltörölnöm.)

Ez után már csak egy emlékeztető eset történt meg velem ahhoz, hogy a dühkitöréseket végképp elhagyjam. Középiskolás koromban Mátyásföldön a buszmegállóban voltam,

visszaúton otthonról a kollégiumba, ahová a kimenőről nem volt tanácsos elkészni. A vonat és a HÉV után ott kellett átszállnom, de a busz otthagytott, pedig a sofőr láthatta, hogy futok. Magamból kivetkőzve toporzékoltam az üres megállóban, aztán hirtelen kívülről láttam meg, mit művelek, és ettől egy életre elszégyelltem magamat. Az önfegyelem tanulásának ez a buszmegálló volt az utolsó állomása. Azóta is a nyugodt természetemről vagyok híres: a testvéreim, sógornőim szerint birkatürelmem van. (Nagyritkán telik csak be a pohár, akkor azért nagyon rondán tudok kiabálni.)

Attitűd-meghatározó általános iskolai élményeim

Pécelen jártam én is általános iskolába, és bár középiskolás korom óta kollégista voltam, a szülői házban laktam 23 éves koromig (az egyetem elvégzéséig – azután albérletbe mentem). Néhány „sorsmeghatározó” élményt először alsós koromból mesélek el.

A pedagógusi hivatással kapcsolatos első élmények

Horvát Ilonka néni, egy halkszavú, kicsit nehézkes mozgású öreg néni volt az első tanítónénim. Rossz emlékem nincs róla, bár jó is csak néhány. Például, hogy Édesanya évzáróra egy verset tanított be nekem, amit Ilonka néni megkönyezett. A vers így kezdődött: „Kopott, festett kis iskolapadok, gyermekszemek, nevető csillagok”. Gondolom, akkor ment nyugdíjba. Néhányan, arra lakó gyerekek kísértük haza a tengernyi virágcsokorral, ott lakott a Kossuth Lajos utca végén. A verset hazaérve valamelyik családtagja előtt is el kellett mondanom – és ő akkor is sírt. Az élmény, hogy a pedagógus-hivatás szépségéről szóló versek ekkora hatást kelthet, kicsi koromtól elkísért.

Első osztályban hamar megtanultam olvasni, mert már öt éves koromban tudtam írni – igaz csak ákom-bákomokkal. Sokáig emlegette Lórika néni azt a levelet, amit Leányfaluról írtam haza, amikor a diakonisszák nyári rezidenciáján, Erzsike keresztmamám felügyelete alatt nyaraltam. A borítékon – melyet Lórika néni kézbesített szüleimnek – ez állt: FELAÓ FARAÓ MADOLNA. (Hát, melléütögetni, betűt kihagyni, összecserélni azóta is gyakran szoktam.) De most nem ez a „mese” lényege, hanem, hogy az olvasással kapcsolatban egy szakfelügyelői látogatáson éltem át az első tudatos pedagógiai tapasztalatot.

A tanítónéni engem szólított fel, tudván, hogy dicsekedhet velem. Én is nagyon meg akartam mutatni, hogy milyen jól olvasok: turbósebességgel hadartam hát. A szakfelügyelő viszont rám szólt, hogy ilyet ezentúl ne tegyek. Gondoljak másokra is: az órán nem az a cél, hogy bemutassuk, mit tudunk, hanem az, hogy a többiek is tanuljanak ebből. A jobbaktól különösen elvárható ez. Tessék hát szótagolva olvasni, hogy a legrosszabb tanuló is követni tudja!

Negyedikes koromban többször is megbízott a tanító néni, hogy én felügyeljek az osztályban, amíg neki dolga van, sőt, másik osztályba is beküldtek néha helyettesíteni. Jól ment, nem féltem, de ez nem okozott különösebb örömet és büszkeséget sem. Otthon megszoktam a kicsik felügyeletét.

A szép énekhang és a halál torokszorító élményének együttes felfedezése

A legélesebb, máig ható elsős emlékem egy zenei élmény. Az történt, hogy behoztak az órára egy második kisfiút, Kecskés Sándort, hogy mi is meghallhassuk, milyen szépen énekel. (Sándor aztán operaénekes lett, a testvére, Kati pedig, aki az osztálytársam volt, a Népi-együttesben énekelt évtizedekig). A János Vitézből a „Kék tó, tiszta tó” kezdetű dalt énekelte el, gyönyörű, mézhez vagy aranyhoz hasonló csillogású, nagy ívben áradó, tremolós női szoprán hangon. Mikor ahhoz a sorhoz ért, hogy „szemét lezárta a halál”, én sírtam. Bár

ugyanakkor nevetni is kellett, mert a hatás kedvéért a rövidnadrágos, szandálos, nőhangú kicsi „János vitéz” a kezét a szívére szorítva ezt énekelte: „ahhhalááá!”.

Sajnos azóta a valóságban négyszer is átéltem a szívszorító élményt: milyen fájdalom az, amikor szeretteim „szemét lezárja ahhhhalááá!”. Apa és Anya elvesztése, majd Szösi és Szabi „kísérése a halálba” életem legmegrendítőbb sorsfordulói voltak. És persze a szép hang csodálata is. Apa után Loláét, majd sok kedvenc énekes megismerése után Béláét is mindig örömmel hallgattam. És én is a szép hang kifejelesztésére törekedtem.

Beállítódásom rugói társas és szociális területeken

Elsős koromban az is eldőlt, hogy általában én leszek majd az, aki – megszánva a legszegényebbet – megfogja a kezét, „párja lesz” annak, akit a többiek nem vállalnak. A kiközösített szegény rongyos és piszkos kis Ilonka kezét nem akarta senki megfogni, amikor az „Indiában” (a falu vasúton túli részén) lakó gyerekeket a tanítónéni párba állította, hogy kézenfogva, sorban, együtt menjünk haza, így vigyázva egymásra. Talán nem is hihető el, ezért magam is újra átgondoltam, jól emlékszem-e, hogy ez az Ilonka 1951 szeptemberében mezítláb ment az iskolába, és a kis rongyos ruhája alatt bugyija sem volt. Mivel más nem akart még hozzáérni sem, nemhogy vele hazamenni, én pedig megtettem, a többiek ezentúl nem velem barátkoztak, hanem a választott párjukkal.

Egy másik emlékem a „Faragó név kötelez” érzés felfedezésével volt kapcsolatos. Harmadikos koromban egyik őszi délután (akkor még váltott műszakban jártunk iskolába) óra alatt ettem. Öt szem szilvát kaptam uzsonnára, és nem bírtam ellenállni, a pad alól kivéve egyet megettem. A tanító néni (Vilma néni) észrevette, összecsapta a kezét, csóválta a fejét, és sokszor elismételte: „Nahát! Ilyet egy Faragótól?!” Miért? – csodálkoztam magamban. Kik a Faragók? Ők talán mások? Nekem miért bűn az, amit mástól nem vesznek olyan rossznéven? Szégyelltem magamat, de egy kicsit büszke is voltam. És azontúl vigyáztam, le ne rontsam a család „renomját”.

Hatodikos voltam, amikor az 56-os események után megszervezték, hogy a legszegényebb gyerekeket 3 hónapra (1957 februárjától májusig) az NDK-ban fogják „nyaraltatni”. Egy egész külön vonatszerelvényt töltött meg a vagy ezer kiutazó gyerek, akik az ország különböző helyein kaptak elhelyezést. Minket, 8 hatodikos lányt és 12 fiút két nevelőnővel Reichenbachba, egy kis faluba vittek, egy gyár művelődési házában rendezve be a szobáinkat. (A mi családukból Ági utazott velünk még, de őt másik csoporttal másfelé helyezték el, nem is tudtunk semmit egymásról három hónapig.)

Már az meglepő volt, hogy a vonaton minden ülésen ott várta a gazdáját egy kis ajándék. Én egy kicsi plüssmackót kaptam – ez volt az első saját játékom. Meglepett az is, hogy egy gyerek a bűgöcsigáját kiejtette az ablakon, és sírt érte nagyon, mire a vonat leállt velünk, hogy a vasutas megkereshesse. (Ám a havas tájban nem találta meg, de a gyerek már a keresésétől is megvíasztalódott.) Kaptunk a vonaton narancsot, csokoládét (amit akkor ettem először), Drezdában, a pályaudvar dísztermében pedig hatalmas kakaós-kalácsos reggelivel vártak. A gyerekeket arra kérték, hogy aki tud, muzsikáljon, szavaljon a várakozás ideje alatt. Én is eljátszottam néhány zongoradarabot, nagy tapsot kaptam. (A zongoratanulásom öt éves koromban kezdődött, és mindössze egy évig tartott – erről korábban már meséltem.)

Nagyon sok szép élményem volt a három hónap alatt. A természet szépségein kívül, amit a mindennapi erdős-rétes-tóparti sétáinkon csodáltam meg, a hétfőgeken állatkertbe,

síugróversenyre, népi fafaragó művésztelepre, sok új városba és hegyekbe vittek minket kirándulni. Köztük két életreszóló emléket őrzök.

Viszonyom az embertelenség (a zsidóüldözés) kérdéséhez

Az egyik meghatározó élményem Jéna, ahol az egykori koncentrációs tábor emlékhelyét néztük meg – a holokauszt összes borzalmáról ott hallottam először, amely megrendítő hatással volt rám. (Utólag vélem csak úgy, hogy nem lett volna szabad tizenegyéves gyerekeket megterhelni a szörnyűségeket a maga természetes valóságában felidéző kiállítás látványával.)

Már kétgyerekes felnőtt voltam, amikor kezembe került az első Magyarországon megjelent életrajzi dokumentum-regény (a haláltábort megjárt kamaszlány emlékeit írta meg Ember Mária Hajtűkanyar című könyvében). Szabályosan belebetegedtem az olvasásába, szabadságot kellett kivennem. Akkor ért a második sokk, amikor a főnőkömnek elmondtam betegségem okát, és ő azt felelte: megérti, valóban megrendítő a történet, ő aztán tudja, mert ott volt. Jó főnök és az egyik legderűsebb ember volt, akit ismertem.

Nekünk – s mára nyilvánvalóvá lett, hogy másnak se – soha senki nem beszélt ezekről dolgokról!!! Az emberek évtizedekig hallgattak erről a példátlan emberi szégyenről! Meg az ötvenes évek borzalmairól is. Utólag arra gyanakszom, azért, mert a tragédiában mindenki érintett volt (vagy áldozatként, vagy elkövetőként, vagy csak „néma cinkosként”, néhányan – sajnos kevesen – pedig ellenállóként). És még mindig félnek: ki azért, hogy a rémségek megismétlődnek, ki azért, hogy kitudódik a bűne vagy a gyávasága (a hősök pedig nem kérkednek – Apa sem, akiről utólag megtudtuk, hogy zsidókat bűjtatott Szadán).

Az ajándékozás örömeinek megtapasztalása

Visszatérek az NDK-beli másik élményhez: egy ruhagyári látogatáshoz. Kettőnket vittek el – mivel nekem akkor kilenc, a másik kislánynak hat testvére volt. Meg akartak ajándékozni minket egy olyan ruhakollekcióval, amelyben minden testvérünk számára lesz valamilyen neki való szép darab. Mi mondhattuk meg, hogy kinek mit csomagoljanak – nekem még egy bőrröndöt is adtak ráadásnak. Boldogító érzés volt a bőrröndnyi új ruhával hazatérni, és hogy mindenkinek én adhattam át az általam kiválasztott ajándékokat!

Ezt követően ahányszor csak tehettem, külföldi útjaimról vittem valamilyen ajándékot, főleg ruhaneműt a kisebb testvéreimnek. Amikor egyetemistaként az énekkarral Csehszlovákiában voltam, például öt darab bolyhos tréningruha-szettet vettem nekik, aminek az árát az ösztöndíjamból spóroltam össze. Sosem felejttem el azt az izgalmat, hogyan oldom meg, hogy visszafelé jövet átmenjen a vámon ez a kereskedelmi mennyiségű áru. (Végülis négy társam elvállalta, hogy átesz egyet-egyet a saját bőrröndjébe, aztán Budapesten majd visszaadja.) Emlékszem, még az esküvőnkre is mi vettük Bélával a kicsiknek a fehér térdzoknikat.

Viszonyom a saját „testképemhez”, szerethetőségemhez

A saját kinézetemről alkotott énképem alakulását nagyban befolyásolták színjátszó élményeim.

Hetedikes koromban két vállalkozó kedvű tanár (Cserey Gyuszi bácsi és Devecseri Gabi néni) az iskolában betanította nekünk a Hófehérke című zenés színdarabot, ahol engem választottak ki a főszerepre. Könnyen megtanultam a szerepet, szépen eljátszottam, jól énekeltem, táncoltam, de soha semmi büszkeséget nem éreztem amiatt, hogy én lettem a főszereplő.

Abszolút természetesnek vettem. Csak a kis elsősök énekén hatódtam meg – ők voltak a törpék –, mert volt, amelyik igazi könnyeket ejtett, amikor ölelgetve búcsúztattak engem.

Két negatív élményre viszont élénken emlékszem. Az egyik a királyfi életre lehelő csókja, amit a titkos imádoztam húzódozott megtenni. A tanár azt mondta, álljon a közönségnek háttal, amikor lehajol hozzám, így nem kell semmit csinálnia, úgysem látnák. (A gyengébbek kedvéért: Hófehérke a mese szerint a koporsóban fekszik, és a királyfi csókja nyomán esik ki a szájából a mostohájától kapott mérgezett alma csutkája, és éled fel ettől. Az almacsutka valóságos volt, de a királyfitól még imitált csókot se kaptam.) A gyerekkori plátói szerelem élményét éltem át Hófehérkeként, és aztán is még sok évig. A „királyfi” fölöttem járt két osztállyal, nagyon szép, fekete hajú, kékszemű fiú volt, szépen énekelt, tehetségesen zongorázott, de olyan félénk volt, hogy még köszönni sem mert, amikor naponta elhaladt előttünk az utcán. (Pedig direkt ott sertepertéltem a kertben, hogy láthassam/láthasson.) Vagy csak bunkó volt?

A Hófehérkével gyakran mentünk vendégszereplésre a szomszéd falvakba, ahol a kisgyerekek sírva nézték az előadást, és utána tolongtak az öltöző előtt, várva, hogy megérinthessék a gyönyörű, hófehér arcú, ébenfekete hajú Hófehérkét. (Fekete parókám volt és hosszú fehér selyemruhámmal, magassarkú cipőm, amiben karcsúnak, magasnak látszottam.) Soha nem felejttem a csalódást az arcokon, amikor a gyerekek átöltözve láttak meg az ajtóban hazafelé menet. Ugyanis félénk, szemüveges, szorosra font szőke copfos kislány voltam. Nagyon megbántva éreztem magamat, hogy milyen döbbenetet váltott ki a kinézetem (nyilván a kontraszt miatt).

Hófehérke szerepében és a valóságban, 12 évesen

Lehet, hogy emiatt volt, s lehet, hogy ezt még egy korábbi szarmazó rossz emlék is tetézte, hogy a külsőmmel mindig elégedetlen voltam. (Az előző történet: Hatéves korom körül készült rólam egy – tizenkét éves koromig az egyetlen(!) – olyan fénykép, amelyen csak én vagyok, így hát nagyon örültem ennek. Fel se tűnt nekem, hogy a szemüvegem le volt csúszva az orrom közepéig, mindaddig, míg egyszer a Keresztmamám ezt meg nem látta, és ezen rettenetesen nem nevetett. Sőt: körbehordozta azzal, hogy csak egy forintért mutatja meg, annyira nevetséges.) Akárhogy is volt, a lényeg, hogy soha, később sem éreztem magamat szépnek.

Pedig a régi fényképeket nézegetve bizony most úgy látom, valamikor nagyon szép lehettem. Ennek objektív bizonyítéka is van. Gabi lányom mesélte, hogy gimis korában mindig a tárcájában hordta a kedvenc lánykori fényképemet (egy igazolványképet). Amikor a padtársa meglátta, himnuszokat zengett a fényképen látható lányról, és könyörgött Gabinak, hogy ismertesse össze ezzel a jó csajjal.

Középiskolai meghatározó élményeim

A középiskolát a Cinkotai 12 évfolyamos Általános Iskola, Gimnázium és Nevelőotthon nevű intézményben (az előtte nem sokkal megszűnt tanítóképző jogutódjában) végeztem. Ide a kollégium miatt irattak be – elsőként Editkét. (Akkor még nem volt Pécelen középiskola, Édesanya pedig hírből ismerte, hogy itt tanítóképző működött, s nagyon sajnálta, hogy ez épp Editke középiskolába való menetele idején szűnt meg.)

Környezeti hatások: a kert, az épületek és a mindennapi élet rutinja

Első és legszebb élményeim közé tartozik a gyönyörű park. Legrosszabb emlékeim közé pedig a párbaállás és a hosszú sorokban történő vonulás 2 - 3 emeletet fel vagy le, napjában legalább húsz alkalommal. (A négyszintes épületben az alagsorban lévő ebédlőbe le és fel a napi három étkezés alkalmával – ahol bűdös, sötét és nyirkosság volt. Egyszer még svábbogarat is láttam, meghozzá a rizseshúsos kondérban! –, a tálaláskor látta meg és nyúlt bele érte a szakácsnő könyékig.) Együtt mentünk az osztálytermekből a szünetekben az udvarra és vissza, meg a tanítás végén fel a kollégiumi hálókba, a hálóból megint az osztályba a délutáni szilenciumra, onnan néha az udvarra, majd fel. Minden vonulás előtt sorbaállították az osztályokat. Rengeteg fölösleges idő telt el a várakozással!

Mindeközben három éven át – aztán pedig ugyanígy az egyetemi kollégiumban is – aládúcolásos belső építkezést, végigkopácsolt lépcsőfelújítást, fűdémcseréket is átéltem.

Cinkotán tíz-húsz fős szobákban laktunk, emeletes ágyak voltak benne. A holmink a folyosón volt, mindenkinek egy fél szekrény jutott. A Ráday utcai egyetemi kollégiumban kétágyas kicsi szobák voltak, és a szobák fele – amelyik „50 %-ba” pechemre én mindig beleestem! – a sötét belső udvarra nézett. Akkor még nem volt TV, de még rádió sem a szobákban, a társalgókban pedig én nemigen időztem – nem is tudom, mivel teltek az estéim.

Arra emlékszem, hogy a lányok többsége Cinkotán már nyolc körül lefeküdt, és az ágyban beszélgettek egymással villanyoltásig, én viszont rendszerint az utolsó percekben, tízkor mentem be a hálóba. A lányok gyakran kérték, hogy énekeljek nekik: szép halkan énekeltem hosszan az álomba ringató giccses dalokat, például a gondolában megölt „Principesszáról”, a börtön ablakában búsuló lányról szólót vagy a Sorrentói emléket, meg szomorú népdalokat.

A mosdók és mellékhelyiségek is mindkét koleszban gyatrák voltak. Nekem sose volt pénzem fodrászra, piperékre, nem is igen ismertem a kínálatot. Egyszerű életet éltem. A középiskolában sokat nélkülöztem.

Egyetemista koromban viszont már könnyebb volt, mert ösztöndíjat kaptam. Menzajegyeket is kaptunk, ez is jó pénzforrás volt, mert többnyire eladtam az ebéd- vagy a vacsorajegyeimet. Vagy valakivel ketten adtuk el az egyikünk jegyeit, és így féladagokat ettünk. Az előadásokon kívül csak az énekkarba jártam el rendszeresen. A hétvégeken hazajártam – ezt otthon el is várták tőlem. Segíteni kellett a takarításban, kerti munkákban, a kicsikkel való foglalkozásban. Ritkán „engedtem meg” magamnak, hogy a lelkiismeretem helyett a vágyaimnak engedelmessédjem.

Utolsó éves hallgató koromban egy olyan lány lett a szobatársam, aki akkortájt ment férjhez, de a párjának se lakása, se állása nem volt, így mindig a szobánkban tartózkodott. Ebből a

helyzetből úgy menekültem ki, hogy „éjszakai nevelői” munkát vállaltam egy középiskolás kollégiumban, ahol este 9-től reggelig én ügyeltem a lányokra.

Szóval a kollégiumi körülményekkel nem nagyon volt szerencsém. Utána két évig – férjhezmenetelemig – albérletben laktam. Egy szobám volt, benne a fali könyvespolc volt csak a saját bútorom, amit lécekből én állítottam össze.

A családtól való elszakadás érzése, beilleszkedési nehézségek

Visszatérek a kezdeti idők kollégiumi élményeihez. Editke volt tehát az első Faragó-lány, akit Cinkotára irattak be, rá egy évre pedig (merthogy Editke második gimis korában került oda) én lettem a második a családból. Editke már jól beilleszkedett, nem sokat foglalkozott velem, különben is az osztályok szerint különültek el a hálótermek és az étkezési, illetve a tanulószobai csoportok is. A tanárok, nevelők Editke után engem is cserfes, a tanulásra nem sokat adó, nagyszájú, jópofa lányként skatulyáztak be.

Én pedig nagyon más voltam. Így itt tapasztaltam meg először a magányosságot, elhagyatottságot, ami sokszor fizikai rosszulletig, remegésekig fokozódott. Édesapa vitt el Pestre kivizsgálásra, különböző orvosokhoz, ahol kiderült, hogy szisztolés szívzörejem van (ami mindmáig figyelmeztet a nagyobb fizikai megterhelésekkor, hogy lassítsak). És persze azt is mondták, hogy serdülőkorban vagyok, ilyenkor gyakori a hangulati kilengés, a pubertás nálam ezzel jár.

Sokáig nagyon rosszul, szerencsétlenül éreztem magamat. Nagyon szegények is voltunk, nem teltett szappanra, fogkefére, rendes ruházatra sem, így a kimenők alkalmával se mehettem a lányokkal moziba vagy cukrászdába. Ebből a körből csak fokozatosan törtem ki: beiratkoztam zeneiskolába, szerveztem egy kisénekkart az általános iskolás állami gondozott gyerekek körében, figyeltem a szociális különbségekre és összehasonlítottam a magaméval. Megláttam, hogy másnak is van problémája. Mások sorsán keresztül lassan ismerkedtem a nagybetűs élettel.

Ervin bácsi barátsága

A magamra találásban Ervin bácsi nagyon nagy szerepet játszott. Azt már elmeséltem, hogy ő volt a péceli fiatal lelkészünk, aki kislánykoromban úgy megszeretett engem – a feleségével, Gizike néniel együtt –, hogy örökbe akartak fogadni. Persze a szüleim nem adtak, így kétszeresen örültem, mikor ezt a történetet később megtudtam (hogy valaki úgy szeret, hogy gyermekének fogadna, és hogy a szüleim úgy szeretnek, hogy nem mondanának le rólam). Ervin bácsi akkor került Örbottyánba, amikor én Cinkotára. Néha váratlanul megjelent a kollégiumban a kis Berva mopedjével, miattam megtéve Örbottyánból az oda-vissza legalább 40 km-es utat.

A velem kapcsolatos események iránti őszinte érdeklődése, figyelme, a vidám, bátorító természete mellett elsősorban az hatott rám, hogy fontosnak érezhettem magamat, hiszen valaki értem, csak azért, hogy lásson, képes volt megtenni ezt a hosszú utat. Ennek hatására azután én is megtettem sokszor ezt az utat érte, az ő „láthatására”. Ifjú koromban mindig náluk töltöttem néhány napot a nyári szünetekben. Bélával is látogattuk, ő esketett össze minket Örbottyánban. (A családunkból szüleimen kívül Zoza volt csak ott – ő vitt le minket a kis Volkswagenjével. Ervin bácsi családjából pedig Gizike néni kívül csak Erzsike: ő orgonált. Ervin bácsi megható beszéde miatt mégis alig tudtam kimondani a boldogító igent. Az a vicces jelenet segített, hogy ne bögjek, hogy helyettem a nyitott templomajtó előtt megjelent tehát bődült el – akkor hajtották haza a csordát.)

Saját családom körében azután több alkalommal mi láthattuk Ervin bácsiékat vendégül minálunk vagy Alcsúton. Majd öreg napjaira megint fordult a kocka: mi járunk hozzá, ő pedig imáival segít nekünk – és 88 éves kora ellenére e-mailen tartja velem a kapcsolatot. (Inspirálásomra írta meg – nekem szóló leveleiben, kicsi folytatásokban – élete tanulságos történetét. Önéletírását könyv alakban terveztem a kezébe – és szeretteim kezébe – adni. Ő viszont azt kérte, hogy a mi „Családragényünk” része legyen ez is.) A családom után ő jelent nekem a legtöbbet.

Saját erőm megtapasztalása

Visszatérek Cinkotára, a kamaszkor gyötrelmeiből való kilábalásom történetéhez. Volt egy-két sikeres tanítványom, például Bessenyei Ferenc iker lányai, így némi költőpénz is csurrant-cseppent. Vagy egy másik gyerek, akinek villámgyorsan behoztam a lemaradását – nem is jött többet, mert úgy megtanítottam, hogy nem kellett. Amikor csak lehetett, zongoráztam, gyakoroltam a zongora-teremben nekem jutó üres félórákban, vagy hallgattam mások gyakorlását. Ennek lett eredménye például, hogy egy Beethoven-darabot (a Remény címűt, amit ünnepélyen én is játszottam, és még ma is tudok) hallás után tanított meg nekem egy mozgássérült lány, Mariann, aki ha csak tehette, szintén mindig a zongoránál ült.

Editke meg én szolfézsórákra jártunk egy fiatal tanárnőhöz, ahol Editke rengeteget nevetett – és neveltünk vele együtt mi is. Jártam talajtornára – néha engem is kiválasztottak az iskolák közötti tornaversenyre. Volt az iskolában a már említett szép park, ahol rengeteget sétáltam, gyönyörködve a dísznövényekben. Később lett kerámia-műhely, ahol szintén mindig jól éreztem magamat. De szerettem magát az iskolai tanítást is, elsősorban a matekot, a tanárom miatt, mert gondolkodni tanított, kreativitásra buzdított. E területen felfedeztem fel először, hogy az átlagosnál sokkal jobb vagyok.

Negyedikre már kifejezetten jól éreztem magamat, kivívtam a tanárok figyelmét, elismerését is. Elhatároztam, hogy mindenhová, minden kulturális eseményre elmegyek, ahová csak szerveznek valamit. TV akkor még nemigen volt a kollégium társalgóiban sem, és színházba, operába is csak ritkán vittek, így aztán a lányokkal kezdtem eljárni ilyen eseményekre. Negyedik végén egy emlékezetes Vidámparkban töltött mulatságot is szerveztünk magunknak. Mindenki nagyon élvezte, hogy gyerekek lehetünk újra (én pedig talán először).

A „pszichoszexuális” fejlődésemet befolyásoló hatások

Jártunk néha táncolni is, főleg Gödöllőre, az agráregyetem kollégiumába, ott udvaroltak nekem először. Emlékszem, télidőben kint sétáltunk kicsit az udvaron egy fiúval, és majd megfagytam, de nem fogtam meg a kezét, mert nem mertem. De nem vettem fel a kesztyűmet sem, mert az meg rongyos volt. A fiú megígérte, hogy meglátogat a kollégiumban, és én ott lestem az adott időben – még portás-ügyeletet is vállaltam, csakhogy ne legyen tévedés –, de nem jött. Ez volt az első csalódásom.

Cinkotán az Ikaruszba, a buszgyártás fellegrárába is elvittek néhányunkat a művelődési házba táncolni, ahol egyszer megnyertem egy táncversenyt az ismeretlen partneremmel. A táncnak örültem, a partnerem viszont hiába szeretett volna találkozni velem, nekem nem tetszett.

De más „pszichoszexuális” fejlődési mozzanatra is emlékszem. Pl. hogy kifigyeltük: a fiatal nevelőnők azért szervezi nekünk olyan lelkesen a táncos rendezvényeket, mert maga is bulizni vágyott (a lányok szerint – amit hittem is meg nem is – az egyetem tornatermében, a talajszőnyegen kettesben „bulizott”, a legjobb egyetemista fiúk közül választva ki az aktuális

partnerét). És persze mi is buliztunk a magunk módján: itt tanultunk meg táncolni, itt ismerkedtünk a táncdalokkal, élő tánczenekarokkal, és főleg: a hódítás, a csábítás és a szerelem érzésével.

Nekem is volt egy komoly egyetemista udvarlóm innen, amikor negyedikes voltam, s akivel még egyetemista koromban is többször együtt „jártunk” (aztán mindig szakítottunk, negyedéves koromban végleg). Általa ismertem meg, milyen is egy kis apró falu (a szülőfaluja) a Dunántúlon, és tőle hallottam először, milyen is az ősi paraszti életmód: mesélt a vadászó apjáról, a sokgyerekes háztartásbeli anyjáról, aki naphosszat kapál, s akinek nem volt iskolája, így a felnőtt gyerekeitől tanulta – és itta! – a műveltséget. Komolyabb kapcsolat talán épp a nagy társadalmi különbség miatt nem lett belőle: ő, mint agrármérnök, predesztinálva volt arra, hogy visszamegy vidékre, TSZ-be dolgozni, én pedig nem vágytam a falusi iskolai tanárnői karrierre.

De ez a tapasztalat sokat segített, mikor Bélával latolgattam a közös életünket: ő is hasonló családi körülmények közül érkezett, de akkor már nem volt idegen a kis falu, az egyszerű életforma, az enyéimnél kevésbé iskolázott szülők. Szerencsére Béla szakmája se választott el. Velem egyidőben ő is pszichológus lett, ami városi életmódot igényelt. Ráadásul a nekem legkedvesebb zene is közös érdeklődési területünk volt – sok más mellett.

Zenei élmények, hatások

Visszatérve a középiskolai hatásokhoz: legjobban az énekkart szerettem. (Volt már sok szép énekkari élményem az általános iskolában is – hála Zalatnay Edit néni csodálatos hatásának. A családi „kórusunkról” pedig az előző fejezetekben írtunk.) Anker Antal volt az énektanárunk, a hangja tetszett meg legelőször. Két középkori latin dalt vett fel egy magnókazettára, amit gyakran játszottak le az iskolai hangosbemondón keresztül, máig is emlékszem az egyikre – és persze az énekkari csodálatos művekre. Nagyon jó karnagy volt. (Igaz, a nagyhírű Katanics Mária volt az elődje, akivel én később, oktató koromban a Zsámbéki Tanítóképzőben személyesen is megismerkedhettem. Ott is mindenki tisztelte: ő volt évtizedekig a főiskola zenei életének tótum-faktuma.)

Énekkari versenyekre is emlékszem, például Debrecenbe a kórustalálkozókra mentünk a gimnáziumunk énekkarával. A fellépéseink egyikén-másikán Anker tanár úr engem is engedett vezényelni. (Kurai: Barrikádra című mozgalmi művét vezényeltem, míg ő a zongorán kísért.) Sajnos nem én voltam a liblingje. Aki legtöbbet vezényelhetett, az a lány fölöttem járt eggyel, és valóban ügyesen csinálta, így csak negyedikben kerülhetett rám a sor. Akit pedig a tanár úr folyton dicsért, az épp a barátnőm, Margit volt. Meggyőződésem, hogy az ő zenei adottságai az enyéimnél sokkal rosszabbak voltak, ezért okozott némi csalódást bennem az egyébként nagyra tartott tanárom. Aztán madrigálos koromban tudtam meg, hogy korábban ő is ott énekelt, és nagyon szerették. Amikor pedig a gyerekeimet kísértem az iskolai kórusversenyekre, ahol ő zsűrizett, örömmel találkoztam újra vele, és ő is ugyanúgy örült nekem.

Kedvenc tanulmányok, jó és rossz tanári tulajdonságok felfedezése

A magyart is szerettem, de csak a stilisztika és a nyelvtan ment kifejezetten jól. Az olvasottságom gyatra volt, elsősorban azért, mivel otthon csak titokban olvashattam, hiszen mindig segíteni kellett. És nem volt inspiráló partnerem, „mentorom” sem, aki megmondta volna, mit olvassak. Egyszer bemerészkedtem az iskolai könyvtárba, ahol egy kövér, csámpás öregúr volt a könyvtáros, nemigen szerette senki. Bevallottam neki, hogy nem tudom, mit kölcsönözsek ki, nem ismerem, milyen jó könyvek léteznek, kértem, hogy ő ajánljon valamit.

Steinbeck: Lement a hold című könyvét adta a kezembe, aminek az olvasása hónapokig tartott. Gyötrődtem, mert nem találtam érdekesnek, olvasatlanul pedig nem akartam visszavinni. (El kellene újra olvasnom, miért is nem tetszett akkor.) Az olvasási kedvemnek ez a kudarc sokat ártott.

Dr. Solt Andor volt a magyartanárom, aki a kandidátusi védéséről mindig beszámolt nekünk – ekkor hallottam először e tudományos procedúráról, amiben később nekem is részem volt. Általa azt a tapasztalatot szereztem, hogy vannak olyan emberek, akik éreztetik, hogy toronymagasan állnak tudásban fölöttünk, és ez rossz érzés. Az a „tudós-tanár”, aki csak a tárgyát szereti, de a gyerekeket nem (esetleg csak az okosakat igen), az frusztrálja a többséget.

A matektanár, Vajda Imre – és később a latintanár, a rettegett Kovács tanár úr is – viszont a legnagyobb kedvenceim közé tartozott. Vajda Imrét a kezdetektől szerettem, mert a matekot szenzációsan tanította: feltette a megoldandó kérdést (vagy felírta a táblára), és adott 5-10 percnyi időt, hogy találjunk ki megoldásokat. Minél többféltel szedtünk össze, és minél eredetibbet agyaltunk ki (még ha esetleg tévúton jártunk is), ő annál jobban dicsért. Gondolkodni tanított, és kreativitásra buzdított. Általa ismertem fel, hogy imádok „kitalálni, rájönni, alkotni”.

A gondolkodni tanítása mellett az embersége, az egyes gyerekekre odafigyelő, bennük a jót megtaláló lelkes természete is élményszerű, mondhatni sorsfordító tanulság volt: ilyen a jó tanár, én is ilyen szeretnék lenni! Irigyeltem a C-seket, hogy nekik ilyen osztályfőnökük van. (Egy példa az emberségére: Egy alkalommal az osztályából néhány szegényebb lány egymás után két éjszakára is kiszökött a kollégiumból, mert építkezés utáni takarítást vállaltak. Az első napon csak kókadoztak az iskolában az éjszakai műszak után, de a második napon már nagyon feltűnt a kialvatlanságuk az osztályfőnöküknek, és az okát hosszas kérdezősködésére ki is vallották neki. Vajda nem csinált belőle fegyelmi ügyet: az óráján a padra hajolva pihenhetek, és óra végén a tanáriba menve valami „mesével” elintézte, hogy aznap a tanárok más órákról is felmentést adjanak nekik, így felmehettek a koleszba aludni.) Őt nemcsak a matek érdekelte, hanem főleg a gyerekek. A kultúrát is át akarta adni nekünk.

Ő és Kovács jöttek be hozzánk például délután is legtöbbször, szakköröket, önképzőköröket tartottak nekünk. Imre bácsi operába is elvitt minket, „Kogeszt”, a latintanár pedig még csillagot nézni, csillagképeket magyarázni is be-bejött egyszer-kétszer hozzánk este a kollégiumba.

Én azzal imponáltam a latintanárnak (és a lányoknak a félelmét is ezzel oldottam), hogy a latinkönyvünk végén lévő dalokat sorban megtanítottam az osztállyal, és mikor bejött órára, meglepetésből elénekeltük neki. Erre minden alkalommal kaptam egy-egy ötöst – nem is feleltetett soha.

A rettegett tanárnál mindig volt azonban buktatás is. Nagyon elszégyelltem magamat, amikor a pótvizsgára bejövő osztálytársamról – aki kérte, hogy én kérdezzem ki, hiszen én ötös vagyok – kiderült, hogy ő sokkal többet tud nálam! Ez indított arra, hogy tanuljam a latint – máig is hálás vagyok a bukott kislány bizalmáért. Editkének pedig azért, mert ő biztatott, hogy ne féljek a Kogesztől, mert „a morc külső alatt arany szív dobog”, figyeljem csak meg a szünetben, hogy ő milyen vagány módon beszélget vele. Később megfejtettem, hogy ő egy tipikus autokrata stílusú ember volt, aki megszokta, hogy „reszkettet” (talán félt is önmagától, hogy ellágyul, ezért viselt pánccelt). Ha viszont valaki vette a bátorságot, és megszólította, azt kifejezetten díjazta; azontúl partnerszámba vette, még viccelt is vele. Én is megszerettem, és ő

is engem. Úgy éreztem, kicsit én is segítettem neki, azzal, hogy az igazi énje szerint viselkedessen.

Az újonnan alkalmazott művészpár, az „Apostolok” a szelíd és derűs munkaszeretetre adtak mintát. Két kezük munkájával előbb kiépítették lassan a kerámiaműhelyt, majd az üvegcsiszolót, ahová aztán gyakran mehettünk délutánonként is kedvünkre kézműveskedni. Nagyon szerettem őket is, de elsősorban a kerámiát, mert a fantáziámat használhattam. Kitapasztaltam, hogy az üvegcsiszolás fegyelmezett pontosságot igényel – ami nem az én műfajom.

Szociális különbségek és társas tapasztalatok hatása

A koleszban sok társadalmi és emberi tapasztalatra tettem szert. Volt például jópár Főtről odakerülő állami gondozott osztálytársam. Őket az állam sokkal jobban támogatta anyagilag, mint például minket otthonról, és ők a továbbtanulásnál is előnyt élveztek. (Édesanyáéknak ezért ajánlottam, hogy Ágit Főtra irassák szakközépiskolába – erről ő számolt be.) Emlékszem, az első randevűmra ezek a lányok öltöztettek fel: boldogan adták kölcsön az új ruhájukat, cipőjüket, ballonkabátjukat, retiküljüket. Örültek, hogy van valaki, akit ők támogathatnak, aki hálás nekik, mert még önük is szegényebb.

Volt olyan osztálytársam, akinek a kistestvére is odakerült a kollégiumba Főtről (ő intézte így – és példájából én is tanultam: a testvéreim sorsának „intézését” később hozzá hasonlóan vállaltam fel). Az odakerülő kistestvérét (és a többi kicsit) én is pátyolgattam. Hálából elvittek haza a mamájukhoz látogatóba. Én is (velük együttérezve) láthattam, milyen is egy szerető anya, aki mellesleg súlyos alkoholista.

Voltak parasztyerek is, akik minden alkalommal rántottcsirkét hoztak magukkal a kimenőről, és kenyér nélkül, hatalmas roppanós zöldpaprikákkal tömték magukba, a szekrényük aljában ülve. Így biztosították be magukat, nehogy valakit is meg kelljen kínálniuk.

Volt egy vidékről felkerült, sokgyerekes családból származó szegény lány is, akit a gazdag pesti orvosrokon az otthonába fogadott, királynőként a tenyerén hordott – a jó sorát kezdetben irigyeltük. De aztán szegény Anyuci (így hívtuk, mert a sok testvére helyett nagyon kedvesen anyáskodott velünk is) valódi „anyuci” lett: még a gimnázium alatt teherbe esett, ki is kellett maradnia, aztán el is züllött. Ez a közélről szemlélt cukros bácsis, vagy inkább fehér lovon jövő herceges történet a naív kislánnyal is nagyon tanulságos volt nekem.

Volt egy görög és egy macedón eredetű lány is, akik szülei a görög polgárháború után menekültek ide hozzánk. (A macedón lány mindig kijavított bennünket, hogy őt ne nézzük görögnek: meg is tanultuk tőle, hogy nem mindegy, milyen nemzethez tartozunk.) Volt két testi fogyatékos társunk is, az egyik óriásra nőtt bébi, a másik pici és púpos. Nagyon szerették egymást – és engem is, mert amiben tudtam, támogattam őket. A motivációm a fogyatékoságügy iránt talán innen ered. Egymás mellett élünk négy éven keresztül, és nap mint nap láttam, hogy ami nekem könnyű, az nekik milyen nehéz. Megtanultam mellettük értékelni, hogy én hálás lehetek a sorsnak, mert nem küzdök meg minden mozdulatért.

Volt egy beszédében akadályozott lány is, aki gyerekkori fejsérülése miatt nem tudott beszélni. Írásban kommunikált velünk – illetve csak azzal, aki hajlandó volt a kis jegyzetfüzetébe írt mondatait olvasgatni. De ha énekeltünk, abba ő is boldogan bekapcsolódott, mert énekelve nem dadogott. Rengeteget énekeltem és „fűtettem” vele, ő is

nagy hatással volt rám. Azt is megfigyelhettem, hogy milyen tévesen ítélik meg a beszédhibák értelmi képességéről azokat, akik felületesen ismerik őket.

A kollégista együttélés során főleg az a tapasztalat hatott, hogy felfedeztem: imádnak jót tenni a hátrányos helyzetben lévők egy olyan emberrel, akire egyébként felnéznek, boldogok, ha tőlük kérek valamit. Sok szívességet tettek nekem, és én ezért nagyon hálás voltam, ők meg nekem, hogy ők is segíthettek. Általuk megláttam, hogy én egyáltalán nem vagyok olyan szerencsétlen, mint korábban hittem magamat: a többiek felnéznek rám.

Én viszont inkább egyenrangú kapcsolatot szerettem volna. Egyetlen barátnőm volt az utolsó két évben, Margit, aki Cinkotán lakott. Többször voltam náluk, érettségi előtt pedig egy-két hétre ő volt a mi vendégünk Pécelen. Édesanya nagyon kedvesen „kiszolgált” minket, mi pedig valóban megérdemeltük a törődést, mert komolyan készültünk. Margit sokkal érettebb gondolkodású lány volt, mint én, ezenfelül zárkózottabb is, amely titokzatossá tette. Nem egy tanárunk kivételes partneri kapcsolat szintjén foglalkozott vele (a magyar, az ének és a művészettörténet-tanárunk is), amit én bizony – bevallom – irigykedve vettem észre. Sajnos ez a barátság egyoldalú volt részemről, érettségi után nem lett folytatása.

Editkével se jártam másként. Másodikos voltam, amikor ő érettségizett, így a további két évben egyedül voltam ott a családból. Titokban azt reméltem, hogy Editke néha elkísér vissza Cinkotára látogatóba – hiszen jókedélye miatt sokan szerették –, vagy legalábbis együtt megyünk el majd ide-oda Pesten, mivel azelőtt a hétvégeken mindig együtt utaztunk haza. De nem így történt. Másfelé vezettek útjaink, és csak évtizedek múlva „találkoztunk” igazán össze megint.

A hazautakról és Editke vagányságáról ide kívánczik egy negatív történet is. Editke cigizett már. A koleszban csak a WC-ben lehetett, de hazafelé persze a vonaton is fújta. Hazaérve Édesanya rápirított, hogy milyen cigiszaga van, csak nem dohányzik? Mire ő: Dehogyan, csak dohányzókosziban utaztunk. Mire Anya: Akkor Magdikának miért nincs ilyen förtelmes szaga? Mire ő: Mert ő egy másik kocsiban jött a barátnőjével. De a következő hétvégén azért Editke megkért, hogy én is szívjak el egy cigit a vonaton, nehogy lebukjon. És én elszívtam az elsőt. Aztán egy hét múlva hazafelé a másodikat. (Később már nem is kellett megkérnie, hogy szolidaritásból cigizzek vele: még jó harminc évig sok-sok cigit önként és dalolva szívtam el.)

Ági – aki három évvel fiatalabb nálam – nem itt kezdte a gimnáziumot, hanem Fóton, így másodikosként akkor került oda, amikor én már végeztem. Aztán Lola, Márti és Szősi folytatta Cinkotán a sort. Elmesélem, hogy ez a „hagyomány” miért szakadt meg. Röviden: az én pályaválasztási negatív tapasztalatom miatt én változtattam meg a hagyományt.

A pályaválasztás és párválasztás dilemmái

Negyedikben nem tudtam még, hogy hová is jelentkezsek továbbtanulni. Mint az előzőekből talán kitűnt, sokféle dologban voltam jó, de egyikben sem a legjobb. Akkor még nem volt a családban senki, aki egyetemre járt volna. Un. „elsőgenerációs értelmiségi” lévén fogalmam se volt, hogy egyáltalán odavaló vagyok-e.

Az osztályfőnökünk elvitt néhányunkat – a bizonytalankodó jótanulókat – a pályaválasztási tanácsadóba, ahol a teszteredmények után maga az igazgató szemelt ki engem, hogy majd ő eligazít. Jónéhány hónap után azt mondta: a zenei és a képzőművészeti képességeket ők nem

tudják mérni. Lehet, hogy jó vagyok ebben, az érdeklődés azonban kevés a felvételhez, de még a jó képességek is. Konziba kellett volna járnom, hogy zongora szakra felvegyenek, és ipar- vagy képzőművészeti szakközépbe, ha a képző- vagy iparművészeti főiskolára szeretnék eséllyel jelentkezni. Enélkül nincs mit tenni. A többi területet sorra véve azt mondta, hogy csakis én tudom eldönteni, mit válasszak.

Akkora volt a csalódásom, hogy nem adott tanácsot a pályaválasztási tanácsadó, és annyit gondolkodtam később is, hogy megfejtsem ennek az okát, hogy végül magam is pszichológus lettem, ezen belül is a felsőoktatási diáktanácsadás lett az egyik szakterületem. (Ekkor már értettem a pszichológus célját, miért is nem adott tanácsot: hogy megtanuljak végre saját döntést hozni, hogy magam vegyem a kezembe az életem alakítását.)

Középiskolás koromig semelyik tudományterület nem vonzott különösebben. Ami a művészeteken kívül igazán érdekelt még, az a pszichológia volt, de erről sem voltak előzetes ismereteim, semmit nem olvastam e körből sem. A másik általános jellegű dolog a pedagógia szak volt. Hogy megtudjam, egyáltalán mi is az, erről – Édesanya segítségével – a péceli iskolaigazgatóhoz mentem el kérdezősködni. Mind a pszichológiához, mind a pedagógia szakhoz egy tanári szakpárt kellett választani, ez kizárásos alapon a magyar volt. A pszichológiára nem mertem jelentkezni. Így lettem én magyar-pedagógia szakos hallgató (de később azért mégiscsak elvégeztem a pszichológiát is). A pályaválasztásom azzal a döbbenetes élménnyel zárult, hogy már korábban ki kellett volna választanom egyet az engem érdeklő dolgok közül, és rá kellett volna készülni erre a területre, hogy nagyon jó legyek. Nem elég „elég jónak” lenni. És távlatokban kell gondolkodni, előre kell tudni tervezni.

Tapasztalataim hasznosítása a kisebb testvéreim körében

Tudtam, hogy a kisebb testvéreim is így fognak járni, ha nem kezdik meg korán – nyilván a zenei – tanulmányaikat. Hogy a konziba felvegyék őket, már általánosban zeneiskolában kell tanulniuk.

Lassan érett meg a gondolat, hogy nem csak mondani kell otthon a szüleimnek, hogy tegyenek valamit, hanem nekem kell utánajárnom és elintézni is, ha valóban változást szeretnénk. Zozával beszéltem meg, hogy merjek-e „beleszólni” a testvéreim életébe a szüleim helyett, és ő nagyon megtámogatott ebben az elgondolásomban. Tervszerű szisztéma átgondolása után körülnéztünk, milyen lehetőségek vannak.

Lolát abban az évben vették fel a szegedi tanárképző főiskolára, amikor Klárka második gimis volt Cinkotán, így neki is Szegeden néztünk helyet, és sikerült is átíratni őt különbözeti vizsgával a szegedi konziba, ahol a fuvولاتanulást intenzíven folytathatta.

A három kicsit, akik általános iskolások voltak, szintén olyan helyre szeretnénk volna elhelyezni, ahol zenei alapokat kapnak. Édesanya Szabolcsot semmiképpen „nem adta” (persze mi se akartuk, hogy ilyen kicsi gyerek elkerüljön otthonról, habár azt láttuk, hogy Édesanya idegei már nem a régi). De Barni és Zsuzsi fejlődéséhez mindenki jónak látta, hogy az általános iskola utolsó egy, illetve két évét mindketten Kecskeméten, a Kodály-iskolában végezzék – természetesen kollégiumi elhelyezéssel. Úgy gondoltuk, hogy középiskolás korukban úgyis kollégiumba mennének – ehhez képest nem túl nagy merészség, ha az elszakadást a szülői háztól egy-két évvel korábbra tesszük nekik. Ezzel elérjük, hogy gimi helyett konziba jelentkezessenek középiskolás korukban. Zsuzsinál ez be is jött – Barninál viszont nem. És Szabi pedig – ahogy elmeséltük – sajnos sem a kürtöt (ezt tanulta immel-ámmal utazó bejáróként), sem a középiskolai tanulmányait nem jól alapozta meg

otthon, a felsőtagozatban eltöltött évek alatt. Egyszem „Benjáminként” azt csinált, amit ő akart.

Zenei fejlődésem – és Béla megismerése

Összegezve az eddigieket: Ha én konziban tanulhattam volna, biztos, hogy zenei pályára mentem volna. Az általános iskola előtti évben (hatévesen) tanultak után azonban nekem 7 éven át nem volt lehetőségem zongorát tanulni. Autodidakta módon (és Gabika segítségével) viszont egész nehéz darabokat is megtanultam. Sőt, még fel is léptem ünnepélyeken. Gimnazista koromban viszont – a mátyásföldi zeneiskolába jelentkezve – nagyon elkeseredtem, hogy csak egy évnyi előtanulmányt ismertek el, vagyis csak a második évre vettek fel. (Mint utóbb én is beláttam, az ujjrendem és a billentési technikám javíthatatlanul „el volt fuserálva”.) Igaz, azután két-két osztályt végeztem el évenként, és eljutottam a 6. osztály befejezéséig, de ez kevés volt a zongora szakon való továbbtanuláshoz – a szakfelügyelő is meghallgatott, és ő sem ajánlotta a felvételit. Az énekvonalon történő továbbtanulás lehetőségeiről pedig fogalmam se volt középiskolás koromban. (Hogy ilyen is van, ezt a nagy pályaválasztási szakértő nem említette.)

Egyetemista koromban rögtön felvételiztem az ELTE Baross Gábor által vezetett kórusába, ahol szintén nagyon sok szép zenedarabbal ismerkedtem meg. Mozart Requiem-jével – a legnagyobb magyar szólisták mellett – még a Zenakadémián is felléptünk, és voltam velük külföldi kórustalálkozókon is. Harmadéves koromban beneveztem a Ki Mit Tud? versenyre is: Lolával és Ágival madrigálokat énekeltük. A középdöntőig jutottunk, amit már a TV is közvetített.

**A TV-adásról készült képen tőlem balra Lola, jobbra Ági énekel
(Én kettejük közt állok, merthogymindig a mezzo áll középen.)**

Bár az egyetemi évek alatt az énekkarban kitűntem (néhanapján szólót is énekelttem), énekelni tanulni csak a végzés után kezdtem, akkor is egy véletlen információnak köszönhetően. Mikor diplomát szerezve kimaradtam az egyetemi énekkarból, azonnal felvételiztem a Budapesti Kórusba. (Ezt az ötletet egy volt énekkaros társamtól kaptam, akivel gyakran énekeltünk „erősítésül” más templomi kórusokban is.) A Budapesti Kórusban a mellettem ülő lány, Erzsike mindjárt az első próbán azt kérdezte, hogy miért nem tanulok énekelni. Ő világosított fel, hogy hol van ilyen lehetőség, és biztatott, hogy érdemes lenne tanulnom. (Aztán vele is sokféle alkalmi kórusba mentem el kisegíteni, sok ifjú karmester keze alatt énekeltünk, akik szárnypróbálgatásait ezzel segítettük.) Tanácsára a VII. kerületi zeneiskolába jelentkeztem, ahová rögtön fel is vettek.

A zeneiskolában – nagy-nagy szerencsémre – Szekeres Ferenc, a Budapesti Madrigálkórus karnagya volt az igazgató. Az is szerencsés körülmény volt, hogy ez volt a gyakorlóiskolája a Zeneakadémia végzős énekszakos hallgatóinak, akik az énekművészi oklevelük mellé tanári

diplomát is kaptak. Tehát rajtunk gyakoroltak az énekművész-palánták, például Polgár László, Pászthy Júlia, Takács Klára. Polgár Lacival máig ható szoros barátságba kerültünk, az utóbbi két énekesnő pedig a Madrigálkórusnak volt a tagja. Ők mondták Szekeres Ferencnek, hogy engem válasszon, amikor egy hely megüresedett a Madrigálkórusban. Bikfalvi Júlia énekesnő volt a két mezzoszoprán egyike, aki akkortájt épp babát várt, és ezért nem tudott részt venni a kórus egyhónapos nyugat-európai turnéján.

Nagy szó volt, hogy engem, akinek nem volt zeneakadémiai előképzettsége, az ő helyére kooptáltak (tudvalevő, hogy a madrigálban minden szólamot csak két-két ember énekelt). Egy hónap alatt sikerült „benyálnom” vagy 50 számomra új kórusművet. Szinte sokkhatásként ért, amikor először hallottam a madrigálosok próbáin ezt a rengeteg, csodásnál csodásabb művet. A turnén hét országban, Párizstól Lisszabonig a legszebb hangversenytermekben e legszebb művek előadásában lehetett részem. Ezen a hosszú és élményteli úton a Madrigálban a többiek is elfogadtak, sőt hazajöve a „gyakorló tanáraink” velem tartottak bemutatóórát a zeneakadémisták előtt, mondván, hogy nekik is így kellene énekelniük. Felvételre is javasoltak, de ebből nem lett semmi, és a Madrigálkórusból is kimaradtam egy fél év múlva. Fontosabb dolgom volt: Gergőt vártam (akkor már egy éve férjnél voltam).

Nemcsak a madrigálos élményt, de Bélát is ennek a zeneiskolának köszönhetem. Ő is ugyanannál a tanárnőnél tanult (Ónodi Kiss Mártánál), aki – mindketten úgy véltük – tudatos „kerítőnőnk” volt: mindig egymásutánra osztotta be az óráinkat, sőt rendre olyan darabokat adott fel mindkettőnknek, amikhez csak egyetlen kotta volt. Így mindig kölcsön kellett kérnünk egymástól, mindig ott kellett lennünk egymás óráin, figyelniük kellett egymásra, véleményük kellett mondani a másiktól.

Teljesen egyértelmű volt, hogy Márta egymásnak szánt minket, mert összeillőnek talált. Ebben nem sokat (de azért némiképpen) tévedett: immár negyven éve tart a házasságunk, három szép és jó gyerekünk van. De az összeillésről szerényen csak annyit, hogy víz és tűz a természetünk. (Én vagyok persze a víz, még hozzá lassú víz, amely, mint tudjuk, szerencsére partot mos; Béla pedig a tűz, a maga élénkségével, gyorsaságával és impulzivitásával.) E kettő egymásra hatása veszélyes is lehet, ha nem vigyázunk.

A Visi Imre utcai lakásunkban 1975 körül

Így még máig is csiszolgatjuk egymást – olykor hangosan, csikorogva –, hogy jobban összeilljünk. Az tart össze minket, hogy alapértékeinkben viszont nagyon hasonlóak vagyunk. Ez sokkal nagyobb erőforrás, mint a hasonló temperamentum.

A zenei karrieréről és Béláról még csak annyit, hogy amikor a Budapesti Kórusral Forrai Miklós lemezfelvételt készített a Mátyás templomban (Liszt: Krisztus című oratóriuma volt a

csodálatos mű, a felvétel pedig a zajok elkerülése miatt éjszakánként készült), Béla kísért el mindig. A kísérők és a szólisták együtt várakoztak ránk, és így összebarátkoztak egymással. Béla és én Réti Józseffel (az egyik legszebb hangú híres tenoristánkkal) kötöttünk – a haláláig tartó, egyre mélyülő – barátságot. Sokáig úgy volt, hogy ő lesz az esküvői tanúnk (végül a diszvendég és a sofőr kettős szerepét töltötte be); fűtyülő-pálinkával köszöntött minket otthonunkban Gergő születésének öröme; és Béla látogatta élete utolsó, válságos periódusában a kórházban. (Én csak azért nem, mert akkor Gabi születésével voltam elfoglalva.)

Egy zenei „elhajlásom” volt még Gergő születése után – Gabi születése előtt: Jancsó Adrienn Föld-édesanyám című műsorában én helyettesítettem Lolát néhány vidéki fellépésén. Nagyon kedvesen ő jött el hozzánk a Visi Imre utcai lerogyant kis lakásunkba, hogy meghallgasson, majd mikor bólintott, kiválasztottuk, melyik népdalokat is énekeljem a műsora blokkjai végén. Az ő segítségével választottam ki a „fellépő ruhámat” is a szekrényben lévő szerény ruhatáramból. Egy halványkék rövidujjas mini kiskosztümöm volt az egyetlen jó darabom, amiben szerencsére az sem látszott még, hogy Gabici jöttét várom pár hónap múlva.

Adrienn néni meg volt elégedve a közreműködésemmel – és én örömmel énekeltem a műsorában mindaddig, amíg Lola vissza nem jött (már nem tudom, honnan is, talán Németországból? – vagy épp terhes volt?, esetleg beteg?). Gabika születése után már végképp csak baráti társaságokban énekeltem – mindaddig, amíg a hangszálammal is baj nem történt.

Noszalgia mindmáig

Jó tízenöt éve ment el az énekhangom, egy hosszan tartó és hangos közös éneklés után. (A beszédhangom változatlan, és szervi okot se találtak az orvosok, de az éneklés még kis hangterjedelemben is alig-alig hallhatóan vagy recsegetve megy. Például a Himnusz első két sorát még ki tudom énekelni, de amikor a „Balsors”-hoz érünk, sajnos annyira átérzem, hogy elhallgatok.)

Pedig Ágival és Mártival évtizedekkel ezelőtt elhatároztuk, hogy nyugdíjas korunkban visszamegyünk a Budapesti Kórusba hárman. Ugyanis Ági és Márti is utánam jött oda, de ők még sokáig ott énekeltek, miután én a Madrigálkórus miatt kimaradtam. Hát ez nekem a fentiek miatt nem jött össze. Pedig a kórus fennállása 50. évfordulójának ünneplésén a Vigadóban az akkori karnagy – volt madrigálos társam – azt mondta, hogy szívesen visszavesz, próbaéneklés nélkül.

Egy alkalommal azonban nemrég elmentem (Márti szervezésében) énekelni: a Halleluját a Rádiókórus kibővített karácsonyi hangversenyén külsők is énekelhették. Nagy öröm volt, habár a szoprán helyett az altban énekeltem. Pontosabban: ott fűjdogáltam a meleg levegőt. De résztvevőként hallottam az egész hangversenyt, a karmestereket és a zenekart, ami visszaidézte a fiatalságom legszebb élményeit.

Felnőttkorom legszebb élményeivel, a három gyermek születésével és felnevelésével – és azzal az örömmel, amikor őket felnőttként láthatom – azonban az éneklés semmiképpen nem vetekedhet.

Kelt Budapesten és Gárdonyban, 2010 március-áprilisában.

Testvéreimnek és szűkebb családomnak írtam szeretettel:

:

Magdi / Mana / Mami

4. Ági története magáról – magukról:

Életem dióhéjban

A 11 gyermek közül én vagyok az ötödik. Ha az előttem született ikrek, Ágnes és Emese életben maradtak volna, akkor a 13 közül, mint hetedik gyerek én lettem volna a középső (így az utánam következő Loláé ez a hely), és a nevem nem Ágnes, hanem valószínű Klára lett volna, ugyanis második keresztnévem a Klára.

Gyermekeim szép emlékeiről már az előzőekben írtam, most csak azért írok még egy-két gondolatot erről az életszakaszmóról, mert egy „életrajz” a gyerekekkel indul, és nekem is bele kell valahogy kezdenem az életem történetébe. Igaz, hogy elég nehezen álltam rá arra a kérésre, hogy életemről meséljek, mert még nem olyan sok az a hatvan év (pontosan 62), amiről érdemes írni. Remélem, még előttem áll jó néhány szép és nyugodalmas év, mert az eddigi életem elég sűrű és küzdelmes volt, persze sok örömmel, szép emlékekkel és sikerrel is.

Gyermekeiből felnőtté válásomig

– Első emlékem gyermekkoromból (két és fél éves lehettem), hogy nyár van, Lola ül a bilin a péceli ház hátsó kijárata előtti teraszon, ahol megcsipkedték, majd fellökték a libák, amire én is nagy riadalommal és sírással reagáltam.

Kisgyerekkori emlékeimben bennem is élénken él a nagy kertünk, szép bokrokkal, a hatalmas fenyőfákkal, a hintával. Játékokra nem tellett, de azért tudtunk játszani, boltosat, ugrálósat, nagyobbacska korunkban ipi-apacsot, adj király katonát, és a golyózásra is emlékszem a szép színes üveggolyókkal.

– Alsó tagozatos iskolaéveimből a harmadik osztályos korom maradt meg bennem a legélénkebben, Édesanya volt a tanító nénim. Úgy tudom, akkor (1956-ban) ment vissza hosszú kihagyás után megint tanítani, anyagi okokból nyilván, hiszen akkor már kilencen voltunk testvérek. Még utána is született két kistestvérünk.

Édesanya nagy gonddal készült fel az óráira, segítettem is neki a „prezentáció” összeállításában. A mértékegységeket tanultuk, és nagyon szemléletes rajzokkal ábrázolta a súly- vagy űrmértékeket egy hatalmas barna csomagolópapíron (dkg, kg, mázsá vagy dl, liter, hektoliter, stb.). A kg-ot egy konyhai mérleghez használt, vasból készült súllyal, a mázsát egy nagy zsák krumplival, a litert egy kancsó vízzel, a hektót egy boroshordóval fejezte ki. Így érzékeltette a mértékegységek közötti különbségeket.

Ebben az időszakban az osztálytársaimhoz, fiúkhoz és lányokhoz egyaránt többször voltam hivatalos születési napra, ahol igazi csoki-italt (nyilván kakaót) ittunk és süteményeztünk.

– Felső koromban viszont nem voltak koedukált osztályok, tiszta fiú és tiszta lányosztályra emlékszem (de lehet, hogy vegyes is volt). A lányosztály osztályfőnöke Nelly néni volt, a fiú osztályé pedig a férje, Lóri bácsi. Az osztálykirándulások így vegyesre sikerültek, mert mindig együtt vitték el a két osztályt.

Nagyon igyekvő voltam, mindenben a legjobb akartam lenni, nagyon vágytam az elismerésre. Egyik osztálykiránduláson annyira hajtottam magam a túra során, hogy loholtam, szinte verejtékeztem, csakhogy elsőnek érjek fel a hegyre. Emlékszem, nagyon megdicsért Nelly néni és Lóri bácsi is, hogy milyen stramm vagyok. Nyilván minden gyereknek fontos az elismerés. Én úgy éreztem, hogy nekem nagyon fontos volt.

(Egész életem során végigkísért ez a küzdeni akarás, küzdeni tudás és az elismerés iránti vágy. Felnőttként ez odáig fajult, hogy elsősorban saját magammal akartam mindig elégedett lenni, és ez az elvárás óriási hajcsárként hajtott. Mindent addig csináltam, amíg tökéletesnek nem éreztem. Sokszor az elismerés nem úgy jött, ahogy elvártam volna, de annál fontosabbnak tartottam, hogy én magamból a maximumot hoztam ki.)

– Kislányként szép élményeim közé tartozik Keresztanyáméknál Budapesten (szép polgári lakásukban) töltött egy-egy hetes vendégeskedésem. Igazi úri életük volt, mindketten főorvosok voltak, gyermekük nem lévén engem kényeztettek. Voltunk az Erkel Színházban, Operában (János Vitéz, Diótörő és hasonló előadásokra jutottam el), néha a barátaikhoz vittek kártyapartira. Volt, amikor Keresztapám háromkerekű motorkerékpárral robogott ki velünk hét végére Szentendrére, a kedves kis nyaralójukba. Megérkezésünkkor Keresztapám még át sem öltözött, vette az „okulárját”, és azonnal ment szemlélni a gyümölcsfáit, nagy-nagy szeretettel. A téli szünetben elvittek a Műjégpályára, de az is csodálatos volt, ha csak ebéd után kicsit viccelődtek velem, majd lepihentünk. Ezt rendszeresen megtehették, mivel volt háztartási alkalmazottjuk (egyik kedves cselédjük Erzsike volt, majd Ilonka, akikkel szívesen mentem a piacra). Így az otthoni nagy szegénység ellenére az „úri” élet levegőjébe is beleszippanthattam. Nagyon szépen éltek, kedvesen évdtek egymással, kellemes élmény volt náluk lenni. Sajnos Keresztapám fiatalon meghalt, egy délutáni szundikálás közben lett rosszul (ő ötven éves lehetett, én 13 voltam akkor). Nagyon meggyászoltam magamban szegényt. Ezt követően többet nem nyaraltam náluk.

– A középiskolába kerülésem történetéről már az előzőekben írtam (először Fót, majd visszasírtam magam a szülői házhoz), végül az első gimnáziumot Pécelen végeztem. Másodiktól pedig Cinkotára kerültem a leánygimnáziumba és kollégiumba. Nagy szigorúság és fegyelem uralkodott itt, ezeknek az elvárásoknak meg is feleltem. Sok év elmúltával mondták a volt osztálytársaim, hogy borzasztó szorgalmas, komoly voltam, és nem is hiszik, hogy én ugyanaz vagyok, akit anno csak kis güzünek ismertek.

A gimnáziumról, a kollégiumról Magdi már mindent elmesélt, a tanárainkat nagyon jól jellemezte, nagyon jó pedagógusok voltak, sokat lehetett tőlük tanulni. Többek között én évekig a gimnáziumban tanult német tudásomból éltem, köszönhetem ezt Solt tanár úrnak és a

memoriterjeinek. Olyan sokféle szöveget kellett kívülről betanulni, amit rengeteg szituációban fel tudtam használni, és elég könnyen sikerült később egy nyelvvizsgát is szereznem. Sajnos ez a tudás tíz-húsz év múlva megkopott, de jó hasznát vettem még 45 éves koromban is, amikor egy osztrák tulajdonú céghez kerültem, és a bemutatkozásnál az is számított, hogy jól beszélem a nyelvüket (beszélni még tudtam, amit én akartam mondani, de bizony sok mindent nem értettem abból, amit ők mondtak). A szakmai szókincset hamar megtanultam, és elég jól bele is jöttem megint a németbe. Mára már, sajnos, se nem értem, se nem beszélem, csak nyökögöm ezt a nyelvet.

A gimnáziumban folytattam még egy-két évig a zongoratanulmányaimat, énekeltem a kórusban, és végzésem előtt Magdi és Laura testvéreimmel a Ki Mit Tud? Tv-műsorban a középöntőig eljutottunk.

A középiskolában szinte mindenben az osztályelsőik közé tartoztam, nem a legjobb voltam ugyan, talán a második, harmadik. Mivel minden tárgyat szerettem, nagy dilemmát okozott, hogy mit is kezdjek magammal, milyen irányba menjek továbbtanulni.

Matekból és történelemből (főleg az évszámokat illetően) elég jó voltam, így egyik nagybátyám, Lexi bácsi tanácsára a közgazdasági egyetemre jelentkeztem. Próbált felvilágosítani, hogy mit tanulnak a közgázon, és mi lehet majd belőlem, de bizony én ebből semmit sem értettem. Éreztem is a hátrányát a gimnáziumnak, illetve nem értettem, hogy egyeseknek miért olyan világos és egyszerű egy-egy tantárgy. Később rájöttem, hogy ők közgazdasági technikumban érettségiztek, nagy főrjük volt velem szemben.

Gondtalan diákévek

– Az egyetemen már közel sem voltam az a szorgos kislány, a közepest, négyest a vizsgák előtti néhány éjszakai tanulással ugyan elértem, de évközben éltem az egyetemisták gondtalan életét. Nagy változás volt ez az új élet számomra a korábbi zárdai szigor után. Szinte semmit nem tudtam az életről, a naívságomnak, tapasztalatlanságomnak, jóhiszeműségemnek köszönhetően értek csalódások is. Évekbe telt, mire felnőtté váltam. Az igazi felnőtté válás érzését a szüleim halála jelentette, akkor hasított belém, hogy már nem vagyok többé „kislány”.

Az egyetemi évek alatt sok barátnőm volt, jókat buliztunk, moziba vagy egy-egy unalmas előadás helyett a Hajós tanszékre jártunk (a Hajós tanszék az egyetem melletti borozó volt).

A koleszos lányokkal gyakran statisztálni mentünk, hogy legyen egy kis zsebpénzünk, volt, hogy téli éjszakában majdnem megfagytunk az utcai forgatás alatt, de nagyon érdekes élmények voltak ezek is.

A tanulás terén azért annyit mindig kihoztam magamból, hogy ne kelljen tandíjat fizetni, és kapjak legalább szociális ösztöndíjat (talán 3,8-as tanulmányi átlag felett kaptuk ezt). Teljes önfenntartó voltam, nyáron otthon korrepetálásból kerestem egy keveset, azon ruhaanyagokat vettem, hogy varrjak magamnak egy-egy szoknyát, egyszerűbb kis blúzt, amiben Édesanya is segítségemre volt.

– Másodéves koromtól különböző kórusokba kezdtem járni. Magdi nővérem az Egyetemi Kórusba, Baross Gáborhoz kommandált be, majd egy évet a Fővárosi Énekkarban énekeltem, végül Magdival együtt én is jelentkeztem a Budapesti Kórusba, Forrai tanár úr időszakában. Csodálatos élményekkel mentem („repültem”) haza a Makarenkó (ma Horánszky) utcai kollégiumba a próbák után, a zene még a füleimben csengett, és a lelkem a mennyekben járt.

A szép tavaszi, nyári estéken a csendes utcákon hazafele sétálva nagyon boldognak éreztem magam, sőt, ezt a lebegést néha még a szerelem érzése is fűtötte.

Nagyon sok szép koncerten vettem részt, Ferencsik János, Doráti Antal, Claudio Abbado, Solti György keze alatt is énekelhettem, és számtalan más híres karmestert és szólistát ismertem meg. A Zeneakadémián és még sok helyen léptünk fel. Nyáron Martonvásáron többször koncerteztünk, voltunk Esztergomban, Fertőrákoson a Kőfejtő „színháztermében”, a Barlangszínházban Verdi Requiemet énekeltünk, ezek mind sok szép élményt jelentettek nekem.

A kórus lemezfelvételeibe is beválogattak, a Mátyás templomban folytak a Liszt Krisztus c. oratóriumának felvételei, de a Bazilikában is készült lemezfelvételünk.

A kórustagok akkor valami kalóriapénzt is kaptak, ami kiegészítette az ösztöndíjamat, és a lemezfelvétellel is jól lehetett keresni. Ezeket összeszórolva az egyetem elvégzése után ebből utaztam ki a Horvátországhoz tartozó Budvába, a csodás Adriához. (Volt ennek az útnak egyéb indítéka is, egy barátomat látogattam meg, és a hosszú levelezés alatti plátói szerelem ezzel a találkozással hamar le is csengett.)

Szakmai pályafutásom és életem megalapozásának kezdete

Nem egy hivatalos szakmai önéletrajzt szándékozom írni, inkább személyes vonatkozásait a pályámnak.

– Az egyetem elvégzése és a horvátországi kis nyaralásom után, 1970. októberétől első munkahelyemen, a Kőbányai Porcelángyárban (a „Kőporc”-ban) kezdtem dolgozni, jóllehet a diplomavédés még hátra volt, amit novemberben jó eredménnyel zártam. Ez szép teljesítmény volt tőlem, mert a diplomamunkámba jócskán besegítettek az egyik volt koleszos barátnőm kollegái a PM-ben.

A „Kőporc”-ba Édesapa révén kerültem, az ő munkahelye segített abban, hogy a gyártól talán két évig tanulmányi ösztöndíjat kaptam. Ez egyben egyértelművé tette, hogy itt fogok dolgozni, a tanulmányi ösztöndíj miatt ugyanis néhány évre elköteleztem magam. Tetszett a munka, a munkahely is. Volt egy kisebb frissdiplomás csapat, egy-két nagyon tisztelt idősebb is a „maghoz” tartozott, akikkel munkaidő után bennmaradva iszogattunk, beszélgettünk és „megváltottuk a világot”.

– Alig töltöttem az első munkahelyemen két évet, amikor az előbb említett egyetemista barátnőm a Pénzügyminisztériumba „csalt” dolgozni. Nagyon jópofa, vagány lány volt, nem hagyott bizonytalankodni abban, hogy én hogy kerülhetnék a PM-be, nem vagyok én olyan zseni, különben is, még ideköt további két év a tanulmányi ösztöndíj miatt. Nagy nehezen rávett, hogy menjek be egy beszélgetésre, aminek az lett a következménye, hogy 17 évet „lehúztam” a PM-ben. A minisztérium „kikért” a porcelángyárból (a kikérésnek egy hivatalos levélen keresztül az volt a lényege, hogy igényt tartanak a munkámra, és egy főhatóság kikérését illet akceptálni). Végül még az ösztöndíjat sem kellett visszafizetnem, ez valami kérvény után elintéződött.

Nagyon nagy tisztelettel és szeretettel gondolok a PM-es főnökeimre, különösen arra a főosztályvezetőmre és az osztályvezetőmre, akik felvettek. Rengeteget tanultam tőlük.

Nagyon szerettem a kollegáimat is. A munka nagy szervezettséggel folyt, a hierarchia és a munkakapcsolatok, egyeztetési kötelességek szigorú szabályaival. Nagy tekintélyt jelentett akkoriban egy PM-es főelőadónak lenni. Sok olyan kollegám volt a kortársam, akik később neves szaktekintélyek lettek, és a rendszerváltás előtt és után is magas posztot töltöttek be.

Nagyon megtanultam itt igényesen dolgozni, a pontosság, a precízység belémivódott. A szakterületem az élelmiszeripar ár-, adó- és támogatási rendszere volt, eleinte néhány iparág tartozott hozzám, később az egész élelmiszeripar és a mezőgazdaság is. Akkor az élelmiszerek döntő többsége hatósági áras volt. A költségvetési terv összeállításához, az éves áremelések előtt rengeteg számítást, kimutatást kértünk be a nagyvállalatoktól, ami alapján a „politikailag” elfogadható árakat árkiegészítéssel, állami támogatással alakítottuk ki. Ugyanez játszódtott le a nem alapvető élelmiszereknél, ahol meg az adótartalom mértékét kellett meghatározni. A jövedéki adóval pedig a luxuscikkek árát határoztuk meg. Ezeknél is volt politikai elvárás, így a Munkás cigaretta árát alacsonyabb adó terhelte (Kádár „elvtárs” erre is figyelt!).

Nem voltam mozgalmi ember, hacsak a szakszervezeti tisztségeim nem annak számítanak. Többször pedzegették, hogy lépjek be a pártba, ezt sikerült elodáznom. Így nemcsak a párton kívül maradtam, hanem az előmenetelem is csak abból állt, hogy egyre nagyobb terület tartozott hozzám, egyre több munkával. A szobám, az íróasztalom, a főnököm 17 évig ugyanaz maradt, magyarul nem haladtam előre a ranglétrán.

Ezzel a helyzettel nem volt sok bajom, 1989-ben a váltást az érlelte meg bennem, hogy már annyira tudtam, ismertem minden csínját-bínját ennek a területnek, hogy már a végén untatott, idegesített, amikor ezredszer ugyanazt a verklit kellett végigjárni egy adott ügyben.

Nagy változást jelentett, hogy 1988-ban jött az Áfa-törvény, ennek a kidolgozásában én is részt vettem. Az új adórendszerrel gyakorlatilag „saját magam alól is kiszerveződött” a munka nagy része. Az egyedi támogatási rendszer megszűnt, a kivételek száma fokozatosan szűkült, és az a szakmai tudás, ami az enyém volt, már nem érdekelt senkit, új adórendszer, új szakértők (főként fiatalok) tűntek fel. Már nem éreztem magam nélkülözhetetlennek.

A váltás bennem fogalmazódott meg, nem küldtek, hanem mentem, akkor, amikor amúgy is nagy összevonásra készült a minisztérium (az OT-vel, az Országos Tervhivattal), 1989-ben.

A minisztériumi légkör nagyon jó volt, a pártszellemet, politizálást kívülállóként érdeklődéssel figyeltem, reformszellem és nem a bigottság, vaskalaposság uralkodott.

Több fiatal kollegával, kolleganővel baráti kapcsolat alakult ki közöttünk, és ez a barátság a PM üdülőiben eltöltött napok során tovább mélyült. Nagyon jó hangulat és bulik voltak a pünkösdfürdői üdülőben, ahol gyerekes szülőként is éveken keresztül rendszeresen kijártunk, egy-egy hetet nyaralásképpen is eltöltöttünk, és évtizedeken keresztül, sőt még a múlt évben is kijártunk hűsölni, fürödni és dumcsizni egy-egy nyári meleg napon (az idén ezt az üdülőt is becsukták).

– A minisztériumot éreztem a második otthonomnak, és sok olyan dolgot kaptam és köszönhetek a minisztériumnak, amit a szüleim a 11 gyerek mellett nem tudtak megadni.

Volt egy kolleganő, akinek a pártban szava volt, aki ismerte a családi hátterünket, és mint nagycsaládos gyermeket a pártfogásába vett. Már férjnél voltam, a férjem akkor végezte el az orvosi egyetemet, diplomaosztás és álláskeresés előtt állt, és Kornélka fiunk már megszületett, amikor a minisztériumtól „kaptuk” az első igazi, összkomfortos, egy szoba plusz két felszobás lakótelepi lakásunkat. Habár volt egy kis komfort nélküli, gyönyörű panorámás budai manzárd-lakásunk, de az akkor született kisfiunkkal boldogan költöztünk a zuglói szövetkezeti összkomfortba 1975 őszén.

Majd tíz év múlva, 1985-ben a második lakásunkat is a PM-től „kaptuk” (ahol jelenleg is élünk). A kaptuk szó alatt a lehetőséget kell érteni, ami az akkori lakásszűke idején nagy szerencsének számított, vagyis hogy egy OTP-kölcsönnel megvásárolható lakáshoz jutottunk (a minisztérium az OTP-től kapott vevőkijelölési jogot, és így minket jelöltek ki az említett

lakások vevőjének). Az akkori viszonyokhoz képest nagyon eladósodtunk, de mégis óriási szerencsét jelentett, mert sokan évekig várhattak szülőknél meghúzódva vagy albérletben, hogy önálló lakásuk legyen.

Megkaptuk tehát az OTP-kölcsönt 30 évre, ehhez kaptunk munkahelyi kölcsönt is, és valamennyi önerővel egy szép lakás tulajdonosai lehettünk. (Az első lakásnál talán 15%-ot, mintegy huszonötezer forintnyi összeget kellett letenni, amit anyósomtól kaptunk kölcsön, és több, mint fél évi fizetésemnek felelt meg.)

A kislakást hamarosan kinőttük, Kornélka és Peti kisiskolásak voltak, amikor szívünk vágya beteljesüléseként megint visszaköltözhattünk Budára, egy szép kertes sorházba. (Az előző lakásunkat az OTP visszavásárolta, megkapta egy másik fiatal PM-es kollega. A leadott lakás árának beszámítása mellett óriási kölcsönrel jutottunk ehhez a sorházi többszintes lakáshoz. Jobb volt nem belegondolni a hitelbe, a törlesztőrészekbe, de akkor még a biztos munkahely tudatában belevágtunk. Azt is tudtuk, hogy a könnyűszerkezetes háznak még nincs kiforrott technológiája, és rengeteg problémával fogunk szembesülni – így is lett –, de nagyon hálásak lehettünk a sorsnak ezért az újabb lehetőségért.)

Az újabb eladósodás miatt másodállást vállaltam, amiből ki tudtuk fizetni az OTP-kölcsönt, ami a munkahelyi kölcsönökkel már egyikünk fizetését elvitte, de a jelentős összegű teher mellett is volt stabil munkahelyünk, és még másodállásom is volt, ami végül hozzásegített a vállalkozói szférába történő „átigazoláshoz”. (A másodállásba Edit nővérem ajánlásával kerültem, és eleinte szakmailag is nagyon sokat segített nekem.)

Pályafutásom második felvonása

Akkor anyagilag jelentős előrelépést hozott, hogy munkahelyet változtattam, de jórészt az is hozzájárult a váltáshoz, hogy nagyon fárasztó volt két munkahelyen helytállni, miközben a gyerekek terhei is főleg rám hárultak a férjem állandó éjszakai, hétvégi ügyeletei miatt. A dupla állás terhetől persze megszabadultam, de a vállalkozói szférában ismeretlen fogalom volt, hogy vége a munkaidőnek. Csőbőrből vödörbe estem, szegény gyerekekkel nem tudtam annyit foglalkozni, mint amennyit kellett volna.

– A PM után először egy Kft. gazdasági vezetője lettem, de néhány hét alatt felmértem a terepet, és megfutamodtam a kissé kaotikus helyzet elől. A másodállásomban (a kissevített szervezetben) sikerült elérnem, hogy főállásba vegyenek át, úgyhogy itt lettem főállású főkönyvelő. Éreztem, hogy ez nekik nem jó bolt, hiszen mellékállásban is (az én éjszakáim, hétvégeim és ünnepeim feláldozásával) megkapták, amire szükségük volt, színvonalasan és persze olcsóbban. Eljövetelem előtt kaptunk egy APEH-revizíót, ami hibát nem talált. (Büszke vagyok munkám színvonalára, ugyanis a revíziók későbbi munkahelyeimen is hiba-megállapítások nélkül záródtak.)

– Szerencsére egy év múlva, 1990 második felében a PM-es munkakapcsolataimnak köszönhetően megkerestek a dohányiparból egy görög-magyar alapítású, export-importtal foglalkozó Kft. gazdasági vezetőjének. Ez újabb előre lépést hozott minden téren. A munka kihívás volt, hasonlóan a kissevített vezetési múltamhoz, ahol a számviteli rendszert nekem kellett felépítenem. Erre is büszkén gondolok vissza. A görög főnökséggel nem volt könnyű megértetni a magyar szabályokat, a mérleg jóváhagyásának határidejére is fűtyültek, én azért leadtam a cégbírásnak határidőben a beszámolót (egy levél kíséretében, de a határidőt én betartottam), és az adóbevallást is időben benyújtottam.

Munka mellett belevágtam a könyvvizsgálói képesítés megszerzésébe, úgyhogy itt és a következő munkahelyemen is a szabadságaim nagy része a konzultációkra, vizsgákra ment rá.

– A dohányiparhoz kapcsolódott az újabb munkahelyem is, 1993 végén egy osztrák-magyar dohány-nagykereskedelemmel foglalkozó Kft. gazdasági vezetője lettem. Szép irodát, kiemelkedőnek számító fizetést és kocsit kaptam, de nagyon fárasztó volt a késő estéig eltartó munka és a napi 140 km utazás. A kollegáimra nehezedő lehetetlen feladatok, határidők megóvásáért folytatott harcom konfliktusokkal járt, amit közel egy évig bírtam.

– Megszereztem 1994-ben a könyvvizsgálói oklevelet, és 1995-től egyéni vállalkozóként önállósodtam, adószakértői és könyvvizsgálói képesítéssel a kezemben munkáért kuncsuroltam.

Néhány kisebb cégnek segítettem mérleget összeállítani, vagy egy-egy év könyvelését átnézni. Sikertelenül egy-két könyvvizsgálatot szerezni, de örültem annak is, ha egyáltalán volt bevétel.

– Az 1995-ös év anyagilag nagy visszaesést jelentett, de nem tartott sokáig, mert adótanácsadónak elszegődtem az utolsó munkahelyemre, a Saldo részvénytársaságba, ahol az utolsó tíz munkás évem töltöttem, 2006-ig, a nyugdíjba vonulásomig. Ide is ismeretség révén kerültem, az egyik egyetemi kollégiumi barátnőmhöz mentem be szakkönyvekért a könyvvizsgálói vizsgámhoz a Saldo Rt-be, aki beajánlott a tanácsadói munkakörbe, sőt az akkori vezérigazgatót is ismertem a PM-ből. Megint visszakerültem abba a „szakmai közegbe”, ami a PM után annyira hiányzott.

Egy évig megbízással, „számlás” tanácsadó voltam, majd egy év múlva felvettek státuszba (a boldog „vállalkozói pályafutásomnak” sikerült véget vetnem, jóllehet formálisan még a remény életben tartotta néhány évig).

Nagyon szerettem az adótanácsadói munkát, hasznosítani tudtam a PM-es fejemet, a vállalkozói szférában szerzett gyakorlati tapasztalatomat, a friss könyvvizsgálói tudásomat és ez a munka egyben azt a felemelő érzést is megadta, hogy segíteni tudtam a „tanácsalanocon”. Minden kérdés más és más volt, a szakma széles területét, minden ágát-bogát érintette. Nagyon érdekes és szakmailag napi sikerélményt jelentő munka volt. Persze megvolt ennek is az ára, ahhoz, hogy naponta a top-on legyen az ember, éjszakába nyúlóan olvastam a közlönyöket, szakkönyveket, de nagy érdeklődéssel és lelkesedéssel tettem.

Másfél év múlva a nyugdíjba készülő gazdasági igazgató mellé kerültem, és néhány hónap múlva megkaptam a gazdasági igazgatói kinevezésem. Ez a munkakör anyagi előrelépést is jelentett a szűkös másfél év után.

Az elődömtől örökölt nagyon rendezett ügyviteli munkafolyamatokon is volt mit csiszolni. A cég egészét alaposan megismertem az első nagyobb szabású feladatommal, az informatikai rendszert kellett átvilágítanom és javaslatot kellett tennem a fejlesztés irányára. A viszonylag elmaradt számítógépes rendszer továbbfejlesztésének igényeit felmérve, az elvárásokat megfogalmazva a napi munkák mellett a korszerűsítés is végigkísérte az itt eltöltött tíz évem. Nagyon nehéz feladat a régi rendszerről úgy átállni egy újra, hogy ne szenvedjenek csorbát a napi, heti, havi, éves határidőkre elvégzendő munkák. Ebbe bele lehet fáradni, én bele is fáradtam abba, hogy az egyik határidő a másikat éri. Nem tudtam hosszabb időre szabadságra menni, nem volt egy nyugodt ünnep, ünnepek előtt és után is mindig volt valami olyan munka, hogy a szinte kihalt munkahelyen a számvitelesek meg sűrűsödtek.

Azt elmondhatom magamról, hogy mindig, mindent időben elvégeztünk, és mások által is elismert magas szinten. Nyugodt szívvel és minden szégyenkezés nélkül adtam át a munkaköröm tízévi kemény munka után (szerencsére távozásomat követően az én időszakomat érintő átfogó revíziók sem állapítottak meg hibát a munkánkban).

– Ugyancsak büszke vagyok arra a köszönő-levélre, amit az egyik kulturális kht-ben végzett könyvvizsgálói munkám elismeréseként kaptam a fővárosi önkormányzattól (a magas színvonalú munka mellett megköszönik azt a tevékenységet, ami a teljesen járatlan út kitaposásával, az akkor beindult kht-kre vonatkozó szabályok értelmezésével, gyakorlatba ültetésével segítette az önkormányzati alapítású kht-nál az alapokat lerakni, alapítójának is utat mutatni).

– Nyugdíjba vonulásom után a Saldo felügyelő bizottsági tagjaként még három évig nem szakadtam el teljesen a volt cégemtől és szeretett szakmámtól. Ez megkönnyítette az amúgy nehéz váltást, a nyugdíjba vonulással együtt járó érzést, hogy már senkinek sincs szüksége arra a tudásra, ami benned van, és amiből érezhetően másoknak is át tudsz adni.

Életem privát szférája, az én családom

Erről nehezebb írni, mivel nagyon személyes, belső érzések teszik széppé és érdekessé az életünket. Az előzőekben írtakból kiérződik, hogy az ember életében mennyire meghatározó a munkája, és ahhoz, hogy ott helyt tudjunk állni, más területre, pontosabban az ember családjára kevesebb energia marad.

De kanyarodjunk vissza a fiatalságomhoz.

– Egy baráti társaságba kulturális „csemege” céljából hívták meg Laura húgomat, aki a Röpülj páva c. TV-műsor győzteseként archaikus népdaléneklésével vált híressé. Mivel Lola valami miatt nem tudott az ígért helyre elmenni, Édesanya, aki a meghívást átvette, engem „küldött” helyette. Itt ismerkedtem meg 1972 tavaszán férjemmel, Kornéllal. Neki a második neve Tibor, így nevezték a családjában, de évfolyamtársai, kollegái számára Kornél volt. A mi családunkban mindkét neve honosítva lett, én inkább Kornélként emlegetem.

Kornél akkor harmadéves egyetemista volt, egy nyomdász szakmai végzettséggel, estin letett érettségi után évekig próbálkozott az orvosira bejutni, így évfolyamtársaihoz képest túlkoros volt, az én 24 évemhez képest a négy év korkülönbséggel korban összeillők voltunk.

Az említett bulin nagy érdeklődést mutatott irántam. Összeillők voltunk gondolkodásban, a zeneszeretben, nagyon jó humorérzékével nekem is nagyon szimpatikus volt.

Ebből az ismeretségből hamarosan szerelem, a kis manzárd legénylakásába összeköltözés, eljegyzés, majd másfél év múlva, 1973 novemberében házasság lett.

Akkoriban a próbaházasság még elég modern dolognak számított, Édesanya roppant furcsállta is a helyzetet. A kollegáim előtt is hallgattam erről, mint ahogy arról is, hogy házasságunk nemcsak az anyakönyvvezető előtt, hanem Isten előtt is megkötetett. Nem biztos, hogy hátrány ért volna a minisztériumban, ha kitudódik az egyházi esküvőnk, de inkább hallgattam erről, a templomban készült esküvői képeket sem mertem megmutatni.

Férjem édesanyja katolikus esküvőt szeretett volna, Édesanyáék is elfogadták, de azt tanácsolták, hogy kérjek reverzálíst. A gyerekeinket így református vallás szerint kereszteltettük meg Pécelen, és református vallás szerint konfirmáltak is.

– Az életünket az Ormódi utcai padlásteri kis lakásban kezdtük. A gyönyörű kilátás és a két hatalmas tetőterasz kárpótolta a komfort nélküli nyomorúságot. Nagyon kedves, hangulatos volt ezzel együtt minden, esténként a teraszon, gyertyafény mellett elköltött vacsoránk után gyönyörködtünk a Kőrszállótól a Gellért hegyig belátható panorámában, középen a Vár és a Mátyás templom kivilágításában, és hallgattuk a szebbnél szebb lemezeinket.

Kornél két év múlva végezte el az egyetemet, az ő kis apanázsát házmesteri fizetésével egészítette ki, az én keresetemmel is nagyon takarékosan kellett bánni, hogy kijöjjünk a pénzünkből. Volt, hogy a hó végi nincstelenséget a sétálásunk alkalmával talált száz (mai értékben 2-3 ezer) forint enyhítette. Kornél édesanyjához jártunk le a Maros utcába fürödni, és anyósom (Anyuka) főztje segített abban, hogy élelemre nem sokat kellett költenünk. Kornél menzajegyeiből is néha jókat ettünk, vagy hideg élelmeket vásárolt belőle olykor.

– Kornél a cselédkönyves évét töltötte az egyetemen, amikor 1975 nyarán Kornélka megszületett. Korábban jött, alig több, mint két kilóval született, és egy hónapig elég válságos volt az állapota. Sokat aggódtunk érte. Egy hónapos korában vehettem először a kisbabámat a kezembe.

Ez az év nagyon mozgalmas volt, Kornélka születése, Kornél diplomázása, majd katonai szolgálatra kellett bevonulnia szeptembertől. Éppen három napot tudott dolgozni első munkahelyén, Vácott. A katonaidejére esett, amikor új lakásba költöztünk. A katonaság alatt az egyik volt évfolyamtársa beajánlásával leszerelése után a Rókus Kórház Sebészetén kapott helyettesítésre egy éves megbízást. Majd később – egy év megszakítással, amikor a Vas utcai kórházban dolgozott – a Rókusban töltötte az életét, innen ment nyugdíjba 60 éves korában, illetve az ezt követő két évben is még itt dolgozott.

Peti 20 hónappal Kornélka születése után, 1977 februárjában érkezett, ő is korábban jött a világra, de sokkal fejlettebb volt, így vele kevesebb aggodalommal éltem meg az anyaság érzését.

– Kornél ügyelei miatt nagyon sokszor voltam egyedül a két picivel, alig-alig volt szabad hétvégénk vagy ünnepünk, amikor ő is velünk lehetett. Szinte nem volt olyan karácsony, amit együtt tölthetünk, ha a Szenteste szabad volt, akkor biztos, hogy az ünnep többi részén volt ügyeletben, de a Szilveszter és Újév is vagy a Húsvét is hasonlóan ketté volt törve.

A gyerekek betegsége alatt is egyedül kellett az orvost, gyógyszerterát, a picik ápolását, ellátását, a háztartást, bevásárlást-főzést, később a bölcsődébe, óvodába, iskolába kísérésüket megoldanom.

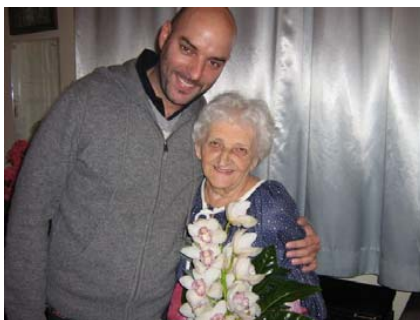
– Peti másfél éves korától visszamentem dolgozni, mivel az orvosi fizetésből és a Gyes-ből nagyon szerényen tudtunk kijönni.

Kornél nagyon korrekt, jó orvos volt, becsületes érzésű ember, nem az a típus, aki a betegről hálapénzt várt volna, sőt a láthatóan szerencsétlen vagy a menthetetlen betegektől soha nem fogadott el. Szégyellte és megalázkodónak tartotta, ha egyáltalán kapott. Sajnos ez a társadalom bűne volt, és még a mai napig az, mivel az orvosok mélyen alul vannak fizetve.

– Kornél édesanyja (Nagy) nagyon sokat segített, főleg miután visszamentem dolgozni. Ha a minisztériumban valami tárgyalás elhúzódott, azonnal beugrott helyettem, hogy a gyerekeket elhozza az oviból vagy iskolából. Sokszor a gyerekek betegségét is az ő segítségével vésztük át, hogy én dolgozni tudjak menni, nem beszélve a nyári szünetekről, amikor hetekre ellátta, nyaraltatta őket Agárdon, az akkor épült kis nyaralójukban.

Anyósom csodálatosan jó, áldozatkész asszony volt, boldog volt, ha adhatott, bármit kérhettem, azt jó szívvel, jó lélekkel megtette. Soha nem érezte, hogy fárasztó vagy terhes, amit értünk tesz, sőt, szinte szárnyakat kapott az ünnepi készülődésben, amikor főzött-sütött, hogy a gyermekeit, unokáit maga körül tudja a sátoros ünnepeken.

A 84. születésnapján a szokásos családi ünnepre már mi készítettünk mindent elő – igaz, a Petivel készült képen még úgy tűnik, nagyon jól tartja magát.

Sajnos az utóbbi években, most a 87-ik évében járva már rá sem ismerni, az öregkori leépülés súlyos tüneteivel küszködik. Szomorúan látjuk, hogy a szép öregség nem mindenkinek adatik meg, és nem tudni, kire mi vár.

– Mindkettőnk elfoglaltsága, leterheltsége miatt a megérdemelt pihenést, a teljes kikapcsolódást a családi nyaralásaink jelentették. Míg a gyerekek kisebbek voltak, többször sikerült a minisztérium üdülőiben egy-egy hetet eltölteni, amikor anyagilag kicsit jobban ment, akkor a tengerpartra tudtunk utazni. Nagy élményt és igazi agymosást jelentettek a téli néhány napos szüneteink, barátainkkal és hasonló korú gyerekeikkel közösen.

Mostanában, a 60. szülinapom alkalmából voltunk megint együtt színi a gyerekekkel hosszú évek eltelte után.

Kornállal és két fiúkkal, Kornélkával és Petivel a sífelvonóban

– Az életünk nagy része elreppent, a gyerekek felnőttek, főiskolát végeztek, mára már szülői segítséggel kirepültek a családi fészekből, és élnek a mai fiatalok nem könnyű életét (bizonytalanság és kiszolgáltatottság a munkahelyet illetően, ami biztos, hogy a kölcsönt holnap is fizetni kell, mindenhol a rohanó és elanyagiasodott világ, az ő életük másképp nehéz, és a társkeresés sem egyszerű).

– Mi már mindketten nyugdíjasként próbáljuk egymás közelségét szokni (a sok ügyelet miatt félig-meddig távházasságban éltünk), és behozni azt a sok lemaradást, amit az elfoglaltságunknak betudhatóan az olvasás vagy zenehallgatás terén elszenvedtünk. Sajnos az oly hön áhított sétákra nem nagyon tudunk vállalkozni izületi nyavajaink miatt.

Én sokat kertészkedem a társasházunk gyönyörű virágos kertjében, és nagy boldogságot jelent számomra, hogy megint énekelhetek.

Beteljesült régi dédelgetett álmom, hogy majd nyugdíjas koromban visszamegyek a kórusba énekelni. Nem abba a kórusba, de egy éve megint énekelhetek, és félelmeim ellenére a hangom is visszatért, úgy-ahogy, beénekléssel egyre jobban.

Még nem tudom, ki lesz a két menyem, de kívánom nekik, hogy olyan jó anyós legyenek (ez nemigen valószínű), mint amilyet én kaptam, és kívánom, hogy gyermekeink boldoguljanak, és találjanak hűséges, becsületes társat, és minél előbb, még egészségben tudjuk őket nagyszülői szerepben is segíteni.

2010. május, június

5. Faragó Laura életéről felnőttként:

A „boldog” szegénység szorításában

Beszélgetés Faragó Laura énekművésszel

(Írta: Faragó Laura férje, Szakolczay Lajos, megjelent a Párbeszédék és perbeszédék című intejúkötetben. Magyar Napló Kiadó, 2010.)

Ismerem-e az immár húsz éve mellettem élő s szenvedő szép szomorú asszonyt, akinek virgoncságát és jókedvű mesélését is mindig valaminő – az emberlétből fakadó – bizonytalanság keretezi? Csak fájdalmait – kimondott és ki nem mondott fájdalmait – ismerem. Ahogyan az életet maga köré gyűjti, s hogy „rend” legyen, önmagát tisztítva is sarabolja. Ahogyan átlép, testéből szinte egy darabkát veszítve, a személyes halálokon, abban remény van. A mindig, minden helyzetből fölállni akaró – nézzünk szemben a Nappal is! – reménye.

Harmincöt évvel ezelőtt – Nagy Gáspár barátom besúgóí paksamétájának első oldala megerősít – már találkozhattunk volna, hiszen a Marcibányi téri Művelődési Központ akkori plakátja három fiatal művész estjét hirdette: Nagy Gáspár költőét, Faragó Laura (akkor még) népdalénekesét és Szakolczay Lajos kritikusét. Ám a hirtelen jött, máig sem emlékszem miféle betegségem közbeszólt; jóllehet megírtam a bevezetőt, de azt helyettem egyik Kortárs-béli kollegám, Jankovics József olvasta föl. Nagy sikerrel. (Minthogy a besúgó személyemet nem ismerte, jelentésében a Gazsi költészete mellett ágálót a plakáton szereplő személlyel azonosította.)

Találkozhattunk volna, és mégsem találkoztunk. Mikor sokadik válásom után a Supka Manna (valójában beteg testvére, Ervin) Bocskai úti lakásának albérlője voltam, a szomszédban lakó Laurát többször is láttam az utcán. Az arcán lévő végzetetlen szomorúság

annyira „visszakozóvá” tett, hogy egyszer sem mertem megszólítani. Ha nincs a – felső hatalmak által kódolt? – véletlen (1991-ben Csoóri Sándor Nappali holdjának bemutatóján a Püski Könyvesboltban ismerkedtünk meg), talán véglegesen elkerültük volna egymást. De a sors másként döntött: csaknem két évtizede egymás szerelmes koloncai vagyunk, ki-ki a maga terhével. Ha a súly röptetne, talán könnyebben tudnám elkezdni a beszélgetést. Ám a súly – a faggatódzó „hallgatás” csöndje – megül a torokban.

– Nagy családban születél, a boldog hit és a „boldog” szegénység szorításában. Honnan az erő, hogy innen föl tudál állni?

– Tizenegyen voltunk testvérek. Nyolc lány és három fiú. Én hatodikként születtem, tehát utánam még öt testvér érkezett – olyan nehéz időkben, amikor már születendő sorsom fölött is megremegett a lé; egyszer ugyanis elárulta édesapám, hogy fölmerült náluk is az abortusz kényszerűsége, egyetlenegyszer, pont, amikor engem várt édesanyám, 1949-ben. Édesapám előző évben vesztette el jegyzői állását, az úgynevezett „fordulat évében”, s téglagyári munkásként dolgozott. Először Nagykanizsán kapott állást, majd a kőbányai téglagyárban. Ezért javasolta édesanyámnak eme drasztikus lépést. Apám szerint édesanyám úgy nézett rá, mint a gyilkosra, s azt felelte: „ha már megfogant, Isten csak rendeli valamire!” Így születtem meg, és ez az a boldog hit, amire céloztál. A megmaradás, az újrakezdés példáját, azt, hogy nincs olyan helyzet, amiből ne lehetne fölállni, ezt láttam szüleimtől. Akaratot és erőt sugároztak, s bár kimondva soha nem hallottam, de mégiscsak azt láttam otthon, hogy „soha nem adjuk föl!”.

– Pécelen kezdődött az ének? Avagy a „kis karmester” mesterkedéseivel?

– Amint említettem, a családban nyolcan voltunk lányok, s mellettünk egy énekelni és zongorázni szerető édesapa – no meg édesanyám református tanítóképzőt végzett, ahol még kántorizálni is tanultak! –, tehát a zene nálunk soha nem a rádióból szólt. Pécel – gyermekkoromban még így állt a neonfelirat a vasútállomáson –, ahol felnőttem, a régi időkben komoly kulturális központ volt, különösen a reformkorban; a Ráday-kastély és híres könyvtára, Szemere Pál irodalmi működése, Kazinczy, Petőfi péceli látogatásainak emléke, mind-mind inspiráló erő volt a község értelmiségének. Még a legsötétebb időkben, az ötvenes években is sugárzott valami kicsi fény a szemekben – énektanárnőnk, Zalatnay Ernőné szemében, Bakonyi Árpád, a péceli férfikórus vezetőjének szemében, amely reményt adott egy nagyobb közösség számára. Egy-két régi tanár tartásában is volt valami olyan csöndes fölény, amelyből szavak nélkül is tudtuk, hogy ez a „pogány”, ateista rendszer egy ránk erőltetett „valami”.

Énekkarba nagyon szerettünk járni, és otthon is gyakran énekelgettük azokat a reneszánsz és klasszikus kórusműveket, amelyeket az iskolában tanultunk, s amelyek örömet jelentettek – legtöbbször a karácsonyi ünnepek alkalmával – a nálunk lévő nagynéniknek, nagyszülőknek is. Házi-pódium működött tehát, ahol félelem és drukk nélkül szerepelhettünk. Ez nem kényszerűségből történt; kitüntetés volt számunkra. Az iskolánk gyakran elküldött járási és megyei énekversenyekre, hol Gödöllőre, hol Szolnokra, és nem is emlékszem pontosan, értem-e el valaha is valamiféle helyezést? (Biztosan, hiszen a megyei versenyre csak az elsők juthattak tovább – de a díjazás nyilván nem lehetett fontos számomra. Ma is úgy gondolom, hogy a művészet nem a versenypályákon dől el!)

A gimnáziumban (Cinkotán) is rám találtak olyan feladatok, amelyek arra inspiráltak, hogy a zenetanári pályát válasszam. Anker Antal kórusvezetőnk komoly kulturális életet teremtett iskolánkban – például Czigány György volt az első „zongorakisérom”: Britten karácsonyi kórusművét adtuk elő. Emlékszem, egy alkalommal a kórust is dirigálhattam egy

iskolai ünnepségen, amikor Anker tanár úr külföldön énekelt a Budapesti Madrigalkórossal. (Ezzel nagy dicsőséget szereztem, mert az év végi matematika jegyem is fölértékelődött; iskolaigazgatónk ugyanis kerek-perec kijelentette a tanáriban, hogy a „kis karmesternek kis kettes jár”. Az a diák, aki a kórust elvezényli, az nem bukhat meg matekból!)

– *A napfény városa, Szeged, elhalmozott-e – az indulónak erre mindenképp szüksége van – fénnyel?*

– Gimnázium után a Szegedi Tanárképző Főiskolára kerültem, magyar – ének-zene szakra. Egyik kedves tanárunk, Nánási Miklós professzor szavait aposztrofálva én is elmondhatom, hogy „Pécelen születtem, de a lelkem Szegeden látta meg a napvilágot.” Nagyszerű tanárok tanítottak. Kórusvezetőnk Kardos Pál volt, a tiszta intonáció „apostola”, aki fellépések előtt gyakran mondogatta: „Csillárral gyúl ki a lélek fénye!” Van ebben a vicces „bízgatásban” valami igazság. A szereplés atmoszférája, a közönség előtti druk, a várakozás és feszültség valóban többet hoz ki az emberből, mint amire a szürke hétköznapiok lehetőséget adnak. Sokan – kívülről – azt hiszik, hogy a művészek exhibicionizmusból ragaszkodnak a pódiumhoz. Ez nem így van. A közönség jelenléte egy olyan felhajtó erő, amely hozzáadódik az előadó létehez, az előadó tudásához, s olyan repülésre indíthatja a pódium szereplőjét, amelyre önmagában képtelen volna. Sokszor úgy érzem éneklés közben, mintha repülnék; föl, egyenest az égig, a szellemi világ indifferens magasságába, ahol minden „matéria” megszűnne létezni! Ilyenkor az ember „lélektől – lélekig” működik (ahogyan a költő, Tóth Árpád fogalmazott), s ebben az emelt lélekállapotban érzem és tudom, hogy nem csupán biológiai lény vagyok, aki „csak izeg-mozog”, hanem Isten teremtménye (jobb- és ritkább esetben: képmása).

Magánének-tanárom a főiskolán Gábor Éva volt, aki Kézdivásárhelyről származott, s korábban Lajtha László zenei munkatársa a Néprajzi Múzeumban. Neki köszönhetem, hogy elindított az énekesi pályán. Ő adta a kezembe az első népdalkötetet: Faragó – Jagamas: Balladák könyvét. Később anyai barátnőmmé vált; bölcs volt, és mélyen vallásos. Utólag megkérdeztem tőle, hogy miért nevezett be engem annak idején (1970) a „Röpülj páva” népdalversenyre? Miből gondolta, hogy ott a helyem? Azt a furcsa választ adta, hogy szorgalmasabb voltam, mint a többiek. Mesélte; ha egy dalt adott föl megtanulni a következő órára, én kettőt hoztam. Ha kettőt adott föl, én három énekkel leptem meg. Ebből a szenvedélyből látta, hogy „közöm van” a művészethez. Később igazolódott csak be, hogy jó volt a megérzése.

– *Röpülj páva, röpülj... egészen Middlesbrough-ig. A magyar népdalverseny „nagydiáját” nyerted, Angliában szintén első helyezés volt a jutalmad...*

– Az Angliában megrendezett middlesbrough-i nemzetközi népdalversenyre is szegedi diákként juthattam el. Főiskolai kórusunk vezetője, Kardos Pál nevezett be a népdal-szóló kategóriába, egy időben énekkari szereplésünkkel. Az énekkar is és jómagam is győzelemmel érkezünk haza. A népdalversenyen tizenkét országból harmincnyolc énekes szerepelt, s egyedül én voltam az, aki zenei kíséret nélkül lépett föl. Úgy tűnik, a tiszta énekhangnak nagy a varázsa! Mintha mindenki megérezné ősiségét, a „vox humana” végtelenből jövő és végtelenbe vivő üzenetét.

Az I.díj, amelyet kaptam, pénzjutalommal is járt. Vettem egy magnetofont – tervezett csángóföldi utamhoz –, valamint „feltankoltam” magam kedvenc énekeseim lemezeivel. Így Kathlen Ferrierével is. Szinte ő az az egyedüli dalénekes, aki nem az operaéneklés mellett művelte a pódiuméneklést. „Csak” dalénekes volt. Schumann: Asszonyszerelem – asszonysors lemezét (Bruno Walter zongorakíséretével) az ölemben hoztam haza a repülőgépen. A magnónak is később nagy hasznát vettem. Főiskolai szakdolgozatomat a Baranyában élő moldvai csángók énekéből írtam. Simon Ferenc Józsiné és Demse Dávidné dalait rögzítettem Mekényesen és Sásdon, Domokos Pál Péter néprajztudós segítségével. Mikor elvégeztem a „napi penzumot”, akkor vette át a terepet Péter bácsi. Mindig ugyanazt a témát feszegette: tudnak-e, hallottak-e otthon, Moldvában a „lidércről”? Voltak-e a csángóknál lidércek? Döbbenetes hiedelemvilág nyílt ki akkor előttem. (Mindenki tudott a lidércekről és mindenhol voltak lidérces történetek, főleg az otthonról hozottak, a Moldva és a Szeret partjáról.)

– *A klasszikusból a népdalénekes tud-e építkezni?*

– Soha nem felejttem el Tóth Menyhért paraszti származású festőművész (egyetlenegy!) televíziós beszédét: egy széken ült a már öreg művész, mellette a támaszkodóbotja (fél lábbal élte le az életét), és következőképp kezdte mondandóját: „Azt mondja a gótika, hogy emeld a tekinteted az égre, s meglátod, hol az igazság. Azt mondja a reneszánsz, hogy vedd le a tekinteted az égről, s nézd meg, milyen az ember, ott az igazság. Akkor most hol az igazság? A szintézisben!” Nos, ez az én vezéreszmém is. A szintézis. Szerintem ma, a XXI. században, Magyarországon, hivatásos népdalénekes nem énekelhet pódiumon népdalt J. S. Bach ismerete nélkül. A pódium nem szántóföld, a pódium nem földes szoba; megvannak a maga követelményei. Aki csupán leutánozza a parasztszenét, az karikatúrát (jobb esetben másolatot) művel. Juli néni még lehetett zenei analfabéta (de akár írástudatlan is!) – mert az ő dolga a „szántóvetés” volt. Az ő népdaltudása még hallás útján történt, zenei írásbeliség nélkül. De ma már nem lehet beszélni egyetlen nyelven sem, hogy azt ne tudná leírni az illető. Ma már nem lehet senki zenei analfabéta – még ha népdalt énekel is! Ezért mondtam, hogy J. S. Bach nélkül nincs ma már népdaléneklés. A „klasszikus” – ahogyan kérdezted – nálam minőséget jelent. Nem technikát – hiszen paraszti technika is létezik! –, hanem tudást, és igényességet. A tökéletességre való törekvést. Ezért is tanultam Berlinben, a daléneklés hazájában Freiwald–Lange professzornál énekelni. Tanári diplomám után az „énekművészt”, kimondottan dal- és oratórium szakon akartam megszerezni (amelyet 1979-ben abszolvtam).

– *Akkor már házas voltál?*

– Akkor már özvegy voltam. És egy kétéves kisfiú édesanyja. Házasságunk harmadik évében autóbalesetet szenvedtünk, és szeretett férjem, dr. Zelnik János – az akkor hét hónapos Dávid fiam édesapja – nem élte túl a katasztrófát. Fejével a kormánynak ütődve agysérülést

szenvedett. Én pedig – kisfiammal együtt – a durrdefekt után kiröpültem a szántóföldre. Ha a gyermek nem sír föl – eléggé messze estünk egymástól –, a mentősök talán meg se találják. Most, hogy elmúltam hatvan éves, most látom csak igazán, hogy nekünk milyen nehéz sors adatott!

– *De a sors a legnagyobb balladairó, hiszen szüleidet egy koporsóban, egyszerre temették.*

– Édesanyám hosszan tartó betegségének a vége felé járt – szenvedését már csak a morfium enyhítette –, és édesapám elkészítette a gyászjelentéseket. Megcímezte a borítékokat (ezt kellett tennie, hiszen vidéken – nem volt akkoriban hűtőház – a temetéseknek három napon belül meg kell történnie), a bélyegeket felragasztotta. Maga mellé hívott bennünket, s kijelentette, hogy nem akar anyánk nélkül élni – de hát őt úgysem hallgatja meg az Úristen! (Anyátok volt a templomos! – így mondta.) Aznap este rosszul lett, s kórházba került még az éjszaka folyamán. Két napra rá tüdőembóliában meghalt. Másfél nap múlva édesanyánk is elszenderült. Egyikőjük sem tudott a másik haláláról. Dupla tölgyfakoporsóban, egyszerre temettük őket.

– *Hogyan kerültél az Országos Filharmóniához mint énekes szólista?*

– Török Erzsí halálával megüresedett egy szólista státusz, s akkor én voltam az a fiatal, aki a népdalok mellett Bartók és Kodály népdalfeldolgozásokat is elő tudott adni. (Török Erzsit halála előtt fölkerestem a kórházban, és a lelkemre kötötte, hogy ne a skálázással törődjek – ha jó népdalénekes akarok lenni –, hanem Móricz Zsigmonddal. Őt olvassam! Egyébként a fogyókúra három alapszabályára is megtanított: ma kell elkezdni; az utolsó falatot mindig ott kell hagyni; s a titokban fogyasztott étel is éppúgy hizlal. A drága jó Erzsí néni még arra is fölhívta a figyelmemet, hogy ne a bolti cipőket hordjam, hanem mindig csináltassam a lábbelit, mert ez a szakma a lábra megy! – milyen igaza volt.) Közel húsz évig énekeltem a Filharmónia szervezésében, bejártam szinte az egész országot. 1993-ban szűnt meg (jogutód nélkül!), másfél évvel szakmai nyugdíjazásom előtt. Pech!

– *Szabadújszó lettél?*

– Szabad fuldokló. Katasztrofális anyagi romlásba kerültem – azóta is alig tudok belőle kikecmeregni... Tanítással keresem kenyerem; általános iskolában, egyházi gimnáziumban, zenei óvodában, mindenütt próbálkoztam! Jelenleg egy zeneiskolában tanítok.

– *Egyházi gimnáziumban is tanítottál; nem volt ez a „szükségesnél” szigorúbb kaloda? (Az egyetemes és a regionális elvárásokból adódó ütközések...)*

– Szokták mondani, hogy hivatásos pap nem lehet jó költő... Miért is? Mert a „mundér”, az meghatároz! Csúnya dolog ilyet kijelenteni, de nem írhat igazán őszintén egy pap, és nem taníthat bármit szabadon egy egyházi iskola nevelője. Itt vannak például a Mária-énekek. Népköltészeti remekművek. Nagyon régiek is vannak köztük, középkori eredetűek – még a reformáció előtti időkből –, és a református iskolákban egyszerűen tilos volt (ma is az?) ezek tanítása. Vagy a gregorián énekek; ebbe a csodálatos zenei szövetbe szintén beletört a reformátusoknál a bicskám. De vannak dolgok égen és földön (inkább a földön!), amelyeket tudomásul kell venni. És tiszteletben kell tartani. Ezek elfogadása nagy lelkierőt követel egy művésztől. Aki ideológián felüli, s aki az esztétikum szerelmese!

– *Szólóestek mint az életmű stációi...*

– Az önálló műsorok összeállítása nem megy máról holnapra. Csaknem húsz-harminc év tapasztalata kellett ahhoz, hogy az igényem is és a tudásom is meglegyen hozzá! Igényem, hiszen az élet meghozza a saját mondanivalót (nem lehet a végtelenségig mások bőrében leledzeni), és tudásom, hogy merjem összeállítani azt, amit szeretnék megmutatni. Érezni kell a színpadot, és érezni kell a széksorokban a közönséget, egyaránt. Nekem a legnagyobb hibám mindig az volt, hogy „okoskodni” próbáltam. Azt hittem, hogy ami érdekes, az egyben szép is. Ez nincs mindig így, és el kell tudni engedni az érdekességeket, és csakis a szépségre szabad építeni. Olyan anyagra, ami gyönyörködtet! Amelyet nemcsak egyszer, hanem állandóan hallana a közönség! Ehhez kell a tapasztalat, és ehhez kell a tudás.

– *És az irodalomban való jártasság is...*

– Annakidején a főiskolán magyar szakot is végeztem, és mindig arra vágytam, hogy legyen időm a zene mellett az irodalomra! A jó irodalom egyben zene is, és jó fülem van hozzá, hogy a szép verseket megérezzem. De még a prózával is úgy vagyok, hogy zeneileg is élvezem, ha jó a szöveg! Móricz Zsigmond Erdély-trilógiáját úgy olvastam, hogy már számolnom kellett a lapokat a végén, és beosztanom, hogy minél tovább tartson! Kodolányi János Boldog Margit című regényénél sincs szebb zenemű a magyar középkorból! De én a mai irodalmat is szeretem. Remek költőink vannak, igazán méltóak nagy elődeikhez. Annyira idegesít, ha valaki azzal kérkedik, hogy „bezzeg ma már nincs költészet”... Aki ilyet mond, az nem ismeri a mai művészetet (lehet, hogy a régit sem?). Nekem persze szerencsém, hogy irodalmi közegben élek, rengeteg költővel találkozom és barátkozom. Természetes a kíváncsiságom tehát, hogy műveiket is (többször) megismerjem.

– *Miképp kerültél a Rádióhoz?*

– Egy szerencsés véletlennek köszönhettem. Máder László, a Magyar Rádió népzenei rovat vezetője megkérdezte, hogy volna-e kedvem egy kétéves sorozatra? A millennium évében, 2000-ben lenne is erre lehetőség. Költőkkel kellene beszélgetnem a „gyökerekről”, a „szülőföldről”, a „népzeneről”. Nagy ajándéka volt a sorsnak, hogy ezt megvalósíthattam. Nem volt egyszerű, alaposan „főlt kellett kötnöm” a fehérneműt, és tisztességesen fölkészülni az írói életművekből. Amikor ez a műsor-sorozat véget ért, akkor jött el az én igazi „boldogságom”, hiszen a beszélgetésekből könyvet szerkesztettem. Ez volt számomra a legszebb időtöltés! Szülőföldem – zengő anyanyelvem címmel meg is jelent 2003-ban, a Masszi Könyvkiadó jóvoltából.

– *A közelmúltban a Magyar Katolikus Rádióban is volt egy sorozatod Zene és poézis címmel.*

– Ez a műsorsorozat is két évig tartott. Még inkább felemelő munka volt, mint az előző, mert az élő kérdezgetés helyett itt a legsalaktalanabb anyaggal – magával a verssel és a zenével dolgozhattam. Juhász Judit, a Katolikus Rádió vezetője volt a „keresztanyja” eme poétikus sorozatnak: szó szerint ő találta ki műsorom címét is! Minden adásban egy-egy költő életművét vettem górcső alá, s az általam kiválasztott és felolvasott versekhez kerestem megfelelő zenét. Az izgalmat számomra a megannyi zenei betét kiválasztása jelentette. Nagyon szerettem ezt a munkát is. Úgy éreztem akkor, hogy nem élek hiába...

– *Annyi minden tevékenységet felsoroltál. Jut-e időd a családra?*

– Amikor még kisebbek voltak a fiaim, nem is gondolhattam ilyen kreatív munkákra. Sem időm, sem szellemi kapacitásom nem lett volna rá. Hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy a villamoson például mi körül forog egy asszony gondolata: az jár-e az eszében, hogy hányféle bevásárlást kell aznap elvégeznie, s milyen teendői vannak – a lurkók esti lefektetéséig, majd reggel az iskolába indításáig –, vagy pedig azon töri a fejét, hogy Bartók vagy Mozart zene kerüljön-e egy-egy költemény mellé. De most, hogy kiröpültek a gyerekek, most sincs sokkal több szabadidőm, ugyanolyan hajtásban élek; a feladatok most is megtalálják. A boldogságot az aranyos unokáim jelentik, akikkel szintén nem tölthetek annyi időt, mint amennyit szeretnék...

Dávid fiam gyerekei, Luca és Mózes 2008-ban
(Azóta Gábornál is megszületett kicsi Gábor, s a könyvünk lezárásakor megérkezett az ő testvérkéje, Eszter is.)

– *A nő – hiszen sokáig egyedül voltál – férfi nélkül mit ér?*

– Nehéz erre válaszolni, mert a kérdés túlságosan általános: van nő, aki szereti a magányt, és férfi is, aki szeret egyedül élni. Én nem tartozom ezek közé, és mondhatom, szenvedés számomra az egyedüllét. Talán fiatal özvegységem kálváriája vérzik föl, ha egyedül vagyok? Nem tudom. Lehet, hogy ez is alkati kérdés, avagy családi „szocializáció” kérdése – kit hogyan neveltek, milyen családban nőtt fel. Mivel otthon sokan voltunk, én el sem tudom képzelni az életemet egyedül. Úgy érzem, hogy nincs semmi értelme az egyedüli létnek. Ez csupán számomra evidens – nyilván másként is lehet élni és ítélni.

Gyakran együtt ünnepelünk testvéreimmel

– itt éppen Barniéknaál, Marika 50. születésnapján.

– *Koncertpódium nélkül élet-e az élet?*

– Ez az én nagy tragédiám. Nincs alkotói közösség, nincs színház, ahová tartoznék. Amely kohó volna, fejlődésem motorja, és egyben munkaadóm is; amint ez egy színháznál általában lenni szokott. Nincs terep, ahol a kibontakozás adva volna. Megszűntek a művelődési házak, a kulturális rendezvények. Olyan ez a mai pódiumi lét, mint a kutya vacsorája: semmilyen biztonságunk nincs. „Anyá” nélkül vagyunk – de még olyanok sem, mint szegény „állami gondozottak”; mert még azok sem vagyunk! Megszűnt az odafigyelés, megszűnt az állami szponzorálás. „Guberálók” vagyunk – muszáj így fogalmaznom –, művészi hajléktalanok saját hazánkban. (Furcsa, hogy megemlítem: 40 éve vagyok a pályán. Senkinek nem jutott eszébe, hogy valaha felköszöntsön? Hogy egyetlenegy művészeti díjat átnyújtson – hatvanévesen? – ez számomra megalázó. „Lesajnálásomon” leginkább Kishonti Ildikó volt fölháborodva – Isten nyugosztalja! –, aki azt mondta, azon nem csodálkozik, hogy az ő műfajával, a musicallel itthon nem tud zöld ágra verődni; de hogy a magyar dallal, Magyarországon ne lehessen boldogulni? Abszurd.)

– *Öregség? Az öregedést drámaként éled meg?*

– Az öregség a nőt jobban sújtja, mint a férfit. A szégyenérzet nálam – külsínem miatt – nagyon erős. Nemigen tudom magam elfogadni – öregasszonyként. Öregember? Ennek a szónak van szépsége és patinája. De az öregasszonylét – nagyon nem tetszik nekem...

– *Mi ad megnyugvást lelkednek?*

– Annak ellenére, hogy nagyon cudar az „élet-vég”, mégis van vigasz. A bölcsesség. „Az élet nemcsak múlik, hanem telik is”! Gazdagabb a „zsák”, a „tarisznya”, mint amilyenvel elkezdtem. A lelkemet – semmi pénzért – nem cserélném vissza! Ez az a „tartalom”, ami vigasztal, s talán a lelki gazdagság, eme talentum az, amellyel nyugodtan elszámolhatok. Talán, az Úristen sem találja híján...

6. Márti mesél életéről:

A legszorosabb kötődés a család

A rábeszélésnek megadtam magam. Magdi nővérem többszöri, kitartó kérése – írd te is magadról – ezúttal célba ért.

Egy élettörténet olyan sok bensőséges részletből áll, amit azok, akik közelemben állnak, már ismernek, hiszen végigélték velem. A többi meg inkább kronológiai tények halmaza. Hát ezért hezitáltam az írással. Próbálom a sorsom olyan, érdekesebb, személyes élményeit felvillantani, ami talán mond valamit azoknak is, akik nem ismertek közelről.

Mint az előző fejezetben említettem, Pécelen, a családi házban születtem. Óvodába csak az iskola előtt, néhány hónapig jártam, mert Édesanya otthon volt még a négy kisebb gyerekkel.

Az iskola első éve nehezen alakult számomra. A rövid óvodai idő alatt még nem szoktam meg a közösségi „baktériumflórát”, első osztályban nagyon sokat betegeskedtem. Hiányoztam a betűvetésnél, minden harmadik betűt otthon tanultam. A sok hiányzás miatt csak Édesanya tanítónői közbenjárása miatt nem kellett évet ismételnem, így otthon behozhattam a lemaradást. Magdi gyakran foglalkozott velem, türelemmel javígtatta a nyomtatott b és d betűcseréimet – lám, a pedagógusi vénája már akkor kiütközött.

A kezdeti nehézségek után – no meg a mandulaműtétet követően – egész jól belerázódtam a közösségbe, és igyekeztem nyolcadikig mintatanulónak maradni. Ez a maximális mércé valahogy benne volt a családi légkörben belső kényszerként. Én sem adhatom lejjebb, mint a testvéreim.

A gimnázium első osztálya Cinkotán szintén jelentős „megrázkództatás” volt nekem. Nagyon sokat sírtam a kollégiumban, visszavágyódtam az otthoni, családi környezetbe. Szerencsére Ági nővérem – aki akkor már nagy negyedikes volt – pátyolgatott, és a barátnői kedvence lettem. Engem is meghívtak kóstolóra a nagylányok, ha „pakkot” kaptak otthonról.

A kollégium számomra nagyon sivár környezet volt, de jó barátnőim körében „átvészelttem”. Amikor csak tettem, hétvégenként „rohantam” haza. Ez az akkori közlekedési viszonyok mellett kb. 2-3 óra utazást jelentett, noha Cinkota és Pécel között alig 15 km távolság lehet.

Már első gimnazistaként kaptam az osztályfőnökömtől egy önbizalom-erősítő feladatot: különórát adtam orosz nyelvből Évinek, egyik kollégista társamnak. Ezzel némi kis pénzre is szert tettem a következő évi új köpeny megvételéhez.

Lassan megszoktam a kollégiumot, de soha nem szerettem meg a rideg környezetet. Mindamellettt itt is igyekeztem az osztály élvonalában maradni a kitűnőre sikerült érettségiig.

Az idegen nyelveket (nyelvtagozatos osztályba jártam) és a magyar irodalmat szerettem a legjobban, de tanár nem akartam lenni. Hát mit is válasszak továbbtanulásnál? Nagy dilemma volt ez nekem, kis gimnazistának, semmilyen szakmát nem ismertem közelről.

Kizárásos alapon történt a pályaválasztásom (orvos, jogász, tanár nem), jelentkeztem a Pénzügyi és Számviteli Főiskola külkereskedelmi szakára (hogy az idegen nyelv is benne maradjon a tantárgyak között).

Az első év itt is nehéz volt, a szakközépiskolát végzetek virultak az első hónapokban. Gyorsan átálltam azonban a tárgyak logikájára, és az első év végét már jelesen végeztem. Élveztem az önálló életet. A kollégiumi élet is egészen más, szabad és családi volt egy kétszobás lakásból álló házrészben, ahol ugyan fiú osztálytársakat nem lehetett fogadni, de jót lehetett főzőcskézni a lányokkal.

Énekkarba jártam esténként, a Budapesti Kórusban altot énekeltam. Ez akkor híres, oratóriumi repertoárral szereplő (pl. az Erkel Színházban, Zeneakadémián, Kongresszusi Központban is gyakran fellépő) nagy énekkar volt. Ösztöndíj kiegészítésére is kiválóan megfelelt.

A főiskolai „dolce vita” hamar véget ért, a végzés évében már augusztus közepén dolgozni mentem.

Az első „munkásévet” nehezen viseltem, pedig elég érdekes területen sikerült elhelyezkednem. Egy nagy iparvállalat nemzetközi kapcsolatok részlegén lettem referens. A körülmények, a környezet azonban nem varázsolta el (lerobbant iparvállalat Csepelen, albérlet szintén távol a centrumtól, stb). Mivel Magdi nővéremék – egy kicsi gyerekkel, majd itt várva a másodikat is – a közelben laktak, náluk szippantottam családi hangulatot, és gyakran náluk töltöttem a hétvégeimet is.

A pályakezdés terén nem akármilyen élményre tettem szert: az történt, hogy utaznom kellett volna külföldre a munkámhoz, de a „hivatali” útlevélkérelmemet elutasították. Ennek oka: a bátyám, Zoltán nyugat-németországi kiköltözése 1972-ben (akkor disszidálásnak nevezték). Mivel nem lettem „megbízható” a továbbiakban, ezért az első munkahelyemen (majd ezt követően a másodikon, egy külkereskedelmi vállalatnál is) felmondtak. Egyértelműen a politikai rendszer hibájának a számlájára róható fel a tény és a megítélés, de ezzel nem lehetett akkor vitatkozni. Nehéz volt elviselni fiatalos lendületemmel a perspektívátlanságot a szakmám legelején. Bánatomban szereztem egy spanyol felsőfokú nyelvvizsgát is az angol és orosz mellé a Rigó utcai nyelvi központban.

Emberibb és objektívabb megítéléssel az új munkahelyem vezetője sietett segítségemre. Az Építésügyi Minisztérium nemzetközi kapcsolatok főosztályvezetője nyújtott segítő kezét ahhoz, hogy mégis útlevelet kaphassak, személyes garancia vállalása mellett. Ez csak utóbb derült ki, amikor már rendszeresen utaztam Svájcba az európai gazdasági együttműködés

helyszínére, és egyszer sem fordult meg a fejemben, hogy kint maradjak. Az ő bizalmát és személyes kockázatvállalását ezzel igazoltam vissza.

xxx

Tíz évet töltöttem ezen a területen, közben a titokban dédelgetett álom – a saját család és saját lakás – is megvalósult.

Férjem építészként két kezével tervezte-építette óbudai otthonunkat, s ebből a feladatból a gyerekek mellett igyekeztem én is kivenni a részem. (Kezdetben egy Solymár melletti lakótelep panellakásában laktunk. Minden vasárnap délből innem vittem a gyerekekkel az ebédet neki, de mire Óbudára értünk, a kicsik újra megéheztek, és felfalták a vitt étel nagy részét. Vagy pl. emlékszem az ablakok betételére a mínusz 20 C fokos hidegben – ezt a termoszból odavitt rumos tea segítségével vészeltük át.)

Gyermekeimet, Esztert és Szabolcsot az életem ajándékának tekintem. Nagyon kemény időszak volt a két kicsi nevelése, távol a nagymamáktól, a város szélén, ahol se telefon, se közért, az orvos is nehezen elérhető volt. Minden segítség nélkül kellett megoldanom a váratlan és gyakori gyermekbetegségeket. A munkahelyem elég toleráns és megértő volt, de a GYES-ből visszatérve megjegyzték, hogy nagymamai segítség nélkül ne számítsak hosszú távra.

Ekkor váltottam (csöbörből vödörbe), külkereskedői területen helyezkedtem el. Ez sem tett jobbat a legfontosabb, azaz az anyai feladataimnak. Gyakran kellett utazni, késői tárgyalások, vidéki kiküldetések, stb. nehezítették a család ellátását.

Mivel a kihívások embere vagyok, munka mellett nekivágtam a Közgazdaságtudományi Egyetem levelező pénzügyi szakának. Habár két etetés között tanultam, és vizsgázni a szopizó babám mellett jártam, mégis sikerélménnyel vettem át a második diplomámat. Akkori csodálatosan előadó professzorom és államvizsgáztató tanárom a híres pénzügyi szakember, dr. Hagelmayer István volt. (Feleségével mostanában kerültem jó barátságba, akivel sokat beszélgettünk a „közös” múltról.)

Amikor a gyerekeim már felső tagozatos iskolások lettek, nekem is könnyebb volt helytállni az új kihívást jelentő szakterületen, egy osztrák tulajdonú bankban, vállalati hitelezőként. Nagyon szerettem (és szeretem) ezt a munkát – máig is ezen a területen maradtam, immár vállalkozóként. Munkatársaim, a legkedvesebbek, akiktől a legtöbbet tanulhattam, és máig barátnőimnek tekintek: Krisztina és Ani. Segítettek a sikerek elérésében, és ráadásul jó baráti-családi viszonyt is sikerült kialakítani és máig megtartani velük. Ez a sors újabb ajándéka.

xxx

Szerintem minden édesanyának a vágya az, hogy gyermekei könnyebben küzdhessenek meg a nehézségekkel, és ő ebben támogathassa igyekezetüket. Nekem ez megadatott. Eszter életbe indulását támogathattam, és most karjaimban tarthatom a világ „legsármosabb pasiját”, a két éves Danikámat.

Eszter arcképe

Kisfia, Danika az ölemben

Szabolcs is sikeresen vette a pályaválasztás-pályakezdés nehézségeit, büszkék vagyunk a munka melletti, jogi egyetemi tanulmányaira.

Szabolcs párjával, Anitával egy most készített képen.

Én is a lencse elé álltam életem párjával, Lacival

És az egyetemi előadásokon készült jegyzeteimre is örömmel gondolok, amivel – amíg ő dolgozott, helyette járva az előadásokra – segíthettem neki a második diplomája megszerzésében. Remélem, hogy az ő élete is visszatükrözi azt a sok áldozatot, amit vállalt a tanulmányai, nyelvvizsgái színvonalas teljesítésekor, és majd – ha megint szüksége lesz erre – tovább segíthetem élete alakításában őt is.

Balatonalmádi, 2010-08-05

7. Zsuzsi írása életéről:

Kibontakozás

Felnőtté válásom, hivatásom, gyermekáldás

Felnőtté 26. születésnapomon, 1983. július 26-án váltam. Ezen a napon temettük szüleinket, dupla koporsóban. Megrendítő volt a két koporsó mellett állni!

Egyedül maradtam. Senkim nem volt, csak egy jó barát.

Ez a jó barát, Rigó Zoli, alig egy évre rá a férjem lett.

Zoli Erdély-járó ember volt, lánykoromban többször is elvitt engem erdélyi körutakra. Azelőtt sosem láttam Erdélyt! Ezen a szomorú nyáron is elmentünk a református ifjúságból hárman, negyedik turistaként Barta Kati jött velünk, gödöllői zongoratanár kolléganőm. Kocsival mentünk, Zoli vezetett. Bejártuk ismét Erdélyt.

Zoli sok fényképet, diát készített Erdélyben, sőt népdalt is gyűjtött magnóval. Én azokat lekotáltam, s a legérdekesebbet közlöm is a kedves olvasóval.

Én ekkor a Gödöllői Zeneiskola szolfézs tanára voltam. Több mint 10 évet töltöttem el Gödöllőn tanítással. Ekkor, Pálfalvi Ferenc igazgató szorgalmazására a Gödöllői Zeneiskola egy vonósenekar megalapítását tűzte ki céljául. Ez lett a későbbi Gödöllői Szimfonikus Zenekar elődje. Itt én évekig hegedűsként vettem részt a munkában. Wendler Magdi volt az első hegedűs. Wendler Magdiéknál sokat jártam Szilasligeten, szüleim halála után többször töltöttem el ott egy-egy éjszakát. Mindig kedvesen fogadtak.

Férjhezmenetelem után hamarosan megszületett első gyermekünk, Boglárka. Férjem is és szülei is nagyon várták őt. Boglárka volt a család szeme-fénye, különösen a beteges nagypapáé! Boglárka Édes-nagypapámnak szólította apósomat.

Második gyermekemet vártam, amikor Sebők István péceli pedagógus, a péceli Finn-Magyar Baráti Kör alapítója megszervezte a péceli zeneiskolások finnországi útját Hollolába. Ez 1989 nyarán volt, amikor a péceli zeneiskola még a Gödöllői Körzeti Zeneiskola kihelyezett

zeneiskolája volt 3 tanszakkal (zongora, hegedű, szolfézs). Felkészítettem a kiutazó növendékeket a hangversenykörútra sok magyar népdallal és kórusművel, de Finnországba a szülés miatt már nem tudtam kiutazni. A következő évben a hollólaiai visszahívását is megszervezte Pista bácsi, amiben szintén részt vettem, ismét nagy pocakkal. Tina, a finn karnagy a mi családunk vendége volt. A harmadik gyermekünk ezen a nyáron született, a negyedik két év múlva.

Gyermekeink név szerint:

Boglárka (1984),

Csaba Dániel (1989),

Noémi (1990),

Ábel (1992).

A Dániel név nekem nagyon tetszett, elsősorban a bibliai Dániel személye miatt. A név azt jelenti: Isten az én bírám. Dániel királyfi volt és Csaba is az volt. Az Ábel név is tetszett, ez pedig Tamási Áron Ábel c. trilógiája miatt. Ezt a regényt először gyermekkoromban olvastam. Boglárka az egy szép magyar név, ékkövet is jelent, Noémi pedig azt jelenti: gyönyörűségem.

Gyermekeink Nagypapával

A gyerekek kiskorukban állandóan betegeskedtek. Gyermekorvosunknak, dr. Jávor Zsuzsannának sokat köszönhetek. Zolcsákné Margó, a kedves védőnénink is sokat segített nekünk tanácsaival, látogatásaival. Isten nyugosztalja!

A családból nagynéném, Lórika néni egy időben rendszeresen járt hozzánk segíteni a gyerekekre vigyázni. Ő pótolta a pótolhatatlan nagymamát! És a drága jó Balla Juliska néni (Balla Sándorné az Asztalos utcából)! Istenem. Mennyi sok kis ruhát tódozott-fódozott nekünk! Fillérekért! Nem csak a varró nénim volt ő, hanem a pótmamám is.

Mára már a legkisebb fiúnk is belépett a felnőttkorba, idén lett 18 éves. Hála Istennek, így sokkal könnyebb velük. Sok-sok örömet jelentenek nekünk a gyermekeink!

Boglárka diplomás már, idegenforgalom és szálloda szakos. Csaba a gödöllői Református Líceumban érettségizett, Noémi és Ábel a péceli Ráday Pál Gimnázium tanulói voltak.

Hálás szívvel gondolok vissza első tanító nénijükre, többek között Pócsik Panni néniire (Lentvorszki Árpádnéra), aki még az én édesanyám egyik kis napközise volt annak idején. Hála Istennek, gyermekeim megszerették az iskolát!

Zeneiskolába is jártuk őket, ez nálunk már családi hagyomány. Ki zongorázni, ki dobolni, hegedülni, trombitálni tanult. A négyből csak egy gyermekünk, Csaba folytatja jelenleg is a zenei tanulmányait itt Pécelen, magánének tanszakon, B. Bota Henrietténél.

Csaba az érettségi után számítógépes szakiskolát végzett Budapesten, most gyógy- és sportmasszőrnek tanul. Noémi a pedagógus pályát választotta. Idén kezdte az ELTE-n a tanítóképzőt, Ábel pedig intenzíven sportol.

Az első három gyermekünk keresztszüleit a családból választottam, s Keresztapám, Ervin bácsi keresztelte őket, míg Ábelé Orosz Anna lett, s Orosz Feri bácsi keresztelte őt.

Férjemről

Férjem műszaki ember, de hála Istennek szereti, érti és tiszteli a művészeteket. Szereti a történelmet is, magyar történelemben nem lehet „megfogni”. Politikus alkat. A világszemléletre, amely a politikával is foglalkozik, ő nevelt rá, bár Édesapámtól is hazafias nevelést kaptam.

Zoli családja ugyanolyan erősen kötődött a péceli református egyházhoz, mint az enyém. Édesanyám is és édesapám is nagyon kedvelték Zolit. Édesanyám nagybeteg volt, amikor a halálos ágyán egyszer azt mondta nekem: Zsuzsikám, azt szeretném, hogyha Rigó Zoli lenne a férjed.

Szüleim halála után egy évre férjhez mentem. Ő lett a férjem.

Esküvőnk a péceli református templomban (1984)

Rigó Zoltán Pécelen nyolc évig önkormányzati képviselő volt. A MDF péceli csoportjának volt sokáig a vezetője, egészen addig, amíg eszmeiségével egyet tudtunk érteni. Most ő Gödöllőn az Önkormányzatnál köztisztviselő, a városüzemeltetési irodán az utakkal és a közlekedéssel foglalkozik.

Tanulmányaimról, tanárainmról

Pécelen a Szemere Pál Általános Iskolában Zalatnay Ernőné, Edit néni tanított énekre. Nagyon büszke voltam, amikor beválogatott az iskolai kórusba! Együtt énekelhettem Klári nővéremmel, aki három évvel fölöttem járt.

Már említettem gyermekkori élményeimnél, hogy a Kecskeméti Kodály Iskolában folytattam tanulmányaimat, ott is érettségiztem. Kedvenc tanárain, akikre még ma is hálás szívvel gondolok vissza:

Kökény Jancsi bácsi – történelemtanárom,

Ittészné Kövendi Kata - angol tanárom,

Kiss Márta néni - népművelés tanárom,

Szappanos István – rajztanárom,

Kardos Pál Liszt díjas karnagy – kórusvezetőm,

Körber Tivadarné - szolfézs tanárom, aki a zenei pályára készített föl, és családja körébe is befogadott.

Érettségi után a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Tagozatára jártam Szesztay Zsolt tanár úr szolfézs-karvezetés tanszékére. A főiskolán hegedű tanárom: Hidi Péter volt.

**Diplomahangversenym a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola
Debreceni Tagozatán (1978)**

Debreceni tanulmányaim alatt a Gulyás György vezette Debreceni Kodály Kórusban is énekeltem kiegészítő kórustagként. A koncertek alkalmával bejártam velük egész Magyarországot.

A diploma megszerzése után, tanári munkám mellett a Felsőfokú Karvezetési Továbbképző Tanfolyamot végeztem el a budapesti Népművelési Intézetben (1978-82-ig). Tanárain voltak többek között: Párkai István, Földes Imre, Póczonyi Mária.

Közben a Deák-téri evangélikus templom kórusában, a Lutherániában énekeltem évekig Weltler Jenő karnagy irányítása alatt. Itt közelről megismerkedtem J. S. Bach nagyszabású műveivel. Volt, hogy a zenekarban szolgáltam hegedűsként. Szokolay Sándor zeneszerző műveit is sokszor bemutattuk, sőt, lemezre énekeltük. Németországban is vendégszerepeltünk a kórossal.

Egészen szüleim haláláig aktívan hegedültem még a Szt. István Gimnázium Zeneiskolájában. Egy rövid ideig a zenekarban is játszottam. Tanárom Vermes Mária néni volt.

Felnőttként, négy gyermekes anyaként elvégeztem az ELTE-n a „múzeumpedagógia” szakirányú továbbképzési szakot, majd ezután pedagógus-szakvizsgát szereztem. A diplomadolgozatomat a péceli Ráday kastélyról írtam. Címe: „Mit hagytak ránk a Rádayak?” Mentorom: Dr. Selmeczi Kovács Attila, a Néprajzi Múzeum igazgatóhelyettese volt.

Múzeumpedagógus tanáraink között megemlítem Sipos Endrét, kiváló festőművészt, aki az előadásával nagy élményt jelentett mindig. Nem csak a képek történetét és előzményeit magyarázta, hanem filozófiai, művészettörténeti, zenetörténeti utalásokkal tarkította az adott képzőművészeti alkotás elemzését.

Ez a képzés életem egyik legszebb területére terjedt ki. Szinte minden művészeti ágat s a tudományokat fogja át a múzeumpedagógia. Hálás vagyok Magdi nővéremnek, aki ezt a továbbképzési szakot tanácsolta nekem, és dr. Foghtúy Krisztának, aki ezt a képzést egyáltalán létrehozta az Egyetemen.

Még ma is szoros kapcsolatot tartok a múzeumpedagógusokkal. A zeneiskolai munkámban is hasznomra, így a diákok hasznára is válik. Azóta minden évben múzeumi látogatást szervezek a Péceli Zeneiskolával. Tanulmányi kirándulás keretében voltunk már a Kodály- és Liszt Emlékmúzeumban, a Néprajzi Múzeumban, a Beethoven Múzeumban Martonvásáron a Brunszvik kastélyban, a Zenetörténeti Múzeumban, a Bartók Házban a Csalán utcában és Rákoskeresztúron, valamint a Művészetek Palotájában.

Barátaink

– Keresztapám, Ervin bácsi után, akiről az előző fejezetben külön is írtam, Karsai Zsigmondot és feleségét, Sáfrány Magdolnát említem meg első helyen. Zsiga bácsi Pécel város díszpolgára, festőművész, a népművészet mestere, néptáncos, népdalénekes. Könyvei, lemezei jelentek meg. Jelenleg a 4 kötetes életmű-sorozata kiadás alatt áll.

Zsiga bácsi Erdélyben, Lőrincrévén, a Maros partján született. Idén, Trianon 90. gyászos évében ünnepli születésének 90. évfordulóját. Ezúton is kívánok neki további egészséget, hosszú életet!

Mintegy harminc éve minden évben megrendezésre kerül Pécelen a Lőrincrévi bál, amit tiszteletére szerveznek barátai a Szemere Pál Művelődési Házban. Itt aztán mindenki a maga kedvére dalolhatja ki magát, eredeti népzenere táncolhat, beszélgethet, hamuban sült pogácsát és más finomságokat fogyaszthat, mulathat hajnalig.

– Kedves idős pedagógus házaspár Pécelen Juhász Jenő bácsi és Ilonka néni. Őket is a barátaink közé sorolom. Amikor Ilonka néni volt a Szemere Pál Általános Iskola alsós igazgatóhelyettese, akkor pályakezdőként '78/79-ben én is itt tanároskodtam. Segítőkészségével, bölcs tanácsaival sokat jelentett nekem, mint kezdőnek az ő pártfogása, anyáskodása. Ők is négy gyermeket neveltek föl, tudják, mit jelent a nagycsalád! Férjemmel együtt Ilonka néni is és Jenő bácsi is sokszor ülnek a péceli Varga Mihály Helytörténeti Vetélkedő zsűrijében. Ilonka néni tanulmányt is írt Pécel iskolatörténetéről. Sok értékes adatot gyűjtött össze, amelyeket emlékeivel együtt kiadványban tettek közzé.

– Orosz Feri bácsi és felesége, Babi néni is már nem csupán lelkesünk, hanem barátaink is. Hozzájuk „öregedtünk” – ha szabad így fogalmazni. Olyan meleg szívvel érdeklődnek felőlünk mindig, problémáinkban bátorítanak, örömeinkben együtt örülnek, gyászunkban vigasztalnak. Isten éltesse őket is még együtt sokáig!

– Fiatal barátaink a péceli református gyülekezetből Ökrös Géza, Németh Imre, Virágh Tündiék, valamint Budapestről Andrejszki Éva hegedűtanár, akivel együtt jártam még Vermes Mária nénihez. Éva egy rövid ideig a Péceli Zeneiskolában is tanított.

– Barátaink még a három gyermekes evangélikus Bálint család is. A családapá, Bálint József a Péceli Zeneiskolában 10 évig, 2000-ig a főnököm is volt. Jó volt vele együtt dolgozni! A jó Isten adjon neki erőt a betegségében! E könyv kottaanyagát leánya, Bálint Ági szerkesztette.

Bálint Jóskaival és Andrejszki Évával az egyik Lőrincrévi bálon

Moldvai csángó népdal

2. Kaszálj zabot, ne vadlencsét,
Kaszálj zabot, ne vadlencsét,
Szeress leányt, ne menyecskét!

3. Mert én menyecskét szerettem,
Mert én menyecskét szerettem,
Karázsomat elvesztettem.

(karázs=bátorság)

Adatközlő: Pál Antal,
moldvai csángó születésű
katolikus pap
Gyűjtötte: Rigó Zoltán (1981)

IV. fejezet

NAGYBÁTYÁNK, VINCE LÁSZLÓ EMLÉKEI

Édesanya testvére, Vince László (született: 1930-ban)
feleségével, Szőszivel

1. Szüleiteknél – Rákosligeten

(1939. nyárutó)

Érdeklődéssel olvastam Szüleitekről összeállított emlékező írásokat. Gabika és Magdi is kért valami hasonlót tőlem. Örömmel vállaltam, és nagyobb gondjaim múltával hozzá is kezdtem.

Hiszitek vagy sem, a legtöbb időt a megfelelő cím keresésével töltöttem. Az „emlékeim a Faragó családról” és hasonlóké azért nem tetszettek – azon túl, hogy egy fiatal házaspár még nem család - mert szinte kizárták volna olyan emlékeim papírra vetését, amelyek csak annyiban kapcsolódtak Szüleitekhez, hogy a náluk töltött hónapok szolgáltak háttérként hozzájuk. Az ilyenfajta címek azt sem tették volna lehetővé, hogy egy kilencéves fiúgyerek csetlő-botló lépéseit is mondjam. Amikor a fent olvasható cím eszembe jutott, úgy éreztem, hogy az valóban eligazítást ad ennek a kis írásnak a várható tartalmáról, és még azt is jelzi, hogy hozzátok szól. Ezek után már csak le kellett írnom a már régebbi idő óta érleltetett emlékezéseket.

Hogyan kerültem 1939 nyarán Szüleitekhez? Talán augusztus derekán Anyuka elvitt hozzájuk „levegőváltásra” (akkoriban a szerényebb nyaralásnak, elsősorban rokonlátogatásnak stb. ez volt a jobb hangzású neve), és amikor két hét múlva haza kellett volna térnem,

Debrecenben néhány gyermekbénulásos megbetegedés történt. Anyuka ezért megkérte Szüleiteket, hogy ott kezdhessem a tanévet. Ők befogadtak, és így Rákoslígyen lettem IV. osztályos tanuló.

Még valamiről feltétlenül szólni szeretnék, ami nagyon hozzátartozik Szüleitek szép életéhez. Anyuka halála után – iratai között - találtam egy levél-fogalmazványt és a levelére kapott választ. Ma már nincs meg, így nem tudom, hogy ki volt a címzett, ill. a válaszadó. Először Édesapátok hivatali felettesére gondoltam, majd a péceli lelkészre, de jobban belegondolva az utóbbit valószínűsítem, mert ilyen őszinteséggel egy lelkész-özvegy csak egyházi személynek mondhatja el gondját. Tartalmára azonban máig jól emlékszem. Anyuka – miután a címzettnek bemutatatta magát – leírta, hogy leánya komoly elhatározás előtt áll, és felelősséget érezve gyermeke sorsa iránt, meg alig ismerve a vőlegény-jelöltet, választ kér a címzettől Édesapátok felől: nyugodt lélekkel rábízhatja-e leánya sorsát. A válasz megértő és megnyugtató volt: Édesapátokat törekvő, lelkiismeretes fiatalembernek és szüleit is tisztességes, megbecsült embereknek írta le, tehát olyanoknak, akikre Anyuka nyugodt szívvel rábízhatja leányát. - Hát ez is hozzátartozik Szüleitek szép történetéhez.

Végül még egy dolgot ehhez a hosszúra nyúlt bevezetőhöz: ha a továbbiakban úgy adódik, Édesapátokat is keresztnévén fogom említeni. Akkoriban persze „Zoltán bácsi” volt, de érettségizős koromban felszólított a „visszategezésre”, és 70 év elteltével, életkorban már túlélve Őt, ez a régi, „bácsizós” szóhasználat már nehezen jönne a számra.

xxx

Nem tudom, megnéztétek-e már Szüleitek első közös otthonát – ahol csak Gabika és esetleg Zoza tölthette élete első évét vagy hónapjait, röviden erről is valamit. Így akár el is mehetek megnézni, ha érdekel.

A XXIII. utcában volt, valahol a 17-21. számok között. A számot is tudtam, de amikor tizenvalahány évvel ezelőtt elmentünk megnézni, már nem a régi számot viselte, valamiért átszámozhatták a házakat. De könnyen beazonosítható, ha még megvan. Arról ismerhető fel az említett számok valamelyikén (a XXIII. utcába befordulva, az utca jobb oldalán), hogy az utcára néző fala középtájt a síkból ívelten, mondhatni félkörösen kiemelkedik, és továbbhaladva a szomszédban egy új emeletes ház látható. A ház 1939-ben modernnek, szép, új épületnek számított, talán 3 szobával és – ami akkoriban nem kis dolog volt -: jól felszerelt fürdőszobával. Minden esetre sokkal szebb volt, mint a kiliti ősi parókia vagy a salétromos debreceni cívis-ház.

Új otthonomban meglehetősen önállóságot élveztem. Szüleitek már korán eltávoztak otthonról, és csak délután tértek meg: Gabika Pécelen tanított. Édesapátok pedig – nekem már Zoltán - emlékeim szerint akkor Rákoslígyen dolgozott. Lehet, hogy tévedek, és csak azért gondolom ezt, mert egyszer elvitt a községházára.

Reggelenként az én teendőm volt, hogy a fűszeres kifutója által a teraszon letett tejet, kiflit, egyebeket bevigye a konyhába. Szüleitek a lelkekre kötötték: ha kimegyek a házból, vigye magammal a lakáskulcsot, vagy támasszam ki az ajtót, mert kizárhatom magam. (Az ajtón ui. általam addig nem ismert ún. gombos zár volt). Én persze ahhoz voltam szokva, hogy a tisztességes ajtókon kívül is, belül is van kilincs, és ha nincs kulcsra zárva, nyitható. Néhány nap múlva meg is esett a baj: én hálóingben álltam a teraszon a becsapódott ajtó előtt. Nem tudom, honnan, talán a szomszédból került elő egy jótét öregasszony, aki szerzett egy

létrát, és az egyetlen nyitva lévő ablakon: a fürdőszoba magasan, egészen az eresz alatt levő ablakán be tudtam mászni. Lehet, hogy a néni éppen a házatok (főutca felőli) szomszédjából került elő. Ide néha átsettenkedtem, mert a porták között volt valami átjáró, és itt sok látnivaló akadt: az udvaron szanaszét hatalmas szobrok heverték (valami szobrász-féle lakott itt, és még a ház tetején is ablakok voltak, nyilván műterem is volt a házban).

Az ebédelésemről szüleitek nagyvonalúan gondoskodtak: egy kifőzdében előfizettek részemre. Itt nem volt rajtam kívül ebéd-vendég, a kifőzde csupán annyit jelentett, hogy a házinéni által főzött ebédet a férje ételhordóban elvitte a jobb módú megrendelőknek. Nekem egy nagy fa alatt terítették, külön asztalon, afféle fiatalúr módjára ebédeltem. Véletlennek köszönhetően itt nemcsak testi jólétemről gondoskodtak, de történelmi szempontból is gyarapodtam. Történt egyszer, hogy fel kellett keresnem a kert végében lévő pottyantós bódét, amely csodálatos színes képeket tartalmazó albumok lapjaival volt – gondolom, a nagyobb otthonosság kedvéért – kitapétázva. (Ezeket a szöveges albumokat reklám célból nagyobb cégek jelentették meg, és termékeikben mindig elhelyeztek néhány képet, amiket a helyükre kellett – sokszor nagy iskolai csereberék után – ragasztani.) Ezeket buzgón tanulmányoztam a kis házikóban, máig emlékszem arra a képre, amelyen a hét vezér csurgatta vérének egy nagy kupába a vérszerződést bizonyítandó, vagy Zottmundra (Búvár Kund), amint a holdfényes Dunába ereszkedik, kezében egy szekercével, hogy a beste németek hajóit meglékelje.

Az ebédelő helyről gyakran kerülő úton: a szürke kőből épült evangélikus(?) templom gesztenyesoros utcáján mentem haza, és mire hazaértem, tele volt a zsebem gyönyörű, politúros vadgesztenyékkel. (Sajnos, azóta a fák megöregedtek, kivágták őket.) Ezt a vonzódást valószínűleg a kiliti templomkert öreg gesztenyefái oltották belém, ha tehetem, szeptemberben ma is szívesen felkeresek gesztenyefás helyeket: a Nagyerdőn a Klinikát, Köztemetőt, de néha még a sárospataki iskolakertet is.

Iskolakezdet előtt elvittek szüleitek Budapesten egy nagy boltba (az áruház fogalma még ismeretlen volt nekem), hogy illően felruházzanak, mert öltözetem kissé méltatlan volt a jegyző úr sógorához. Kaptam egy pompás düftin ruhát, buggyos „lengyel nadrággal”, ami ugyan kissé túlméretes volt, de az akkori szemlélet szerint „majd belenő a gyerek”. Bölcsen tették, mert még a gimnázium első osztályait is ebben az „ördögbőr” ruhában jártam. Közbevetőleg magyarázatul: tudnotok kell, hogy meglehetősen szerényen éltünk (olyasféleképpen, mint ti írtátok a háború utáni éveitekről), ruházatomat Lexi, Zolti testvéreimtől örököltem, de gyakran ők sem újként kapták, hanem a jó módú Zálnoky keresztzüleim fiától, Jenőtől.

Az öltöny megvásárlása gyorsan megtörtént, annál több időbe telt a hozzávaló kalap megvétele, miután fejem a gyerek-méretet már akkor is ugyancsak meghaladta. (Akkoriban egy jólöltözött fiúnak kellett valami fejfedőt is hordani. Már Kilitin is mindig a fejemen volt – egykori fényképek tanúsága szerint – egy agyonhasznált Bocskai-sapka, réz címerrel az elején, aminek toll-tartó rekeszébe daru-toll helyett egy liba- vagy gólyatoll került. Végül a sokadik kalaposnál vállalták, hogy a legnagyobb gyerek-kalapot majd jól kitágítják. Ez annyira sikerült, hogy karimáját a füleim tartották meg – aznap, reggelre ui. úgy összehúzódtam, hogy megint csak a fejem búbján helyezkedett el. A pompás vadászkalapot, amit (disznó-sörtéből készített) zergetoll is díszített - évekig új állapotában őriztük Anyuka sifonjában.

Még egy budapesti kirándulásra emlékszem, ez talán még iskolakezdet előtt, a „levegőváltozásos” nyaralás idején történt.

Édesapátok – Gabika nélkül - egész napra elvitt Budapestre. Hatalmas élmény volt, a kirándulásnak szinte minden mozzanatára emlékszem. A városligetbe mentünk, és már a villamos-utazás is izgalmaival járt. Zoltán ui. egyszer csak a fülembe súgta: mindjárt megállítom a villamost, de nehogy elárulod, hogy én tettem. Észrevétlenül meghúzza az egyik kapaszkodó bőr-leffentyűt (rosszmájúan teszem hozzá: még talán válogatta is, hogy melyik a titkos villamos-megállító eszköz), és a jármű csakugyan megállt. Kisvártatva odasúgta: most elindítom. És csodák csodájára el is indult. Persze én éreztem, hogy tilosban járunk, és alig vártam, hogy menekülésszerűen leszálljunk. Csak évek múlva jöttem rá a dolog nyitjára: hogy persze Zoltán tudta, hol következnek a megállók. Azt hiszem, hogy Édesapátok alapvetően vidám természetétől nem állt távol, hogy időnként meghökkentse a jámbor gyerekeket. Hasonlót máskor is tapasztaltam, de ide tartozik az írásotokban említett „kifordított farkas” esete is, és még néhány hasonló dolog.

Először a vursliba mentünk, ami elsősorban a bakák és cselédányok szórakozóhelye volt, valahol a cirkusz és a mostani Vidám- (akkoriban Angol-)park között. Felültünk az óriáskerékre, amely mellett egy üvegszekrényben harmonika módjára egymásra hajló, lyukas falemezek szabályozták az éktelen zajjal járó zenét. A panoptikum előtt megcsodáltuk a színésznőt elrabló óriás gorillát, és bementünk a csodák házába, ahol az egyforma kinézetű törpék szereplése után (csak a ruhájuk alapján lehetett elkülöníteni, hogy ki a nő és melyikük a férfi) a színpadra betoltak egy csomó gyereket, akik aludtak, és majdnem lefolytak a székről, mert mindegyik ötszörös súlyú volt a normálhoz képest. Aztán elmentünk a Fényes cirkuszba, ahol Édesapátok felhívta a figyelmet Zoli bohócra, akinek nevével később cirkusz-történeti könyvekben is többször találkoztam. A cirkusz után az Angol Park következett, ahol nem mindig voltam a helyzet magaslatán, afféle falusi gyerekként csetletem-botlottam, talán Édesapátok szégyenkezett is miattam. Az elvarázsolt kastélyban a forgószékről lerepültem, a mozgójárdán pedig a korlátba olyan derekasan megkapaszkodtam, hogy méterenként letottyantam, hogy a képletesebb kifejezést ne használjam. Közben Édesapátok sem tétlenkedett, a céllövöldék előtt rendre megállt, és büszkén szemléltem, amikor igazi, pukkanós puskákkal rendre leszedte a vízszugáron táncoló pingpong-labdát, vagy jó találatával elindította a mókás szerkezeteket. Elmentünk a városligeti tóhoz is, ahol a nyári melegben is – gondolom, valami teremfélében - üzemelt a műjégpálya, utána pedig jeges kakaót ittunk, amit egy jégszekrény-szerű lovaskocsiból vásárolt Zoltán. Nagy élmény volt ez a nap, mint láthatjátok, 71 év után is szinte minden percére emlékezem. De térjünk vissza a mindennapokhoz.

Az iskolába való beiratásom nagyon egyszerűen történt, szüleitekkel átmentünk az igazgató lakására, hogy bemutatassanak. Úgy tűnt, hogy kollégiais viszonyban voltak. – Egy pompás lakásra emlékszem, amilyenben még sohasem jártam, és megneszülve szemlélődtem, míg nem egy hatalmas, ronda kutya jött be a szobába, amelyhez hasonlót még soha nem láttam: púpos volt és olyan girhes horpaszú, mint „aki” mindig éhezik. Kilitin egy kedves korcs kutyánk volt, a nagybácsik tanyáin meg harcias komondorok, iszonyodtam ettől a furcsa szerzettől, és féltem, amikor megszaglászott. Később sikerült beazonosítani: nyilván egy különleges agár volt, ami jól illett a szobában látott fegyvergyűjteményhez. Vártam a debreceni tanyavilágban használt kutyakizavaró műszót: íszkíte!, de nem hangzott el ilyen, a kutya pedig grasszált a süppedős szőnyegekben.

Egy-két nap múlva következett a tanévnyitó, természetesen istentisztelettel. Én a nagyobb csoportba álltam, ehhez szoktam a kálvinista Rómában, ahol az osztályunkba csak egy-két evangélikus és zsidó tanuló járt, katolikus egy sem. Nagyot hibáztam, mert a katolikusok közé kerültem, és félelem lett úrrá rajtam, amikor - életemben először - egy oltáros, szentképes

templomban találtam magam. Persze buzgón utánoztam társaimat, térdepeltem, míméltem a keresztvetést, még tátogtam is, amikor valamit válaszolni kellett a pap éneklő felhívására, de hihetetlenül féltem, hogy egyszer csak észreveszi valaki a betolakodó református gyereket, és úgy kiűznek a templomból, mint Jézus tette a kufárokkal. Később megbékéltem a más vallásúakkal, és a többséghez hasonlóan, csínytevésből én is keresztet vettem a katolikus templom előtt, egyszer még a szentelt vízbe is bemártottam a praclimat.

A tanítóúr – aki egyben az iskola igazgatója is volt -, bennem afféle „bizalmi férfit” látott, és gyakori távolléte idejére különféle megbízatásokat adott: én voltam a felvigyázó, és az volt a dolgom, hogy a rosszakat felírjam a táblára, egyszer-létszer még a leckét is velem kérdeztette ki. Naponként egy-két óránál többet nem töltött a teremben, és akaratlanul is mindent megtett, hogy társaim ellenszenvét kiérdemeljem. Az osztály nem fogadott be megszokott akolmelegébe, senki nem barátkozott velem. Az ellenszenvet ilyesfélék is fokozták, egyébként teljes joggal: egyszer házi feladatként bányászattal kapcsolatos dolgokat kellett lerajzolni. Én elég ügyesen rajzoltam, és került a füzetembe füstöt okádó mozdony meg gőzhajtó, kalapács meg harapófogó is, még egy otthon őrzött lila ásvány képe is. Elégedettségében a tanítóúr két gyerekkel körbehordatta a füzetemet, és a küldöncöknek minden padnál azt kellett mondani, hogy „ilyen a rendes tanuló munkája”. Az utálat irántam fokozódott.

A tanítóúr gyakran folyamodott a poroszos nevelés eszközához, nem véletlenül lehetett fegyvergyűjteménye és ijesztő megjelenésű kutyája. Nevelő eszközként egy kocsis-ostor nyelének a vastagabbik fele szolgált (a vékonyabbik részt a leányosztályban tanító felesége használta). A fenyítés úgy ment végbe, hogy az eljárás alá vont fiúnak be kellett dűlnie az első pad előtt, és kezét a padra helyezni, ahol padtársammal, akinek igencsak szép neve volt, Deák Ferencnek hívták, erősen meg kellett ragadnunk: nehogy hátrakapjon, mert ennek akár ujjtörés is lehetett volna a vége. Amikor az előkészületek megtörténtek, és mi keményen fogtuk a fiú kezét, a tanítóúr lejött a katedráról, és módszeresen püfölni kezdte a gyerek ülepét, aki persze éktelenül üvöltött.

Az osztály ellenszenve gyűlöletté fokozódott, ami el is nyerte jutalmát. (A pribék-szerep, jámbor gyerek lévén, nagyon ellenemre volt, de nem tudtam tőle megszabadulni.) Egyszer – iskola után, hazafelé menet – feltűnt, hogy néhány osztálytárs kísér, és nagyobb fiúk is vannak köztük. Már majdnem a XXIII. utcánál jártunk, amikor szorosan körülvettek, és egy siheder, aki egy fejjel magasabb volt nálunk, elém állt azzal, hogy ad egy horogütést. Lexi bátyám már elvitt egy-két boxmeccsre, így voltak némi ismereteim: nosza, terpeszbe álltam, és bokszalapállásba helyeztem magam, hogy elhárítsam a kilátásba helyezett ütleget. Próbálkozásom eleve nem kecsegtetett sok sikerrel. És úgy is lőn. A horogütés ígérete csak megtévesztés volt, mert a siheder egyszerűen – tisztesség ne essék szólván – tökön rúgott. A csoport, mint aki jól végezte dolgát, odébb állt, én pedig ott kucorogtam a járdán, míg lábra tudtam állni. Többet egy szót se az iskoláról! Legfeljebb még annyit, hogy amikor ősz elején Anyuka visszavitt régi iskolámba, a tanítóúr némi vizsgálat alá vetett a negyedikes anyagból, és szégyenszemre meg sem tudtam nyikkanni. De végleg hagyjuk az iskolát! Térjünk vissza Gabikáékhoz!

Szombaton-vasárnap nővérem háziasszonykodott. Bár Anyuka igyekezett a lányokat az életre jól felkészíteni, erre csak az iskolai szünetekben volt módja. Érdekes volt olvasnom, hogy gyermekként hogyan osztott be Édesanyátok benneteket a házimunka más-más területeire, úgy éreztem, hogy nagymamátok módszere köszön vissza. Nem is emlékeimből, inkább Anyuka elbeszéléseiből tudom, hogy hogyan volt beosztva a három lány konyhásnak, terítőnek, gyermekfelügyelőnek a fiúk mellé stb. Azt hiszem, hogy a valamire való családoknál ez általános volt, hozzátartozott a gyermekneveléshez.

Az egyik ebédet Édesanyátok meggyes-rétesrel tetézte meg, ez a sütemény valószínűleg nem szerepelt a kiliti leánynevelés programjában. Nem tudom, mi lehetett a baj, de mire a tészta megsült, a meggyes massa lila szószként úszott a tepsiben. Bár jóízű volt, elfogyasztása nem volt egyszerű. Édesapátok humorosan megjegyezte, hogy ez a sütemény „meggyes-rétes kanállal” címmel vonul majd be a családi receptkönyvbe. Gabika – joggal – vette rossznéven a megjegyzést. Persze voltak sikeresebb étek is, máig számban érzem nővérem pompás májpástétomának ízét.

Jut eszembe még egy kirándulás, ami csak Rákoskeresztúrra történt, Gabika nem is jött velünk. Elnéztünk a strandra, ami olyasféle volt, mint ami Nagymamátok házánál volt Pécelen, aztán elmentünk a Rákospatak partján egy roskadozó, felülcsapott kerekű vízimalomhoz, amiben már az enyészet uralkodott, de a bővizű patak még megforgatta korhadt, zöldmohás kerekét. Amikor tizenegynéhány éve arra nosztalgiáztunk, csalódást keltett – no persze nem a vízimalom eltűnése, mert annak megmaradására nem számítottunk, hanem hogy a patakot bizonyára új mederbe terelték, és az egykori romantikus látvány helyett egy vonalzóval meghúzott kanális fogadott. Megint visszatérek Édesapátokra, mint a pesti kiránduláskor: vajon miért vitt el Rákoskeresztúrra (vagy később Pécelen egy halastóra pecázni)? Csak azt a magyarázatát tudom adni, hogy életigenlő ember lévén kedvét lelte az ilyesféle egyszerű dolgokban is, amit nagy adománynak éreztem.

Október vége felé járhatott az idő, már hidegek voltak a reggelek. Szüleitek kipróbálták a csoda-kályhát, amit az előszobából kellett etetni, de két szoba falának egy rövid szakaszát melegítette – volna, ha jól működik. A próbafűtés iszonyú füsttel és bűdösséggel járt. Debrecenben is alábbhagyott a járvány, Anyuka értem jött, és véget ért sok élménnyel járó rákosligeti időzésem.

Most, hogy végére értem ennek az írásnak, és ismét átnéztem, felidéződtek bennem a ti emlékezéseitek: néhol olyan rezignációról, beletörődő magatartásról írtatok és valami mindenbe belenyugvó, bátortalan, ám végtelenül tisztességes attitűdről is olvashattam, hogy még talán szóvá is tettem valamelyikötöknek. Újraolvasva ezt a néhány oldalt, valahogy úgy érzem, egykori magamat is valami hasonló jellemezte. Mi lehet ez, talán Vincze örökség? Lehet, hogy Édesapámnak a szüleitől, a szatmári zsellér ősöktől örökölt rendíthetetlen tisztességét és puritánságát vesszük mi is magunkkal? A költői kérdés megválaszolhatatlan.

Úgy érzem, kicsit – talán nem is kicsit – bőbeszédű voltam, sok érdektelen dologról is szót ejtettem, de jólesett elidőznöm áldott emlékü Nővérem és Sógorom fiatalságánál. Őszinte öröm lenne, ha Nektek is mondtam volna valamit Szüleitek életének arról a szakaszáról, amiről csak elbeszélésekből tudhattok. Ha így lenne, őszintén örülne öreg nagybátyátok.

Debrecen, 2010. április 5. Húsvéthétfő

Ági megjegyzése: Köszönettel és nagy érdeklődéssel olvastuk a most 80 éves Laci kis írását, amiből sok apró érdekes dolgot tudtunk meg szüleink életéről és Laci „bácsi” gyermekkorának éveiből. Ami nemcsak érdekes korrajz, hanem nagyon kedves humorával is szívmelengető olvasmány.

2. A Vincze-család gyökerei

VINCZE ELEK ÉS CSALÁDJA ADATOK, TÖRTÉNETEK ÉS EMLÉKEK CSALÁDUNK ÉLETÉBŐL (Vince László 1997-ben írta)

(Több unokahúgom és -öcsém jelezte: szeretnének többet tudni a Vincze-családról, annak életéről, származásáról: érdeklí őket, honnan is ered családjuknak ez az ága. Örömmel írom le, amit erről tudok, ezzel szüleim és testvéreim emlékét is ápolom, és talán a családban is erősítem az összetartozás-érzést.)

Mivel hasonló krónikát még nem írtam és nem is nagyon olvastam, tapasztaltam a feladat nehézségeit. Végül is úgy véltem, talán az a leghelyesebb, ha nem csupán neveket, évszámokat, száraz adatokat sorolok fel, hiszen ezek önmagukban aligha hozzák emberközelbe a családot és annak tagjait, hanem elmondom az édesanyánktól vagy másoktól hallott vagy a magam is átélt történeteket, és így próbálok képet rajzolni a család múltjáról és arról a környezetről, amiben élt.

Elolvassa az anyagot úgy éreztem, hogy túl sok jelentéktelen epizód, történet is van benne, ezeket törölni is akartam, de ekkor meg úgy tűnt, mintha ezáltal szegényedne az anyag. Volt olyan aggályom is, hogy nem túlságosan őszintén fogalmazok-e néhol, s így olyan dolgok is szóba kerülnek, amelyek nem a nyilvánosságra valók, de hát az írás családjunk tagjainak szól, azoknak, akikben már megfogalmazódott az igény az eredet megismerésére vagy még csak éppen kialakulóban van; és ez teljes őszinteségre kötelezi a krónikást.)

Édesapánk és rokonsága

Édesapánk családjának története 1819-től jól nyomon követhető. Ebben az esztendőben született a Szatmár megyei Ombódon dédapánk: Vintze Mihály, akinek édesapja, tehát ükapánk Vintze András volt. Az ő születési adatait, felesége nevét nem tudjuk. A dédapa 1849-ben vette feleségül – ugyancsak Ombódon – Ketskés Erzsébetet. Gyermekük volt nagyapánk: legidősb (1) Vintze Elek (1859-1920), aki 1885-ben Szatmárnémetiben kötött házasságot nagyanyánkkal, a porcsalmai (Szatmár m.) Keresztesi Ágnessel (1862-1942). Szatmárnémetiben éltek, egyetlen gyermekük édesapánk: id. (2) Vincze Elek (1887-1935). Ő 1907-11 között elvégezte a debreceni Református Teológiai Akadémiát és ezután három évig szülővárosában volt segédlelkész, majd miután a II. lelkészképesítő vizsgát is letette (ami már "parókiás" állásra jogosította), sikerrel megpályázta a Somogy megyei Felsőmocsolád lelkészi állását. Közben házasságot köt első feleségével, a kecskeméti születésű Fazekas Irénnel (1896-1918), aki – miután három kislányának életet adott (Irén 1915-1985, Gabriella 1916-1983, Laura 1917-2002) – mindössze 22 évesen a nagy spanyolnátha-járványban elhunyt. Édesapánk – felesége halála után – magához vette szüleit, hogy a nagymama a három kislány gondviselője legyen. Lakóhelyüket (Szatmárnémeti) különben is a Trianoni békeszerződéssel Romániához csatolták, tehát amúgy is költözni kényszerültek volna.

Édesapánk szülei és egész felmenő rokonsága a társadalmi ranglétra legalsó fokán élt: valamennyien földművesek, azaz földtulajdonnal nem rendelkező, a mezőgazdaságban

alkalmi (napszámos) munkából élő zsellérek voltak. Talán dédapa erdőkerülő volt, ami – ebben a körben – már jó hivatalnak számított.

Édesapánk tanítója látta a gyermek tehetségét és erősen szorgalmazta is taníttatását, de a szülőknek erre nem volt módjuk. Egy-két év kihagyása után azonban sikerült a református egyháztól anyagi támogatást kapnia és megkezdte tanulmányait Szatmárnémeti református főgimnáziumában. Bizonyítványai végig jeles előmenetelről tanúskodnak, kivéve a 7. osztályt, amelyet 1906-ban a nyári iskolai szünetben 2 hónap alatt végzett el. Az egyház anyagi – és minden bizonnyal erkölcsi – támogatása, meg a társadalmi környezet eleve megszabta a zsellérsorból való kitörés irányát, a lelkészi pályát. Apuka 1907-ben iratkozott be az akkor 360 éves Debreceni Református Kollégiumban működő teológiai akadémiára. Szülei anyagi elesettsége, az ő kitűnő előmenetele és példás magatartása miatt itt is rendszeres támogatást kapott (akkori kifejezéssel: jótéteményes volt), amiből szüleit is segítette. Érdekes feladat lehetett számára III. éves korában egy zsidó árvaházban vállalt munkája, amelynek emlékét fénykép is őrzi. A kollégium közelében volt a zsidó hitközség árvaháza, amely természetesen a rabbi irányítása alatt állt, de bentlakó nevelőtanárként – akinek a kötelessége volt a gyermekek tanulmányi előrehaladásának biztosítása és nevelése – mindig egy erőskező teológust alkalmaztak. Ez az állás a szálláson és étkezésen túl szerény fizetéssel járt.

A már említett felsőmocsoládi szolgálata idején – ahol felesége után édesapja is elhunyt – rendkívül fiatalon, mindössze 33 évesen, 6 éves lelkészi működés után megválasztották a külsősomogyi egyházmegye esperesévé, és ezt a tisztséget haláláig betöltötte.

Tudnivaló, hogy az esperességet csak lekipásztori pályájuk vége felé szokták megkapni az erre érdemesek. Az egykori zsellérgyerek már fiatalon nagyívű pályát futott be, amely még további egyházvezetői méltóságokat sejtetett, édesapánk életét azonban a sors rövidre szabta: 1935-ben szepszisben meghalt.

Vincze oldalról apai ágon rokont nem ismerünk, anyai ágon is csupán egyetlen hozzátartozót: nagyanyánk testvérét (Keresztesi Zsigmond) és gyermekeit (Zsigmond, József, András). Az öreg Zsigmond az I. világháború előtt – oly sok társához hasonlóan – szerencsét próbált Amerikában, hogy keresményéből földet vehessen, és kikapaszkodjon a zsellérsorból. Szénbányában dolgozott néhány esztendeig, a háború hajtott haza. Tudott annyi földet vásárolni Porcsalmán, hogy tisztességgel felnevelhette gyermekeit. A „fiúk” most 75-85 év körül járhatnak, ha még élnek. 6-8 éve látogattuk meg őket, a három testvér tisztelettel őrzi "Elek bátyja" emlékét.

Andrásnak 7 gyermeke van, mind fiú, 40-50 év körüliek. Valamennyien termelőszövetkezetben dolgoztak, bármerre is mentünk a faluba, mindenütt Keresztesi fiúkba botlottunk. Keresztesi volt a tehenészetben, a mezőn, Keresztesi vezette a traktort és őrizte a gulyát. Az öreg Zsigmondot nagymama halálakor (1942) ismertük meg: eljött a temetésre, és illendően megköszönte, hogy édesanyám olyan sokáig ápolta a nővérét (nagymama évekig ágybanfekvő beteg volt és teljesen megvakult, édesanyánk nagy türelme kellett hozzá). A háború után üzentek: menjünk el hozzájuk élelemért, nekik bőségesen van. Miután mi igen nagy szükségét szenvedtünk (élelmezésünk alapját az új termésig az a fél zsák kukoricaliszt és ugyanennyi olajnak való napraforgó jelentette, amely véletlenül megmaradt), Zoltival útnak indultunk Porcsalmára 1945 karácsonya után. (Lexi kb. 2 hónapja hihetetlenül legyengülve tért haza az orosz fogságból, nem vállalkozhatott az útra.) Mátészalkától az utolsó 20 km-t éjszaka, szakadó esőben, gyalog tettük meg, és reggelig egy ajtó-ablak nélküli, kifosztott vasúti őrházban húztuk meg magunkat, félvén a kóbor kutyáktól. Ott tartózkodásunkra csak

ködösen emlékszem, mert amikor reggel összefagyva és átázva bementünk a tanyába, megbetegedés ellen vizespohárral öntötték belénk a pálinkát, és ez a gyógykezelés napokig tartott, majd szilveszterkor újévet köszönteni indultunk a szomszédokhoz, nagy éneklések – és poharazások – mellett. A Keresztesi család akkori jólétét illegális pálinkafűzés alapozta meg, az italt a közeli román határon átmenve korlátlanul lehetett cserélni az akkori idők "fehér aranyára"; sóra. Szeretettel emlékezem édesapánk melegszívű, egyszerű rokonaira.

Édesanyánk és rokonsága

Édesanyánk jellegzetes debreceni cívis-családból származik (a cívis paraszti eredetű, már földbirtokkal rendelkező olyan jómódú, polgárosult ember, aki a mezőgazdasággal továbbra is kapcsolatban maradt; a fogalom Debrecen környékén terjedt el). A családról az ükapáig visszamenőleg vannak feljegyzések.

Az ükapa Kovács András (1790-1835), felesége Vass Mária (1794-1863). A családi levelek között sok adásvételi szerződés van az ükanya nevével. Minden bizonnyal azért ő intézte ezeket a dolgokat, mert férje korán elhalt. Ezek az évtizedek lehettek a jómódú birtokosság kezdetei. Az ő gyermekük a dédapa (1.) Kovács Péter (1818-1866), akinek a felesége Mike Zsuzsanna (1824-1910), jónevű debreceni földbirtokos család leánya. A dédapa már rendelkezett annyi ingatlannal (földdel, házzal, szőlővel), hogy a város vezetése 1855-ben beiktatta a "polgárok" sorába, ami a megbecsülés jele volt.

Gyermeük nagyapánk: (2.) Kovács Péter (1851-1916), az ő felesége Erdei Sára (1858-1934). Nagyapa a szüleitől is bizonyára jelentős vagyont örökölt, amit aztán maga is gyarapított, és a századforduló táján már jelentős birtokosnak számított.

Ingatlanai:

- A legnagyobb telkű családi ház a cívisek-lakta Mester utcán. Azért kellett a nagy udvar, hogy amikor a gulyát a gúti birtokról a Hegyesre hajtották, a jószágok éjszaka megpihenhessenek.
- 112 hold kitűnő szántóföld a Hortobágy határában, a Debrecentől 22 km-re lévő Hegyesen, lakással, cselédlakásokkal, istállókkal, gazdasági felszerelésekkel.
- Erdő, legelő, szőlő az erdőpusztai Gúton.
- Szőlő prэшázsal Debrecen határában (ma a helyén hatalmas lakótelep áll).
- Gyógyfürdő a Szilágy megyei Zálnokon, éttermekkel, kocsmajogokkal stb. (ma Románia). Feltételezhető, hogy a fürdő vásárlásakor nagyapa a gúti birtokot eladta, ennek további sorsa ugyanis homályba vész. A zálnoki ingatlan, a gyógyfürdő és tartozékai jelentős értéket képviseltek, és jövedelemmel jártak, mert nagyapa Szilágy vármegye törvényhatósági bizottságának is tagja volt, amely tisztségre a jelentős adót fizető polgárokat választották meg.

Kovács István nagyapja és családja. Anyuka 3 évesen édesanyja ölében (1896)

A Kovács-család életét édesanyánk és testvérei elmondásából mozaikszerűen ugyan, de elég jól ismerem.

A Mester utcai családi házban és a hegyesi birtokon kemény, szorgalmas munka folyt, és a mindennapokat kálvinista puritánság és erkölcs, valamint tisztos jólét jellemezte. Minden esetre az életvitel mértéktartóbb volt annál, mint amelyet nagyapa vagyona más hagyományú közegekben lehetővé tett volna: pl. luxustárgyak birtoklása idegen volt a családtól, értékes bútorra, festményre vagy könyvtárra a leszármazottak lakásaiban nem emlékszem. A szellemi javak iránti igény még nem alakult ki, bár nagyapa "modern" gondolkodására több jel is utal. A zálnoki gyógyfürdő vásárlása pl. azt mutatja, hogy nemcsak a földet tekintette a jólét és gyarapodás kizárólagos forrásának.

Ebben a körben az volt általános, hogy a gyerekeket 16-18 éves korukig iskoláztatták, ekkor a fiúk beálltak apjuk gazdaságába, a leányok pedig édesanyjuk mellett tanulták a gazdasszonyi teendőket. Csak a gazdasági év lezárása után és főként télen csendesedett a munka, ez volt a pihenés, a karácsonyi készülődés, a disznótorok és a vigalmak, mindenek előtt az összes rokont megmozgató Sára-napok ideje.

Ez több napig tartott, amíg valamennyi rokon meg nem köszöntötte nagymamát. A sokadalomra és kiterjedt rokonságra jellemző édesanyánk kislánykori emléke, amikor az egyik névnapon nagyanyja megkérdezte: melyiké is vagy te, lányom? Az unokák sorában anyuka a 36. volt, és így nem mindig sikerült számontartani, ki hová is tartozik.

Telente nagyapáék néha nagy útra szánták magukat, és Karlsbadba (ma Karlovy Vary) utaztak, a híres gyógyhelyre, hogy jócskán fölös kilóikból keserű vizek kortyolgatása, diétás ételeken való gyötrelmes éhezés, fürdőzések és dögönyözések árán néhányat leadjanak, majd hazatérve, megszabadulván a testi sanyargatásoktól a téli pihenésben, névnapozásban, kolbászok és hurkák, töltöttkáposzták élvezetének áldozván gyorsan behízzanak ruháikba.

Nagyapa kövér ember volt. Öltözte a fényképeken csizma, zsinóros fekete "magyar ruha", nagymamáé fekete taft. Gyermekai közül Pista bácsi volt hasonlóan kövér (pedig fiatal korában jó tornász és vadász volt). Amikor mentünk a tanyájára (ami 4 órányi zsibbasztó szekerezést jelentett rázós kövesúton, néha pihenésképpen a szekér mellett gyalogoltunk), nagybátyámat itthon felsegítették a járműre, a tanyán pedig levették róla; a félúton lévő

látóképi csárdából, ahol a lovakat itatni megálltunk. Sokszor hoztam neki a kocsira az ilyenkor szokásos "frissítőket": kupica pálinkát vagy fröccsöt, meg egy pakli pipadohányt.

Édesanyám testvéreinek születési évét nem tudom, annyi bizonyos, hogy 1878 és 1893 közé esnek. Születésük sorrendjében mutatom be őket pár mondattal:

Ferenc gazdálkodó lett, de valamilyen kapcsolata volt a vaskereskedelemmel. A nagy körülménység miatt édesanyám – aki az utolsó volt a sorban – magázta bátyját. Valószínűleg legidősebbként örökölte a régi birtok központját sok épülettel, istállóval és mezőgazdasági géppel. A birtokon átfolyó Pece patak az udvaron tavacskává szélesedett, ahol sokszor horgásztunk, de arra is emlékszem, hogy csépléskor vödörszámba kézzel fogdostuk össze a nádtorzsák között megszorult pontyokat és csukákat. Öt gyermeke közül ma már csak (4.) Péter él, egy áruházban volt részlegvezető. Másik fia Németországban halt meg a 30-as években, ide kereskedelmi ismeretei gyarapítása miatt küldte a családot.

István aggregény maradt, zárkózott, kissé gyanakvó ember volt. Háztartása nem lévén, vasárnaponként mindig nálunk ebédelt. Megérkezésekor nyomban az ebédet tudakolta, és édesanyám feleletére mindig őszinte meggyőződéssel mondta: Honnan tudta Margitka húgom, hogy "ippen" azt szeretem a legjobban? Több éven át ő bérelte édesanyám földjét, és az elszámolások körül gyakoriak voltak a kicsinyes viták – nem anyuka hibájából. Hatalmas étvágyáról legendák keringtek.

Eszter férje: Sápó Viktor gazdálkodó volt. Sajátjuk mellett sok földet béreltek, és az 1930-as gazdasági világválság idején teljesen tönkre mentek. Szép hangon énekelt, egy-egy családi temetésen hosszan kitartotta a Tebenned bíztunk ... sorvégeit, míg végül csak az ő hangja zengett a ravatálnál (abban az időben ilyen alkalmakkor az emberek még tudtak énekelni). Viktor fiúk agrármérnök, 80-on már felül van, unokájuk neves sebészprofesszor. Nagy pipás volt, még éjszaka is a szájában volt a pipa. Egy hortobágyi hídivásár alkalmával (a kilenclyukú kőhídról van elnevezve) éjszaka mi a szekéren aludtunk, Viktor bácsi pedig a földre terített subában (szőrmés báránybőrből készített, bokáig érő, bő, körgallérszerű bunda), és a gyapjú a pipától tüzet fogott. Egyéb víz nem lévén, a kérdést "saját készséggel" oldottuk meg, a szekérről irányítva a vízsugarat.

Erzsébet férje: Balogh András földbirtokos. Jómódú ember volt, talán ezért járt ki nagynénémnek a cselédség részéről a "nemzetes asszony" megszólítás. Híresen szép lovai voltak, néha még a mezőgazdasági munkától is óvta őket. A tanyai lakást aratókoszorúik és vadásztrófeák díszítették, többek között egy kitömött tűzok és egy szürke-marha méteres fejdísz is (az aratókoszorút és egyéb díszeket az „aratóbanda” tagjai készítették kalászbokból a gazdának). Sándor fiúk inkább „ügyes” gazda volt, egy-egy jégverés után a biztosító embereit napokig etette-itatta tanyáján, így aztán mindig rekord-termésért fizetett a biztosító.

Mária férje: Prohászka (Zálnoky) Jenő pénzügyőr főfelügyelő, róluk többször lesz szó.

János bácsit is többször említem. Két helyen: az apai örökségen és felesége hozományán gazdálkodott, az utóbbin nyárfával szegélyezett, korszerű, szép, rendezett tanyát épített mezőgazdasági mérnök fiával; a gyümölcsösükben még füge is volt. A szülői ház szigorú nevelésére jellemző Jani bácsi esete: nem nagyon ment neki a tanulás, csak a lovak érdekelték. Nagyapa 12 éves korában ezért kivette az iskolából. Ekkoriban (1902) a családi ház homlokzati részét lebontották, hogy négy szobányi új épületet építsenek helyébe. A 12

éves gyermeket nagyapa kemény munkára fogta: a téglát szállító első szekeret az "öregbéres", a harmadikat a kocsis hajtotta, közrefogva a tapasztalatlan kisfiú szekerét.

Péter 24 évesen egy hadikórházban meghalt, IV. éves orvostanhallgató volt.

Juliska nem tudom, hol volt a sorban, ő is fiatalon meghalt valamilyen gyors lefolyású betegségben. Egy róla készült fénykép „Leány korsóval” címmel képeslapként is forgalomban volt.

A legfiatalabb: édesanyánk, Kovács Margit.

Sokat mesélt édesanyánk a már említett zálnoki fürdőről, amelyet 1910 körül vásárolhatott nagyapa. A fürdő ügyeit Pista bácsi intézte, édesanyám és Mária nővére segítségével. Persze nem szabad mai korszerű gyógyhelyre gondolni, inkább családiás fürdőhelyre a k.u.k. időkből. A vendégszobák egy emeletes épületben voltak, az udvart körítő épületekben pedig 14 fürdőszoba és néhány nagyobb "családi fürdőterem, fa- és cinkkádakkal", valamint "két fürdőmedence, hideg- és melegvíz vezetékekkel", ahogy az egykori prospektus írja. A hideg gyógyvizet hatalmas üstökben legények melegítették. Két étterem állt a vendégek rendelkezésére, ugyanis volt kóser étterem is külön konyhával, mert sok környékbeli zsidó család vagy unatkozó feleség kereste fel a fürdőt, még sakter is állt a fürdő alkalmazásában. Étkezések idején, valamint esténként saját cigányzenekar muzsikált, a gyógyhely tehát a háború előtti „boldog békeidők” kellemes, gondtalan társasági életének adott keretet.

Kb. 15 évvel ezelőtt egy esős őszi napon elmentünk Zálnokra, hogy az ősök emlékének áldozzunk Bár ismertük a romániai üdülőhelyek egyikét-másikat jellemző balkáni állapotokat, mégis nagyot csalódtunk, mert mérhetetlen szegénységgel és elmaradottsággal talákoztunk ahhoz képest, amit a családi mondakör alapján elképzeltünk.

A faluba vivő utat talán nagyapa idején javították utoljára, kövezett út a faluban nem volt, járda is alig. A fürdő átépítés alatt volt, nem is tudtuk megnézni. A faluban már csak három magyar család él, kivétel nélkül csak az öregek, mert a fiatalok már elvándoroltak. Az egyik családban név szerint is emlegették a „kisasszonyokat”: Margitkát, akihez magyarok, románok és szlovákok egyaránt bizalommal fordulhattak, Mariskát, aki arasznyi szipkából cigarettázott – keresztmamában mindig voltak ilyesféle mondén allűrök –, és János urat, a jó kiállású huszár káplárt, aki lóhátról kurizált az elhanyagolt vendéghölgyeknek.

Látogatásunkat megírtam Jani bácsinak, értesítve, hogy Zálnokon még emlékeznek az 50 évvel előbbi nyalka huszárra. Jani bácsi ekkoriban már túlhaladta a 80-at és erős feledékenységgel küzdött, de úgy látszik, ez a régmúltra nem vonatkozott: válaszában megírta, hogy a fürdőt Debrecenből látták el alapvető élelemmel, s hogy sokszor szállított szekérrel lisztet, "toklyókat" (1-2 éves bárányokat) „négy muszka hadifogollyal” Zálnokra. Teherrel az út egy irányban három napig is eltartott. (A hadifoglyokról: sok fogságba esett orosz hadifoglyot kiadtak gazdákhöz a katonának vitt cselédek pótlására; ezek a befogadó családok házanépével békességben éltek, anyuka is többször beszélt a náluk élt foglyokról, mint jámbor, vallásos, jóindulatú emberekről.)

1919-ben a románok megszállták Erdélyt, és anyukáéknak menekülniük kellett. Az erdőért alig kaptak pénzt, talán egy pár ló áráért váltak meg tőle. Erdély visszacsatolásakor indultak erőtlén próbálkozások a birtok visszaszerzésére, természetesen siker nélkül.

Gúthoz sokkal szerényebb "mondakör" kapcsolódik. Anyuka leginkább csak egy öreg cseléd-párt említett, a fényképen peckesen álló, egykori betyárt, a kétméteres Gergely bácsit és alig könyökéig érő feleségét. (A betyár fosztogató, útonálló szegénylegény volt, kb. 1870 körül számolták fel a betyár-világot.) Egyszer két árván maradt özikét hoztak anyukának, akiket felnevelt. Híre ment a dolognak, s mivel a színházban valamely darabban szükség volt rájuk, a színházi szolga naponta vitte-hozta a két állatot. Mulatságosabb a másik történet: a feleség Mari néni titokzatoskodva, restelkedve mondta anyukának, hogy bizony terhesnek érzi magát (akkoriban már 70. évükön is túl voltak). Hiába győzködte anyuka a dolog lehetetlenségéről, a néni hajthatatlan maradt. Ki kellett játszani az utolsó érvet: ahhoz bizony az kellene, hogy az öreg időnként vele aludjon! – Hát mit gondol a kisasszony, Gergely még most is megkívánja! Kemény fából faraghatták az öreg betyárt.

Boldog aranykor: Balatonkiliti

Szüleink házasság-kötésükkor (1922-ben)

Édesanyánkat apuka 1922-ben vette feleségül. Megismerkedésük úgy történt, hogy anyuka óvodáskori barátnőjét, a szomszédjukban lakó Koszorús Arankát apuka teológiai évfolyamtársa és barátja vette feleségül. Miután a lányok barátsága a gyerekekkel nem ért véget, és anyuka gyakran vendégeskedett a fiatalasszony barátnőjénél, akinek férjét apuka gyakran felkereste, itt ismerkedtek meg. Kölcsönösen keresztszülők lettek, és a két család barátsága a síríg tartott. (Vagy még tovább is: anyuka keresztlánya, a mostanság 94 évéhez közeledő Czegléd Sándor teológus professzor felesége, akit én csak felületesen ismertem, egy alkalommal megszólított az utcán: szüleink egy életen át szerették-becsülték egymást, mi se menjünk el egymás mellett anélkül, hogy egy-egy jó szavunk ne lenne egymáshoz. Ezt követően ápoltuk a szüleinktől örökölt barátságot a "kis" Aranka néhány évvel ezelőtti haláláig. Férjét a közelmúltban felhívtam egy történeti kérdésben való tájékozódás céljából, és "bemutattam" magam. Örömmel hallgattam emlékezését apukára: fiatal teológus professzorként abban a lelkészképesítő bizottságban működött, melynek a 30-as évek elején apuka volt az elnöke.)

A házasságkötés után anyuka nyomban három kislány édesanyja lett. Leánytestvéreimet a továbbiakban csak elvéve említem, mert mikor nagyobbacska fiúként eszmélni kezdtem, ők már önálló életet éltek: Incike és Gabika férjhez ment, Lórika pedig diakonissza lett; ebből az időből alig van emlékem róluk. Akik ezt az írást olvassák, mindenképp előtt két nővérem gyermekei, édesanyjuk elbeszéléseiből bizonyára többet tudnak, mint én. Csak annyit jegyzek meg, hogy emlékeim és anyuka elmondása szerint is fiútestvéreiket szeretettel dajkálták-nevelték, a háztartásban határozott rend szerint váltva egymást sokat segítettek, miközben maguk is jó háziasszonyokká váltak. Édesanyám szeretettel ápolta bennük édesanyjuk

emlékét, s talán ez is eredményezte ragaszkodásukat még felnőtt korukban is anyukához. Bizonyos, hogy a két anyától született gyermekek – szüleink jóvoltából – édestestvérekként nőttek fel.

**Szüleink hat gyermekükkel
(a balatonkiliti parókia tornáca előtt)**

A parókia az utca templommal átelleni oldalán volt, három nagy szobával és az irodával nézett az utcára. A bejáratí lépcső mellett volt egy terasz, ami a cipő kopogására furcsán zengett-bongott, hogy ezért nevezték-e „harangozó gangnak”, nem tudom, magam gyerekként így magyaráztam. A lakóházhoz egy kisebb épület csatlakozott, amolyan nyári-konyha-féle lehetett, ebben volt a kemence (faluhelyt minden család maga sütötte a kenyeret), disznóöléskor itt dolgozták fel a húst, itt készítették elő az állatoknak az eleséget, itt ültették a kotlósokat stb. Az eléggé elvadult kertben volt egy nádfedeles méhes, akkoriban már inkább csak lomtár és a fiúk búvóhelye. A portához nagy gazdasági udvar és szérűskert tartozott, egy aprócska patak is átszelte – legalábbis időnként – az udvart.

Mindezekre azért emlékszem ilyen jól, mert egyszer egy szélvihar megbontotta a szalmakazlat, és a magasabb részről hatalmasakat szaltóztunk a ledöntött szalmába; egy télen pedig beszakadt alattam a patak jege, és vizesen rohantak velem a házba. Két nagyobb testvérem mellett amolyan ötödik kerék voltam: mindig a nyakukon lógtam, de 6-7 évvel idősebbek lévén nálam, eléggé a terhükre voltam, és bőgtem, ha elzavartak.

Nyaranta testvéreim a faluvégi Sióra jártak a többi falusi fiúval fürdeni és horgászni, és sokat jártunk a Balatonra is. A mai siófoki szállodasorok helyén akkoriban fövényes volt a part, ahogy a természet megalkotta. Egy-két családi fotó is őrzi a balatoni fürdészek emlékét: anyuka és keresztmama térdig érő, sokfodrú klott fürdőöltözetben, keresztapa vállpántos fürdőruhában, apuka meg bokáig érő fekete fürdődresszben pompáztak.

Keresztapaékkal Siófokon. A háttérben Tündér a homokfutóval

A falu határában repülőtér volt (a 30-as évek elején!), itt bámultuk az akkori idők vászonnal borított sportgépeit. Örök élmény, hogy egyszer egy kétfedelű szürke repülőbe –a földön – beültettek. Természetesen minden fiú repülőgépet és propellert faragott. Emlékszem a siófoki hajókikötőben ringó, időnként éktelen zajjal felszálló hidroplánra (60 év telt el, ilyet azóta sem láttam). Télen a nagyobbak a befagyott vizeken korcsolyáztak vagy fakutyáztak (szék formájú, két bottal lökött szánkó). A fiúk többsége lécre húzott vastag dróton siklott, talán a lányoknak már volt egy pár kerekorrú, csavaros korcsolyája. Szánkózni a Csorda hegyre jártunk.

Volt egy kis szekerünk, pontos kicsi mása a lovasszekereknek. Nyáron szédítő sebességgel és zörgéssel gurultunk vele a Csorda hegyről, a lábunk közé vett rúdjaival irányítva az alkotmányt. A szekér egyszer felborult, és Lexi az árokban maradt falfehéren, ájultan, lógó karral. A gyerekek mindjárt tudták, mi a teendő: el kell vinni ahhoz az emberhez, aki a háborúban szanitéc volt, és "helyre tudja rántani" a kifecamodott végtagokat. Az ájult gyereket kocsira téve elindultak a gyógykezelésre. Szerencsére apuka meglátta a menetet, kirohant, látva a nyílt törést Lexit még aznap Budapestre vitte kórházba.

A falu végén volt a cigánysor, ahol már megtelepült, tehát nem kóborló-vándorló cigányok éltek, elég rendezett viszonyok között, de azért az elhullott (megdőglött) állatokat jó étvággyal elfogyasztották. A közösség a vajda irányítása alatt élt. Apuka rendszeresen látogatta őket, segítve gondjukban-bajukban. Ilyenkor a telep apraja-nagyja elősereglett. Egy ilyen alkalomkor hosszas köntörfalazás után elmondták panaszukat: „Zoltika fiatalúr” bele szokott pisilni a kútjukba. Édesapám nyomban elküldött Zoltiért, és a helyszínen adott elégtételt a panaszosoknak, nem kímélvén fiát (tudni kell, hogy apuka mindig sétatálcával járt).

Itt említem meg, hogy fiútestvéreim között külsőben is, de inkább belső habitusukban nagy eltérés volt, ami már gyermekkorukban is megnyilvánult, és egész életükben megmaradt. Zolti inkább bohém, szertelen gyerek volt, sok kétes baráttal, Lexi pedig céltudatos, kitartó, kissé zárkózott gyerek. Jól jellemzi őket, de leánytestvéreimet is apuka keresztapának írt verses levelének részlete:

„Zolti keresztfiad napszámba jár s csépel,
Tegnap szereltük fel egy hadarócséppel.
Vizipuska vóna a legújabb álma,
Meg is van, s egész nap lucskos a ruhája.

Lexike mint komoly, jámbor s szelíd gyermek,
Egy fogoly szöcskével egész nap enyeleg.
Öccse gonoszságát túri, amíg túri,
S ha megunja, bizony, jól el is püföli.

A két nagyobb lányunk főz, mosogat, seper,
Retikült köt, dajkál, gyorsír és kelepel.
Ruhára, cipőre menne pénz, csak vóna,
Szerencse, hogy nincs, mert ha vón, mind elfolya.

Lóri a nénjeit utánozni látszik,
Közben öccseihez keveredik s játszik,
Így hát nem csoda, ha – ez megesik vele –
Odaég a rántás, s kifut a tej fele.”

E levél kapcsán említem annak címzettjét: Mariska néni férjét, Jenő keresztapát. A sógorok vagy „vőtársak és többízű komák” között, ahogy egymást nevezték, igazi, meleg barátság alakult ki. Keresztapa bácskai születésű pénzügyőr tiszt volt. Eredeti neve Prohászka, de amikor fia, Jenő (később rohamtüzér főhadnagy) a felvidéki bevonuláskor 1939-ben tapasztalta, hogy minden második „tót” így hívnak, nevüket – az egykori birtok nevét őrzendő – Zálnokyra magyarosították.

Keresztapa segítőkész, friss szellemű, mozgékony, fürgé ember volt, még közel a 80-hoz is reggel-este fél-fél órát tornászott. Szinte alig volt városa Nagy-Magyarországnak, ahol ne szolgált volna, hirtelenében Fiumét, Brassót, Kolozsvárt (ma Románia), Késmárkot, Iglót, Lőcsét (ma Szlovákia) említem. Feleségével és fiával gyakori vendég volt Kilitin; unokatestvérünk kinőtt ruháit, iskolatáskáit mi örököltük, ez akkoriban természetes volt. A család cívis ága nehezen emésztette meg, hogy édesapám (akinek nem volt ugyan vagyona, de akit hivatása és tanultsága miatt tisztelet övezett) miért kedveli annyira ezt a „pápista szerb fináncot”. Keresztmamát csak többévi kitartó udvarlás után adták hozzá feleségül.

Történt egy nyáron, hogy apuka és keresztapa a parókia udvarán tréfás versengésből futóversenyt rendeztek. (Apuka a vőtárshoz képest már nehézsúlyú volt, 40 kg-os súlyzói voltak). A jelenlévő Jani bácsi évtizedek múlva is megütközve emlegette, hogy "édesapád, ez a derék palástos ember hogy volt képes versenyt futni azzal a finánc keresztapáddal, méghozzá rövid lábravalóban! (Ha hosszúszerű gatyában futottak volna, talán elfogadhatóbb lett volna.).

Amíg a lányok nem mentek el középiskolába és tanítóképzőbe, ill. Lexi Gyönkre, sokan ültük körül az asztalt: hat gyerek, szülők, nagymama, segédlelkész és a hivatalos vendégek. (A háztartáshoz tartozott még a kocsis és a cseléd, a kocsis az udvari munkákat végezte, vizet hordott a konyhára, stb..) Bizonyára a saját házanépéről és a család életéről is szólt édesapánknak az a kéziratban megmaradt előadása, amely a templom mellett a parókia szerepéről szólt a vallásos nevelésben, hangsúlyozva, hogy az utóbbi talán nagyobb jelentőséggel bír, mert míg a templomban rendszerint csak heti egy alkalommal gyarapodnak

a hívek lélekben, a nyitott parókia a belőle áradó tisztasággal és emelkedett példamutatással mindig hat. A jó példákért apukának nem kellett saját parókiáján kívül mennie.

Említenem kell a fiúk nagy örömét: Tündér lovunkat. Édesapánknak – ellátván a siófoki lelkészi teendőket is, hetenként legalább egyszer be kellett Siófokra mennie; vonat, autóbusz nem lévén, mindig kocsit kellett fogadnia. Egyszer megkérte keresztapát, aki munkaköréből adódóan ismerős volt a budapesti lóversenypályákon, hogy alkalomadtán venne egy alkalmas lovat, amellyel Siófokra, ill. a Balatonra be lehetne járni. Néhány nap múlva egy cigány kopogtatott a parókián: a főbiztos úr küldi ezt a lovat az esperes úrnak. Keresztapa a galopp-pályán egy olyan versenylóra bukkant, amelyik egyszer versenyen megsérült, és sportcélra már nem lehetett használni. A küldönc gyalog vezette le a lovat Budapestről, mert az nem engedte a hátára ülni: arra volt idomítva, hogy könnyű, kétkerekű kocsiból hajtsa a versenyző. Negyedóra alatt be is futott a családdal Siófokra.

A következő történetet azért mondom el, mert jól érzékelteti apukáék évődő barátságát: Röviddel Tündér megérkezése után keresztapa is lejött Kilitire. Apuka titokban a hintóval érte ment a siófoki állomásra, amely előtt mindig várakozott néhány konflis. Apuka beállt közjük a sorba, és háttal állva az állomásból kiáramló utasoknak, bevárta a vendéget és hirtelen megfordulva kérdezte: Hová parancsolja a „naccságos” úr?

Édesapánk lelkészi, egyházi tevékenységéről nem lehetnek emlékeim. Csak a halálakor megjelent nekrológokat és Ravasz László püspök, a magyar szellemi élet egyik kimagasló személyiségének gyászbeszédét ismerem.

Még annyit kell elmondanom, hogy apuka igaz társra lelt édesanyánkban, aki nemcsak a mindennapok teendőitől, gondjaitól mentesítette őt, elősegítvén tanulmányait, egyházi feladatainak ellátást, de kiegészítette apuka munkáját a leány- és nőnevelés feladatainak elvállalásával.

Egyetlen epizódot említek még, amit a méltatások nem tartalmaznak: édesapánknak a tanácsköztársaság idején kifejtett működését. Kissé furcsán hangzik: a protestáns lelkészek megélhetését biztosító szerény, 10-12 holdas egyházi földek „szocializálás alóli mentesítése” érdekében megalapította a protestáns lelkészek szakszervezetét, és annak elnökeként eredménnyel járt el az előbbi kérdésben. Ebben az akcióban apuka titkára az a Tildy Zoltán (1889-1961), aki 1946-tól 1948-ig köztársasági elnök volt, s akit ekkor börtönre, 1956 után ismét börtönre, majd szilenciumra ítélték.

Tildy és családunk kapcsolatához még a következő emlékek fűzhetők:

- 1932-ben apukához fordult, hogy tegyen közzé egy sajtónyilatkozatot az őt apuka egyik könyvének kinyomtatásával összefüggésben támadó újságcikkkel kapcsolatban;
- Sógorom – Faragó Zoltán – gyakori internálása idején Gabika nővéremnek sikerült (1947-48 körül) bejutni Tildyhez, és segítségét kérte az ismétlődő elhurcolások ellen. Tildy elmondta, hogy magas tisztsége ellenére semmiféle jogköre nincs;
- Nagymamánk nagyon számon tartotta, hogy Dunántúlra kerülésekor a Tildy-családot sokféle élelmiszerral segítették.

Említeni szeretném még apuka könyvtárát, amelyet csak érett fejjel tudtam igazán értékelni. Nagy részét természetesen magyar és német nyelvű teológiai könyvek tették ki, köztük nem egy alapmunkának számító sorozat, a 25 kötetes Realencyklopedie für Kirche und Theologie Debrecenben mindmáig csak az egyetemi könyvtárakban van meg. Ezt az anyagot az egykori

Alma Mater, a kollégium nagykönyvtárának adományoztuk. A könyvanyag másik része főleg társadalomtudományi profilú volt: klasszikus szerzőktől filozófiai munkák, szociológiai, történelmi, etnográfiai kötetek, de elég sok természettudományos és ismeretterjesztő munka is volt a könyvtárban. Néhány unikum is gazdagította az anyagot, amely az idők folyamán ajándékozások és eladás következtében minimálisra zsugorodott.

Kilitivel kapcsolatos legutóbbi emlékeim nem szívderítőek. A parókiát többször igyekeztem felkeresni, de amióta apuka jóemlékű utóda, aki mindig kitüntető barátsággal fogadott, nyugdíjba ment, az új lelkesekkel nem sikerült kapcsolatba lépnem. Legutóbb kiderült: a falunak nincs is papja, mert a közösség nem tudja eltartani, sorra a jobban fizető parókiákba mennek. Ez azért is érthetetlen, mert amióta a falu Siófok része lett, egymás után épülnek az emeletes házak, nyílnak a nyugati színvonalú autókereskedések és javítóműhelyek, nagy a forgalom az új helyre telepített repülőtérén, ugyanakkor a falu legrosszabb állapotú háza a parókia. Ebben a tekintetben az utóbbi években örvendetes változásokról hallottam.

Kb. öt évvel ezelőtt találkoztam azzal az öreg plébánossal, akit 1935-ben neveztek ki Kilitibe, s aki bemutatkozásomkor azonnal reagált: engem kinevezésemkor az ön édesapja fogadott szeretettel, ezért mindig tisztelettel emlékezem rá. Találkozásunkkor 92 éves volt az öregúr. Néhány évvel később ismét arra jártam, s arra gondoltam, hogy már apukával az örökkévalóságban beszélgetnek Kiliti dolgairól, s kiderült: a 96 éves tiszteendő úr az emlékiratain dolgozik. Jól emlékezett néhány évvel korábbi látogatásomra. Emlékiratának két oldalával megtisztelt; történeti levegője, irodalmi értékű humora miatt mellékelem.

Az e fejezetben elmondott boldog időszak zárult le édesapánk 1935-ben bekövetkezett hirtelen halálával.

Bár távol esik a tárgyalt időtől, tartalmilag ide kívánczik anyuka látogatása Kilitin, néhány évvel halála előtt. Apuka utódjától élt a meghívás: bármikor szívesen látják. Mi magunk is mindig biztattuk, de anyuka halogatta az utat, láthatólag félt az emlékekkel való találkozástól. Az 50-es évek végén rábeszélés nélkül, magától határozta el az utazást, és derűs lélekkel tért haza Kilitiről. Az egykori hívek nagy része – tudva érkezéséről – már várta a parókián, ott tartózkodása során minden egykori ismerőssel találkozott. Ez a látogatás már a végső búcsúzás volt, és néhány év után az a levél követte, amelyre mindig figyelmeztetett: halálakor ne felejtsem el felbontatni. Egy fogalmazvány volt benne nevemben a Kiliti-lelkészhez, egy szerény adomány a templom javára és az a kérés, hogy amikor a levelet megkapják, a harangokat „csendítsék ki”. (Ez a szokásostól eltérő hangzású harangozás hagyományos híradás volt arról, hogy az egyházközségből valaki örökre eltávozott.)

Nehéz idők: Debrecen

Apuka elvesztése után mit is tehetett édesanyánk: tizenhárom boldog esztendő után visszatért Debrecenbe, az egykori szülői házba. A költözést, csomagolást kereszttapa segítette, amíg lakás ürrült a Mester utcán, náluk is laktunk. Incike és Gabika rövidesen férjhez mentek, Lórika diakonissza lett, a család a felére csökkent. A megélhetés szorongató gondjain némileg enyhített a hegyesi föld szerény jövedelme.

Inkább felnőtt fejjel tudatosult bennem, hogy a családot mennyire sújtotta a családfő hiánya, édesanyánk egyedül küszködött három felnövekvő fiúval, akikre időnként ráért volna az apai nevelés, méginkább szigor.

Lexi 18 éves kora körül egy évig betegeskedett, majd – talán 1943-ban – beiratkozott a kassai kereskedelmi főiskolára. Zolti inkább futballozott, mint tanult, már városszerte ismerték, amikor harmadszori próbálkozásra a polgári iskola 4. osztályát elvégezte. Lakatos tanuló lett, ez a "Iecșușas" bizony sok keserűséget okozott.

Örömteli eseményre ezekből az évekből alig emlékszem, sokkal inkább gondokra, anyuka küzdelmére a megélhetésért. A nyugdíj sokszor nyomban elment a tartozások törlesztésére, rendszeresen keresztpárhoz jártunk kölcsönökért. Szerény zsebpénzünket is ő adta: vasárnaponként templom után osztotta ki járandóságunkat, Lexinek 1 pengőt, Zoltinak 50 fillért; én 20 fillért kaptam, amiből két gombóc fagyaltot lehetett venni.

Amikor 1944 szeptemberében Nagyvárad felől az ágyúdörgés erősödött, és gyakorivá váltak az éjszakai bombázások, keresztpárákkal együtt egy hegyesi tanyára mentünk (Lexi az új tanévre már nem utazott vissza Kassára, Zolti pedig Veszprémben kapott egy focista-állást). Debrecen éjszakai bombázásakor a tanyát nappali fénybe borították a „sztalingyertyák”. Előbb a visszavonuló, szétvert német csapatok látványa töltött el félelemmel bennünket, később az éjszakánként előretörő orosz tankok dübörgése a 100 méterre lévő műútról.

Közben Lexi – eleget téve a katonai behívásnak – talán szeptemberben bevonult katonának. (Ha még néhány hetet kivárt – bujkált – volna, amíg az oroszok elfoglalják Debrecen, megmenekült volna a hadifogságtól, s esetleg mindannyiunk élete másként alakulhatott volna.) Így édesanyámmal ketten maradtunk, és amikor október 10-e körül keresztpa fia, aki Kassán katonáskodott, két teherautóval hazajött Debrecenbe a szüleiért, mi is velük mentünk.

Kassáról néhány nap múlva ugyancsak ő vitt bennünket Salgótarjánba Incikéékhez. Ez október 15-én délután volt, ekkor mondták be a rádióba a Horthy-proklamációt, majd a nyilas hatalomátvételt. Emlékszem a bennünket kísérő katonák elbizonytalanodására majd gyors visszaindulására Kassára.

Incikével és családjával egy kitelepített salgótarjáni hadiüzemmel – ahol 14 évesen gépmunkás lettem – Németországba utaztunk, és Drezda külvárosába kerültünk, ahol átértük a világtörténelem legpusztítóbb bombázását. Amikor az oroszok néhány kilométerre voltak, édesanyámmal csatlakoztunk egy nyugatra induló csoporthoz. Incikéék a gyerekekkel ezt nem tudták vállalni. Több száz kilométeres gyaloglás után Münchenből tértünk haza 1945 szeptemberében.

(Az elmúlt évtizedekben kétszer jártam a „gyalogtúra” bizonyos szakaszain. Megnéztem az egykori gyárat, ahol laktunk és dolgoztunk; hihetetlen, hogy a gyermekkorban elraktározott emlékek milyen intenzíven és reálisan megmaradtak bennem. Még a cégtáblákra, házakra is emlékeztem, változás 30-35 év alatt alig történt.)

Távollétünk alatt a lakásunkat félig kifosztották, szerencsére egy távoli ismerős beköltözött és óvta, ahogy tudta. Zoltiról semmi hírünk sem volt, Lexiről valamivel több: megtudtuk, hogy orosz fogságban van. Annak idején Debrecenen vitték keresztül, és egy levelet ki tudott dobni a táborból, amit valaki kézbesített. Anyuka Lexi miatt rettegett: az orosz fogságból borzalmas hírek és emberrencsok jöttek. Az érkező hadifogoly-vonatokról Debrecenben szedték le azokat, akik az út során meghaltak. Sokan jártak ki a temetőbe – anyuka is –, hogy meggyőződjenek: az ő hozzátartozójuk nincs köztük.

Szerencsére ez nem tartott sokáig, talán októberben hazajött Lexi. Éppen az udvaron voltam, amikor közeledett valaki fatalpú bakancsban, rongyos köpenyben, orosz fülessapkában. Ő szólított meg, mert bénultan néztem: vajon ő lenne Lexi? Magakészítette mankóval bicegett, mert a szénbányában, ahol dolgozott, a lábára zuhant a szén, és a sebesülés nem gyógyult be. Ötvenegynéhány kiló volt, összes "felszerelése" egy dohányos zacskó, egy rézlemezből kalapált kanál és konzervdobozcsajka. Anyuka a maradék ékszereken vitamin-injekciókat vett, és Lexi egy jó hónap múlva fel tudott kelni az ágyból.

Miután a „pirított kenyér szaharinos teával, krumplipüré mogorónyi vajjal” diéta nem elégítette ki, éhes volt, és enni akart, emiatt többször keményen összetűztünk. (Abban az időben gyakori volt, hogy a legyengült foglyokat zsíros ételekkel traktálták, amit a csont-bőr emberek, akik káposztalevesen és füstölthalon éltek, nem bírtak ki.) Az "éheztetés" ellen Lexi azért is tiltakozott, mert Kolozsvárott, ahol vonatuk több napig állt, már jobban éltek: a magyar lakosságtól kaptak némi élelem-adományt. Máig szomorúan gondolok arra, amikor Lexi ritkán a hadifogság nyomorúságairól beszélt.

Zolti is hazajött Lexi után néhány héttel, őt is alig ismertem meg. Ausztriából tért haza, olasz hegyivadász öltözetben, 90 kilósan. Nem tudtuk, hogy a háború utolsó hónapjaiban ő is katona lett. Ausztriában összetalálkoztam Jenővel, aki bennünket Kassára majd Salgótarjánba vitt. Zoltival vidámabb dolgok történtek, mint Lexivel. Egy ideig Jenőék táborában élt, de meguntván a már időszerűtlen katonai fegyelmet és a tisztí fontoskodást, elvált tőlük, hogy meleg otthonra találjon egy osztrák hadiözvegy parasztasszonynál, aki minden tekintetben hasznát látta egy jóvérű fiatalembernek.

Végre ismét együtt volt a család, és éltük azt a nyomorúságos életet, amiben ebben az időben majdnem mindenkinek része volt. Reggel-este puliszkát ettünk, ruhánk alig volt. Lexi ruháját el kellett égetnünk, és emiatt egy darabig fel sem kelhetett az ágyból, Zolti olasz, én amerikai-német katonaruhában jártunk. Elfogadható cipőm csak nekem volt: Münchenben vettem egy néger katonától. A cipőhasználaton örökös vita volt, rendszerint testvéreim bitorolták az erősebb jogán, de ők is lopkodták egymástól.

Dühöngött az infláció, anyuka utolsó nyugdíját ebből az időből máig örööm: 20 db egymilliárd millpengős nyugdíjáért a kézbesítéskor nem adtak még egy tojást sem. Ezt az időt hallomásból a fiatalok is jól ismerik, nem részletezem.

Nehezen éltünk, és a helyzet csak akkor enyhült, amikor testvéreim állásba mentek. Lexi nem sokkal később Budapestre került, néhány év múlva mindketten megnősültek, és ezzel tulajdonképpen le is zárult a háború utáni bő egy évtizedes küzdelmes életünk.

A CSALÁDOTOK TOVÁBBI TÖRTÉNETÉT PEDIG SZÜLEITEKTŐL BIZONYÁRA JOBBAN ISMERITEK, MINT ÉN, KEDVES VINCZE-UNOKÁK. RÁTOK VÁR A FELADAT, HOGY HA KEDVETEK TARTJA, NÉHANY ÉVTIZED MÚLVA ELŐVEGYÉTEK EZT A KRÓNIKÁT ÉS TOVÁBB ÍRJÁTOK! –

LACI

(Magdi megjegyzése: Köszönjük a biztatást és a jó példát a krónikáíráshoz! Mint az előző fejezetek bizonyítják, íme, megfogadtuk a tanácsodat.)

V. fejezet

ERVIN BÁCSI LEVELEI

(KÁNTOR ERVIN REFORMÁTUS LELKÉSZ ÖNÉLETÍRÁSA)

**Ervin bácsi a konfirmációnkat követő búcsúzásakor, 1959-ben
a 14 éves Faragó Magdival és egy másik tanítványával a „Nagyterem” előtt**

Gyerekkorunkban ez volt a református közösségi ház (ma a Bibliaszövetség épülete)

**Középen a nagyterem (szeretetvendégségek, ökumenikus rendezvények, előadások színhelye),
bal szárnya a kisterem (vasárnapi iskolába, ifjúsági foglalkozásokra, imahetekre ide jártunk),
jobb szárnya a mindenkori segédlelkész lakása.**

(Ervin bácsiék is itt laktak 1959-ig, Órbottyánba történt áthelyezésükig.)

Előszó

Az „Önéletírás” első epizódját 2006. június 30-án írta kérésemre Ervin bácsi, a gyermekkorunk óta ismert és szeretett, ma már 88 éves református lelkész. Ahogy az I. fejezetben már említettük, ő és felesége, Gizike néni voltak Pécelen szüleink legközelebbi barátai, akik azóta is folyamatosan figyelemmel kísérték az egész Faragó család aprajagjának összes életeseményét. Ami nem kis teljesítmény, hiszen szüleink 11 gyermeket neveltek fel, s félszáz körül jár az unokák-dédunokák száma is, akiket Ervin bácsiék szintén név szerint számon tartanak.

Mivel Ervin bácsi nekem „Pótpapám” is, a keresztlányát, Zsuzsit leszámítva én állok vele családunkból a legszorosabb kapcsolatban, immár 58 éve. A pótpapaság onnan ered (erről emlékeim fejezeteiben már írtam, és az egyik levélben Ervin bácsi is részletezi), hogy 7 éves koromban, egyik testvérem születése idején két hétre ők vettek magukhoz, s elmondásuk szerint úgy megszerettek engem, hogy – nem lévén gyermekük – örökre akartak fogadni (de szüleim persze nem adtak). A kölcsönös szeretet számai azonban egyre szorosabbá fűződtek közöttünk. Ervin bácsi tanított hittanra, nála konfirmáltam, s például a középiskolás éveim alatt a cinkotai kollégiumban tett szülőpótló odautazásai vagy az én párnapos nyári látogatásaim náluk, a péceli szolgálatot követő új helyükön, Örbottyánban szintén az összetartozás érzését erősítették. Férjemmel is Ervin bácsi esketett össze minket, együtt örültek velünk a gyerekeink születésének és követték cseperedésüket majd szárnyrakelésüket. Családommal is számos alkalommal jártunk náluk (Örbottyán után immár Vácott), vagy láttuk mi vendégül őket.

Az utóbbi évtizedben e-mailen leveleztem vele, amely gyakoribb levélváltást tett lehetővé. Az elsőnek idézett levelét olvasva 2006-ban fogalmazódott meg bennem a kívánság, milyen jó is lenne megismerni Ervin bácsinak a nézeteit az élet „nagy kérdéseiről”! Megismerni sorsának alakító erőit és hozzáállását a számunkra ismeretlen „történelmi drámák” idejéből, a háború előtti, háború alatti és a gyerekkorunkat jelentő évtizedekről. Hiszen szüleink elvesztése után – Édesanya öccsén kívül – egyedül ők maradtak meg nekünk a szülői generációból, akiket élő tanúként még megkérdezhetünk.

E kérésemre Ervin bácsi igent mondott, és kisebb „adagokra” osztva, „folytatásokban”, az éppen aktuális válaszlevelei részeként írta le az élettörténetét. Az újabb és újabb levelek immár a negyedik éve érkeznek több-kevesebb rendszerességgel. Most „találkozott össze” a kétféle történet: a kilenc évtized visszaemlékező, illetve a kilencedik évtized személyes eseményeinek a leírása. Az utolsó néhány évben kapott levelek ugyanis az őket leginkább foglalkoztató aktuális családi történésekről tudósítottak. Érthető módon, hiszen – Laci fiúkkal együtt, aki Ervin bácsihoz hasonlóan már szintén nem egészséges – négy éven keresztül ápolták nagy-nagy szeretettel és odaadással a nagybeteg Gizike nénit, akit 65 év házasság után tavaly, 2009 nyarán veszített el Ervin bácsi.

Ervin bácsi hozzájárult, hogy összegyűjtsem és közreadhassam e leveleket. Az ő megfogalmazása szerint azért, mert Isten gondoskodó szeretetét akarta bemutatni az ő személyes élettörténetén keresztül is. A legkedvesebb énekével szólva (amit mi kétszólamban, családi himnusként szoktunk elénekelni, ha összejövünk – ezt is lekottáztuk az előzőekben) azt akarta láttatni, hogy „Az Úr mindent oly szépen intézett!”, s örülne, ha ennek „bizonyítékait” minél többen megismernék. Az a legfőbb kívánsága – amit le is írt –, hogy mindaddig, amíg csak él, áldásul lehessen a környezetére, e könyvecske által is teljesülhet. A

visszaemlékezés leírásának nem könnyű „munkáját” egy általa idézett bibliai felszólítás is motiválta.

Nem változtattam semmit a szövegen. Sőt, nem akartam kihagyni a levelekből Ervin bácsi nekem írt személyes válaszait sem (természetesen a problémáinkat érintő témák kivételével). Úgy érzem, a hogylétükről, a mindennapok éppen aktuális dolgairól tudósító vagy a nekem szóló gondolatai is hozzásegítik az őt nem ismerő olvasót Ervin bácsi gondolkodásmódjának megismeréséhez, ezek is fontosak „hitvallásának”, személyes varázsának, közvetlen stílusának a láttatásához.

Budapest, 2010. március 12.

Soósné dr. Faragó Magdolna,
a levelek címzettje és
„sajtó alá rendezője”

**Látogatásunk Ervin bácsiéknál férjemmel, Bélával
az akkor már négy éve fekvőbeteg, de a kedvünkért még felülő Gizike nénivel**

(a képet Laci fiúk 2009 tavaszán készítette)

LEVELEK

2006. június 22.

Kedves Magdikám!

Egyszer egy asszony bekopogtatott az irodámba és kérte, hogy hallgassam meg. Természetesen szívesen megtettem, ő pedig két órán keresztül beszélt, és én figyelmesen hallgattam. Az arca mind jobban kisimult, azután föllállt, kezét nyújtott és azt mondta: "Köszönöm, hogy meghallgatott, nagyon sokat segített!" Kezet nyújtott és elment, én pedig tátott szájjal, de boldogan zártam szívembe a csodálatos leckét.

Figyelmesen meghallgatni sokszor nagyobb dolog egy órás bölcselkedő tanácsadásnál. Van, amikor Jézusról kell beszélni valakiknek, és van, amikor Jézusnak kell beszélni valakikről. Kérem az én Uramat, hogy mindig igazítson el. Most is ezt teszem.

Neked pedig köszönöm kedves ajándékomat, a "pót-papát". Valóban kicsi korod óta elveszíthetetlen helyed van szívemben. Nagyon szeretném, hogy ahova én megyek, te is ott lennél. Gyermekeimért, unokáimért és dédunokáimért is így könyörgök naponként.

Ennyit rólam. Gizi néni állapota alig javul. Ez a nagy hőség megkínózza. Az a jó, hogy tud mosolyogni, olykor kacagni is. Teste gyöngye, de a lelke, hite erős. Laci fiunk sok szeretettel vesz bennünket körül. Főz, takarít, bevásárol, stb. Most is hozott egy szép szál rózsát az édesanyjának. 45 éves korára rokkantnyugdíjas lett. Akkor még nem tudtuk, miért, de "Áldjad Őt, mert az Úr mindent oly szépen intézett!"

Órámrá pillantva, látom, hogy öltözködnöm kell, mert lekipásztorunk ma nincs itthon, és megkért a gyülekezeti bibliaóra megtartására. Így hát búcsúszom.

Sok-sok szeretettel köszöntelek tiéiddel együtt: Ervin bácsi.

2006. június 30.

Kedves Magdikám!

Öröm veled beszélgetni. Igaz történetre a felelet csak igaz történet lehet.

Első élményem édesanyám szeretete és barátsága volt. 5-6 évesen legszívesebben csak vele voltam a konyhában, és segítettem krumplit tisztítani, edényt törölgetni, stb. Közben beszélgettünk. Engem minden érdekelt, ő pedig mindenre válaszolt. Hamarosan orvosnak készültem teljes komolysággal.

Alig múltam tíz éves, amikor édesanyám orvosi hibából vérmérgezésben meghalt... Barátságtalan esős, márciusi nap volt. Két kis testvéremmel terveztük, hogy vasárnap autóval hazahozzuk anyukát. Hirtelen mentőautó állt meg előttünk, és édesapám szaladt be sírva, hogy helyet készítsen a betegnek. A professzor megmondta, hogy még két órát él, gyorsan vigyék haza, hogy elbúcsúzzék gyermekeitől. A két kicsit megcsókolta és megsimogatta, nekem pedig azt mondta: "Ervinkém, te becsületesebb orvos légy, mint azok, akik engem operáltak." A kicsiket lefektette a szomszédasszony, édesapám magába roskadva sírdogált, én pedig az ágya szélén ülve, órával a kezemben számoltam édesanyám mind lassabban verő pulzusát. Egy óra múlva az ér nagyot ütött, és többé nem mozdult semmi. Édesapám, anyuka meghalt - mondta a "kis doktor."

Néhány hónapos kínlódás után édesapám hirdetés segítségével keresett segítséget három gyermekéhez. Egy húsz éves, kedves leány jelentkezett. A szülei elváltak, ő gyermeknevelőként dolgozott, de állása megszűnt. Első percben

megbarátkoztunk. Ő 20 éves volt, én 12. Megtanítottam főzni. Sokat beszélgettünk és jóbarátok lettünk, néhány hónap múlva pedig édesanyánk lett. Valóban! 5 éve halt meg. Hét egyenlő részre osztotta, amije volt, és meghagyta, hogy az én részemet küldjék el nekem. Testvéreim ezt megtették.

Innen folytatom, ha nem unod.
Sok szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi.

2006. július 13.
Kedves Magdikám!

Deo volente et favente folytatom majd emlékezéseimet, csak ezekben a forró napokban Gizi néni állapota több törődést igényel. A hőséget az én vérnyomásom se kedveli, a liberalizmussal vegyített bolsevizmus pedig egyenesen káros az egészségre. Jó, hogy Isten a történelem Ura, és nem a félnótás politikusok.

Jó nyaralást kívánva, sok szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi

2006. december 26.
Kedves Magdika és Béla!

Az örömtől megszédülve írok most. Béla kedves látogatása és az ajándék göröngyössé teszük szavaim útját. Szívből köszönünk mindent.

1946 nyarán történt. A hadifogságból kiszabadulva sikerült beiratkoznom a heidelbergi egyetemre. A német egyház menekült lelkeszként fogadott, és rendes támogatást adott feleségemmel együtt. Kaptunk egy szép szobát egy családnál, és csodálatos hónapokat élhettünk át. Szeretteinkkel is sikerült kapcsolatot teremteni. Jó dolgunk volt.

Egyik nap levelet kaptunk itthonról, amiben szüleink kérve kértek, hogy eszünkbe ne jusson hazajönni, mert a nyomorúság, az éhezés, az infláció és az orosz megszállás elviselhetetlen. Ők örülnek, hogy legalább mi jó helyen vagyunk. Megdöbben tenégyünk le imádkozni: jó helyen vagyunk, de a helyünkön vagyunk-e? Mi lesz népünkkel és egyházunkkal? Imádság végén egyszerre mondtuk ki: hazamegyünk. Leültünk elolvasni az aznapi Igét. Jó könyve 5. fejezete következett. Biztatást és ígéreteket kaptunk.

Azóta minden beteljesedett.

(Megnéztem a Bibliában Jób könyvét. Idemácsolok három verset a szóbanforgó 5. fejezetből:

„24. Majd megtudod, hogy békességben lesz a te sátrad, s ha megvizsgálod a te hajlékodat, nem találsz benne hiányt.

25. Majd megtudod, hogy a te magod megsaporodik, és a te sarjadékok, mint mezőn a fű.

26. Érett korban térsz a koporsóba, amint a maga idején takarítatik be a learatott gabona.” – A szerk.)

Jelentkeztünk hazaszállításra. Előző hetekben váratlanul kaptunk 200 Márkát póstán. Feladó nincs, az írás ismeretlen. Gizi néni azt javasolta, hogy tegyük félre,

mert Istennek biztosan célja van vele. Félretettük. Gizi néni hamarosan megbetegedett vakbélgyulladásban, és meg kellett operálni. Az operációt európa-hírű professzor végezte. Amikor megkérdeztem lelkészbarátomat, hogy vajon mennyit kell majd fizetnem, azt mondta, hogy ez az ember királyokat és államfőket szokott operálni, és ha csak kétezer márkát kér, akkor teljesen ingyen és barátságból csinálta. Elmentünk az utolsó vizitre. Zsebemben ott lapult egy borítékban vagyonunk, a 200 márka. Professzor úr, mivel tartozunk? Rám mosolygott, és azt mondta: "tegyen a titkárnőm asztalára kétszáz márkát", és kezet szorítottunk.

Megölelve Bélát, ezért mondtam, hogy ő Isten követe. Most is ezt gondolom. That,s all, mondja a művelt cigány. A többit majd máskor. Isten gazdag áldása vegyen körül Benneteket.

Sok szeretettel: Ervin bácsi

2007. január 20.

Kedves Magdika!

Az ápoló nővérnek sok dolga van, és nem veszi észre, hogy a napok repülnek. Így jártam én is. Kedves beszámolódat szívemben forgatva tervezgettem, hogy holnap írok okvetlenül. A többit ismered magad is. Első kérdésem a gyógyulásodra vonatkozik, a másik a költözködésekre. Remélem, a válasz: szépen gyógyulok és már új, csöndesebb helyen lakunk. Ezt várom és olvasnám szívesen.

A veletek szemben épülő társasházról eszembe jutott egy kedves emlék. Gyönyörű tájon sétáltunk svájci vendéglátó barátommal. Megálltunk egy egyszerű családi háznál. A háztól kissé lejjebb szép nagy telek terült el. Barátom rámutatott, és elmondta, hogy egy gazdag ember palotát akart oda építeni, de nem kapott rá engedélyt, mert elvette volna a családi házban lakók elől a kilátást. Svájcban ez mindenütt érvényes szabály. A kilátást elvenni nem szabad. Nem a gazdasági érdek számít!

Magunkról különösebb írnivalóm nincs. Csöndesen, békességben telnek napjaink. Isten tanít szeretettel együtt hordozni a terheket és előre nézni. Hátra tekintve csak a szép és kedves dolgokat vesszük elő. Annyi van belőlük, hogy jut minden napra. Remélem, hamarosan jön a kedves beszámoló, és veled örülhetünk.

Jobbulást kívánva, szeretettel köszöntelek a tiéiddel együtt: Ervin bácsi

2007. február 22.

Kedves Magdika!

Most tudtam meg, hogy február 6-án volt a 62-ik születésnapod. Megkésve, de őszinte szeretettel kívánok sok, boldog születésnapot, hogy Mennyei Atyánkat mind jobban megismerd, és mind boldogabb légy.

Február 11-én voltunk 62 éves házасok. 62-62! Isten szeretetével körülvelt élet van mögötte. A Lónyayban 8 éven át naponta, a tanítás befejezésekor a 103. Zsoltár 1-2. versét imádkoztuk: "Áldjad én lelkem az Urat, és egész bensőm az Ő szent nevét! Áldjad én lelkem az Urat, és el ne feledkezzél semmi jótéteményéről!" Egész életre szóló tanítást kaptunk. Érdemes így élni.

A költözködés és a berendezkedés gondjairól írtál. Elmondom Neked, hogy eligazított minket a parochia név, ami átmeneti szállást jelent, a mi szállásunkat. Elképzelésünk mindig volt, de azt mondtuk, hogy lássuk gyakorlatban. Nevetve tologattuk a bútorokat ide-oda, amíg

megtaláltuk a megfelelő helyet. Az egyetlen szempont az volt, hogy jól érezzük magunkat a szobában. Süket elméletek nem zavartak minket. Évek során többször átrendeztük egyik-másik szobát. "Te Édes, cseréljük meg ezt a két bútort? Próbáljuk meg!" Megpróbáltuk, és jó volt, új volt. Vagy nevetve visszatoltuk az egészet, mert kiderült, hogy az eddigi a legjobb. Hát erről ennyit.

Majd folytatom a levelet, de ápolónői teendőim elszólítanak. Kérlek, írd és számold be állapotodról.

Szeretettel: Ervin bácsi

2007. június 26.

Kedves Magdika!

Régen kaptam már tőled beszámolót állapotodról. Persze mindig hallottam rólad, de kedves szavaid hiányoznak. Nálunk változás nincs. Csöndben éldegélünk Isten kegyelméből. Várom kedves beszámolódat. Sok szeretettel köszöntünk: Ervin bácsi.

2007. augusztus 15.

Kedves Magdika!

Jól kezdődött ez a hét, mert megjött kedves beszámoló, amit nagy élvezettel olvastam. Ilyenkor beszélgetünk egymással, és ez nagyon jó dolog. Veletek együtt örülünk a szép új lakhelynek. Kívánjuk, hogy békés, boldog évtizedeket töltsétek el itt.

Az Úr Jézus azt mondta, hogy Ő helyet készít az Atyai hajlékban az őt szeretőknak. Erre nagyon érdemes emlékezni. Mi már sokat gondolunk boldogan erre. A forráságon átszűrött bennünket Isten, de éreztük, hogy még a négereknek sem való, akik talán megszokták, de biztosan szenvednek ők is.

Vasárnap éjjel jutott eszembe, hogy adósod vagyok annak elmondásával, hogy milyen eszközökkel faragta, formálta Isten az életemet, és bármikor jöhet a behívó, és én nem mondtam tovább a történetet, se azt, hogy a nevelésnek még nincs vége, hiszen még itt vagyok.

12 évesen kaptam az első tanítványomat. Ez nem volt nehéz, mert tulajdonképpen "viselkednem kellett": a tiszteletet, fegyelmet alig ismerő osztálytársammal együtt ebédelve, tanulva, játszva, beszéd nélkül. Később azután lett három tanítványom is, akiket valóban tanítanom kellett latinra, magyarra, földrajzra, stb. Így megkerestem a tandíjamat, a villamos bérletem árát, és még egy-egy könyvet is tudtam venni.

Orvosnak készültem, de minden érdekelt és érdekel ma is, kivéve a matematikát. A matek különleges gondolkodású embereknek való. Osztályunk az iskola legjobb osztálya volt: 40-ből 20 jeles tanuló, de csak Szabó János nevű társunk értette, hogy mi miért van. Megtanultuk jelesre, de a miért? - örök rejtély.

Tanárunk is elmondta, hogy ő is jobban szereti a fizikát. Mi még fizikát és kémiát tanultunk. Érdekes volt és élvezetes. A háború utáni nemzedékek csak kazalba rakott, értelmetlen képleteket tanultak, amikből műanyag lett és atombomba. Ká-vé: kénsavat a vízbe, mert fordítva a szemedbe fröccsen. Így tanította ezt Dr. Szalánczy Károly tanár úr pontosan 70 évvel ezelőtt. A kénsav képlete: H_2SO_4 . Erre vigyázz, ha kísérletezel!

Vissza az élethez: 14 éves koromban csináltam az első kristálydetektoros rádiót, Bandi öcsémrel együtt hallgattuk esténként egymás mellett fekvé Budapest

1-et, majd fejlesztés után Budapest 2-t is, amire büszke lehettem. Néhány évtized múlva, mint rádióamatőr naponta beszélhettem Kanadában lakó öcsémmel, de Fa Nándorékkal is világkörűli hajóútjukon.

13-14 éves koromban Isten kezembe adta a Bibliát. Érdeklődéssel olvastam, és mindig több örömet leltem benne. Isten Igéje világos beszéd. Úgy fogadtam, ahogyan le van írva. Messze fölötté áll minden emberi logikának és spekulációnak. Kenyér, amit nem elemezni kell, hanem megenni, azaz táplálkozni belőle. Évek hosszú során rengeteg véleményt, elméletet tanultam, levizsgáztam belőlük, de ezek nem zavartak, mert az igaz az, ami meg van írva. Ma is ez a mértékegységem.

Negyedik osztály végén választanunk kellett görög és angol között. Odamentem tanítás után vallásstanáromhoz, és megkérdeztem, hogy én melyiket válasszam, mert én lelkipásztor szeretnék lenni. Tanárom megölelt, és mindenképpen a görögöt ajánlotta. Szívemből áldom érte.

Ötödiktől minden évben megkérdezték tőlünk, hogy ki mi szeretne lenni, nekem kétségem se volt, hogy lelkipásztor. Előttem is teljes titok az idevezető út, de ha tízszer kezdeném előlről az életemet, mindig Isten szolgálja lennénk.

Hát ennyit mára. Ha hamar válaszolsz, én is igyekezni fogok hamar folytatni.

Sok szeretettel köszöntelek tiéiddel együtt, és teljes gyógyulást kívánok: Ervin bácsi.
Soli Deo Gloria!!!

2007. augusztus 16.

...vagonokat 6 órán belül ki kellett rakni, ha érkezett két vagon téglá, akkor vacsora után nem kellett aldatót bevennem. 12000 db. szépen lerakott téglá csodálatos aldatóként hatott. A következő nyáron megtanultam falazni és vakolni, teológus koromban pedig már építésvezetőként működtem. (Sajnos fölrobbantották, amit építettünk.) A nyári két hónap alatt rendes fizetést kaptam. Ebből vettem első kerékpáromat Bosch lámpával!!! És könyveket, könyveket, könyveket. (A hős szovjet harcosok megszabadítottak a raktározás gondjaitól, pedig a kutya se hívta ide őket!)

Itt abbahagyom. Szép latin szerkezettel szólva Deo volente et favente holnap folytatom.

Jó pihenést Magdika, szeretettel: Ervin bácsi

2007. augusztus 21.

Kedves Magdika!

Az ördög elvitte a levelem elejét. Hirtelen fehér lett a képernyő, és csak az a sor látszott, amit éppen írtam, de reméltem, hogy az eddig leírt rész is megmaradt. Tévedtem. Most leírom a hiányzó részt.

Harmadikos koromban lettem cserkész, szívvel-lélekkel. Iskolánk csapata nagyon jó csapat volt. 15-ös Bethlen Gábor csapat, Gróf Tisza István raj, Hiúz örs. Az összejövetelek hangulatosak, vidámak és komolyak voltak. Készültünk a nyári táborra, tanultuk és gyakoroltuk a próbákat, játszottunk, énekeltük a szép magyar népdalokat. Lola nagyon jól érezte volna magát közöttünk.

Az egyik komoly beszélgetéskor a lányokról volt szó. A rajvezetőnk mondta, hogy mindig gondoljunk az édesanyánkra vagy leánytestvérünkre. Édesanyátok is olyan szép és kedves leány volt, mint az, aki most tetszik neked. Így nézzetek a lányokra. Máskor a parancsolás került szóba. A legnehezebb önmagunknak parancsolni. Lelki izmainkat is edzeni kell. Példák kerültek elő. Mennyi hasznát vettem később az ilyen beszélgetéseknek!

Negyedikes koromban változott a vakációs programom. Édesapám azt mondta, hogy mivel szellemi pályára megyek, meg kell ismernem a testi munkát is, hogy megbecsüljem. A nyári tábor után mentem az építkezésre. Szilfamajor egy nagybirtok közepén volt. Később, amikor olvastam a Puszták népe könyvet (Illyés Gyula), mintha a nyári élményeimet olvastam volna nagyszerű fogalmazásban.

Folyt.köv.

Szeretettel: Ervin bácsi

2007. október 10.

Kedves Magdika!

Nem mentegetőzöm, csak folytatom a számvetést. Először a kérdésekre a válasz:

Matematikus osztálytársamat a földalatti kommunista párt neveltette. Ez sem a társaival, se a tanárokkal kapcsolatban semmi problémát nem jelentett. Egyetlen esetre sem emlékszem, hogy ez bárminek kapcsán szóba került volna. Szerettük őt, és ő is minket. 1948 után elment Budapestről, végleg megundorodva a vörös elvektől, gondolatoktól és gyakorlattól. Néhány hold földet igényelt magának, de hamarosan meghalt. Egyik társunk, aki utoljára találkozott vele, azt mondta, hogy lelkileg ennyire összetört embert még soha nem látott.

Szilfamajor Sárbogárd előtt 10 kilométerre van. Az építkezésen egyetlenegy gimnazista fiú volt, az építész úr fia: szerény személyem. A fölvételem bonyolult bürokráciája pedig így zajlott: „gyere fiam”. Soha nem éltem vissza azzal, hogy ki vagyok. Példát kellett mutatnom mindenben, szó nélkül. Hamar megszerettek és befogadtak. Jó barátom lett Jambrik Feri, a malterkeverőnk 20 éves fia. A beérkező vagonokat mindig ketten raktuk ki. Sokat beszélgettünk jó pajtásként. Szeptember első napjaiban azonban alig tudtam írni, mert a mész, a téglák, a cement nem segíti elő a szép írást.

A nyári tábor programjáról bizony érdemes beszélnünk. A cserkész élet csúcspontja a nyári tábor. Évközben szorgalmasan készülünk rá elméletben, és az a felejtethetetlen három hét a gyakorlat. Például a sátorlap összehajtogatását megtanultuk az udvaron, de a fölállítására a táborhelyen került sor. Úgy kell fölállítani, hogy vihar esetén se dőljön össze, úgy kell körülárolni, hogy zivatar esetén se öntse el a víz. Otthonossá csinósítottuk, hiszen 3 hétig arra szolgált. Sátorverés után megépítettük a konyhát és a latrinát. Cserkészpróbák között szerepelt a főzés is. Minden nap másik őrs főzött. Például reggeli: forralt tej, kenyér, vaj, lekvár, ebéd: zöldségleves, rántothús, zöldbabfőzelék, vacsora: sajtosmakaróni. Nagy dicsőség volt, amikor minden lábost kikapartak a repetázó fiúk.

A szülők két vasárnap jöhettek látogatni.

Elmesélem egy hétköznapiunkat. Ébresztő 6 órakor, kürtszóra (a dallamot nem tudom lekottázni, elméletileg szöveget is költöttünk hozzá: Kel a nap, múl az éj, kelj fel álmos cserkész), glottgatásban futás a rétre tornára, majd mosakodás a közeli

vízben (tó, patak, folyó), öltözködés, rendcsinálás és sorakozó a sátor előtt. Parancsnokunk tisztjeivel végigjárta a sátrakat. A vizsgálat tárgya a rend és a tisztaság volt. A háztársakban is rend volt, és a fősorakozott örs egyenruhája se mutathatott hiányt. A táborozás utolsó napján a legrendesebb örs jutalmat kapott. Következett a reggeli és a csajkamosás. Zászlófelvonáshoz szólt a kürt, elénekeltek egy zsoldárt, parancsnokunk Igét olvasott, imádkozott, és a zászló vidáman lobogott a tábor közepén.

Lengére öltözötten indultunk a délelőtti kiképzésre. Az úgynevezett forgószínpad rendszert használtuk. Kellő távolságra egymástól gyakorolt, tanult egy-egy csoport, majd mindegyik ment egy lépéssel tovább. Elsősegélynyújtás, térképolvasás, morzejelek táviróval, zászlóval, síppal, főzés, folyón való átkelés, népdalok tanulása, stb. Hirtelen ennyi jut eszembe. Csupa hasznos dolog, aminek hasznát vettük egész életünkben.

1 órakor ebéd, utána csendes pihenő a sátrakban. 3-tól 6-ig játék, fürdés, zászlófelvonás, vacsora, 8-kor tábortűz. A tábortűz mindig nagyon kedves és hangulatos eseménye volt a napnak. Vidám éneklés, tréfás jelenetek, kacagás. Nem lehet elfelejteni. 10-kor kürtszó jelzi a takarodót. Utána csak a két ór halk járkálása hallatszik. Az őrég 8-kor kezdődik, és reggel 6-ig tart, két óránként váltva egymást. A legcsodálatosabb a hajnali idő: ébred az erdő, és dalolni kezdenek a madarak. Ezt át kell élni.

Ennyi a mai rész. Folytatása következik, ha Isten is úgy akarja. (Deo volente - latinul.)
Sok szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi.

2007. november 06.

Nono! Huh! Kedves Magdika!

Még soha nem kezdtem így levelet, de ez nem tévedés. Leültem, hogy folytassam történetem a méteres hóban, és a szemüvegem a billentyűzetre esett két darabban. Kiszolgált már szegény. Talán majd decemberben sikerül kiszorítani egy újnak az árát, addig pedig légy szíves elviselni a sokkal több hibát, és ne osztályozz!!!

Tehát gyönyörű reggel virradt ránk. Alig vártuk, hogy fölcsatolhassuk a lécet az előszobában. Igen, az előszobában, mert méteres hó várt odakint ránk. Senki nem látott közülünk méteres havat. Az ajtón kilépve már siklottunk is lefelé. Ha valaki elesett, meg nem ütötte magát, csak eltűnt, és egy porfelhő jelezte, hogy erre ment egy sielő. Azután kibukkant egy fej, majd két léc, amire ráhasalva lehetett ismét próbálkozni. Tíz gyönyörű nap telt el, gyorsabban, mint egy matekóra.

Mielőtt kérdeznéd, már mondom is, hogy nyáron együtt a csónakban, télen a menedékházban, kedves baráti légkörben, nagyszerű jellemformáló erő.

Érettségi éve következik. Augusztus végén Erdély egy részét visszakaptuk. Az öröm leírhatatlan. Lakásunk közelében volt édesapámnak egyik építkezése. Délután leállította a munkát, és átjöttek a munkások az udvarunkba. Rádiómat kivettem az ablakba, és sírva hallgattuk, amint a bementő faluról-falura sorolta, hogy merre megy az új határ. Elénekeltek a Himnusz, és elmentek az emberek haza. Természetesen mindenki megkapta a teljes napi bérét.

Az iskolaév jól kezdődött. Mindenki tele volt örömmel. Osztályfőnökünk az első órán így szólt: „Érettségire készülünk nagyon komolyan. Ha valaki egyetlen órát mulaszt komoly ok nélkül, az nem megy át a vizsgán, még ha eddig színjeles volt is,

de aki becsületesen dolgozik, az leérettségizik még akkor is, ha meg se mukkan.” Iskolánk egyik legtekintélyesebb tanára mondta ezt, és mi tudtuk, hogy így lesz.

Tavasszal a németek lerohanták Jugoszláviát, mi pedig néhány hétig a légoltalommal voltunk elfoglalva. Honvédeink visszafoglalták a délvidéket. Szabadka, Zombor, Újvidék, honvédsereg virágra lép! Zengett az örömteli ének. A horvátok is boldogok voltak, mert megszabadultak a szerb uralomtól. Mindenkit megdöbbenett gróf Teleki Pál miniszterelnökünk öngyilkossága. Senki nem hitte, hogy ez öngyilkosság volt, de nem tudtunk semmit. Két héttel az érettségi szünet előtt megszűnt a légoltalmi szolgálat, és teljes erővel koncentrálhattunk a tanulásra.

A folytatásban előbb még szólok március 15-ről.

Szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi.

2008. január 19.

Kedves Magdika!

Folytatom a számvetést, nagy betűkkel, mert így könnyebben tudom ellenőrizni a hibákat. Családi körülményeimet kell érthetővé tennem.

Tíz éves múltam, amikor édesanyám meghalt, 11 éves múltam, amikor édesapám hirdetéssel nevelőnőt fogadott föl mellénk. Egy délután megjelent házunkban egy kedves, barátságos 20 éves lány, aki percek alatt megnyerte a szívünket. Hamar barátok lettünk. Éreztem, hogy segítenem kell neki. Őcsém 5 éves volt, húgom 4, itt nem volt probléma, de főzni nem tudott. Mindjárt másnap délelőtt paprikáscsirkét akart főzni, mert az nagyon finom. Ez így igaz, csak egy kicsit bonyolultabb a tea főzésénél. Kimentünk együtt a konyhába, de nem oktattam, csak a keze alá adtam, ami kellett. Barátságunk és szeretetünk egy életre szólóvá lett. Következő februárban második édesanyát kaptunk benne. Édesanyámnak hívtam élete végéig. Négy testvért szült, így lettünk heten.

Hallottam ezt a szót: 'féltestvér', de nem találkoztam vele. Hat évvel ezelőtt telefonált a sógorom, hogy Erzsi húgom nagyon megbetegedett, és látni szeretne. Elküldte a költségeket, és én két gyönyörű hetet töltöttem Kanadában a testvéreimmel. Ekkor jártam negyedszer ott. Már két őcsém meghalt, de mi öten tovább szeretjük egymást.

A Lónyayban népünk és hazánk szeretetére tanítottak. A népi írókat olvastuk, és hazánk problémáiról beszélgettünk. Régi szokás volt, hogy a március 15-i ünnepi beszédet egy nyolcadikos diák mondja a Kálvin-téri református templomban. Megpályáztam én is, és balgán dicsekszem, de a tanári kar véleménye szerint: „ennek a beszédnek van mondanivalója”, és életem első szolgálata ott hangzott el. Magyar irodalom tanárom készített föl. Eljött a nagy nap. A templom dugig tele volt: 800 diák, szülők, testvérek, barátok, a tanári kar, Dr. Ravasz László püspök úr. Szólítottak, kiálltam az úrasztala elé, beszédemet magam elé tettem, és amikor az egyházi elem tolta a mikrofont, egészen biztos, hogy a nevemet se tudtam. Elmondtam a megszólítást, és nagy nyugalom szállt meg. Az írást összehajtogatva zsebembe tettem, és elmondtam hibátlanul beszédemet.

Deo volente et favente folytatom.

Szeretettel köszöntelek Bélával együtt: Ervin bácsi

2008. február 04.

Kedves Magdika!

Köszönöm a +1-et, nagy örömet szerezteél vele. Fontos folytatnom írásomat, mert ezen a héten (ha jól tévedek csütörtökön) lesz a születésnapod, és hogy el ne késsek, már most kívánok sok boldog születésnapot. Áldást kérek életedre és Béláéra. Legyen életek békés, szép és kíváncsú gyermekeitek számára. A Biblia úgy nevezi a boldog házastársakat: örökös társak, azaz akik együtt örökölnék. Ha eljössz megint, akkor megmondom az örökséget.

Most pedig menjünk vissza a múltba.

Az érettségi után jó tanároktól jó professzorokhoz kerültem. Szeretettel gondolok vissza rájuk. A Biblia nagyszerűségére tanítottak. Tízen kezdtük az első évfolyamot. Barátok, ismerősök kérték szüleimet, hogy ne engedjenek a teológiára, mert az egyháznak nincs jövője. Sajnáltam az aggódókat. Nagyon érdekesek és tanulságosak voltak a legációk. Karácsony, húsvét, pünkösd: mindig más gyülekezet, más lelkészcsalád. Mindig igyekeztem alaposan körülnézni, minél többet megismerni a gyülekezetek életéből. Sok hasznát vettem később a látottaknak.

Harmadéves koromban egész életemre szóló élményt jelentett az ormánsági kirándulás. Kerékpáron végigmentünk azon a 42 falun, amelyekről Dr. Kiss Géza kákicsi lelkipásztor nagyon megrendítő könyvet írt. A falvak kihaltak voltak. Mondhatjuk, hogy májusban kint dolgoztak az emberek a határban, de nagyon sok volt a bedeszkázott ablak, ahol már senki sem lakott, és még távoli rokon sem akadt, aki igényt tartott volna rá.

Egyik nagyobb községben működő iskolát találtunk, hát bementünk. Kedves, fiatal tanítónő fogadott bennünket. Nagy teremben ott ültek a gyerekek elsőől-hatodikig, szépen, csöndesen. A falu valamennyi gyereke elért egyetlen teremben. Beszélgetés közben a kedves tanító néni kimutatott egy hosszú utcára, és azt mondta: ez a község leghosszabb utcája, él benne két 80 éves öreg, utódok nélkül. Minden ház ablaka be volt deszkázva. Nincs örökös!

Fölajánlottuk, hogy ma délelőtt szívesen tanítunk, amit nagy örömmel fogadott. Nekem az olvasás jutott. Széparcú, 10 éves kislányon akadt meg a szemem. Megkérdeztem a nevét, kedvesen megmondta, aztán valami retteneteset kérdeztem, amiből majdnem botrány tört ki: van testvéred? A gyerek rákvörös lett, és durván, élesen, mintha az édesanyjáról valami nagyon csúnyát mondtam volna, odavágta: miért lenne!, és dühösen leült. Torkomra forrt a szó.

Utolsó állomásunkon, Kákicson Kiss Géza lelkipásztorral beszélgettünk a parókia udvarán. Arról faggattuk, hogy mit lehetne tenni, hiszen nyilvánvaló, hogy itt a gyerekeket megölik. Rámutatott a szemben lévő, szép házra, és azt mondta: itt a fiatal férj örömmel vállalta a második gyermeket, aki megszületett februárban, de addigra a nagyszülők, szomszédok, barátok már meggyőzték a fiatal apát, hogy ekkora szegényt nem hozhatnak a falura. A gyönyörű fiúcskának beadtak két aszpirint és a 10 fokos hidegben, meztelenül kitétték a verandára 20 percig. A kislány másnap tüdőgyulladásban meghalt. Ha fölboncolták volna, akkor is csak tüdőgyulladást tudtak volna megállapítani. Tanú pedig végképpen nem akadt volna.

Mára ennyi elég. Folytatás következik. Sok szeretettel búcsúszom: Ervin bácsi

2008. június 20.

Kedves Magdika!

Kedves látogatónk volt ma Pécelről: Zsuzsi keresztlányunk jött el hozzánk, nagy örömet szerezve nekünk kedves látogatásával. Most én is szeretnék örömet szerezni azzal, hogy hírl adom: nem veszem ám el, csak nehéz hónapok vannak mögöttünk, és nem volt időm, erőm, hogy folytassam életemről beszámolómat.

Gizi néni is és Laci is háromszor volt kórházban, ebből csak két nap volt, amikor egyszerre voltak bent. A második bentléte alatt leesett az ágyról, és eltört a bal felső karja. Meg kellett operálni. Két szögeccsel és egy darab fémmel szögezték össze. Szépen gyógyul, de azóta nem tudja a járókeretet használni, ezért mindig ketten kell, hogy vele legyünk és segítségünk mindenben. Harmadszorra a jobb lába kapott trombózt. Ez már meggyógyult.

Laci is háromszor lett rosszul és került kórházba. Két hét múlva pedig Pestre megy vizsgálatra a klinikára. "Jól tudja a ti Mennyei Atyátok, hogy mire van szükségetek." Az Úr Jézus biztatása életet és életet bennünket, ezért csöndes békességben telnek napjaink. Szeretném hamarosan folytatni, amit még le kell írnom. Addig is, remélem, kapok tőled beszámolót magatokról.

Bélával együtt szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi

2008. június 26.

Kedves Magdika!

Köszönöm kedves beszámolódat, amit örömmel olvastam.

Most folytatom mondanivalómat.

Minden theológusnak kapcsolatot kellett tartani egy gyülekezettel. Én Óbudán laktam, tehát ott jelentkeztem munkára, hiszen oda jártam templomba. Mindig szerettem a gyerekeket, ezért kedden esténként eljártam a vasárnapi iskolai előkészítőre. Nagylányok és fiúk vettek ezen részt, és tíz iskolában vezették a csoportokat vasárnap délelőtt.

Az első alkalommal bemutatkoztam, és érdeklődéssel hallgattam Fazekas Lajos bácsi vallásoktató lelkész tanítását. Senkit nem ismertem, de jól éreztem magam. 1942. májusában egy nagyon nehéz vizsgám kitűnőre sikerült. Az Egyházi Atyák tanításai c. tantárgy, tele 2-3 soros ékes latin címekkel. Szegény Atyák még nem tudtak magyarul, ezért társaim közül néhányan többször is nekimentek ennek a vizsgának.

Délután volt a vizsga, és innen egyenesen az előkészítőre mentem. Valószínűleg ragyogott az arcom, mert egyszer csak egy kedves hangot hallottam: "Az Ervinnek de jó kedve van ma." Odanéztem, és a lélegzetem is elállt: egy gyönyörű, kékszemű lány mosolygott rám. Az óra végén megkérdeztem, hogy merre megy haza. Kiderült, hogy kis kerülővel nekem is jó az irány. Elindultunk, és akkor egy korombeli fiatalember csatlakozott hozzánk. Huh! Te is erre jössz? - kérdeztem. Persze, én Gizike bátyja vagyok. Hát így kezdődött.

Hamarosan kérni kezdtem Istent, hogy mutassa meg, hogy ő-e a nekem rendelt társ. Mennyei Atyánk felelt mind a kettőnknek, és azóta együtt megyünk a mennyei otthon felé. Azóta sokszor hallgattuk együtt Liszt Ferenc gyönyörű művét, az Előjátékokat (Les preludes).

Most mennem kell, de hamarosan folytatom.

Szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi

2008. június 28.

Kedves Magdika!

Köszönöm az üdítően szép képeket. Most folytatom a történetet.

Gyönyörű nyár következett a katonaságnál. Elhatároztuk, hogy együtt vezetjük a vasárnapi iskolát a Vörösvári úti iskolában. Ezt két és fél éven keresztül csinálhattuk. Akkor ugyanis a bombázások miatt bezárták az iskolákat az egész országban. Külön-külön eddig is olvastuk a Bibliát, de mostantól fogva együtt olvastuk. Isten Igéje táplálékunk és eligazítónk lett mind a mai napig. Eljegyzésünkör ezt az Igét választottuk: "Én *azonban* és az én házam az Úrnak szolgálunk!" (Jozsué 24:15.) Az *azonban* szó nagyon fontos, mert Jozsué szemben úszik az árral!

Eljegyzésünk utáni reggelen jött a SAS (siess, azonnal, sürgős) behívó a táborilelkési tanfolyamra. A katonaságnál tanult rendre, fegyelemre, azonnali engedelmességre minden keresztyén embernek szüksége van. Attól a pillanattól fogva, hogy beléptem a laktanya kapuján, behívóm gondoskodott felszerelésről, fegyverről, élelemlről, szállásról, vagyis gondoskodott rólam. Én most is Krisztus katonája vagyok, és élvezem Főparancsnokom gondoskodó szeretetét.

Esküvőnk a mosonmagyaróvári templomban a legszebb volt, amit valaha átéltem. Ketten ballagtunk az úrasztala felé. Az első padnál hirtelen megálltam, és lecsatoltam a derékszíjamat. Nem állhatok fegyveresen az én Uram elé. Igénk a szeretet himnusza volt. (I. Kor. 13.) Csizmadia Sándor lelkipásztor esketett. Közben betévedt egy 10 év körüli kisfiú, és csöndben leült. Milyen nagyszerű útravalót kaptunk!

Feleségem nevét ráírták a katonai menetlevelemre, és indultunk a szolgálati helyünkre. Vagyonunk: egy kis utikosár, benne 2 női ruha és fehérenemű, rajtam az egyenruha, az oldalzsákomban a nagybetűs Bibliám, egy német Újszövetség és szótár. Esküvőnk napján esett el a budai Vár, hamarosan egész hazánkkal együtt. Mi pedig amerikai fogságba estünk. Gizi nénit vitték a tisztí asszonyokkal együtt szállásukra, mi férfiak pedig megtanultuk a let's go! komolyságát.

Szeretettel: Ervin bácsi

2008. július 2.

Kedves Magdika!

Örömmel írom, hogy hétfőn megkaptam a gyémánt diplomámat. Drága Igét is kaptam: "Emlékezzél meg az egész útról, amelyen az Úr a te Istened hordozott téged." (V. Mózes 8:2.) Emlékezem és folytatom.

Már két napja voltunk fogságban, de enni még nem kaptunk. Mocsaras réten álltunk havasesőben. A bajreuthi operát nézegettük a rét szélén. Foglyokat hajtottak mindenfelől. Egy pékségből, nyilván a kemence mellől a péket is elhajtották. Szerencsétlen rövid nadrágban és pékingben didergett. Egyik bajtársamnak két pokróca volt. Odalépett és a vállára terítette egyik pokrócát az ismeretlen reszketőnek. Nagy morgás támadt közöttünk. Hogy lehet valaki ilyen hülye!

Én nem szóltam, csak ugyanezt gondoltam, és akkor hirtelen mélységesen elszégyelltem magam. Félrehúzódtam egy kicsit, és elgondoltam, hogy én Jézus Urunk tanítását prédikálom, és amikor valaki megfogadja azt, amit Ő mondott, én fölháborodok. Uram Jézus, a tied vagyok, és becsületesen akarok szolgálni. Ennyit tudok erről mondani. Azóta minden más lett. Az eső nem állt el, enni se kaptunk, de békesség és csendes öröm töltötte be a szívemet.

A cseh határtól Würzburgig vittek nyitott teherautókon, szebbnél-szebb tájakon. Würzburgtól Badkreuznachig nyitott szenesvagonokból nézhettük a Rajnavölgy szépségeit. Lorelei sziklái gyönyörűek voltak. Négy napig utaztunk étlen-szomjan, állva. Egy dupla szögesdróttal bekerített sáros mező várt 120000 embert. Egy részük magyar, többségük német. Napi ellátás: egy evőkanál tejpor és ugyanannyi cukor. 42 nap után kaptunk végre kenyeret. Pontosan akkora volt, mint amekkorát úrvacsoraosztáskor kapunk. Két hónap alatt tízezen haltak meg a táborban. 1998-ban jelent meg egy kanadai történész könyve az amerikai fogolytáborok nyilvánosságra került adatairól, Egyéb veszteségek címmel. E szerint 1945-46-ban, az európai táborokban több mint egy millió fogoly pusztult el az embertelen körülmények miatt. Mennyei Atyám engem megtartott és szolgálni engedett.

Párizstól 70 km-re kerültünk. Itt már sátraink voltak, és meleg ételt meg kenyeret is kaptunk. Reggel 5-kor kaptuk a reggelit: 9 deci igazi kávé, egy darab kenyeret és egy evőkanál zöldséges húst. Azután 8-kor sorakozó. Megszámoltak bennünket minden nap. Ez 11 óráig tartott. Álltunk a napon és vártunk. Délben és este pempőt kaptunk. Ez legtöbbször tejpor, cukor, zabpehely, szárított gyümölcs keveréke volt megfőzve, de előfordult, hogy babliszt, borsóliszt és savanyúkáposzta volt összefőzve. A fogoly mindent megeszik!

Sok volt a szabadidőm. Isten adta a gondolatot, hogy kezdjek el tanulni. A német nyelvtant jól tudtam, de szókincsem nem volt. Elkezdtem olvasni János evangéliumát, és a szótárban aláhúztam az ismeretlen szavakat. Ezt csináltam délután. Másnap reggeltől délig, a számlálás alatt is tanultam az aláhúzott szavakat. Két hónap múlva, váratlanul, négyünket, fiatal lelkészeket elvittek egy nagyobb táborba. Estére értünk oda. Éppen kezdődött a német nyelvű istentisztelet. A végén sírva jöttem ki, mert az imádságtól a prédikációig mindent értettem, mintha magyarul beszéltek volna. Isten kegyelméből megtanultam németül.

Deo volente et favente folytatom. Szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi

2008. augusztus 1.

Kedves Magdika!

Köszönöm a kedves beszámolót. Úgy érzem, hogy jót beszélgettünk. Örülök a jó berendezkedésnek, de elszomorít Mari viselkedése. "Hitetlenül el nem hagyom!" Így szól az eskü. Ez a szívben dörömböl még Afrikában is. Perelni lehet, csak nyerni nem. Mária Magdaléna nem magyarázott, csak sírt Jézus lábainál, és békességet kapott. Ez az egyetlen járható út. Házat lehet nyerni, szeretetből adott segítséget le lehet tagadni, stb-stb., de egyszer csak ott állunk az Úr előtt, és akkor...???

Most pedig vegyél elő egy zsebórát, nyisd ki a hátlapját és legalább tíz percig nézegesd, és csodáld a szerkezetet. Isten gondviselése a legcsodálatosabb óra, amiben minden keréknek, rugónak, pöcöknek szerepe van, és minden pontosan működik. Hiba nincs!!!

Németországban a komoly keresztyének ellene mondtak a hivatalos politikában mindannak, ami ellenkezett az Igével, például a nyomorékok elpusztításának, más népek kisebb értékűvé nyilvánításának, leigázásának, a zsidóüldözésnek, stb.. A Barmeni Hitvallásban mindezt leírták, és megszerveződtek Hitvalló Egyház néven (Bekennende Kirche). Barth Károly a nemzeti szocialista, Brunner Emil pedig a nemzetközi szocialista (kommunista) istentelenség elleni küzdelem szellemi vezetője volt. Mind a két eszme Isten teljes kizárásával akarta és akarja berendezni a világot. Sok német hitvalló keresztyén pusztult el a koncentrációs táborokban, sok lelkészt pedig elvittek a frontra, nagyon sok hősi halottjuk volt. A német hadseregben nem voltak tábori lelkészek, csak harcoló katonák.

A mi táborunk amerikai lelkésze (derék kálvinista lelkész volt) tudott a Hitvalló Egyház dolgairól, és a maga lehetősége szerint próbált segíteni. Összeszedte a fiatal lelkészeket, és berendezett egy "hadifogoly theológiát". Idekerültünk mi is négyen, fiatalok. Csodálatos két hónap következett. Délelőtt és délután nagyszerű előadásokat hallgattunk. A legújabban megjelent svájci művekből nagy könyvtár állt rendelkezésünkre. Faltam a pompás műveket, mint kacska a nokedlit. Nagyszerű világ tárt ki előttem. Nem győzők hálát adni Mennyei Atyámnak ezért.

Októberben a németeket hazaengedték, mi pedig összekerültünk régi bajtársainkkal. Nagy baj felhője fenyegetett ekkor kb. háromszázunkat, akiknek családjá Nemmetországban várta szabadulásunkat: minden foglyot abba az országba szállították, ahová való volt, vagyis minket majd Magyarországra. Mi lesz szeretteinkkel, akik idegenben várnak bennünket? Ugyan kit érdekelt ez.

Meglátogatott bennünket Kulifay Imre párizsi magyar református lelkész, akinek elmondtuk problémánkat, és ő talált segítséget. Lavigni ezredes volt a körzet katonai parancsnoka: Ő hálás volt a magyaroknak, mert a német fogságból megszökve nálunk talált menedéket, és az itteni jó bánásmódot nem felejtette el. A segítség ára a bizalom volt. Aláírtunk egy papírost, aminek értelmében a francia állam rendelkezésére bocsájtottuk magunkat. Ebből lehetett idegenlégió, bányamunka vagy hazamenetel. Itt kérte a bizalmunkat. Hetenként ötven embert kért ki. A harmadik csoportban benne voltam. Salons sur Marne-ban szabadultam. Négy nap alatt elkészültek a papírjaink, és gyorsvonati jegyet kaptunk a német határig, és egy heti élelmet. Két nap múlva Mitterteichben, a leányiskolában karomba zárhattam Gizikémet.

Folyt.köv. Szeretettel: Ervin bácsi

2008. augusztus 28.

Kedves Magdika!

Folytatom a történetet. Magunkról csak annyit, hogy tavasz óta mind a ketten itthon kell legyünk Gizi néni mellett, mert egyedül sem helyet változtatni, sem enni, inni nem tud. Állapotában változás nincs. Étvágya jó, az ereje gyöngye, hamar elfárad. Nagyon bántja, hogy nehezen tudja kifejezni magát. Isten türelemre tanít bennünket.

Most pedig vissza a múltba...

Visszaérkezésem első órájában találkoztam azzal a ténnyel, hogy mindenki jobban tudja, mi az én feladatom, kötelességem, mint én magam. Anna néni, egy ötven év körüli asszony maga mellé véve néhány barátnőjét keményen rám támadt:

"Milyen pap maga, hogy nem hozta magával a többi foglyot?! Magának kellett volna utolsónak eljönni! Elhatároztuk, hogy maga még ma visszamegy Franciaországba, és kiszabadítja a foglyokat! Ha nem teszi, följelentjük a püspök úrnál!"

Na, ez az utolsó mondat föloldott bennem minden feszültséget. Az Úr Jézus diákkorom óta tanít: "Tanuljátok meg, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok." Ez a tanítás a mai napig tart, de csak akkor sikerül, ha Ő segít. Akkor is segített.

Teljes nyugalommal kijelentettem, hogy ebéd után indulok, de három dolgot kérek pontos útmutatásul: 1) Hogyan jutok át a francia határon? 2) Melyik amerikai tábornokhoz menjek, akitől remélhetjük, hogy szót fogad nekem? 3) Melyik püspök úrnál jelentenek föl? (Hazánkról légyzümmögésnyi hírünk se volt akkor.) Az asszonyok fölnevettek, és a vihar elmúlt. Panni néni egy darabig a köszönésemet se fogadta, de amikor sikerült meglepetésképpen egy olvasólámpát csinálnom az ágya fölé, megölelt, bocsánatot kért, és a legnagyobb békességben váltunk el.

Karácsony előtt krumpli érkezett a kereskedésbe, amiből jegy nélkül lehetett néhány kilót venni. Én is elmentem egy vászonzacskóval a kezemben. Sorbaálltunk és vártunk. A kereskedő felnőtt fia látta a keresztet az egyenruhámon, és félrehívott, bemutatkozott, majd megkérdezte, hogy hol voltam fogságban. Badkreuznachban, mondtam. Én is, válaszolta, és én is életben maradtam.

Családja van? A feleségemmel vagyunk ketten. Szólt az édesapjának, és kaptam 50 kilo krumplit egy zsákban. Még egy kis kocsit is adott kölcsön, hogy hazahúzhassam vagyonomat. Gizikémmel együtt adtunk hálát a bőséges ajándékért.

Karácsonykor keresnek. Ugyan ki kereshet itt bennünket? A kereskedő fia volt, süteményt hozott, és meghívott a családjához ebédre. Boldogan mentünk, és egyik ámulatból a másikba estünk. Négy kis gyermekük volt. Hanni aranyos édesanya és feleség, Albert művelt és csupa szív barát, aki újságíró lett később. Boldogan mutatta a görög Bibliáját, ami a fogságban is vele volt. Ő ugyanis eredeti nyelven szerette olvasni a Bibliát. Nagyszerű protestáns teológiai könyvtára volt. Testvérek lettünk.

Már az első látogatásunkkor megkért, hogy minden szerdán este menjünk el hozzájuk, és tartsak bibliaórát náluk. Tartottam is, amíg Heidelbergbe nem kerültünk.

25 év múlva Erzsikénket és Lacikánkat is elvihettük hozzájuk.

Folyt.köv. Szeretettel: Ervin bácsi

2008. szeptember 21.

Kedves Magdika!

Biztosan gyakran csóválod a fejed, mert lassan érkezik a folytatás. Ezért most először röviden beszámolok magunkról. Áprilisban először Laci került kórházba kétszer, rövid időre, majd Gizi néni trombózissal a jobb lábán. A kórházban leesett éjjel az ágyról, és eltört a bal felsőkarja, amit azonnal megoperáltak. Egy kis fémrúd két szögeccsel segített a csont összeforrásában, és maradt erősítésül a karjában. A leeséssel járó ütés rontott állapotán. Nagyon legyöngült, a járókerettel sem tud járni. Mindig ketten kellünk, hogy bármiben segítsünk rajta. Tesszük is szívesen, szeretettel. Laci állapota sem javul. Október 15-én operálják Pesten. Az epehólyagjáról vágnak le valami polipot, ami sok fájdalomnak lehet az okozója. Kb. 10 napig kell bent fekdünie... Reménységgel várjuk haza.

Legutolsó beszámolómban elmondtam, hogy Mennyei Atyánk hogyan gondoskodott mindig a szükségeseinkről, és ez ma is így van. Tegnap reggel elfogyott a kenyérünk, de a nyugdíj majd csak csütörtökön jön. Hirtelen eszembe jutott 14. Lajos francia király, akinek jelentették, hogy nincs a népnek kenyere. A király csodálkozással válaszolt: akkor egyenek

kalácsot! Jó dolog ismerni a történelmet! Lacival összeszedtük maradék pénzünket, ami éppen elég volt egy kis tejre és élesztőre, én pedig sütöttem egy finom kalácsot. Még sült a kalács, amikor meglátogatott egy kedves özvegyasszony, és hozott egy rúd kenőmájast és paprikásszalámit meg ötezer forintot.

Holnapután pedig már csütörtök. Most iszom egy pohár forró kávé, amit Laci tett a végképpen szétégett konvektorra. Jól esik a kávé, és tudom, hogy mikorra kell, lesz konvektor is.

Most pedig térjünk vissza Mitterteichbe. Híre jött, hogy elsőként megnyitották a heidelbergi egyetemet. Szenczi Molnár Albert is élt és dolgozott ott. Azután a nagyon kedves és értékes Heidelbergi Káté ott született. Szívem nagyot dobbant. Minden hazameneteli lehetőség szünetelt kelet felé. Útra keltem hát. A Prowidenzkerche lelkésze az egyetem egyik professzora volt, aki mikor megtudta, hogy a feleségem is velem van, azonnal fölvetett a menekült lelkészek közé, és házaspároknak járó havi fizetést biztosított. Az egyetemre is azonnal fölvettek.

Csak a szállás dolgában nem tudott segíteni. Ez nagyon nehéz lesz, de menjen a Wohnungsamt-ba és próbálkozzék. Hosszú sor állt a hivatal előtt, de meglepően gyorsan haladt a sor. Egyszerre négyen mentek be, és egy perc múlva négyen repültek ki. Hamar sorra kerültem. Három hölgy és egy férfi állt a pult mögött. Én a férfinak mentem, és elmondtam kérésemet. Egenruhámra nézett, és megkérdezte, hogy hol voltam fogságban. Badkreuznachban és... Én is ott voltam, és én is életben maradtam. Foglaljon helyet egy kicsit.

Kiküldték a többi, elkérték irataimat és tanácskoztak. Kitéltettek egy iratot, és mondták, hogy minden rendben van, de az egyikük most elmegy a város másik részébe, hogy aláírassa a főnökkel az engedélyemet. Egy óra múlva megjött az egyik hölgy, és lelkesen lobogtatott egy iratot. "A főnök aláírta!" - mondta nagy örömmel.

Amikor elolvastam az írást, a könnyem úgy folyt, mint a zápor. Végleges letelepedési engedély! - olvastam könnyeimen keresztül, mind a kettőnk számára.

Folyt.köv. Sok szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi

2008. szeptember 23.

Kedves Magdika, Béla, Gigi!

Egy kedves emlék elevenedett meg bennem szombaton, és most is él:

Hatodikos gimnázista lehettem, amikor a téli táborban elővettem az édesanyám által gondosan pakolt ételhordó lábost. Kinyitottam, és a könnyem rápottyant a csodálatos rendben összerakott töltöttkáposztákra. Föléhajoltam, és mélyet szippantottam a szeretet illatából. Még ma is érzem.

Amikor szombaton elmentetek, Laci kihívott a konyhába, és meghatottan mutatott a gazdagon terített asztalra. A szeretet illata töltötte be az egész lakást. Ma is érezzük, és szívből köszönjük.

Nyomban fölhívtam a szerelőt, és szombaton fölszereli az új konvektort. Egy másik mesterrel megbeszéltem az ablakaink begittezését, mert bizony a szél befűjt a csukott ablakokon keresztül is. Ez nagyon fontos tél előtt. Nem tudunk kávéval megkínálni, mert a kávéfőzőnk végleg tönkre ment, de ma reggel már az új főző levét ittuk nagy élvezettel. Gizi

néni nagyon örül a finom meleg, könnyű pokrócnak. Lábát gondosan betekerve nézi este a tévét. Vacsora után keresek neki valami érdekeset, és kb. háromnegyed nyolcig nézzük együtt, akkor rám mosolyog, és azt mondja, hogy vége, és akkor visszük aludni. A főhős vagy meghal, vagy nem, ez nem lényeges, lefektetjük, együtt imádkozunk mind a hárman, és percek alatt elalszik. Ma azonban nagy öröömre nagyon tetszett a film, és nagyon jó volt együtt örülni.

Még egyszer nagyon köszönünk mindent, különösen szereteteket. Gigiék látogatását nagyon várjuk.

Ölelünk, csókolunk benneteket, szeretettel: Ervin bácsi. To be continued.

2008. szeptember 26.

Kedves Magdika!

Egy nappal előbb jött a szerelő, és így most meleg szobában írom, hogy a Szegények Bibliája szépen megjött. Már háromszor is végig gyönyörködtem benne. A felvételek nagyon jók. Gratulálok! Vitek Ildikónak simogatást és puszit küldök. Biztatom, hogy folytassa ezt a szép és hasznos munkát.

Én is hamarosan folytatom arra való emlékezőm, hogy miképpen nevelt engem jószágos Mennyei Atyánk.

Sok-sok szeretettel: Ervin bácsi

(Laci is hamarosan küld meglepetést.)

2008. október 06.

Kedves Magdika!

A most következő időben kezdett Mennyei Atyánk rávezetni bennünket arra, hogy a véletlen szót a gondolatainkból is iktassuk ki.

Életünk egyik legboldogabb időszaka következett. "Ich hab' mein Herz in Heidelberg verloren!"- szól a diákdal. Én ugyan a szívemet Óbudán vesztettem el, Heidelbergben is maradt azért valami.

Szép szobát kaptunk egy kedves, kétgyermekes házaspárnál. A férfi berepülő pilóta volt, most gyárba járt dolgozni. A hat éves Wilfried öntudatosan mondta: "nekünk, németeknek most nem lehetnek repülőgépeink". Vereségről vagy győzelemről szó sincs. Der Krieg ist kaput, a háborúnak vége.

Gyerekkorunkban sokszor építettünk kártyavárat, persze mindig összedőlt. Rövid bosszankodás majd nevetés után elhangzott: most próbáld te! A nyitott ablakunk alatt egész nyáron 6-7 éves gyerekek játszottak, körbe járva énekelték: "Flieg Vogel, flieg, Vater ist im Krieg, Mutter ist in Pommerland, Hauss vüllig abgebrant, flieg Vogel, flieg... - így tovább, végtelenül. Még most is el tudom énekelni. Természetesen mindezt az egyetemeken vaskos kötetekben írják le nagyon bonyolultan. Dehát ilyen a világ. A gyerekek jobban tudják, mint a nagyszakállú tudósok.

Campenhausen professzor azonban nagyszerűen adta elő a történelmet. Az ő előadására a legnagyobb termet kellett megnyitni, mert akkor az orvostanhallgatók is átjöttek, mi pedig átmentünk hozzájuk, ha a kiváló anatómia professzoruk adott elő. A különböző órák mind nagyszerűen folytak. Csúnya dolog a dicsekvés, de én magyarul jegyzeteltem. Az Újszövetség professzorom nagyon szeretett, és mindig velem olvastatta a görög szöveget. Tanulják már meg ettől a magyar társuktól, hogy

hogyan kell szépen görögül olvasni. Ilyenkor nagy szeretettel gondoltam öreg osztályfőnökömre a Lónyayban. Milyen sokat kaptunk tőle. Az emlékét is áldom még ma is.

A diákok között akadt olyan is, akinek megmaradt a civil ruhája, de a többségükön látszott, hogy nem nyaralásból jött. Igyekeztem ezt a csodálatos ajándékot (az egyetemet) jól kihasználni. Délben Gizi néni meleg étellel várt, ha délután is volt előadás, akkor visszamentem, ha nem, akkor elmentünk sétálni, a várossal ismerkedni, és sokat beszélgettünk. Csodás napok voltak ezek. Egyszer a póstás hozott kétszáz Márkát, de feladó nem volt a szelvényen. Óriási pénz volt ez akkor. Elhatároztuk, hogy félre tesszük, mert ezt Isten valamiért küldte, de vajjon mire? Nem is sejtettük. Jól éreztük magunkat. Nagyon szerettünk templomba járni. Nagyszerű lelkésze volt a gyülekezetnek, aki hiradós főhadnagyként szolgált a végig a háborút. Komoly hívő embert szerettünk meg benne. Barátságunk évtizedekig tartott.

Deo volente innen folytatom.
Sok szeretettel: Ervin bácsi

2008. október 15.
Kedves Magdika!

Hétfőn hivatott a főorvos, és elmondta, hogy kedden kiadják Gizi nénit. Kértem, hogy ha lehet, még hétfőn hozzák haza, de a válasz az volt, hogy semmiképpen, mert nincs már hely a betegszállítókon. Úgy szerettük volna, hogy itthon megfürdetjük, és a mentő beviszi Pestre a Schweizer otthonba három hétre, amíg Laci a kórházból haza nem kerül. Lacinak szerdán reggel be kell feküdnie a sebészeti klinikára. Mi lesz most.

Kedden hajnalban fölébredtem és imádkoztam. Legkedvesebb énekem (264.) második verse így kezdődik: "Áldjad az Ő nevét, mert az Úr mindent oly szépen intézett." Uram, ezt tapasztaltam egész életemben, kérlek, most is segíts.

Kimentem a kórházba, de a főnővér kereken elutasított. Akkor bementem az osztály irodájába, és a nővér elmagyarázta, hogy miért nem lehet, de megkérdezi. A válasz: nem, de mielőtt letette a telefont, szólt a megkérdezett: készen van a néni? Most indul a mentő Pestre. 10 órakor már a Schweizerben voltunk. Laci ma reggel befeküdt a sebészeti klinikára. Most telefonált. Címe: első emelet 112-es szoba. Valószínűleg pénteken operálják, és ha minden jól megy, akkor már a jövő héten hazaküldik.

Nekem is új címem van: ny. ref. lelkész és remete!
Sok pusztit küldök Nektek: Ervin bácsi

2008. október 17.
Kedves Magdika!

Nagyon megörültem kedves hívásodnak, de mindjárt egy csomó akadály lebbent szemem elé. Tegnap kihúztak egy fogamat lent, ami miatt sem enni, sem inni nem tudtam. (Még kettő maradt.) Szombaton délben jobbra fent kihúznak egyet, amivel együtt jön három műfog is. No, mindezen túlestünk.

Most pedig következik a hajnali gondolkodás. Te eljöhetnél elébem metróval Újpestre az utolsóelőtti megállóig, ahová a buszok érkeznek. Óránként megy a házunk előtt a busz, és visszafelé is itt áll meg. Fölszállok a buszra, találkozunk, elmegyünk Lacihoz és Gizi nénihez, azután hozzátok, és nagyot beszélgetünk. Azután elkísérsz a váci buszig, és én a házunk előtt

leszállók veszély nélkül, de kedves élményekkel megrakodva! Nos, hogy tetszik? Mindezt már most hétfőn megtehetjük.

Ha megírod a telefonszámodat, vasárnap elmondom, hogy milyen állapotban vagyok, és az órát is megbeszéljük. Már nagyon várom. Laci nagyon boldog volt, hogy bementél hozzá. Én is nagyon köszönöm. Köszönöm a remeteségre vonatkozó hasznos tanácsodat. Látod, jó, ha egy remete ilyen világi dolgokról is elmélkedik.

Nagyon sok szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi

2008. október 17.

Kedves Magdika és Béla!

Köszönöm a gyors választ. Hétfőn reggel 8 órakor indul a buszom, és valamivel 9 után érkezik Újpest Városkapu-hoz. Ez nagyon jónak tűnik. Mindenevő vagyok, de vasárnap este még telefonálok, és beszámolok arról, hogy tudok-e valamennyire rágni. Egyébként valami puha főzelékre és hozzá valami vagdalt húsrá gondolok, és a kedves társaságra, ami a legjobban vonz.

Sok szeretettel csókollak Benneteket: Ervin bácsi

2008. október 21.

Kedves Magdika és Béla!

Szívből köszönjük a tegnapi szép napot és a sok segítséget. Nagyon jó volt nálatok és Veletek lenni. Lakásotok nagyon szép és otthonos. Gigi és Ibrahim is nagyon kedves, igen jó benyomást tett ránk. Várjuk őket.

Ölelünk, csókolunk Benneteket sok szeretettel: Ervin bácsi és Laci

2008. október 27.

Kedves Magdika!

Menjünk tovább.

Egy szabad napon kirándultunk Mannheimbe, hogy megnézzük a Rajnát. A város főterén álldogáltunk, és néztük, hogy látunk-e ép házat. Nem láttunk. Odalép hozzánk egy férfi és köszön: Jó napot, fiatalúr. Straub Pista volt, édesapám egyik kőművese, budakeszi sváb fiatalember. Kitelepítették őket. Szüleimről semmit se tudott.

Otthon a boltban találkoztam hamarosan kitelepítettekkel, akik a szegény boltossal veszködtek. Egyenruhámat rögtön felismerték. Lelkész úr, segítsen már rajtunk, mert ezek az emberek nem tudnak németül. Elmondták magyarul, hogy mit akarnak, én meg tolmácsoltam a boltosnak. A boltos fogta a fejét: ezek valami cigányok, egy árva szót se tudnak németül. Németek ezek, akiket 200-300 éve telepítettek hozzánk a török által kiirtott magyarok helyére, nyugtattam meg a boltost, de azt, hogy "kema ham", a Nekár mentén másként mondják. Ettől fogva sokszor tolmácsoltam nekik. Például segíteni kellett a kitelepítetteknek szóló hirdetmények megfejtésében, stb.

Egyik német barátom csavargatja rádióját és odahív. Ez Budapest, hallgasd hamar. Pesti polgárok énekelnek: "Boci-boci tarka, vígan szól a dzsesz, se füle, se farka, valahogy csak lesz!" Szerencsére a légköri viszonyok elvitték a többit. A boldog napok repültek.

Kedves professzorom kér, hogy maradjak ott egy kicsit. Kihoz a szobájából egy hatalmas, nagyon öreg könyvet, és a kezembe adja. Maguk magyarok nagyon szeretik a mi híres Káténkat, tessék, itt az első példány. Remegve tartom kezemben a Heidelbergi Káté első példányát. Nem tudom leírni, hogy mit éreztem.

Levelet kaptunk otthonról, szüleinktől és sógoromtól. Németországban adták fel. Leírják az itthoni nyomorúságot, a kétségbeejtő helyzetet, és kérve kérnek, hogy haza ne jöjjünk. Kétszer elolvassuk, és egymásra nézünk. Milyen jó dolgunk van nekünk itt. Ami szükséges, az megvan, és biztonságban élünk. Dehát erre hívtak el minket a mi Urunk? Letérdelünk és imádkozunk. Azután egymás szemébe nézünk, és egyszerre mondjuk: haza kell mennünk!

Leülünk elolvasni az aznapi Igét. Már régen sorban olvassuk a Bibliát előről végig, kihagyás nélkül. Jób 5-ik fejezete következett. Kérlek, olvasd el, mert ami ott ígért, az mind a mai napig bekövetkezett. Erről bizonyosságot teszek életem 86-ik évében is. Tudom, hogy így lesz mindvégig. Még aznap elküldtük jelentkezésünket a pokingi hazatelepítő táborba.

Folyt. köv. Szeretettel: Ervin bácsi

2008. november 04.

Kedves Magdika!

A holnap reggeli találkozás reményében folytatom.

Írtunk Pokingba, és a válasz hamar megjött: a táborban hely nincs. A vonatok Regensburgból indulnak. Igyekezzünk a közelben tartózkodni, és majd valamelyik vonatra följutunk. Vasárnap az istentiszteleten a mellettünk ülő asszony elájult. Kivittük a templom elé, fölélesztettük, és akkor orvost hívtam, aki ismerte az asszonyt, és hazavitte a saját kocsján.

A következő héten Gizikém megbetegedett. Belázasodott, hányt, és nagyon fájt a hasa. Dr. Preiss alaposan megvizsgálta, és vakbélgyulladást állapított meg. Ezt most eljegeljük, de ki kell operálni. Sajnos legkevesebb egy évet kell rá várni, de lehet, hogy többet. Megdöbbenve fordítottam szavait, azután megmondtam, hogy mi haza készülünk. Beszámoltam a kapott levélről és Isten ígérteréről. Szemembe nézett, keményen megszorította a kezemet, és így szólt: Megértettem és egyetérték Önnel. Kérem, jöjjön velem a rendelőmbé. Ott írt egy levelet, és adott egy beutalót a kórházba. Holnap reggel 8-kor ott legyenek, és adják át leveletem legjobb barátomnak, Dr. Berg-nek, ő segíteni fog.

Dr. Berg előszobájában kb. harmincan vártak. Kijött az asszisztens, és kérte, hogy mindenki menjen most haza, mert a professzor úrnak ma 13 műtétje van, és az eltart estig. Én átadtam a levelet, és egy perc múlva kijött egy nagyon kedves doktor, és kölcsönös bemutatkozás után behívott bennünket a vizsgálóba. Egyetlen helyre nyúlt az ujjá hegyével, és Gizikém akkorát sikoltott, hogy az ablak is megremegett. Hát bizony ezt ki kell venni. Az én Preiss barátom kitűnő diagnosztá.

Fogta a telefont, és a negyedik emeleten utasította a főnővért, hogy milyen injekciókat adjon. Mikor operálják feleségemet? – kérdezem. Egy óra múlva, válaszolja biztatón. Megvárhatja. Kísérje föl a feleségét, azután a műtő folyosóján megvárhatja az eredményt. Ne féljen, nem lesz semmi baj.

A sikeres műtét és néhány napi kórházi lábadozás után irány haza, el lehet menni otthonunkba erősödni.

A heti fejadag személyenként: 1 kg kenyér, 20 dkg vaj, 20 dkg sajt, 20 dkg Wurst és egy kevés cukor. Az elhízástól nem kellett félni.

Egy ismerősnek tűnő asszony lép be szobánkba két nagy kosárral. Asztalunkat elborítja a főzelékfélék és friss gyümölcsök sokasága. Élelmiszerjegy is akad. Látogatónk mosolyog, és megköszöni, hogy kivittük a templomból, és orvost is hívtunk. Mostmár én jól vagyok, de hallottam, hogy a tiszteletes asszonyt megoperálták, hát abból, amit jegyre kapnak, bizony nem lehet megerősödni. Nekünk van kertünk, és fogadják el, amit szeretettel hoztam. Még kétszer járt nálunk. Mi is meglátogattuk otthonában. Cementgyári kedves munkáscsaládot ismerhettünk így meg. Isten áldja meg őket.

Utolsó vizitre mentünk Dr. Berg rendelőjébe. Előző este megkérdeztem lelkész barátomat, hogy vajon mennyit kell fizetnem. Hát – Dr. Berg államfőket, rangos embereket szokott operálni, ha megelégszik kétezer Márával, akkor teljesen ingyen operált. Másnap elővettük a ruhák közül a félretett 200 Márákat, betettük egy fehér borítékba, és indultunk. Mindent rendben talált, és áldáskívánnással búcsúzott tőlünk.

Professzor úr, mivel tartozunk? Rövid gondolkodás után: "Az asszisztensem ad önnek egy borítékot, tegyen bele 200 Márákat." Mint akik álmodnak, úgy mentünk ki a kórházból.

Sok szeretettel: Ervin bácsi

2008. november 07.

Kedves Magdika!

Nagy öröm, hogy Gizi néni ismét itthon van.

Sok szeretettel: Ervin bácsi

2008. november 11.

Kedves Magdika!

Már ötödik napja, hogy Gizi néni itthon van, és ez nagy öröm számunkra. Jól eszik, jól alszik és vidám. Ma finom kalácsot sütöttem, és megkérdeztem tőle, hogy maradhatok-e, vagy keressek másutt munkát? A válasz úgy hangzott, hogy maradjak, hát így maradok, ameddig Mennyei Atyánk akarja. Ezért továbbra is csak Vácon keress.

Tegnap este DVD-ről megnéztük a Bob herceget. Könnyű kikapcsolódást jelentett és a fölötti örömet, hogy én is azt vettem el, akit szerettem, és akivel ma is boldogan élek.

Erről jut eszembe, hogy Lolától csodálatos lemezeket kaptam.

Újból a tábortűznél érzem magam és a ballagásunkon, mert mi ilyeneket énekeltünk: Elmegyek, elmegyek..., Az, hol én elmegyek..., Elindultam szép hazámból..., stb. Ti mit énekeltetek annak idején? Szívünkben fakadtak ezek az énekek, csodálatos összetartó erő van bennük.

A hatvanadik érettségi találkozón is még 14-en öleltük meg egymást. Persze a többi énekről is eszembe jutott, hogy Erzsikénk zongorája mindig megszólalt, amikor harangoztak. Bennem is megszólalnak a húrok. Tudom, hogy ismered ezt az érzést.

Köszönöm, hogy elvittél Lolához. Nagy kincsünk ő nekünk, hiszem, hogy sokaknak.

Gigi és Béla utazása is közeledik, Urunk vigyázzon rájuk, és adja meg, hogy szép élményekkel gazdagodva térjenek majd haza.

A folytatás hamarosan következik.

Sok szeretettel és puszival: Ervin bácsi

2008. november 17.

Kedves Magdika!

A Bibliaolvasó Kalauzban egy nagyon közeli és kedves rokonodnak a névnapját láttam, azért írok, és kérlek, add át az én jókívánságaimat is. Valamint arra kérem, hogy kérdezze meg az édesanyját, hogy mire vágyódik a legjobban. Hátha elárulja neki.

Remélem, legutolsó soraimat megkaptad. Gizi néni állapota változatlan. Most fürdött, és mélyen alszik. Laci holnap megy a klinikára. Nagyon várom, hogy mit mond neki a doktornő, és kap-e új gyógyszert vagy új kezelést.

A finom teát mind a hárman isszuk naponként. Úgy tapasztaljuk, hogy jó a hatása. Hálával gondolunk Rátok.

Sok puszival és szeretettel búcsúzom: Ervin bácsi.

2008. december 05.

Kedves Magdikám!

Köszönöm őszinte beszámolódat, én is így látom a dolgokat. Kedves Édesanyád tudott fölszabadultan örülni és elfogadni. Sok meghitt beszélgetés alkalmával tapasztaltuk ezt. Egyébként a diagnózisod nagyon élethű és szeretettől áthatott. Nincs mit hozzátenni vagy elvenni belőle.

Magunknak, akik még itt küzdünk a földi életben, szembe kell nézni egy kísértéssel: nem biztos, hogy mindent, amit látunk, nekünk kell megcsinálnunk, mégpedig hamarosan. Az Úr Jézusnak 3 éve volt tanításra, gyógyításra. Egyszer azt mondta a tanítványoknak: gyertek el csak ti magatok, és pihenjete meg! Sok faluban nem jártak még, sok beteg nem gyógyult meg, de Urunk bölcs volt. Sapienti sat! (A kutya fáját annak a latinnak, hát nem volt elég a gimiben?!)

Remélem, azért hamarosan válaszolsz – magyarul. Kívánom, hogy Gigiék szép élményekkel meggazdagodva érjenek haza. Nagyon titkos reményem, hogy hátha addig betoppansz hozzánk egy órácskára.

Sok szeretettel puszillak: Ervin bácsi

2008. december 20.

Kedves Magdika, Béla és Gyermekeitek!

Istentől gazdagon megáldott és megőrzött boldog karácsonyt és új esztendőt kívánunk!

Sok szép képet láttam életemben Máriával, Józseffel és Jézussal. Mindegyiknek a címe ez volt: "A szent család." Miért? Mert mindegyiknek a középpontjában Jézus volt! Minden család, amelyiknek életében Jézus uralkodik, ahol Ő van a középpontban, az szent család. Imádkozom érte, hogy ti is boldog szent család legyetek.

Reméljük, hogy az afrikai út kedves élményekkel gazdagított benneteket, és kapunk beszámolót róla élőszóval.

Mi is csöndesen készülünk Jézus Urunk születésnapjára. Ez már a harmadik karácsony, amit Gizi néni betegen tölt el velünk, de hálásak vagyunk Mennyei Atyánknak, hogy szeretetben, békességben együtt lehetünk. Nagy ajándék ez számunkra. Reméljük, hogy kedves karácsonyról számolhatunk majd be, és ti is hasonlóképpen.

Nagy-nagy szeretettel ölelünk, csókolunk Benneteket: Ervin bácsi, Gizi néni, Laci

2009. január 08.

Kedves Magdika és Béla!

Istentől megáldott, vezetett, boldog új évet kívánok mindannyiátoknak!

Ezekben a hideg napokban még többször gondolok rátok, mert Magdika törött lába biztosan sokat fáj, Ibrahim nem könnyen viseli ezt a hideget, és végül jól esik beszámolni magunkról, mert tudjuk, hogy előkelő helyünk van szívetekben.

Utolsó találkozásunk óta eltelt napjaink csöndesen teltek. Gizi néni állapota egyforma, illetve a frontos napokon egy kicsit nehezebb. Ilyenkor kicsit nyugösebb, és több türelemre, szeretetre, megértésre van szükségünk, de Urunk mindig megadja, amire szükségünk van. Az éjszakai fölkelések is sikeresen mennek, és boldog vagyok, amikor mosolyogva ébred, és kijelenti, hogy "éhes vagyok". Ez olykor előfordul hajnali kettőkor is. Ilyenkor jót nevetünk mind a hárman, és biztosítjuk, hogy lesz majd reggeli, de az is előfordul, hogy Laci hoz néhány falatot, és az éjszaka békésen folytatódik.

Kedves látogatók érkeztek valamelyik nap. Gizi néni arca ragyogott az örömtől. Vidám beszélgetés folyt, majd hirtelen megcsókolta őket vidáman, és a "köszönöm a látogatást" után eldől a helyén, és már aludt is. Mosolyogva, halkán átmentünk a másik szobába.

Magdika születésnapja után röviddel leszünk 64 éves házasok, csak azt mondhatom nektek, hogy jó együtt megöregedni és készülni együtt haza. Hát ennyi folyt ki most a szívemből.

Sok szeretettel csókolak Benneteket: Ervin bácsi

2009. január 23.

Kedves Magdika!

Biztosan azt gondoltad, hogy elvesztem, de íme, megkerültem. Egy hétig nem működött a komputerem, és az elmúlt napok változó időjárása megviselte Gizi nénit, de engem is. Remélem, ti fiatalok jól vagytok, és mosolyogtok rajtunk, öregeken, mi pedig visszamosolygunk, és azt mondjuk, hogy várjatok csak, majd ti is lesztek öregek. Így van ez rendjén. Most pedig néhány sor folytatás:

Korán reggel érkezett marhavagonokból álló vonatunk Ágfalvára. Még lassan gördültünk, amikor már kiabáltak a határőrök, hogy senki ne szálljon le, mert a vonat Kaposvárra megy az igazoló táborba. Itt nem léphettünk hazai földre. Megálltunk, és akkor jött egy rossz arcú ember egy ív papírral, és harsányan kiáltotta, hogy X,Y,Z azonnal szálljon le. Senki nem mozdult. Úgy látszik, egyik áldozat sem volt velünk.

Délután értünk Kaposvárra. Itt a holminkkal együtt kiszálltunk, hogy átvizsgálják, amit hoztunk. Mindent elvettek, amire rá lehetett fogni, hogy valami köze lehet a kincstárhoz. Tőlünk egy pár bakancsot vettek el, mondván, hogy ez német holmi, és ezért hadizsákmány. Csizmámat hosszú nadrágom eltakarta, így még több mint tíz évig hordtam télen. Motozás után az asszonyok összepakoltak, mi, férfiak pedig bementünk egy épületbe igazolásra.

A folyosón egyesével sorakoztunk. Az iroda ajtajában állt egy nem éppen kun arcú atyafi, és belépés előtt mindenkre ráordított: miért ment ki nyugatra? A válasz: vitték az egész ezredet. Miért nem ugrott ki a vonatból, amikor látta, hogy a határ felé közelednek? Mert féltém, hogy kitöröm a nyakam! Én azt mondtam neki, hogy egy

lelkipásztor nem hagyhatja el a rábízottakat. Csodálkozva rám nézett, és intett, hogy menjek be.

Itthon furcsa idegen világ fogadott bennünket.

Tájékozódás és hazaérkezésünk jelentése után Tahitótfalura kerültem segédlelkésznek.

Most csak ennyi.

Sok puszival búcsúzó: Ervin bácsi (Ps: Laci hamarosan küld képeket.)

2009. február 02.

Kedves Magdikám!

Rövid kis jelentkezésedből arra következtettem, hogy összeütköztél az influenzával. Ha így van, akkor mielőbbi teljes gyógyulást kívánok.

A medve jelszót azért adtam levelemnek, mert ma kell döntenie a medvének, hogy visszamegy-e barlangjába, vagy kint marad? A mai napot nézve azt gondolom, hogy a medve a pszichiátriai osztályon fejezi be a napot. Várom beszámolódat, persze nem a medvéről, hanem rólatok.

Mi, Isten kegyelméből megvagyunk. Ez a változó időjárás megvisel bennünket, de panaszra nincs okunk. Tegnap Lacival Gizi néni mellé ültünk, és mondtuk neki, hogy mind a ketten az övé vagyunk. Boldogan magához ölelt, és ragyogó arccal mondta, hogy "de jó nekem, nem vagyok egyedül!" Így kerül napfény az otthonunkba.

Mindannyiótoknak örömet, békességet, jó egészséget kívánva, sok puszit küldök: Ervin bácsi

2009. február 06.

Kedves Magdikám!

Sok boldog születésnapot kívánok Gizi néni és Laci nevében is. Ha most itt volnál, kezemet a fejedre téve mondanám: "Áldjon meg az Úr, és őrizzen meg téged, fordítsa az Úr orcáját tereád, és könyörüljön rajtad, világosítsa meg az Úr orcáját terajtad, és adjon békességet néked, ámen."

Hiszem, hogy az ároni áldás így is elér Téged, és megvalósul életedben. Az imádság számára nincs távolság.

Köszönöm kedves beszámolódat. A görögök így mondták: panta rei = minden folyamatban van. Kívánom, hogy évek múlva így emlékezz vissza szép énekünkkel: "Áldjad Őt, mert az Úr mindent oly szépen intézett!" (Legkedvesebb énekem a 264., ennek a második verse kezdődik így.)

Most megyek ágyazni, magamat rendbe szedni, de előbb elküldöm köszöntésemet, mert mindig közbejöhet valami.

Sok szeretettel és puszival: Ervin bácsi

2009. február 12.

Kedves Magdikám!

Köszönjük a kedves köszöntést és a jó kívánságokat. Remélem, a pompás születésnap ebéd jól sikerült, és boldog emlékekkel zártátok a napot. Mi is csendes hálaadással ünnepeltünk.

Jó visszanézni és még jobb előrenézni. Legkedvesebb Áprily versem: A csavargó a halálra gondol. Ebből idézek: "Útálni nem tudom világod, de hogyha kívánod, kész vagyok menni, egészen meztelen."

Az Ige életet formáló, alkotó erejét tapasztaltuk meg az ébredés éveiben. Előkerült a gondolat, hogy jó lenne a szép tahi hegyek között életre hívni egy konferencia telepet, ahol vasárnapi iskolai vezetők tölthetnének együtt egy-egy hetet, képezve magukat és épülve egymás hite által. Természetesen ifjúsági, női, férfi, énekkari konferenciákra is sor kerülne. Sipos néni fölállt, és elmondta, hogy ő most a tizedét földben ajánlja föl. Gyönyörű erdős helyen volt egy darab földje, azt iratta az egyház nevére. A példa gyújtott. Hamarosan kb. 6 holdnyi terület volt együtt, és megkezdődhetett a vasárnapi iskolás gyermekek 10 fillérjeiből és élő hitre jutott emberek adományaiból az első épület építése.

(Most megyek rántottát sütni, majd folytatom.)
Szeretettel, sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi

2009. február 22.

Kedves Magdikám!

A történetbe beletartozik az a néhány gondolat is, amit most leírok.

Édesapáddal Tahitótfalun találkoztam először, de nem velem volt dolga. 1952 nyarán viszont már Pécelen boldogan láttam viszont „régí” barátomat, és ismertem meg kedves családját.

Az Áprily versről csak annyit, hogy a prédikátor nagyon rosszul kezdi prédikációját: Ez világot szívedben megútáljad... Hólyag, hát nem olvasta az Evangéliumokban, hogyan beszél az Úr Jézus a mezők lilimáról, az égi madarakról? Isten teremtett világa gyönyörű, bármennyire igyekszik az ember autópályákkal és egyebekkel elrondítani. Nézz meg egy szál gyöngyvirágot. Egész prédikációt lehet róla mondani, milyen gyönyörű, tisztaságot, jó illatot árasztó, szerény, alázatos. Isten magasztalása tör föl a szívemben, amikor látom. Így gondolkodik a költő is gyönyörű versében.

Az ébredés éveiben a nagy nyomorúság ellenére örvendező, reménykedő arcokat, csillogó szemeket lehetett látni. Természetesen az ördög is azonnal munkához látott. Ravasz püspök úr helyett új püspökünk lett. Az ő elképzelése szerint meg kell próbálni együttműködni az új hatalommal. Jeremiás profétára hivatkozott, aki levelet írt a babiloni fogságba hurcolt zsidóknak, kérve őket, hogy törekedjenek annak a helynek a jólétén, ahová vitték őket, mert a fogság 70 évig fog tartani, és kell, hogy addig is megmaradjanak és erősödjenek. Sokan próbáltuk elmondani, hogy a babiloni fogság büntetés volt, és Jeremiás nem együttműködésről beszélt, hanem megmaradásról, ez mitsem használt, az úgynevezett vonalas teológiát támogatták a kommunisták, és hamarosan akadt elég jellemtelen ember, aki így vezető állásba és nagy gyülekezetbe került.

B. A. a halálos ágyán megbánta az egész irányzatát, de sajnos már késő volt, mert már az úgynevezett "vonalasok" osztozkodtak a koncon. A legjobb, hithű

lelkészeket eltávolították a nagy gyülekezetekből apró kis falvakba. (Szabó Imre, Dobos Károly, stb. stb.) Rémületes körleveleket kellett (volna) felolvasni (az állami besúgók ott ültek mindig a templomban). Társaimmal együtt mindig fölolvastuk az ügyirat számot, a megszólítást, az Igét, a köszöntést, az aláírókat és a dátumot. Azt meg mindenki megérti, hogy az istentisztelet végére a lelkész hangja kifárad, és már nem remegnek az ablakok, de a fölolvadás megtörtént. Végülis ez volt a fontos.

Folyt. köv.

Sok-sok szeretettel régi hitoktatód: Ervin bácsi

2009. február 26.

Kedves Magdikám!

Az ébredésről és a hamarosan föltámadt ellenszélről írtam röviden. Természetesen ez valamennyi keresztyén felekezetre vonatkozott. Ennek eredményeképpen közelebb kerültek egymáshoz, és az egymás megbecsülése és segítése mind jobban működik. A szeretet és az együtt imádkozás a hajtóerő.

Visszatérve az engem formáló eseményekre és élményekre, boldogan mondom el, hogy nagyszerű barátság alakult ki azok között, akik az Igét tartottuk egyedüli zsinórmértéknek. A teológia tudományában állandóan képeztük magunkat, a görög szöveget használtuk, a hitvallásainkat szintén. A kötelező lelkési konferenciákon lehetőleg egymás közelében ültünk, és hozzászoltunk a tárgyalt kérdéshez: "Az eredeti szövegben ez áll!" Erre nem volt mit mondani, csak a jelentések gyűlte rólunk.

Tudjuk, hogy maga a krízis-theológia híve, rivallt rám az egyházügyi előadó. Hogy ez növény, állat, virág vagy gomba? - ezt csak ő tudta, én nem. De...

A péceli gyülekezet teljes presbitériuma bement a püspöki hivatalba, hogy én legyek a lelkészük Deme Laci bácsi után, de az állam nem engedte. Pécelre más lelkészt neveznek ki, így nekünk távoznunk kell.

Persze volt még egy súlyos bűnöm. 1948 áprilisában meglátogattuk Gizi néni szüleit Pesten, mert akadt egy szabad napunk. Egyszer csak váratlanul megjelent édesapám, és örvendezett, hogy milyen pontosak vagyunk. Kiderült, hogy levélben hívott bennünket találkozóra. A levelet megkaptuk aztán a következő héten, de most csodálkozva örültünk egymásnak. Elmondta, hogy kilátástalan itt a jövő, ezért megpróbálnak Kanadába eljutni és új életet kezdeni. Hívott, hogy menjünk velük. Holnap éjjel vezeti át őket a határon egy ember, jó pénzért. A keretbe mi is beleférünk.

Megköszöntük, de mondtuk, hogy itt a helyünk. Urunk ide parancsolt bennünket, de jónak tartjuk az ő elmenetelüket. Most pedig megyünk elbúcsúzni. Este együtt térdeltünk és imádkoztunk a fonyódi villa konyhájában.

Másnap délelőtt kikísértük családomat a vonathoz. Forró ölelések és puszik után a vonat kigördült velük. Esküvőre mentek, hát sírni nem volt tanácsos, de a szívünk majd kiszakadt a mellünkben... Drága szeretteim, látjuk-e még egymást? Hazánk teljesen el volt zárva, mert az osztrák oldalon végig szovjet zóna húzódott. Édesapám előre megírt egy lapot, amit a vezető az átjutás után visszahozott és föladott. Egy hét múlva tudtuk, hogy túl vannak árkon-bokron, de csak sok év múlva mesélhette el Bandi öcsém, hogy mekkora életveszélyek között.

Mi pedig hazajöttünk, és folytattuk munkánkat.

1948 december végén minden katonaviselt férfinak jelentkeznie kellett Dunabogdányban. Együtt mentünk mi, tahitótfaluiak. Cudar hideg volt. Téli kabátban álltunk az orvos elé, aki szigorúan megkérdezte, hogy van-e valami panaszunk, de mindenkre csak legyintett, és alkalmas jelzővel küldött a katonakönyv kiállításához.

Itt mindenkitől, nemcsak tőlem a nevem után az apám nevét kérdezték, és azt, hogy hol van most az édesapja? A válaszok így hangzottak: otthon, a temetőben vagy kórházban, én csak azt mondhattam, hogy külföldön. Lett erre nagy ribillió. Mi a maga édesapja? Úgy látszik, neki nem tetszik a mi rendszerünk, itt is sok az építeni való, stb. Százados úr, azt nem tudom, hogy az én édesapámnak mi tetszik vagy mi nem, de én itt vagyok, és velem tessék foglalkozni. Rám bámult, és legyintett: menjen az igazolványáért. Belőlünk alakult meg a néphadsereg.

Ismét szeretettel és sok puszival búcsúzom: Ervin bácsi

2009. március 11.

Kedves Magdikám!

Rettenetes dolog, hogy ez az Ervin bácsi folyton folyvást elvész. Csöndes életünket olykor váratlan izgalmak borzolják föl. Laci az egyik éjjel rosszul lett. A kihívott orvos azonnal bevitette a mentőkkel a kórházba, mert a jelek a szívre utaltak. Alapos vizsgálatok után kiderült, hogy most a gerince okozta a bajt, de a szíve sincs rendben. Ezért március 24., 25., 30-a alapos szív-kivizsgálás napja lesz. Addig is +1 gyógyszert kell szednie. Ennyi Laciról.

Gizi nénit a sok időjárási front meglehetősen megviseli. Elég jól eszik, de úgy látom, hogy az ereje mégis fogy. Istentől kaptunk egy jó segítséget, és a fürdés nagyon várt élvezetté lett számára. Jó ezt leírni.

Gyakran gondolok rá, hogy Gigi mikor jön el hozzánk a vőlegényével? Nagyon szívesen beszélgetnék velük. Gigi anyukájától pedig szeretnék többször kapni "emilt".

Na most vége az írásnak, mert vacsora következik. Majd holnap folytatom, ha Isten is úgy akarja.

Jó éjszakát kívánok, sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi

2009. április 3.

Kedveseink!

"Feltámadott az Úr bizonyosan!" Ezzel a bátorító üzenettel kívánunk mindannyiótoknak boldog húsvéti ünnepet.

Szeretettel: Kántor család

2009. május 3.

Kedves Magdika és Béla!

A tegnapi találkozás és beszélgetés napfénnel töltötte meg szívünket és otthonunkat. Mindent köszönünk! Most még korán reggel van, de fölkeltem és bekentem a derekamat, bevettem a gyógyszerek egy részét, és a nyugalmat kihasználva írom a folytatást.

Még gimnazista voltam, amikor kitört a finn-orosz háború. Természetesen a finneknek szorítottunk.

Kodolányi János fia osztálytársam volt, és az író könyvei is nagy hatással voltak ránk. A SZU-nak pedig a legrosszabb híre volt, hiszen még 20 év sem telt el 1919 óta, amiről szüleinknek és nagyszüleinknek a legrosszabb emlékeik voltak, de még a becsapott munkásoknak is. Igyekeztünk hát minél többet megtudni arról, hogy mi történt Oroszországban, és az eszméről, ami annyi fölfordulást, szenvedést és halált eredményezett.

A naponkénti bibliaolvasás lassan megváltoztatta véleményemet, és mértékegységet adott az eszmék és gondolatok értékeléséhez. Fölismertem, hogy a materialista gondolkodás és a gyűlölet törőlmetszett istentelenség, de az úgynevezett "keresztén társadalom" bűnei is hasonlóak. Az istentelen ember úgy él, mintha Isten nem léteznék. Nem tagadja Őt, csak nem hallgat Rá. Megy a maga útján, és még büszke is "függetlenségére".

Egy derék presbiter mutatta meg szép új házát, és amikor a hálát említettem, kevélyen mondta, hogy nem adott nekem Isten semmit, ezt a magam erejével és ügyességével építettem.

A Lónyayban nyolc éven át, az utolsó óra végén fölálltunk, és elmondtuk az imádságot: "Áldjad én lelkem az Urat, és egész bensőm az Ő szent nevét. Áldjad én lelkem az Urat, és el ne feledkezzél semmi jótéteményéről! Ámen."

68 éve érettségiztem, és most is zeng a szívemben ennek az imádságnak az áldása, vezetése. Már Tahitótfaluban szolgáltam, amikor egyik vasárnap "falujárók" érkeztek teherautókon. Egyik énekükben volt egy nagyon eligazító mondat: "mi a gyűlölet evangéliumát hirdetjük!" Ennek valóságát éveken át szenvedtük.

Még Heidelbergben hallottam egy előadáson Marx főművének zárószavát, amit ritkán idéznek: "Dieser ist der Staat in dem ich nie leben möchte." (Ez az az állam, amiben én sohasem szeretnék élni.) Becsületére váljék, őszinte ember volt. Amikor elhatároztuk, hogy hazajövünk, tudtuk, hogy nehéz idők következnek. Persze menet közben tanított minket Urunk.

Szeretettel öllelek Benneteket: Ervin bácsi

2009. május 7.

Kedves Magdikám!

Köszönöm leveledet, hamarosan külön válaszolok rá. Most csak röviden beszámolok dolgainkról. Sikertült megfelelő mestert találni ablak ügyben. Tegnap este kaptuk meg az árajánlatot. 125.500 Ft-ba kerül darabja felszereléssel együtt. A legrosszabb, már javíthatatlan ablakunkat cseréltetjük ki. Azután a konyhát javíttatjuk és meszeltetjük ki. Június elején mind a két munka készen lesz, ha Isten is úgy akarja.

Gizi néni kapott az orvostól egy jobb fájdalomcsillapítót, és az éjjel jól aludt. Laci tegnap, a jövő héten és az utána következőn orvoshoz megy. Velem az a probléma, hogy ha a megszorítások miatt a nehezen járókat megégetik, akkor nem látsz többé. Szedem erősen a gyógyszereket, hogy még láthass, és folytathassam a háború utáni élményeim.

Szeretettel és sok puszival: Ervin bácsi

2009. május 19.

Kedves Magdikám!

Gizi néni állapota egyforma. Laci most jön haza Pestről a klinikáról. Engem ma délben vitt be kedves segítségünk vizsgálatra a múlt heti röntgen és vérvétel után. Csütörtökön

reggel visz legközelebb, mert akkor mintát vesznek belőlem, és tíz nap múlva döntenek az orvosok a további kezeléstről.

Hegyre mászni nem tudok, de a járókerettel óvatosan elmegyek a konyháig. A fölállás nem könnyű, de óvatosan sikerül. Napjaink csöndesen és békességben telnek. Isten szeretete, jósága, kegyelme mérhetetlenül nagy.

Tőled is várok beszámolót, mert jó, ha tudunk egymásról.

Sokszor csókollak benneteket: Ervin bácsi

2009. június 6.

Kedves Magdikám!

Magamról röviden csak annyit, hogy túl vagyok mindenféle vizsgálaton, és már szedem a gyógyszereket, amik a rák terjedését próbálják akadályozni.

Szívemben él az Ige: "meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, ...sem jelenvalók, sem következendők ... el nem szakíthatnak Isten szeretetétől, mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban." (Róm. 8:38-39.) Örömmel írom, hogy bár járó-kerettel csoszogok, de már föl tudok állni segítség nélkül.

Laci is ír majd, de én is megírom, hogy a pénz azonnal megérkezett, az ablakokat megrendeltük. 15-én kezd a mester gyártani, és még ebben a hónapban beszereli. Nagyon köszönjük nagy segítségeket. Most pedig a folytatás...

Új párttitkárt kapott a falu, Kakas Ferencet. Hasonló nevű fia nyolcadikos, a gyerekek újságolták, hogy református. Meglátogattam őket. Kedvesen, kissé megilletődve fogadtak. Mondták, hogy náluk még pap soha nem járt. Beszélgetés közben elmondta az apa, hogy ő írástudatlan, "de most elküld a párt 3 hetes tanfolyamra, és akkor okos leszek". Szívesen beleegyezett, hogy fia konfirmáljon. Járt is a fiú szorgalmasan, de néhány nappal a konfirmáció előtt eltűnt. A gyerekek elmondták, hogy nincs ruhája. Másnap fölöltöztettük a gyülekezet költségén, és a szülők pünkösdkor beültek az első padba és lelkesen énekeltek. -

Éjszakánként autó ment keresztül a falun, mindenki fölébredt, és szorongva vártuk, hogy ugyan most kit viszek el.

Egyik éjjel elvitték Nagyházu Lászlót, a falu legjobb gazdáját. Kiválóan értelmes, olvasott parasztember volt. Februárt és márciust a Markó utcában töltötte, de nem tudtak rábizonyítani semmit, hát elengedték. Még aznap este rendőrök jöttek érte, és vitték ki a szérűre, mert megbízható tanú látta, hogy március elején egy este puskát rejtett el a szalmakazalban. Egy perc alatt megtalálták a háborús puskát, és azonnal megbilincseltek a gazdát. Akkor ezért akasztás járt, mert statárium volt. Nagyházu László nem ellenkezett, mindent aláírt, mert tudta, hogy bármit kivernek belőle.

Másnap a Markó utcában összeült a rögtönítélő bíróság. Legnagyobb elképedésükre a vádlott a börtönparancsnok felelősségre vonását kérte, mert nem vigyáztak jól rá, másképpen nem tudott volna semmit sem elrejtetni, mert itt raboskodott. Estére már otthon volt. ("Nem mese ez, gyermek!") Ilyen hazug, aljas, gonosz világban nagyon kellett szeretni a gyülekezet tagjait, és a gonoszt gonosznak mondani. Ezt a hatalom nem szerette.

Sok puszi mindannyiótoknak: Ervin bácsi

2009. június 7.

Kedves Magdikám!

...Az Apostolok cselekedeteiről szóló bibliai könyv hallatlanul meglelevenedett, és eligazítónak vált. Visszakerültünk az I. század körülményei közé. Ellenséges, üldözött világ, ravasz, kegyetlen eszközökkel, oroszlánok nélkül. Igével élő, imádkozó embereknek föl kellett figyelniük a Sátán szerepére és az első emberpár megkísértésére, bukására. Isten szava nem igaz (bizony nem haltok meg). Félti töleket a hatalmát (főnerői hoi theoi = irigyek az istenek, mondták a görögök).

Isten szavának és jóságának kétségbe vonása a mai gondolkodás alapja. Az egyik embernek életnek beszéde lett a Biblia, a másik pedig eldobta. Természetesen fokozatok voltak a két csoport között. Félremagyarázások, hamis gondolatok hozzákeverése más-más eredményt hozott. Ma is csak az Ige az egyetlen zsinórmérték, különben eltévedünk. Az Igéből elvenni vagy hozzáadni semmit nem lehet.

Döbbenetes eseteket láttunk. Amikor Jézus először mondja tanítványainak, hogy neki meg kell halnia, Péter féltőn inti: "nem eshetik az meg veled, Uram!" Mi lenne velünk, ha Urunk nem halt volna meg miattunk, helyettünk és érettünk? Kötelező lelkeszkonferenciákon, gyűléseken folyt a kemény vita. Lehetett állást veszteni, vagy nagy helyre kerülni, csak alkalmazkodni kellett. Egyedül Isten kegyelme őrizte meg bennünket a tiszta Ige mellett. Az ilyen gyülekezetek temploma nem üresedett ki.

folyt.köv.

Szeretettel: Ervin bácsi

2009. június 13.

Kedves Magdikám!

Jól esik, hogy mindig szeretettel gondolsz ránk. Nagyot dobbant a szívem arra a gondolatra, hogy Nórika meglátogatása után a legrövidebb úton, azaz Vácon keresztül mentek haza. Ez nagyon jó lesz. Tapasztalni fogod, hogy örömet szerezni a legnagyobb öröm.

Remélem, a veséddel nem lesz baj. Majd beszélgetünk erről is.

Bélával együtt ölellek, csókollak: Ervin bácsi

2009. június 21.

Kedves Magdikám!

Korán reggel ébredtem, és eszembe jutott, hogy Bach minden eredeti kottájának a főlső sarkában található két J betű: Juva Jesus = Jézus segíts! Erről meg eszembe jutott, hogy adós vagyok a folytatással, de előbb el kell mondanom valamit.

Idén tavasszal meglátogatott bennünket néhány kedves asszony Örbottyánból. Mások is jártak itt. Testvéri beszélgetés közben elmondtam, hogy feleségemmel együtt közös vágyunk, hogy hamvaink Órszentmiklóson, a már ott nyugvó két elődöm közelébe kerüljenek. Ezt örömmel hallgatták, azután a mindennapi élet dolgairól, családi eseményekről beszélgettünk tovább.

Május elején elvitték, hogy válasszak helyet. Megtörtént. Nemsokára kiment lábamból az erő. Múlt héten a lelkipásztor és a gondnok elvitték Lacit, hogy válasszon sírkövet, tőlem pedig Igét kértek, amit fölírjanak a köre. A gyülekezet gyorsan összeadta az árát. Jövő hónapban készen is lesz. Szívem csordultig tele van hálával és csodálattal. Ilyen Urunk van!!!

Most pedig a folytatás:

1952. július 2-án érkeztünk Pécelre.

Deme Laci bácsi és Ilonka néni nagy szeretettel fogadtak. Gizi néni dolga az esperesi hivatal adminisztrációja, az enyém pedig teljes mértékben a gyülekezet. Vasárnap délelőtt fölváltva prédikálunk.

Egy egészen új világba kerültünk. Csodálatosan boldog hét esztendő kezdődött. Két nap múlva, az első bibliaórán Laci bácsi mutatott be bennünket. Csodálkozás moraja és a megkönnyebbülés sóhaja volt hallható. Nem értettük a dolgot. Óra után az ablakunk alatt gyönyörű ének csendült föl: Nyájas világ, a vak homályon át vezess tovább... Kinyitottuk az ablakot, és ki-ki a maga szőlőjébe kapcsolódva énekeltük a jól ismert Halleluját. Látható volt az öröm fölvilágosítása az arcokon. Még néhány ének, és kimentünk a testvérekhez. Bemutatkozás, ölelés: hazaérkeztünk.

Elmondták, hogy az a hír járta a gyülekezetben, hogy egy hetven éves, öreg hitoktatót küldenek Pécelre segédlelkésznek, akit már sehol nem tudnak használni, azért volt a meglepetés sóhaja. Életkorunk 30, illetve 26 év volt! Azóta már tudjuk a különbséget.

Nagyszerű dologgal kezdettem a munkát: látogatásokkal. Körzetekre volt osztva a gyülekezet, és a körzet-gazdával mindenkihez elmentünk. Volt olyan ház, ahová a kísértés nem akart bejönni, mert megmondták neki, hogy többé ne jöjjön, mert nem tartják a kapcsolatot az egyházzal. Én bementem, és sehonnan se küldtek el, de mindenütt örömmel fogadtak. Az első percek elfogódottsága után barátságos beszélgetés következett.

Folyt. köv.

Sok puszi mindannyiútoknak: Ervin bácsi

2009. június 28.

Kedves Magdikám!

Vasárnap délután van, Gizi néni most kérdezte meg, hogy ki jön ma délután? Nem tudok senkiről, de én most bekopogtatok hozzátok, és elmondom a folytatást:

Látogatásokról beszéltem, és Faragó Zoltánékkal folytatom. Ide ketten mentünk el Gizi nénivel. Egy perc alatt otthon éreztük magunkat, hiszen kedves gyermekek vettek bennünket körül. Ez nekünk olyan volt, mint az oxigén. Gabika, az édesanya egy nagyszerű kis állam szervezője és életető szíve volt.

Első látogatásunk alkalmával már kilenckor hazamentünk, de később az is előfordult, hogy komoly problémák testvéri megbeszélésekor hajnali háromkor értünk haza. Felejthetetlen alkalmak voltak ezek.

Az élénk tekintetű, szívet és értelmet sugárzó 7 éves Magdi a szívem csücske lett, és biztos érzed, hogy ma is az. Gabika gyermeket várt, és a szülés napjaira Magdika és Ági húga hozzánk költözött, sajnos csak két hétre. Pompás napok teltek el így.

Orvosi kezelés, kórház, gyógykúrák ellenére még mindig nem voltak gyermekeink. Komolyan megfontolva a dolgot beszélgettünk Gabikával és Zoltánnal Magdikáról. Szeretettel hallgatták gondolatainkat, de azt válaszolták, amit helyükben

mi is válaszoltunk volna. Barátságunk még mélyebb lett, Magdika pedig még kedvesebb számunkra.

Látogatások... Meglátogattam a Szűrös családot is. Két gyermekük szorgalmasan járt hittanra. Többen sajnálkozva csóválták fejüket, féltve, hogy így nem leszek hosszú ideig lelkipásztor. Takaros, tiszta házuk volt. Félve, de őszinte örömmel fogadtak. Mindenképpen le akartak ültetni, hát kerítettek valami ládát, és az asszony a kötényét tette rá, így mégis leülhettem, ők pedig álltak. A falba vert szögeken a szülők és a gyerekek ruhái lógtak. Nagyon röstelkedtek. Kulákok voltak. Még jobban megszilárdult bennünk a meggyőződés, hogy népünket nem lehet magára hagyni.

folyt.köv.

Sok puszival búcsúzó: Ervin bácsi

2009. július 15.

Kedves Magdikám!

Örömmel olvastam kedves beszámolódat. Úgy éreztem, mintha meglátogatnálak volna, és jól elbeszélgettünk. Elképzelem, hogy milyen aranyosan rendezed be a gárdonyi otthonodat, mennyi sok ötletedet valósítod meg, és milyen sok örömet jelent, amikor látod, hogy akik meglátogatnak, milyen jól érzik magukat. Kívánom, hogy még sok-sok évig így örülhess, örülhessetek együtt Bélával.

Most mi is örülünk, mert fölszereltek négy új ablakot. Laci szobája, ahol Gizi néni nappal tartózkodik, és a kis hálósobánk sokkal csendesebb és hűvösebb, télen pedig melegebb lesz. Nem tudom, hogy megírtam-e, hogy aki Gizi nénit fürdeti nagy szeretettel, szerezte az iparost, és látva, hogy négy ablakot okvetlenül ki kell cserélni, följánlotta, hogy két ablak árát kölcsön adják, amit havonta törlesztünk, ahogy tudjuk. Így most a ti segítségetekkel és az ő kölcsönükkel négy új ablakkal készülünk a télre, ha Mennyei Atyánk még éltet bennünket. Szívünk tele van hálával felétek. Köszönjük a segítségeteket.

Az elmúlt napok nehezek voltak az állandó időjárásváltozás miatt, de Isten segítségével megvagyunk. "Áldjad az Ő nevét, mert az Úr mindent oly szépen intézett!" Ez a legpontosabb összefoglalása ezeknek a napoknak.

A folytatást szeretném holnap küldeni.

Addig is sok puszival búcsúzó: Ervin bácsi

2009. augusztus 19.

Kedves Magdika és Béla!

Szeretettel köszöntelek benneteket. Sokat gondolok rátok, imádságaimban együtt hordozlak mindkettőtöket naponta. Remélem, szépen és jól telik a nyár. A hőség bizony nagyon megviseli Gizi nénit, de engem se fiatalít.

Nagyon szeretek e-mailt olvasni. Ez nem célzás, hanem telitalálat. Akinek inge, vegye magára!

Nagy szeretettel öllelek Benneteket: Ervin bácsi

2009. augusztus 22.

Kedves Magdikám!

Örömmel olvastam kedves beszámolódat, ami nem megrendelésre írt levél volt. Olvasása közben állandóan édesanyádra gondoltam, az ő hangját hallottam. Te is jót

beszélgettél velem (és ezt mindig várom), és ezt jól tetted. A Bibliában gyakran találkozunk ezzel a késztetéssel:" mondd el".

Gizi néni bizony gyöngén van, de jó, hogy ma nincs kánikula. Most csak ennyit írok, mert fáradt vagyok, de nagyon örültem, hogy magadra vetted a „könnyű inget”, és így lesz ezután is.

Sok puszival búcsúzom: Ervin bácsi

2009. augusztus 29.

Kedves Magdika!

Kaptam valamit az e-mailen Soósné Faragó Magdolna nevében a Facebooktól, egy kérdést, hogy akarok-e a barátod lenni, de Laci arra kért, hogy kérdezzek meg, hogy valóban te küldted-é, mert már kaptunk ilyesmit, és a küldő nem is tudott róla. Kérem megnyugtató válaszodat.

Ma kedves péceli látogatónk volt. Nagyon örültünk neki, jól elbeszélgettünk. Téged is jól ismer, a legkisebb fiát Ábelnek hívják.

Gizi néni állapota gyöngül, alig eszik valamit, már nem tudjuk a kádban fürdetni, annyira gyöngé. Férje is csak ide-oda csoszog a lakásban, de azért úgy-ahogy megvan. Laci a májával, a derekával és azzal küszködik, hogy mit egyen, mert minden tilos, és ha valamivel próbálkozik, kemény fájdalmak jelzik a tiltást.

Tudom, ha teheted, ismét megörvendeztetsz kedves beszámolóddal. Előre is köszönöm.

Sok puszival köszöntelek Mindannyiótokat: Ervin bácsi

2009. augusztus 31.

Kedves Magdikám!

Azt írtam a "tárgy" rovatban, hogy nagy öröm, és ez bizony nagyon erőteljes kifejezés, de a szívem tele van örömmel és hálával, amikor leírom: köszönöm! Kedves segítségedet Laci ma kiváltotta, és mindjárt kifizette a villanyszámlát. Nagy segítség ez, még egyszer köszönjük.

Köszönöm, hogy legjobb barátodként beléphettem a Facebook-ba, bizony hogy vállalom a barátságot! A pótpapaságon ez nem változtat, de barátságunkat csak erősíti. Jézus a tanítványait barátainak nevezte. A barátság Isten ajándéka, mi pedig boldogan élünk vele.

Gizi néni állapota mindig gyöngébb. Már nem tudjuk a kádba vinni fürdetni. Kedves segítségünk reggel és este pontosan jön, és az ágyban lemosdatja és tisztába teszi. Sajnos nem akar enni, 2-3 kiskanál joghurtot tud olykor belediktálni Laci, és néhány korty teát. Mindene fáj, és segíteni kell a megfordulásban is. Haza készül.

Imádságaimban gyermeki bizalommal kérem Mennyei Atyánkat, hogy az Ő atyai szíve intézze a sorrendet. Szüleidnél is csodálatosan intézett mindent. Soli Deo Gloria!!!

Isten megáldotta Lacit, és ad neki erőt, hogy fájdalmai ellenére tudjon segíteni mindenben. Áldást kérek én is rá naponként.

Én magam mankó nélkül mozgok óvatosan a lakáson belül. Orvosunk intett, hogy nem szabad elesni, hát óvatos vagyok, de a ház inog, billeg, mint szegény meggyötört hazánk állapota, de azért csoszogok, ahogy Lacikám mosolyogva mondja. Én is mosolygok, és fölidézem egykori pilisi utunkat, végig esőben és csúszós sárban, hogy néztünk ki az út végén, de szép is volt. Nem mehetek el újból, mert nincs sár.

Szívesen olvasom újabb leveledet.

Sok puszival, szeretettel: Ervin bácsi

2009. szeptember 3.

Kedves Magdikám!

Én már végképpen nem tudom, hogy ki kinek tartozik válasszal, de megírom, hogy Gizi néni már nagyon rosszul van. Egy hete már nem tudjuk fürdetni, csak reggel és este kedves segítségünk az ágyban megmossa és bepelenkázza. Csont és bőr a drágám, mert napok óta csak egy-két kiskanál joghurtot eszik, tegnap óta csak ma délben sikerült Lacinak két kiskanál teát beleerőltetni. Éjjel nagyon nyugtalan volt, de most csöndesen alszik. Az imádság nagy erőforrás számunkra. Segíts benne.

Házasságunk 65-ik évében járunk, és az Úr Jézus iránti bizalom vezetett végig ezen a hosszú úton. Ez a bizalom most is megvan, és tudom, hogy átsegít ezeken a nehéz napokon.

Remélem, jól vagytok, és hamarosan újból olvashatom soraidat, mert jól esik azokat olvasni.

Sok szeretettel öllelek Benneteket: Ervin bácsi

(Válaszomban megírtam, hogy kérésére én miért imádkozom: hogy Gizike néni szenvedés nélkül, csöndesen szenderülhessen el. És ez úgy is történt.)

2009. szeptember 9.

Kedves Magdikám!

Szívből köszönjük a hatalmas segítséget. Sűrű napok ezek, de az űr óriási. A beszámoló majd megy, és a "folytatás" is folytatódik Isten segítségével.

Szeretettel csókollak Benneteket: Ervin bácsi

2009. szeptember 15.

Kedves Magdika és Béla!

Köszönjük szeretetetek sok drága megnyilvánulását. Ezek után még kérni valamit nem illendő, és mi mégis kérünk. Lacival együtt kérünk, hogy látogassatok meg minket, mihelyt tudtok, mert vágyódunk egy kedves testvéri beszélgetésre. Nekünk minden időpont jó. Szeretettel várunk Benneteket.

Sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi és Laci

2009. szeptember 27.

Kedves Magdikám!

Szeretettel várlak 30-án, szerdán! (Már csak hármat kell aludnom.) Laci nagyon örült, hogy rá is gondoltál, ő is vár.

Csodálatos volt, hogy Isten mennyi erőt adott a temetéskor, és azóta is ad.

A lakásban keret nélkül próbálok járni. Orvosunk örül, de int, hogy el ne essek, mert azonnal törés lesz. Nagyon vigyázok, hátha eljön az ideje, hogy meglátogatlak. Szívesen teszem, de most még nem megy. Szerdán kibeszélgetjük magunkat, már nagyon várom.

Addig is sok-sok puszival és öleléssel köszöntelek Mindannyiótokat: Ervin bácsi

2009. október 1.

Kedves Magdikám!

Nagyon jó volt, hogy tegnap itt jártál. Sajnos nagyon gyorsan repült az idő. Még sok beszélőnivaló lett volna, de reméljük, hogy lesz még rá alkalom. Nagyon számított rá! Most egy-két lépéssel tovább megyek a folytatás írásával, fogadd szeretettel.

Juhász Jenőék néhány hónapos gyönyörű kislánya meghalt. A temetés reggelén Ilonka ezt az Igét kérte: "Igen Atyám, mert így volt kedves előttem." (Maté 11:26.) Ez az Ige mindmáig él bennem, és kísér egy másik drága Igével együtt: "Tanuljátok meg, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok", mondta az Úr Jézus. Még mindig tanulok!

Sokat imádkoztunk és beszélgettünk a gyermekáldásról, sok gyógyszer bevétele és orvosi kezelés történt ebben az ügyben. Egyik imaórás testvérünk szólt, hogy van egy 3 éves gondozottja, egy kislány, akit nem látogatnak. Kimentünk a gyermekotthonba megnézni, valóban nagyon kedves gyermeket találtunk. Másfél órát töltöttünk kint, és Erzsike egy pillanatra se engedte el a kezemet. Mikor harmadszor jártunk kint, már hoztuk is magunkkal. Aznap reggel a Bibliában azt olvastuk: "Úgy bánjatok velük, mint aki köztetek született." Később tűnt csak föl a többesszám. Akkor kerestük és megtaláltuk Lacikánkat. Mindkettő Isten drága ajándéka nekünk.

Amikor úgy döntöttünk, hogy hazajövünk, Isten sok utódot ígért: négy unokánk és három gyönyörű dédunokánk van!!! Dicsőség Istennek!

A péceli évek gyönyörűségesek voltak. Az 1956-os forradalmat is ott éltük át. Csodálatos napok voltak azok.

November 4-én kora reggel Kis Laci bácsi ébresztett föl, az arcán patakozottak a könnyei, és csak annyit tudott mondani, hogy az oroszok megtámadták Pestet, hallgasd, és elvánszorgott. Én pedig, magamhoz térve, sírva hallgattam a háborúból ismert ágyúzás hangját. Csütörtökre lett csend. Azután megindult a menekülés. Pécelről kb. kétszázan mentek el. Mind a ketten teljes bizonyossággal tudtuk, hogy a gyülekezetet magára hagyni semmiképpen nem lehet. Még a gondolat se merült föl bennünk.

1959 nyarán hívtak a püspöki hivatalba, és közölték velem, hogy miután Pécelen nem maradhatok, válasszak: Őrszentmiklós vagy Szokolya? Nehézy Károly bácsi hívott Őrszentmiklóstra, azt választottam. Urunk segített, hogy jó döntést hozzak. Az utolsó péceli éjszakánkon együtt imádkozva köszöntük meg a gyönyörű éveket, a gyülekezetet, a barátokat, és reggel békés szívvel utaztunk el új szolgálati helyünkre.

Folyt. köv.

Szeretettel puszil mindannyiótokat: Ervin bácsi

2009. október 6.

Kedves Magdikám!

Most döbbenek rá, hogy én még nem válaszoltam kedves meghívásodra. Örömben nem gondoltam rá, hogy a bólintásomat nem láthatod, pedig azt is mondtam azonnal, hogy engem autóval kell vinni, mert én csak a lakásban tudok közlekedni óvatosan. A bólintásomat nem láttad, szavaimat nem hallottad, hát most leírom, hogy szívesen meglátogatlak, visztek és

hoztok. Az útlevelem is érvényes Köszönöm a kedves meghívást. Azt gondolom, hogy jó beszélgetésnek nézünk elébe. Ez is öröm ám!

Szeretteiddel együtt sok puszit és ölelést küldök: Ervin bácsi

2009. október 8.

Kedves Magdikám!

Ma sokáig aludtam, így megelőzni már nem tudtalak, hajnalban pedig elhatároztam, hogy megírom legújabb élményemet. 4-kor fölébredtem és fölkeltem. Nehezen álltam föl, és két lépés után gyorsan nyúltam a járókeret után, nehogy elessek. Nehezen kimentem, és visszajöttem.

Ismét nehéz lett a járásom. Most megint csak kerettel tudok járni, és vigyáznom kell, mert az épület inog, vagy esetleg én? Laci szerint a ház szilárdan áll, tehát marad még egy változat, majd kitalálok. Most autóval sem tudok menni sehová, de látogatót mindig szívesen fogadok. Fotelben ülni és beszélgetni tudok, és hálás vagyok Istennek a szelíd figyelmeztetésért.

Szép zenét hallgatok, a TV segítségével szép tájakra utazok, és szemlélem az Isten nélküli életet tervező emberiség vergődését. Lelkipásztorként szemlélve nagyon tanulságos. Van min gondolkozni.

Remélem, hogy a mai napod nagyon szép lesz a csöndes rendezgetéssel. Én mára zenehallgatást tervezek és Arany János Balladáit hallgatom. Gizi nénivel hallgattuk együtt utoljára.

Nagy szeretettel gondolok Rád és sok puszival köszöntelek: Ervin bácsi

2009. október 10.

Kedves Magdikám!

Csöndes, borongós délelőtt van, a járni tudásom nem javul, de mankó nélkül is visszamegyek a múltba, ezért következik a folytatás.

Őrszentmiklóson a beiktatási prédikáció igéje Jézus Urunk szava volt: "Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek..."

Szívünkben ezzel az üzenettel kezdhettük meg ottani szolgálatunkat. Igyekeztem az öregeket megismerni és beszéltetni. Sok fontos dolgot tudtam meg, ami szükséges volt ahhoz, hogy ne a levegőbe prédikáljak. Kálvin gyakorlata, a lectio continua nagyon hasznosnak bizonyult.

Bejelentettem a gyülekezetnek, hogy mától egészen addig, amíg a végére nem érünk, Máté evangéliumából vesszük a textust kihagyás nélkül. Megszerette a gyülekezet ezt a módszert. Sokan már hét közben megnézték, hogy mi következik vasárnap. Nem lehetett kiprédikálni senkit, de Isten sokszor ejtett ámulatba bennünket, amikor történt valami, és a soron következő részben ott volt a felelet.

Találkoztam egy címfestő emberrel, aki hajlandó volt engedély nélkül csinálni két feliratos táblát. A szöveg ennyi volt: "VAN ISTEN!" Az egyik az irodámban függött, a másik a gyülekezeti teremben. Sokan megálltak előttük. Volt másik két táblám is, de azok csak nekem szóltak, és a homlokom belső felén, csak én olvashattam őket. Két osztrák közmondás, ami végig eligazított a nehéz időkben. "Ein jeder der fragt, kriegt eine Antwort!" (Aki kérdez, feleletet kap.) „Maul halten und weiterdienen!" (Fogd be a szád, és szolgálj tovább!)

Az egyháziügyi hivatal ugyan honnan tudta volna, hogy szeptembertől tartom az előkészítőt, és nem 6 hétig, ahogy ők szeretnék volna, hacsak meg nem kérdezem?

Ennyi elég mára, folyt. köv.
Sok szeretettel: Ervin bácsi

2009. október 20.

Kedves Magdikám!

Ebédutáni pihenésem közben döbbsentem rá, hogy azt mondtad, az életírásomból egy levelet – épp a legszebbet – nem találok, és kérted, hogy írjam újból le. Én pedig nem erősödöm, sőt, hát jó lesz, ha pótolom a hiányt.

(Valóban ezt kértem, de később mégis megtaláltam e nekem legjobban tetsző – Gizike néni megismeréséről szóló – részt, amit be is építettem a megfelelő helyére. Biztos nem volt véletlen ez a tévedésem, mert szerintem Ervin bácsit e kérdés is hozzásegíthette a gyász feldolgozásához. Azért e másodszori leírást se vettem ki a gyűjteményből, mert a történet olyan szép! Ebből azt is meg lehet állapítani, hogy ugyanazon emlék csaknem ugyanolyan módon kerül felszínre, akárhány alkalommal is idézzük fel..)

Napjaim csöndesen telnek. Rendezkedünk az üressé vált lakásban, de ez nem segít. A múlt héten elővettem ismét a járókeretet, hogy legalább itt mozogni tudjak. Az étvágyam se nagy, de azért igyekszem rendesen enni a lelki táplálék mellett, amire viszont éhes vagyok.

Örömöm viszont, hogy két iskolás dédunokámnak itt tarthatok rendszeresen hittanórát, jönnek is szorgalmasan. A reménység is él a szívemben, hogy egyszercsak megszólal a csöngő, és itt állsz az ajtóban, és következik egy jó beszélgetés.

Addig is nagy szeretettel és sok puszival mindannyiótoknak!

Búcsúzó: Ervin bácsi

A hiányzó folytatás:

A Lónyayba jártam, és a hetedikben történt, hogy tavasszal, a csendes napon bejött osztályunkba egy kedves, fiatal lelkész. Végigjárt a padok között, és így szolt: A vésésekből látom, hogy fölfedeztél, mennyi szép lány van a világon. Így van ez rendjén, szeressétek őket, és vigyázzatok rájuk. Kinyitotta a bibliáját, és ezt olvasta: "Nem jó az embernek egyedül lenni, szerzek néki segítőtársat, hozzáillőt." (I. Mózes 2:18.) Hozzáillő, fontos szó ez. Hallotok rossz házasságról, válásról, bajokról, mert nem illettek össze. Csak Isten tudja, hogy ki illik hozzád, és segítséget ajánl, kérjétek a segítségét. Szeressétek, becsüljétek a bevésett név tulajdonosát, de ne imádkozz azért, hogy ő legyen a feleséged. Ne kösd meg Isten kezét, hanem bízzál Benne, hogy Ő tudja, ki a hozzáillő.

Aznap este kezdtem el imádkozni a társért, név nélkül, pedig fülig szerelmes voltam Évába, aki szép és kedves volt.

1942-ben egy nehéz vizsgám jelesre sikerült. Délután volt, és nem volt időm hazamenni, hanem egyenesen mentem az egyházhoz a vasárnapi iskolai előkészítőre. Nyilván ragyogott az arcom, mert a köszönés után megszólal egy kedves hang: "De jókedve van ma Ervinnek." Megnéztem a kedves hang gazdáját, és egy gyönyörű, kék szemű leányt láttam. Óra után megkérdeztem, hogy merre

megy haza, és mehetek-e én is arra. A válasz igen volt, és elindultunk, de csatlakozott hozzánk egy korombeli fiatalember is. Nagyot csuklottam, de hamarosan kiderült, hogy a bátyja, akivel nagyon jó barátok lettünk.

Hamarosan kértem Mennyei Atyámat, hogy mutassa meg, hogy Gizikém-e a társ, vagy nem? Azt kértem, ha ő, akkor növekedjék szívemben a szeretet, ha pedig nem, akkor múlják el. Nyár végére világos választ kaptam. 1944. július 12-én tartottuk eljegyzésünket. Választott Igénk Józsué 24:15. volt: "Én azonban és az én házam az Úrnak szolgálunk." Az őrbottyáni temetőben lévő sírkövünkre is ez van fölírva. Drága hamvai már ott vannak, de ő a Mennyei Atyánk házában. Én is oda készülök.

Most nem tudom tovább írni... Folyt. köv.

2009. november 5.

Kedves Magdikám!

Nagy a csönd. Béla meggyógyult-e? Te nem betegedtél meg? Engem megtalált az influenza, de szembeszálltam vele. Tegnap háziorvosunk alaposan megvizsgált, és gyógyszereket írt. Hála Istennek tüdőgyulladás nincs (már többször volt). A héten ebzárlat alatt vagyok, a dédunokákat nélkülözöm kell. Hiányoznak a kis mókusok, de az ő érdekük.

Bandi öcsém Kanadában súlyosan megbetegedett, 10 napig feküdt kórházban, most hazaadták, de nincs jól. 82 éves, és ez nem előny, én pedig nagyon csöndben vagyok. Ugye jól teszem? Laci szorgalmasan issza a hurutoldó teát, remélem, enyhít köhögésén. Na ebből elég. Nem panasznapot akarok tartani, csak jólesett beszámolni magunkról.

Múlt vasárnap elvittek Órbottyánba egy kedves ünnepségre. Kedves tanítványom jött el értem az édesanyjával, aki szorgalmasan járt annak idején az ifjúsági bibliaórára. A 41 éves fiatal családapa boldogan mondta el, hogy élete megváltozott, és nagyon örül, hogy presbiterként szolgálhatja az Urat. Soli Deo Gloria!

Várom leveledet. Szakemberek szerint influenza vagy más betegség vírusát eddig még nem sikerült terjeszteni elektronikus levél útján, de keményen dolgoznak rajta. Remélem, ez soha nem fog sikerülni.

Sok-sok szeretettel köszöntelek: Ervin bácsi

2009. november 14.

Kedves Magdikám!

Gyönyörű napot szerezte nekem, de Lacikám nevében is bátran mondhatom, hogy nekünk. Jó volt beszélgetni és kicserélni gondolatainkat. Már várom a következő alkalmat.

Isten csodálatos ajándéka a gondolkodás és a beszéd. Nem csoda, hogy ezt a kettőt igyekszik a Sátán mielőbb megrontani. Érdemes minden nap kérni az oltalmat a rontás ellen. Remélem, minden baj nélkül érkezte haza, és Béla kitűnő friss étellel várt. Ő nagyszerűen főz, ezt tapasztalatból tudom.

Remélem, hogy hamarosan teljesen meggyógyul, az én étvágyam is visszajön, és örömmel mondhatom asztalotoknál: "Béla, ez nagyon finom volt!" Ugye, egy öreg embernek is szabad álmodozni?

Nos, mindannyiótoknak szép álmokat kívánva szeretettel búcsúzom sok puszival: Ervin bácsi

2009. november 24.

Kedves Magdikám!

A múlt héten mind a ketten megkaptuk az oltásokat, így már nem szükséges kezdet mosnod levelem elolvasása után.

A rövid kis tréfa után azonban elmondom, hogy nehéz napok vannak mögöttünk, szegény Lacikám sokat szenvedett. Ma van először könnyebben. Kétszer is volt vizsgálaton a kórházban. Egyszer maga a háziorvosunk vitte ki saját autójával, akkor este 10-kor került haza. A máj, mint alapbetegség mellett még vesemedence gyulladás, vakbélgyulladás és mellhártyagyulladás jött komolyan szóba. Hála Istennek ezek a mellékhatások most csöndesebbek, és maradt a fő központ a máj, az érzékenység, a derékfájás és a szigorú diétázás.

A világválság biztosan iszonyú nagy probléma, de mit főzzünk? Sok olyan étel van, aminek a szagától, olykor a pusztán látásától jönnek a tiltó jelzések. Papa, mit főzzünk holnap? - hangzik a kérdés, majd halk csikorgás hallatszik a fejemből, és megszületik a válasz, ami nem mindig jó, de azután csak-csak. A francia mondás szerint ilyen az élet, biztosan ilyen.

Magamról is kell írnom, mert kikapok, ezt pedig nem kockáztatom meg.

Beszélggettünk az olimpiáról, és Lacikám azt mondja, hogy a maratoni futást még a tévén keresztül sem nézhetem, pedig a lakásban nagyon vigyázva, bottal járok, de a maratoni futást még nézmem sem szabad. Lehet, hogy így igaz. De nem hagyom el magam. Erőm megfogyatkozott, és szívesen veszem, ha a témat Laci hozza be a szobámba, pedig nem lettem lustább.

Születésnapomon de. 9,20-kor kapom a kórházban a következő injekciót, ami három hónapig hat, és kapom a napi gyógyszeremet. Kedves segítségünk megígérte, hogy kivisz, és vissza is hoz. Remélem, délre már itthon leszek. Egyébként félbevágott ember vagyok, a jobbik felem már nincs itt, de a remény itt maradt, és a párnám is mindig megszárad.

Tudom, hogy Mennyei Atyámnak van még csiszolni valója rajtam, és ha elkészül, akkor hazahív. Addig azt kérem, hogy lehessen áldásul mindenkinek, akivel összehoz.

Hát most magamról is beszámoltam, és várom a következő találkozást.

Addig is sok puszival és nagy szeretettel búcsúszom: Ervin bácsi

2009. december 2.

Kedves Magdikám!

Boldog adventet kívánva, most csak egy kis folytatást küldök. Folytatás...

Emlékeim között lapozgatva, érdekes dolgok jutnak eszembe. Eljöttek az őszi esők, és döbbsen láttam, hogy a templom erősen beázik az asszonyok egyik oldalán. Ilyenkor nem ülünk oda, hangzott a nyugodt válasz. Próbáltuk megcsináltatni, még mestert is hívtunk Palotáról, de nem sikerült.

Mi történt? - érdeklődtem. Még 1944. december 8-án jöttek be az oroszok, előtte lötték a falut, és egy akna ledöntötte a templom egyik kéményét, az pedig összetörte a palát. (Hát ezek a disznók éppen a születésnapomon foglalták el ezt a szép falut, méltók a megvetésre, gondoltam.)

Jakab Józsi bácsi mesélte: jött egy orosz, rám fogta a fegyverét, és enni kért. Feleségem adott neki krumplicsokolékat, de utána bort követelt. Dühös lettem, és mondtam neki valami nagyon cifrát, mire csodálkozva rám nézett, és magyarázta "nyet csája, vino!"

Ez a koszos banda betelerelte a lovakat a templomba, és a parochián talált minden papírneműt elfűtött, mert bizony hideg volt. Három hétig állt a front, mert a

fóti szőlőhegyen néhány katona beásta magát, és a front megállt. Szovjet hősök, hogy a radai rosseb ette volna meg őket.

Később, amikor tudós párttitkárok lelkesen magyarázták a főlzabadulást, az emberek bölcsen hallgattak. Salga Jenő igazgatóhelyetessel együtt hallgattuk a nyilvános gyűlésen a biztatást: "Eltársak, legyünk tojálisak". Zsebkendőnket a szánkba tömve maradtunk "tojálisak". Mi minden történik az emberrel?!

A templom padlásán találtam tartalék palát, és én ismertem a palázást, így a gondnok úrral szépen megoldottuk azt, ami a rákospalotai mesternek nem sikerült.

Első látogatásaim a presbitereknek szóltak. Örömmel fogadtak, és természetesen borral kínáltak. Istenem, mit csináljak, ma öt családot szeretnék meglátogatni, és a bort sem szeretem. Eszembe juttatta Uram, hogy itt nagyon finom tejet fejnek, kértem hát egy nagy bögrével és friss házi kenyérrel. Körülállt a család, és rémülten nézték, ahogy folyik belém a tej. Amikor kikísértek is aggódva kérdezték, hogy nem vagyok-e rosszul. Jól vagyok, nyugtattam meg őket, és vidáman mentem a következő családhoz, mert nyers tejsre igazán nem lehet bort inni, ezt mindenki megérti...

Találkozom egy ötgyermekes apával, most is részeg. Támasztja a kerítést, pedig az nem akar kidőlni. Megállok, és csöndesen kérelem, hogy ne igyék. Tréfás kedvében van, és nevetve válaszol: "Hiszen a tiszteletes úr engem még soha nem látott részegen!" Mostmár nekem is kapaszkodni kell a kerítésbe. "Tudjuk, hogy nem iszik, így hát senkit sem láthatott részegen!" Kezet nyújt, és én megyek a konfirmációs előkészítőre.

Sok szeretettel: Ervin bácsi

2010. január 4.

Kedves Magdikám!

Ezt a mellékletet küldöm szeretettel: Ervin bácsi

Ima felnőtt gyerekeinkért:

Mennyei Atyám!

Jól tudod, ők már kívül vannak a családon, nem tudom megvédeni őket. Minél nagyobbak lesznek, annál kevésbé tudom elkísérni, szemmel tartani. Ők a maguk útját járják, és nekem nem marad más hátra, mint hogy rád bízam őket. Adj nekik jó barátokat és társakat, jó felnőtteket, akik törődnek velük. Óvd meg őket a nagy forgalomban az életveszélytől. Vigyázz rájuk, hogy ne tegyenek semmi rosszat, ha egymás között vannak. Add, hogy szívesen térjenek haza, örüljenek és szeressék a szülői házat. Add nekünk, szülőknek, hogy sikerüljön ezt az otthon szeretetteljessé tenni, hosszú ideig megtartani számukra. Add, hogy ne félelemmel gondoljanak ránk, még akkor sem, ha valami rosszat tettek. Tartsd meg bizalmukat irántunk, hogy ez az otthon mindig nyitva legyen számukra. Add meg mindnyájuknak, hogy ez a ház megmutassa, mit jelent otthon lenni majd a te mennyei háza asztalánál. Ámen

2010. január 14.

Kedves Magdikám!

A tárgy helyett inkább jelszót írnék, ami arra utal, hogy mindent megértettem, de türelmesen, mindig várlak, sőt Bélának is üzenem nagy szeretettel, hogy ha járása-kelése

közben van egy szabad órája, hát kanyarodjon errefelé, és minden bejelentés nélkül beszélgetünk egy jót. Nekem ez nagy örömet jelentene.

Leveled nagyon kedves, és még inkább ébreszti bennem a beszélgetés utáni kívánságot. Jó lenne, ha már holnap jönnél. Remélem, még ma megnézed leveleidet és jössz is.

Ebben a reményben kívánok a betegeknek gyógyulást, az egészségeseknek erőt, jókedvet, sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi

2010. január 19.

Kedves Magdikám!

Mindig alkalmas a jöveteled, de önző módon elfelejtettem megírni, hogy ha csúszós az út, vagy rossz az időjárás, akkor ne indulj útnak, nehogy bajod essék. Vigyázz magadra!!!

A szüleiről szóló írás nagyon tetszett. Kerek egész. Figyelmesen olvastam és jónak találtam. Ez a véleményem.

Sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi

2010. január 28.

Kedves Magdikám!

Nézem a hőmérőt, hogy mit mutat kint és bent, és nagy hálával gondolok rátok. Gizi néni számára az utolsó hónapokban zajtól és hőségtől védelmet nyújtottak a Laci szobájában és a kis hálósobánkban lévő új ablakok, most pedig a hidegben mérhetjük, hogy kevesebb fűtéssel a két szobában melegebb van, mint ott, ahol legutóbb olyan jól beszélgettünk. Két ablakot kaptunk töletek, kettőre pedig Marcsiék adtak kölcsön. Ebből már az egyik árát sikerült letörleszteni. Már csak 120000 van hátra, bár most megakadtunk, mert a gyógyszerek rémisztően megrágultak. Laci csak az elfogyott orvosságok receptjeit vitte el, és 31000 Forintot hagyott ott.

Nálunk most a jelszó így hangzik, ha valami kell: "majd nyugdíjkor", és mosolygunk hozzá. Az egyszeri, elkeseredett magyar így szitkozódott: "Azt a leborult szivarvégit!" Hát én is ezt mondom.

Tegnap csodálatos élményben volt részem. Ebéd után elszunnyadtam, és arra ébredtem, hogy Kati dédunokám nagyon gyengéden csókolgatja az arcom. Kinyitottam a szemem, és arcocskája fölragyogott. Meg se kísérek leírni se a ragyogást, se amit éreztem, de kérem Istent, hogy Te is mielőbb átélhess hasonlót.

Milyen érdekesek a lelki kapcsolatok: tegnap este a hírekben Szudánról is szó esett, és azonnal rátok gondoltam. Nehogy azt mondd, hogy véletlen! Az sem az, hogy sokszor gondolok arra, hogy ez a hideg idő sok-sok fájdalmat okozhat lábadnak.

Ez a levél kísérlet arra is, hogy ugyan működik-e a hálózat mínusz 10 fok esetén is?

Az ellenpróbát várva, sok puszival búcsúozom: Ervin bácsi

2010. január 30.

Kedves Magdikám!

Remélem, ma csak annyira mész ki, hogy gyönyörködni tudj a havas tájban, de ha az ablakodból is megleheted, akkor legyen elég ennyi. Nekem is meg kell elégednem ennyivel. A tökéletlen emberek hiába sóznak, hogy locs-pocs legyen és rondaság, most minden szép fehér. Gyermekkorom gyönyörű havas tájai jutnak eszembe.

Remélem, a koncert szép volt, és baj nélkül megjártad. Tegnap este a Világpanorámában (Echo Tv) nagyon kedvesen beszéltek Szudánról. Azt mondta Szaniszló

Ferenc, hogy régebben sok szudáni tanult nálunk, és jó lenne, ha most mi tanulnánk tőlük. Úgy gondolom, hogy igaza van.

Köszönöm az elküldött "folytatásokat". Egy részét már elolvastam. Szerintem nem kell kihagyni semmit. Kedvesen benne hagytad az aktuális kis híradásokat, megjegyzéseket, ez nagyon jó. Én továbbra is szeretném őszintén leírni, hogy miképpen formált Isten. Az egyszerű emberekből mindig több volt, mint államférfiből. Hátha egy-két fiatal kezébe is kerül, és kap belőle valamit. (Öreg emberek álmodoznak ám.) Szóval szeretném folytatni a "folytatásokat", Deo volente et favente.

Most búcsúszom sok szeretettel és puszival: Ervin bácsi

2010. február 4.

Kedves Magdikám!

Ma reggel kaptam egy kedves figyelmeztetést a Facebook-tól, hogy Dr. Faragó Magdolnának két nap múlva születésnapja lesz. Mosolyogva gondoltam rá, hogy én ezt sokkal régebben tudom, mint ők, de kedves dolognak tartom, hogy ők is számon tartják. Azért már most, de a napján is kívánok sok boldog születésnapot.

Lehet, hogy a neves napon már Laci is itthon lesz, de most még a váci kórházban fekszik hétfő óta. Most Tomi unokám van velem hétfőig, mert akkor megy vissza Londonba.

Erzsike minden délben hoz meleg ételt. Én a lakáson belül óvatosan botorkálok botommal, és ablakon keresztül nézem a havas tájat. Jobb itt bent!

Sokszor gondolok rád, mert ilyen időben a csontjaid biztos belülről is kopogtatnak. Isten adjon erőt és csitítsa fájdalmaidat.

Sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi

2010. február 11.

Kedves Magdikám!

1945. február 11-én vasárnap fél 12-kor egy fiatal, kékszemű, gyönyörű leány ballagott a mosonmagyaróvári református templomban az úrasztala felé. A templom üres volt, azaz egy 10 év körüli fiúcska tévedt be, és leült a hátsó padban. A leány erősen belekarolt a fiatal táborilelkészbe, aki az első padnál letette derékszíját a pisztolyával, és már jött is a lelkész palástban. Az Ige I. Korinthus 13., a szeretet himnusza volt. Sohasem felejtettük el. 65 év telt el, de a "szeretet soha el nem fogy."

Most csak erről tudok írni, majd holnap beszámolok.

Sok puszival, öleléssel: Ervin bácsi

2010. február 12.

Kedves Magdikám!

Laci egy hétig kórházban feküdt, addig Tomi unokám volt velem. Ő azóta már ismét Londonban van, de Lacikám már ismét itthonról jár naponta kezelésre helyben.

Kistarcsát is megjárta közben (mentők vitték-hozták), újabb gerinc sérvet fedeztek föl nála, és a jobb lábán, a térd és a boka között vagy izomszakadás, vagy idegszakadás, vagy

mind a kettő okoz komoly gondot. Az egész jobb oldala gyöngé. Keresik az okát és a segítség módját, mert szeretnék az operációt elkerülni.

Most járt itt Erzsikém a kis Dorkával, és szép virággal köszöntött. Tegnap Lacika, a kezeléssel jövet köszöntött hasonlóképpen. Félembenként is hálás vagyok érte. Ma fürdés is lesz, ami nagyon jó. Kanadából semmi hírem. Imádságban hordozom öregséggel, betegséggel küzdő, még élő testvéreimet. Remélem, hamar kapok újabb beszámolót.

Sok szeretettel és öleléssel: Ervin bácsi

2010. február 16.

Kedves Magdikám!

Jól estek kedves, bátorító szavaid. Köszönöm. Reggel kaptam a szép virágokat, rögtön küldtem is belőlük.

Laci most éppen kezelésen van, még 4 van hátra. Eddig különösebb eredménye nincs.

Sok szeretettel öllelek Mindannyiótokat: Ervin bácsi

folytatás...

Lelkészerkezeteken sokat beszélgetünk a módszerekről, mit, hogyan csináljunk. Némelyik kollegának káprázatos ötletei vannak, némelyiket kiprobálok. Az eredmény: füst és hamu. Már pedig eredményt várnak tőlünk. Összefoglaló jelentést, részletes jelentést, összehasonlító jelentést és még anyám tyúkját...

Jézus Urunk kiküldte tanítványait, hogy mondják az örömhírt egyszerűen, kedvesen, szeretettel. Az összefoglaló jelentések elkallódtak...

X néni letesz az asztalomra egy könyvet. Nagyon dicséri, de sürgét, hogy napokon belül olvassam el, mert legalább tízen várják. Melegem lesz a könyv írójától, mert egy istentelen francia csúfolja benne a hitet, a keresztyénséget és mindent, ami szent. X néni elmegy, én meg, óvni akarván a gyülekezetet, azonnal tűzbe dobom az átkozott könyvet. Egy hét múlva X néni csak a könyvet akarja. Bőven kárpótolnám érte, de nincs alku, s a gyülekezet templomba nem járó részében nagy lett a fölfordulás. Mit tenne Jézus? Olvasom a fali táblán. Az ördöggel szemben se lehet ördögi módszerrel hadakozni!

Ma reggel az jutott eszembe, hogy a községi orvosokkal mindig jó barátságban voltam. Látogatásaim során találtam olyan beteget, akiről én szóltam az orvosnak, máskor pedig ő vitt el autójával egy-egy súlyos esethez. Összedolgoztunk. Volt, aki egy csésze kávé mellett tréfásan megjegyezte: "Tudod, ha én nem volnék itt, sokkal kevesebb temetés lenne ám!" Derűs pillanatok!

Folyt. köv.

Puszil: Ervin bácsi

2010. február 20.

Kedves Magdikám!

Nagyon jó híreket küldtél, és alig várom, hogy elbeszélgezzünk róluk. Persze tudom, hogy várnom kell a jobb időkre, de a németnek van egy remek kifejezése arra, amit érzek: die Vorfreude. Most azután keresheted a zulukaffer szótárban, de megéri.

A szeretetről szóló kis összeállítás nekem is tetszik. Köszönöm.

Lacikám a javulást nem viszi túlzásba. Most lett vége egy elektromos kúrának, és most várjuk az eredményt, dehát...

Él itt a lakásban egy öreg ember is, az épület folyton billeg, ő meg óvatosan ballag. Most ivott egy csésze kávé, és erre a nap is kibújt a felhők mögül. Ilyen az élet, mondják a franciák, de leírni nem merem, mert az ő helyesírásuk förtelmes. Már az első elemiben a magyart választottam, mert az a legnormálisabb írásmód.

Sok szeretettel és puszival: Ervin bácsi
folytatás...

Szép augusztusvégi napon beszélgettünk Gizikémmel a hetvenedik születésnapomról, és egyszerre mondtuk ki, hogy itt az ideje a nyugdíjba-menetelünknek. Következő héten együtt ballagtunk el az iratokkal. Minden simán ment, csak egy gondunk volt, hogy hova menjünk lakni. A falu úgy tudta, hogy valahol szép házunk van, és majd kiderítik, hogy hol. Sajnos mi nem találtuk, de az mellékes.

Fogadtuk a pályázókat a lelkeszi állásra, és közben szolgáltunk, mint eddig. Azután lett utódunk, és sürgőssé vált a lakás megtalálása. Vácon találtunk egy megfelelőt, de nemcsak pénz, paripa, fegyver kellett, hanem beköltözési engedély is. "Áldjad az ő nevét, mert az Úr mindent oly szépen intézett!" 1993. karácsony hetében váci polgárok lettünk. Csodálatos időszak kezdődött.

Karácsony hetében meghalt egy közeli gyülekezet lelkipásztora, őt helyettesítettem, hoztak-vittek, minden rendben volt. Egy másik télen súlyos beteg lett egy társam, majd hirtelen meghalt egy másik, és én mentem, és boldog voltam, hogy az én Uram ennyi feladatot bíz rám, és adja Igéjét a számba.

Kimondhatatlanul nagyszerű volt, hogy nem kellett adminisztrálni, csak készülni és szolgálni. A kosdi gyülekezettel kölcsönösen nagyon megszerettük egymást, a két váci gyülekezet is kért szolgáltatásokat. Sok örömet jelentett az öregotthonban, a váci rádióban és televízióban kapott rendszeres szolgálati lehetőség. Néhány kedves, hívő katolikus emberrel is jó barátságba kerültem.

Mennyei Atyánk közben néhány kedves ajándékát visszakérte, de olyan szeretettel, hogy még csak nem is fájt. Fényképezés, filmezés, rádióamatőrködés, olvasás, kedves emlékek.

folyt.köv. Sok puszival búcsúszom: Ervin bácsi

2010. február 21.

Kedves Magdikám!

Csendes vasárnap délután van. Szundítottam egyet, finom kávé, ittunk Lacival. Ő most tusol, én meg írok...

folytatás...

2004. augusztusában ballagtam hazafelé az autóbusz végállomás tájáról, amikor a tízperces út felénél meg kellett állnom. Hátamat egy fának támasztottam, és igyekeztem úgy kinézni, mint aki vár valakire. Néhány percnyi erőgyűjtés után hazamentem, de a hét lépcsőt nehezen másztam meg. A vérnyomásom rendben volt, de szemem megakadt a pulzuson: 34. Még egyszer megmértem: 34. Semmim nem fájt, hát megnyugodtam.

Másnap reggel gyöngének éreztem magam, hát mértem, és a pulzus ismét 34 volt... Telefonáltam a doktoromnak, aki azonnal ágyba parancsolt, és mondta, hogy

azonnal jön. Jött is az asszisztensnővel és műszerekkel együtt. Nem engedett fölkelni, mondván, hogy azonnal itt lesznek mentők. Jöttek is, és hordágyon vittek le a kocsizhoz. A kórházban a szívosztály főorvosa és 5 másik orvos várt. Mozdulni sem engedtek, csak vizsgáltak és tanácskoztak, végül megmondták, hogy egyetlen segítség van, ha megengedem, hogy szívritmus-szabályzót építsenek belém. Nemcsak megengedem, hanem szépen kérem is. Tudom, hogy mi az, és nagyon köszönöm.

Hamarosan megtörtént a beültetés Pesten. A műtőben az orráig bekötött arcú főnővértől megkérdeztem, hogy ő mohamedán-e? Rémülten mondta, hogy "én katolikus lány vagyok", majd leesett a tantusz, és föl kacagott a műtőben lévőekkel együtt. Jó volt a hangulat, és engem őszintén érdekelt a dolog. Nem altattak el, csak a mellembre kaptam injekciókat. A vágást nem éreztem, és a megfelelő eret hamar megtalálták. Egy monitoron néztük, hogyan halad lassan a huzal a szívkamra aljáig, majd a szabályzóval való összekötés, elhelyezés és egy rádióadóféle doboz segítségével a behangolás csoda érdekes volt. Varrás, kötözés köszönet-mondás, és már vittek is az ágyamba.

Egy óra múlva jött a főorvos. Összebarátkoztunk, és jól elbeszélgettünk. Megtudtam, hogy a 34-es pulzussal a halál közvetlen közelében voltam. Milyen kegyelmes a mi Mennyei Atyánk!

2005. április végén kivizsgálásra küldte Gizikémet házi orvosunk. Együtt mentünk ki a kórházba a valóban nagytudású doktornőhöz. A vizsgálatot hirtelen abbahagyva ír néhány sort, és elküld bennünket CTR vizsgálatra, közben hallom, hogy azonnal ágyat kér. Másnap reggel már infúziós állvány áll az én egyetlenem ágya mellett.

Ennyi mára elég. Sok szeretettel: Ervin bácsi

2010. február 24.

Kedves Magdikám!

Igazad van, valóban kimaradt egy fontos rész az őrbottyáni szolgálat végéről, amit most pótolok.

Előbb csak annyit, hogy Lacit hétfőn éjjel a mentő bevitte a váci kórházba. Infúziót kap. Mind a két lába zsibbad a gerince rossz állapota miatt...

Folytatás:

A lakás keresése már jó ideje tartott. Egyik fiatalemberünk kocsijával sok helyre elvitt, ahol nem volt lelkész, és a parókia üres volt, mert valamelyik szomszéd kolléga látta el a gyülekezetet. Mindenütt elzárkóztak, mert azt remélték, hogy előbb-utóbb lesz saját pásztoruk.

A vágy és a reménység dicséretes volt, de rajtunk nem segített. Közben a nyugdíjazási kérelmet beadtam, és két hét múlva az ámen kimondása pillanatában eszméletemet veszítettem a szószéken. Két presbiter kapott el a lépcsőn, mielőtt alaposan összetörtem volna magamat. A roham-mentő száguldott velem Vácra...

A pulzusomat nem találták, de magamhoz térve rámutattam az EKG készülékre, és kértem, hogy tegyék rám a tappancsokat, és a gép megtalálta a gyöngé érverést. Tíz napig vizsgáltak és erősítettek, azután a főorvos elmondta,

hogy semmi bajt nem találtak, csak azt, hogy nagyon sokat dolgoztam, és teljesen kimerültem. Még valamit szeretnék mondani, de...

Segíthetek? – kérdeztem, s még elmondtam, hogy beadtam a nyugdíjazási kérelmemet. Ezt akartam mondani, hangzott a fölszabadult válasz.

A váci kedves lelkész-házaspár mindent megtett a segítségünkre. Végre került egy eladó lakás, de az ára nekünk elképzelhetetlenül sok volt!!! A nyugdíjazásnál kiderült, életem során összesen kb. ennyi fizetést kaptam. Az egyházkerület adott kölcsön, kanadai testvéreim is segítettek, így sikerült anyagiakban megoldani a dolgot, de még hátra volt a betelepedési engedély. Semmi jogcímünk nem volt, hogy beköltözzünk a városba. A nyugdíjazás nem volt jogcím.

Végül sikerült beköltözni. Rövidesen észébe jutott a városnak, hogy eladja a házat, de minden lakó megveheti 20 éves törlesztésre vagy ő maga, vagy a vele lakó gyermeke. Lacikánknak átadtuk, és ő megvette és vállalta, hogy gondoskodik rólunk életünk végéig. Hát gondoskodunk is egymásról szeretetben és békességben, és a 3, majd most már a 2 nyugdíjból pedig havonta fizetjük a törlesztést.

Lacikát öt éve leszázalékolták, és négy és fél éven keresztül együtt ápolhattuk Gizi nénit. Isten útjai csodálatosak. A nyugdíjazásom és a váci beköltözés között egy kemény év telt el. Igyekeztünk a gyülekezetben szolgálni, de voltak nehéz óráink is bőven. Egy üzleti haszontól jogosan elesett neves család vette kezelésbe utódomat, és vitte bele olyan dolgokba, amit ő ugyan megbánt, de nekünk fájdalmas volt. "Ő megsebez, de be is kötöz" – átéltük, és áldjuk érte Urunkat.

folyt.köv.

Sok puszival búcsúzó: Ervin bácsi

2010. február 25.

Kedves Magdikám!

Folytatom Gizi néni történetével, amit múltkor már elkezdtem.

A doktornő nagyon kedves, figyelmes. Személyesen tornáztatja Gizi nénit. Amikor megköszönöm, behív a szobájába, és megmutatja a CTR képet. Volt egy kis agyvérzés, de sok az érelzáródás. Kerekas szobavécét és sok pelenkát ír föl. Hamarosan szükség lesz ezekre, mondja. Hazakerülünk.

Az idő nagyon szép, és egymásba karolva lemegyünk kedvenc kis parkunkba, és gyönyörködünk a virágzó fákban. Harmadik nap hazafelé meg kell állnunk, és nekitámaszkodnunk a park kerítésének. Negyedik nap többször kell megállnunk... Ötödik nap már csak a ház előtt ballagunk végig egyszer. Hatodik nap a kapuig jutunk. "Édes, menjünk vissza a lakásba!" Segítek. A szobában csendesen beszélgetünk. Másnap reggel már hibásan beszél, vezetni és etetni kell, és mi tesszük Lacikával közösen, szeretettel. 2005 májusa van, és Lacikánk rokkant nyugdíjasként itthon van. Isten útjai csodálatosak.

folyt.köv. Ervin bácsi

2010. február 26.

Kedves Magdikám!

Laci ma hazajött. Március 4-én (a 49-ik születésnapján) kell visszamennie, hogy megpróbáljanak enyhíteni a fájdalmain. Az orvosok se bíznak benne, azt mondják, hogy meg kell próbálni. Addig is itthon szedi a gyógyszereket.

Szerdán kell a rokkantságát felülvizsgáló bizottság elé mennie. A professzor asszony azt mondta, hogy ha még egyszer hívni merik, személyesen megy el a bizottságba, és szétcsap közöttük. Lacikám most végignyúlt az ágyán, de feküdni se jó, ülni se, állni se, menni se. De nagyon jó, hogy együtt vagyunk. Ennek örülünk mind a ketten.

Nekem orvosunk egy új gyógyszert adott a magas vérnyomásom miatt. Szerdán telefonálnom kell az eredményről. Hála Istennek, fájdalmain nincsenek, csak gyöngé vagyok, dehát voltam már kéthetes, és idén már két nyolcasról kell számot adnom. Mennyei Atyánk kegyelme csodálatos. Pacemakerem öt éve hibátlanul működik.

A váci lakással kapcsolatban még csak annyit, hogy legtöbb lelkésznek apai, anyai rokonsága révén valami segítség került, de az én családom Kanadába ment, és szegény maradt. Gizi néni rokonsága is kevés kivétellel kihalt. 1993-ban egy beteg unokatestvérem élt Újpesten özvegyiségben. Kedves hivő asszony volt. Jó volt a kapcsolatunk. Szegény volt ő is. Fizetésem mindig kicsi volt, de gyermekeinket tisztességesen föl tudtuk nevelni. Isten gazdag étellel áldott meg bennünket, de ehhez a próbatételek is hozzátartoztak. Így volt ez jó és szép.

Ha eljössz, szívesen beszélek róla... Ne maradjanak kérdőjelek benned.

Sok puszival és öleléssel búcsúzom: Ervin bácsi

2010. február 28.

Kedves Magdikám!

Dicsőség Istennek! Csak ezzel kezdek soraimat.

Urunk nevelt és még mindig nevel engem, és ez boldoggá tesz.

Órbottyáni szolgálatom idején 4 lelkipásztor került ki a gyülekezetből. Az utolsó confirmáló csoportból került ki az, akinek a prédikációját Diósjenőről most közvetítette a TV.

Jézus Urunk nevelt mind a kettőnket, csak Ő. Együtt munkálkodnak a feleségével. Nagyon fontos a gyermekmunka, a fiatalokkal való foglalkozás, az öregekkel való törődés. Jézus Urunk mindig nevel magának tanítványokat. 88-ik évemben járok, ezek már a búcsúzás idejei. Boldog vagyok, mert Urunk mindörökké munkálkodik, és Ővé a végső győzelem.

Laci az éjjel jól aludt. Most hurkát süt. (Nem vágtunk disznót, hanem kaptunk kóstólót). Nálam változás nincs.

Sok szeretettel: Ervin bácsi

2010. március 2.

Kedves Magdikám!

Ez nem búcsúlevél, csak gyors válasz. Budai professzor úr mondta, hogy egyszer nagyon megjárta, mert egy fontos levélre elfelejtett válaszolni. Akkor megfogadta, hogy lehetőleg még aznap válaszol. Szótartó ember volt, és többé nem járta meg.

A Kötél című művet köszönöm. Nagyon elgondolkodtató. Rögtön elküldtem három helyre is.

Az emlékek írásáról – amiről kérdeztél – azt gondolom, hogy a legszebb és legkedvesebb dolgokat érdemes magunkkal vinni. (Erős példa, magadban szelídítsd: egy boncolási és nyomozási jegyzőkönyv fontos a szakembernek, de nem az emlékezőnek.) Klárika megbetegedéséről, az érte való harcról tudok. A temetésén Gizi nénivel együtt voltunk. Gyermekai sorsáról tőled és a testvéreidtől hallottunk, férjével néha összefutottunk a teológián. Ennyi róla az én kis tudományom. Aranyos kislány volt. Ezt őrzöm a szívemben.

Magunkról: Laci holnap, azaz szerdán megy a bizottság elé, és reméljük, hogy utoljára. Megy = elsántikál. Két gerincsérve van és hepatitis B, anginás és egyéb szívrendellenességek, epehólyag kivágva, vesepanaszok, jobb lába nagyon gyenge, és mind a két lába fáj és zsibbad. A zsibbadás a kardiológusoknak nagyon nem tetszik. Tavaly a bizottságban így fogadták: "Hát maga mi a fenét keres itt?" A bizottság orvosokból áll, a papírt a bürokraták gyártják, a beteg meg sántikál. Ce la vie, mondják a cigányok. Az itt lakó 88 éves öregúr pedig várja haza a fiát, akinek parányi rokkantnyugdíját föl nem emelnék a világ összes kincséért sem. No sebj!

Ebéd után jót aludtam, és most veled beszélgetek. Ez nagyon jó. Azután a botom segítségével kiballagok a konyhába vacsorázni, majd vissza.

Mindig találok valami érdekes néznivalót. Persze az esti gyógyszereket se szabad elfelejteni. Imádkozásra is van bőven idő. Szépen, csöndesen telnek a napok, amiket az érkező email-ek szebbé tesznek.

Mára búcsúzom sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi.

2010. március 4.

Kedves Magdikám!

Rövid beszámoló: Laci ma befeküdt a kórházba, a rehab. osztályra. Úgy gondolta, hogy néhány napra, de lesz ebből két hét is, vagy több is. Az izmait próbálják fölláztatni, és azután jön majd az igazi gyógytorna. Az imént telefonált, hangja bizakodó volt, de minden porcikája nagyon fáj. Remélem, azért tud majd aludni.

Rám most Erzsike vigyáz. 4 éves korában végig vittem őt a hátamon az általad is ismert szép úton, hát most más a helyzet. Tempora mutantur et nos mutamur in illis, de ez nem kínaiul hangzik, mégis igaz.

Kérlek, írd megint. Elektronikus levelet olvasni öröm, hát még az íróját látni! No ezt jól megírtam!

Sok puszival és öleléssel: Ervin bácsi

*A levelezés – hála Istennek – nem szakadt meg. Az Önéletírás azonban végétért.
Köszönet érte!!!*

*Szerkesztette: a levelek címzettje, Magdi,
(Ervin bácsi „pótlánya”)
2010 márciusában*

Boldog, aki énekel...

**kiváltképp, ha a család apraja-nagyja együtt énekelhet
édesapjuk zongora-kíséréte mellett**

Egy tizenegy gyermekes péceli nagycsalád és barátai életén keresztül a 20. század történelmét „alulnézetben” ismerheti meg az olvasó.

A ma már nyugdíjaskorú „gyerekek” édesapjuk, Faragó Zoltán születésének 100. évfordulója alkalmából írták meg (negyedszázaddal ezelőtt – egyszerre – elvesztett) szülei történetét és a maguk emlékeit, életük alakulását heten egészen máig elvezetve. A családi találkozókra ugyanis a ma 53 főből álló leszármazottak közül sokan mindegyre azt kérték tőlük: meséljete! A „mesét” a testvérek közösen kezdték, majd kilencen egyenként folytatták, két ma már közülük eltávozott testvérük helyett is. Egyetlen még élő nagybátyjuk is hozzátette a maga emlékeit szüleikről és az ő szüleiről.

Ervin bácsi, az egykori péceli református lelkész pedig, aki a szülők barátja volt, és a gyerekek pótpapája mindmáig, négy éven keresztül, részletekben, e-mailen küldte meg hihetetlenül tanulságos önéletírását, a négy év mindennapjairól is tudósító folytatásos levelek formájában.

az Életfa c. faliképet

az édesanya (Faragó Zoltánné, született Vincze Gabriella) tervezte és hímmezte.

(Biztos nem véletlen, hogy a vázában éppen tizenegy - és még két kicsi - szál virág díszlik)